İKİLİ ANLAŞMALARIN İÇYÜZÜ

haydar tunçkanat

Sadece İncelemek İçindir
Ücreti Yoktur
İnceledikten Sonra Siliniz ve Bulursanız Satın Alınız.

TEKİN YAYINEVİ

Levent Şahverdi Arşivi

İKİLİ ANLAŞMALARIN İÇYÜZÜ

Levent Şahverdi Arşivi

Üçüncü Basım : 1975 (Ağustos)

İKİLİ ANLAŞMALARIN İÇYÜZÜ

HAYDAR TUNÇKANAT

- Kapak : **Erkal (Saṇ Grafik)**
- Dizgi - Baskı : **Yaylacık Matbaası**
- Cilt : **Deniz Mücellithanesi**
- Kitabı hazırlayan : **Metin Aldemir**
- Kitabı yayımlayan : **Kemal Karatekin**

TEKİN YAYINEVİ

Tel.: 27 69 69 - Ankara Cad. No. 51 İst.

Levent Şahverdi Arşivi

HAYDAR TUNÇKANAT

İKİLİ ANLAŞMALARIN İÇYÜZÜ

İKTİSADÎ, ASKERÎ, SİYASÎ

TEKİN YAYINEVİ

Levent Şahverdi Arşivi

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ ... 9

GİRİŞ ... 13

BİRİNCİ BÖLÜM, **İKTİSADÎ ANLAŞMALAR** ... 21

1. İKTİSADÎ İKİLİ ANLAŞMALAR ... 23

23 Şubat 1945 Tarihli, T. C. Hükûmeti ile A.B.D. Hükûmeti Arasında İmzalanan, 11 Mart 1941 Tarihli **Ödünç Verme ve Kiralama Kanunu**'ndan Yararlanmak İçin Yapılan Anlaşma ... 23

27 Şubat 1946 Tarih ve 4882 Sayılı Kanunla Kabul Edilen 10 Milyon Dolarlık Kredi Anlaşması ... 26

6 Aralık 1946 Tarihli, T.C. Hükûmeti ile A.B.D. Hükûmeti Arasında Kahire'de İmzalanan Anlaşmaya Ek Anlaşma ... 35

10 Şubat 1947 Tarih ve 5002 S. Kanun ... 40

Türkiye ve A.B.D. Hükûmetleri Arasında Eğitim Komsiyonu Kurulması Hakkındaki Anlaşma ... 41

2. TARIM ÜRÜNLERİ ANLAŞMALARI ... 54

12 Kasım 1956 Tarihli Ziraî Maddeler Ticaretinin Geliştirilmesi ve Yardımlaşma Hakkındaki Muaddel Amerikan Kanunu'nun I. Kısmı Gereğince Türkiye Cumhuriyeti Hükûmeti ile A.B.D. Hükûmeti Arasında Münakit Ziraî Emtia Anlaşması ... 55

25 Ocak 1957 Tarihli, ve 12 Kasım 1956 Tarihli Anlaşmaya Ek Anlaşma ... 62

20 Ocak 1958 Tarihli Tarım Ürünleri Anlaşması ... 68

Levent Şahverdi Arşivi

20 Ocak 1958 Tarihli Anlaşma ile İlgili Olarak, 20 Ocak 1958 Tarihli ve 1775 Sayılı Amerikan Hükûmetinin Notası 71
Türk Hükûmetinin Amerikan Notasına Cevabı 72
21 Şubat 1963 Tarihli, Ziraî Maddeler Ticaretinin Geliştirilmesi Hakkındaki 161 Milyon Dolarlık İkili Anlaşma ile İlgili Olarak A.B.D. nin Verdiği Nota 74
21 Şubat 1963 Tarihli Amerikan Hükûmetinin Notasına, T.C. Hükûmetinin Cevabı ... 79
3. KREDİ ANLAŞMALARI 81
Türkiye Cumhuriyeti Hükûmeti ile Amerika Birleşik Devletleri Arasında Kredi Anlaşması 81
200 Milyon Marklık Alman Kredi Anlaşması 132

• İKİNCİ BÖLÜM, **SİYASÎ ANLAŞMALAR** 141
Bağdat Paktı 147
28 Temmuz 1958 Londra Deklarasyonu 154
Türkiye Cumhuriyeti Hükûmeti ile Amerika Birleşik Devletleri Hükûmeti Arasında İş Birliği Anlaşması 158

• ÜÇÜNCÜ BÖLÜM, **ASKERÎ ANLAŞMALAR** ... 169
12 Temmuz 1947 Tarihli Yardım Anlaşması 171
KUZEY ATLANTİK ANDLAŞMASI TEŞKİLÂTI (NATO) İLE İLGİLİ VE ÇOK TARAFLI ANLAŞMALAR 181
Kuzey Atlantik Andlaşmasına Taraf Devletler Arasında, Kuvvetlerin Statüsüne Dair Sözleşme 182
Türkiye Cumhuriyeti ile Amerika Birleşik Devletleri Arasında Kuzey Atlantik Andlaşmasına Taraf Devletler Arasında Kuvvetlerin Statüsüne Dair Sözleşmenin Tatbikatına Müteallik Anlaşma 217
Türkiye'de Bulunan Amerikan Askerî Yardım Kurulu Personeline NATO Kuvvetler Statüsü Andlaşmasının Tatbik Edileceğine Dair Anlaşma 221

Levent Şahverdi Arşivi

Türkiye'de Bulunan Kuzey Atlantik Andlaşmasına Taraf Müttefik Kuvvetlerin Tabi Olacağı Adli Statü 232
6375 Sayılı Kanunla Tasdik Edilen Kuzey Atlantik Andlaşmasına Taraf Devletler Arasında Kuvvetlerin Statüsüne Dair Sözleşmenin VII. Maddesinin 3 a (ii) Bendi ile VIII. Maddesinin Tatbik ve Tadiline Dair K. ... 237
Adliye Vekâletinin 66 Genel, 13 Özel Sayılı ve 31 Temmuz 1956 Tarihli Tamimi 238
Kuvvetler Statüsüne Dair Sözleşmenin VII. Madde, 3 (a) ii Fıkrasını Değiştiren 24 Eylül 1968 Tarihli Anlaşma 243
Vergi Muafiyetleri Anlaşması ve Ek'i 250
İKİLİ ASKERİ TEMEL VE UYGULAMA ANLAŞMALARI 273
Müşterek Savunma Tesisleri ile İlgili Prensipler 293
Millî Seferberlik ve Andlaşmalar Daire Başkanlığı Andlaşmalar Şubesi İçin Prensipler 294
22 Kasım 1965 Tarihli GİZLİ BELGE 297
Gizli Belgenin Fotokopisi 298
Gizli Belgenin Türkçesi 299
Dış İşleri Bakanlığının, 23 Haziran 1954 Tarihli Askeri Kolaylıklar Anlaşmasını Değiştiren Temel Anlaşma ile İlgili 3 Temmuz 1969 Tarihli Basın Bildirisi 304

• SONUÇ 327

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

ÖNSÖZ

İKİLİ ANLAŞMALARIN İÇYÜZÜ adlı kitap Ocak 1970 te satışa çıktığında, ilk baskı rekor denecek kısa bir sürede tükendi ve Şubat 1970 te ikinci baskısı yapıldı. Okuyuculardan aldığım mektuplar son baskının da kısa sürede tükendiğini gösteriyordu.

Özellikle, T.C. hükûmeti ile A.B.D hükûmetleri arasında yapılmış olan askerî, ekonomik ve siyasî ikili anlaşmaları inceleyen bu belgesel yapıt, basında ve kamuoyunda geniş yankılar yaptı.

12 Mart öncesi ve sonrasında, Türkiye'nin bağımsız olmadığını ileri sürenlerin yargılanmalarında kitap, savunma avukatlarının temel dayanağı olmuş, tarafsız ve vicdanlı yargıçlara yol göstermek gibi önemli bir görevi de yerine getirmiştir.

Değişik adlar altında ve değişik zamanlarda imzalanarak yürürlüğe konulmuş olan ikili anlaşmalar incelendiğinde, yalnız A.B.D. nin çıkarlarının korunduğu ve güvence altına alındığı, Türkiye'nin bağımsızlığını gölgeleyen, iç işlerimize müdahale, Anayasa ve Kanunlarımızı, mahkemelerimizi hiçe sayan hükümleri de beraberinde getirdiği görülür. Egemen ve Eşit haklara sahip bir ulus böyle anlaşmaları asla imzalamaz.

Türkiye'nin, herhangi bir ikili anlaşmanın hükümlerinden herhangi birini yerine getirmemesi ha-

Levent Şahverdi Arşivi

linde Amerika'nın Türkiye'ye karşı uygulayacağı cezaî tedbirler uzun, uzun sıralandığı halde, Amerika'nın Anlaşma hükümlerini bozması halinde ona karşı Türkiye'nin uygulayabileceği hiç bir tedbir bu anlaşmalarda yer almamıştır.

Bugünlerde yeniden güncellik kazanan ve çok tartışılan Temel İkili Anlaşmalar da bunlardan biridir. 3. Temmuz. 1969 tarihinde imzalanan bu Anlaşma hakkındaki eleştirilerimi hem bu kitapta hem de senatoda yapmıştım. Zaman ve olaylar beni haklı, onları haksız çıkardı.

Dış İşlerinin basın tebliğinde bu anlaşma ile ilgili açıklanan 18 ilkenin kısa bir incelenmesi, ötekilerden hiç de farklı olmadığını, şekil yönünden yapılmış olan değişikliklerin esasta ve uygulamada etkisi olmayacağını anlamaya yetecektir.

23. Haziran. 1954 tarihli Askerî Kolaylıklar Anlaşmasının yerini alan Temel İkili Anlaşma, eskisinde olmayan, yeni bir hüküm (Amerika Birleşik Devletleri Hükûmeti, Kongrenin hareketine bağlı olarak, Türk savunma gayretine, münasip istişare ameliyesi yolu ile tesbit edilecek bir seviyede destek sağlayacaktır.) getirmiştir.

Amerika'nın Türkiye'ye vermiş olduğu silâh, araç ve gereçler 12. Temmuz. 1947 tarihli Yardım Anlaşması çerçevesinde yürütülüyordu. Veriliş maksadı dışında kullanılması yasaklanmıştı. Johnson'un mektubunda da yasağın sert bir dille tekrarlanması üzerine, Basında ve Türk Kamuoyunda, İkili Anlaşmalar ve Amerika aleyhine gelişen kampanya sonunda ikili anlaşmaların sözde düzeltilmesi için başlayan müzakerelerde Türk Hükûmeti, kendi topraklarındaki Amerikan üs ve tesisleri için kira yeri-

Levent Şahverdi Arşivi

ne, Amerika'nın, Millî savunmamıza her yıl belirli ölçüde silâh vermesini daha uygun bulmuş olacak ki, Anlaşmaya böyle bir madde eklenmiştir.

Ancak, yapılacak bu savunma desteğinin Amerikan kongresinin kararına bağlı olması koşulu, o günlerin havası içinde, 1947 yardım Anlaşmasındaki kullanma yasağını, bu yeni Anlaşmaya koydurmayı uygun bulmayan A.B.D. lerinin, gerektiğinde bunu Türkiye üzerinde bir baskı aracı olarak kullanabilmesi için kasten bırakılmış bir açık kapı idi.

Biz bu konudaki görüş ve uyarılarımızı bu kitapta ve senatodaki görüşmelerde açıkça belirttik. Anayasamıza göre, Anlaşmanın parlamentodan geçirilmesinin zorunlu olduğunu savunduk. Eğer, bu yol izlenmiş olsaydı, Anlaşmanın hatalarının düzeltilmesi şansı doğacak ve Amerikan Kongresi de Türkiye'yi düşman ilân ederek ambargo kararı alıp bu Anlaşmayı tek yanlı bozarken bir hayli düşünmek zorunda kalacaktı. Çünki, o zaman Anlaşmayı tek yanlı bozarak taahhüdünü yerine getirmeyen Amerika'ya Türkiye'nin uygulayacağı cezaî müeyyidelerde bu anlaşma da yer alacak ve Türk hükûmeti de bunları derhal uygulamaya koyabilecekti.

O gün bu hatayı yapanların, ilginç bir tesadüf eseri, bugün de aynı sorumlu makamları işgal etmelerini kaderin garip bir cilvesi olarak değerlendirmek daha doğru olur. Ülkeyi sürüklemiş oldukları bu çıkmazdan nasıl kurtaracaklarını herkesle birlikte ben de merakla bekliyorum.

Kanaatimce, bugün yapılacak iki iş vardır:

1 — Türk Hükûmeti, Ambargonun yürürlüğe girdiği 5. Şubat. 1975 tarihinden itibaren her geçen gün için bir milyon dolardan az olmamak üzere, Türkiye'-

Levent Şahverdi Arşivi

de ki Amerikan üs ve tesisleri için kira tahakkuk ettirmelidir.

Türkiye'nin Amerika'ya olan borçlarından anapara ve faiz ödemeleri, müzakerelerden olumlu sonuç alınıncaya kadar durdurulmalıdır.

Türkiye'deki Amerikalılara ait üs ve tesislerin kullanma haklarına son verilerek bunlara Türk birliklerince el konulmalıdır.

2 — Temel İkili Anlaşmanın bir maddesi uyarınca, Amerikalılara tanınan 4,5 yıl süreyle Kongrenin kararını sabırla beklemek.

Basına ve kamuoyuna övünçle açıklanan ve büyük bir başarı gibi gösterilmek istenen Temel İkili Anlaşmalar da diğerleri gibi yalnız A.B.D. lerinin çıkarlarını korumaktadır. Gerektiğinde tek yanlı olarak bozulmak suretiyle de Türkiye'ye karşı bir baskı aracı olarak kullanılabilmektedir.

İşbaşında olan sorumlular bu acı olaylardan gereken dersleri çıkararak hatalarını düzeltebilecek cesareti gösterebilecekler mi?

Levent Şahverdi Arşivi

GİRİŞ

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

Mustafa Kemal 17 Şubat 1923 tarihinde toplanan İktisat Kongresini açış konuşmasında :

Siyasî ve askerî zaferler ne kadar büyük olursa olsunlar, iktisadî zaferlerle taçlandırılmazlarsa, husule gelen zaferler sürekli olamaz, az zamanda sönerler. Bu nedenle, en kuvvetli ve parlak zaferimizin dahi temin edebildiği ve daha edebileceği faydalı sonuçları muhafaza için iktisadiyatımızın, iktisadî egemenliğimizin güvenlik altına alınması, sağlamlaştırılması ve genişletilmesi lâzımdır. Geçmişte ve özellikle tanzimat devrinden sonra, yabancı sermaye memlekette seçkin bir mevkie malik oldu. Ve ilmî manasıyla denilebilir ki; Devlet ve Hükûmet yabancı sermayenin jandarmalığından başka bir şey yapmamıştır. Artık her medenî millet gibi yeni Türkiye de buna muvafakat edemez. Burasını esir ülkesi yaptıramaz... Efendiler, görülüyor ki bu kadar kat'î ve yüksek bir askerî zaferden sonra dahi barışa kavuşmamızı engelleyen sebebler, doğrudan doğruya iktisadîdir. Çünkü, bu devlet, bu millet iktisadî egemenliğini temin ederse, o kadar kuvvetli temel üzerinde yerleşmiş ve yükselmeye başlamış olacaktır. Ve artık bunu yerinden kımıldatmak mümkün olamayacaktır. İşte, düşmanlarımızın, hakiki düşmanlarımızın muvafakat ve bir türlü rıza göstermedikleri budur. (*) demektedir.

(*) Sadeleştirilmiştir.

Levent Şahverdi Arşivi

Lozan barış görüşmelerinin 4 Şubat 1923 te kesilmesinden iki hafta sonra yaptığı bu konuşmada Mustafa Kemal 30 Ağustos 1922 de Dumlupınar'da kazanılan büyük askerî zaferle kendini dünyaya kabul ettiren yeni Türk Devletinin karşılaştığı güçlüklere ve bunlardan çıkış yollarına işaretle düşmanların gerçek niyetleriyle, Lozan barış görüşmelerinin kesilmesinin nedenlerini de açıklıyordu.

Mustafa Kemal, Lozan'da Türk Heyetinin karşılaşabileceği güçlüklerin nedenlerini çok inceden bilmekteydi. Bu amaçla konferansta Türkiye'yi temsil edecek heyete katılacak kimseler üzerinde de önemle durmuştu. Bu heyete girecek kimselerin bazı önemli nitelikleri olmalıydı.

Bu kimselerin herşeyden önce Osmanlı İmparatorluğunu yabancı Devletlere verilen tavizlerle günü gününe yaşatmaya çalışan bir zihniyet içinde yetişmiş ve bu sistemi benimsemiş diplomatlar olmaması lâzımdır. Gerçekten Osmanlı İmparatorluğunun Avrupa Devletleri ile devamlı münasebetlerde bulunmaya başladığı Tanzimattan sonraki devrede, İmparatorluğun dış münasebetlerini yönetenler, Avrupa Devletleri ile yapılan temaslarda kendilerini aşağılık duygusundan kurtaramamışlardı. Bu kimselerin Türkiye'nin millî çıkarlarını, konferansta, gerektiği şekilde koruyamıyacakları tabii idi. (*)

Mustafa Kemal, kapitülasyonların her türlüsüne karşı ve kaldırılmalarında kararlıydı. 23 Şubat 1921 de başlayan Londra Konferansına Anadolu Hükûmeti adına katılan Dışişleri Bakanı Bekir Sami

---

(*) Siyasal Bilgiler Fakültesi Dış Münasebetler Enstitüsü, **Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1965)**. Dış İşleri Bakanlığı Matbaası, 1968. s. 47.

Levent Şahverdi Arşivi

Bey, İngiliz, Fransız ve İtalyan'larla ayrı ayrı olmak üzere anlaşmalar imzalamıştı. Bu anlaşmaların Fransız ve İtalyanlara imtiyazlar tanıyan kısımları şöyleydi :

Fransızlara verilecek imtiyazlar: «Verilecek imtiyazlarda Fransızlar tercih edilecek ve Türk - Fransız ekonomik işbirliği kurulacaktı. Bu inhisar yalnız Kilikya'ya mahsus olmayıp Elâzığ, Diyarbakır ve Sivas vilâyetlerini de içine almaktaydı. Ergani madenlerini işletme imtiyazı bir Fransız grubuna verilecek ve bu maksatla Türk Kanunlarına göre kurulacak bir şirkette Türk - Fransız sermayeleri yarıyarıya işbirliği yapacaklardı.» (*)

İtalyanlara verilecek imtiyazlar: «İtalya ile işbirliği yapmayı, Antayla, Burdur, Muğla, İsparta, Afyon, Kütahya, Aydın ve Konya'yı içine alan geniş bir bölgede diğer milletlere tercihan İtalyanlara bazı imtiyazlar tanımayı, Ereğli madenlerini bir Türk - İtalyan şirketinin işletmesini kabul etmişti. Türk - İtalyan ekonomik işbirliği Türk Kanunlarına göre kurulacak şirketlerle yürütülecekti. Şirketlerde Türk ve İtalyan sermayesi işbirliği yapacaktı.» (**)

Mustafa Kemal büyük söylevinde bu anlaşmalarla ilgili olarak :

Elbet bu sözleşmeyi de hükûmetimiz kabul edemezdi. Baylar, itilâf devletlerinin, Londra'ya barış yapmak için gönderdiğimiz Delegeler Kurulumuz Başkanı Bekir Sami Bey'e imza ettirdikleri sözleşmelerle Sevr tasarısından sonra aralarında yaptıkları «Üçlü Anlaşma» adı verilen ve Anadolu'yu sö-

(*) Sabahattin Selek, **Anadolu İhtilâli**, İstanbul, İstanbul Matbaası, 1965. s. 177.

(**) Ibid., s. 179.

Levent Şahverdi Arşivi

mürme bölgelerine ayıran anlaşmayı başka adlar altında ulusal Hükûmetimize kabul ettirmek amacını güttükleri apaçık bellidir. İtilâf siyasal adamları bu isteklerini Bekir Sami Bey'e kabul ettirmeyi de başarmışlardır. Bekir Sami Bey'i Londra'da Konferans görüşmelerinden çok, ayrı ayrı yapılan konuşmalarla oyaladıkları anlaşılıyor. Ulusal hükûmetin ilkeleriyle Dışişleri Bakanı olan kişinin tutumu arasındaki ayrımın neden ileri geldiği ne yazık ki anlaşılamamıştır, demek suretiyle kapitülâsyonlar karşısındaki kararlılığını belirtmiştir.

Mustafa Kemal 9 Haziran 1921 de Fransız Hükûmetinin temsilcisi olarak Ankara'ya gelen Bay Franklen Buyon'a o zamanki Türk Hükûmetinin tam bağımsızlıktan ne anladığını şöyle açıklıyor:

Tam bağımsızlık elbette, siyaset, maliye, iktisat, adalet, askerlik kültür gibi her alanda tam bağımsızlık ve tam özgürlük demektir. Bu saydıklarımın herhangi birinde bağımsızlıktan yoksunluk, ulusun ve ülkenin gerçek anlamıyla bütün bağımsızlığından yoksun olması demektir. (*)

Bu sözlerde tanımlanan bağımsızlığın Fransız Hükûmetinin temsilcisi tarafından da kabul edilebilmesinin ancak Türk ve Yunan orduları arasında 22 gün süren kanlı Sakarya meydan savaşında Türk ordusunun, Yunan ordularını yenilgiye uğratmasından sonra mümkün olabildiğini hatırlamak lâzımdır.

Tam bağımsızlık ve kapitülâsyonlar konusunda Mustafa Kemal'den aldığı direktifle, Türk heyeti, kararlı olarak barış görüşmeleri için Lozan'a gitti. 23 Nisan 1923 de başlayan ikinci Lozan Konferan-

(*) Gazi M. Kemal, **Söylev**, Ankara, Ankara Üniversitesi Basımevi, 1963, s. 431.

Levent Şahverdi Arşivi

sında müttefiklerin özellikle üzerinde inatla durdukları kapitülâsyonlarda İsmet Paşa taviz vermemiş ve başka isim veya biçim altında kapitülâsyonların tekrar kurulması isteklerini kabul etmemiştir. Sonunda kapitülâsyonlar Türklerin istediği şekilde çözüme bağlanarak ortadan kaldırılmıştır.

Yeni ve bağımsız Türk Devletinin kurulmasında en güç şartlar altında dahi tam bağımsızlığımızdan hiç bir taviz verilmediği ve önceden verilmiş olanlar için de her alanda nice zorlu savaşlar yapıldığı, bilinen bir gerçektir. Türkiye'nin çağdaş ulusların uygarlık düzeyine en kısa zamanda ulaşması için büyük Atatürk tarafından konulan bu temel ilkenin anlamı bugün dünden daha çok önem kazanmıştır. Çünkü II. Dünya Savaşından sonra milliyetçilik akımlarının kuvvetlenmesi, kurtuluş savaşlarının yayılması, bir kısım sömürge ve yarı sömürge ülkelerinin bağımsızlık kazanmaları karşısında eski usül sömürgecilik de biçim değiştirerek iktisadî, askerî, teknik vb. yardım adları altında ikili anlaşmalarla azgelişmiş ülkelere dost görünerek sızmaya başlamıştır. Yeni kurulan Türk Devleti geçmiş acı ve kanlı tecrübelerin ışığı altında yabancı sermaye, dış yardım ve borç para alma konularında çok tedbirli hareket etmiştir.

II. Dünya Savaşının sonlarına yaklaşıldığı bir dönemden başlayarak Türk Hükûmetlerinin Atatürk'ün yeni Türk Devletinin kuruluşunda temel olarak tavizsiz uyguladığı ilkelerden yavaş yavaş fakat imzalanan her yeni ikili anlaşmada biraz daha fazla olmak üzere uzaklaştıkları bir gerçektir. Başlangıçta değişik adlar altında yapılan ikili anlaşmaların sayıları az olduğundan bağımsızlığımızı kısıtlamaları ve yabancıların iç işlerimize karışmaları da o ölçüde az

Levent Şahverdi Arşivi

hissedilmiştir. Fakat, zamanla anlaşmaların sayıları ve getirdikleri ağır şartlar arttıkça bozulan iktisadî durumun da etkisiyle Türkiye, yardım perdesi arkasında yabancının dolarına, buğdayına, silâhına, yedek parçasına, kredisine, teknik elemanına ve aklına muhtaç bir duruma gelerek, siyasî, iktisadî, adlî, askerî ve kültürel bağımsızlığını bir hayli yitirmiştir. Bu kitap hem bir çıkış yolu aramak, hem de birçok yönleri olan bu konunun bilinen ve bilinmeyen taraflarını bir araya getirip, görünen kısımlarıyla görünmeyen kısımlarını birleştirmek suretiyle ikili anlaşmaların gerçeğe yakın bir tablosunu ayrıntılarıyla çizmek amacıyla hazırlanmıştır.

Bu, tıpkı bir savaştan önce taarruza hazırlanan veya savunma yapacak bir ordunun düşmanın hangi silâhlarla, ne kadar kuvvetle nerede ve ne zaman nasıl hareket edeceğini, benimsediği stratejiyi ve uygulayacağı taktiği, yığınak noktalarını, karargâhlarını ve içimize sokulan casusları ve işbirlikçileri, sabotajcıları bulup meydana çıkarmak gibi bir araştırmadır. Düşmanı küçümsemeden onu iyi değerlendirmek, askerlikte başarının ön şartıdır. Ancak bundan sonra kendi imkân ve kabiliyetlerimize göre bizi başarıya götürecek en uygun strateji ve hareket tarzı tesbit edilebilir.

Dost ve müttefiklerin dostluklarının ölçüsünü ve sözlerine ne dereceye kadar güvenilebileceğini, gerçek niyetlerini ve kuvvetlerini öğrenmek te düşmanınki kadar önemlidir ve asla ihmal edilemez.

Uzun yıllar önce yenerek, yurdumuzdan kovmuş olduğumuz kapitülâsyonların ve emperyalizmin yıllar sonra yalnız A.B.D. ile yapılmış olan ikili anlaşmalar yoluyla yurdumuza nasıl geri gelmiş olduklarını yakın tarihimizin akışı içinde belgeler ve olaylara dayanarak açıklamaya çalıştık.

Levent Şahverdi Arşivi

BİRİNCİ BÖLÜM

İKTİSADÎ ANLAŞMALAR

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

1

İKTİSADÎ İKİLİ ANLAŞMALAR

23 ŞUBAT 1945 TARİHLİ, T.C. HÜKÛMETİ İLE A.B.D. HÜKÛMETİ ARASINDA İMZALANAN, 11 MART 1941 TARİHLİ ÖDÜNÇ VERME VE KİRALAMA KANUNU'NDAN YARARLANMAK İÇİN YAPILAN ANLAŞMA

Yabancı bir devlete verilecek bazı imtiyazların tohumlarını taşıyan ilk anlaşmanın 23 Şubat 1945 tarihinde Amerika Birleşik Devletleriyle imzalanmış olduğunu görüyoruz. Bu anlaşma ile Amerika'nın 11 Mart 1941 tarihinde çıkardığı **Ödünç Verme ve Kiralama** kanunundan yararlanan ülkeler arasına, savaşın sonuna yaklaşıldığı bir sırada, Türkiye de alınmış oluyordu. 4780 sayılı (*) kanunla T.B.M.M.'nin onayından geçen bu anlaşmada, Türkiye Cumhuriyeti savunmasının, A.B.D. savunması için hayatî önemi haiz olduğu belirtilerek, 1. maddesinde, **A.B.D. Hükûmeti T.C. Hükûmetine, A.B.D. Cumhurbaşkanının devir veya tedarikine yetki vereceği savunma maddelerini, savunma hizmetlerini ve savun-**

(*) **Resmî Gazete.** 10. Temmuz 1945 s. 6053 Dustur III. 26 1285.

Levent Şahverdi Arşivi

ma bilgilerini vermeğe devam edecektir, denilmekteydi. Genel terimlerle ifade edilen savunma maddelerinin cinsleri, nitelikleri, eski veya yeni mi olacakları, sayıları, nerede ve ne zaman teslim edilecekleri hakkında bilgi olmadığı gibi, Amerikan hükûmetini bu konuda bağlayıcı bir hüküm de yoktur.

Anlaşmanın 2. maddesinde Türkiye'nin yükümlülükleri şöyle sıralanmış: **T.C. Hükûmeti, sağlayabilmek vazifesinde bulunduğu ve müsaade edebileceği maddeleri, hizmetleri, kolaylıkları veya bilgileri, A.B.D. ne temin edecektir.** Bu maddeye göre; Türkiye de, Amerika'ya onun ihtiyaç duyduğu maddeleri, hizmetleri, bilgileri ve kolaylıkları sağlayacaktır. Bu maddede «savunma» sözü de kullanılmadığına göre, savunma dışındaki hizmet, bilgi, kolaylık ve maddelerin de sağlanmasını, A.B.D. Türkiye'den istiyebilecektir. Ayrıca bu maddedeki «kolaylıklar» sözü, Türkiye'nin hava meydanlariyle, limanları ve yollarının Amerikalılar tarafından kullanılmasından, Türkiye'de Amerikalıların üs ve tesisler kurmalarına varıncaya kadar çok değişik anlamlar taşır. Bu madde ile Türk Hükûmeti, nerede başlayıp nerede biteceği belli olmayan çok geniş bir yükümlülük altına girmiş bulunmaktadır.

Anlaşmanın diğer bütün maddeleri, Türkiye'ye verilmesi düşünülen ve neler olduğu henüz bilinmeyen savunma malzemelerinin; nasıl kullanılacağından geri verilmelerine, ve patent haklarından doğması muhtemel ödemelerin Amerikan Hükûmetine nasıl yapılacağına kadar, büyük ve zengin Amerika'nın haklarının korunması için, Türk Hükûmetinin uyması gerekli şartları kapsıyor. Bir örnek olarak anlaşmanın 5. maddesini buraya aktaralım :

Levent Şahverdi Arşivi

T.C. Hükûmeti, A.B.D. Cumhurbaşkanınca tayin edileceği veçhile, şimdiki olağanüstü hal son bulduğu zaman, işbu anlaşmaya uygun olarak kendisine devredilmiş olan savunma maddelerinden, yok edilmemiş, kaybolmamış veya kullanılmamış olan veya A.B.D. Cumhurbaşkanı tarafından A.B.D. veya Batı Yarım Küresi savunmasına elverişli olduğu veya A.B.D.'nin başka bir şekilde işine yarayacağı tesbit edilecek olanları, A.B.D.'ne geri verecektir.

Türkiye ve Amerika gibi bağımsız iki ülke arasında «eşitlik» ilkesine göre yapılan bu anlaşmada, Türkiye çok ağır yükümlülükler altına girmiş olmasına rağmen, anlaşmada, Türkiye'nin hak ve çıkarlarını koruyan tek bir kelimeye bile yer verilmemiştir. Buna mazeret olarak o günün zor şartları ileri sürülebilirse de bunu kabule asla imkân yoktur. Çok daha zor şartlar altında, bağımsızlığımız ve hükümranlık haklarımızla bağdaşmayan anlaşmalar kabul edilmemiştir. Kaldı ki bu anlaşmanın Türkiye açısından ne kadar devam edeceği de belli değil, çünkü «olağanüstü hal», burada tarif edilmediği için, ne zaman sona ereceğinin kararlaştırılması da A.B.D.'ne bırakılmıştır.

Bu anlaşmada A.B.D. karşılıklı yardım anlaşması içerisinde kendi şartlarını açıkça ortaya koymuş, Türkiye ise hiçbir sınır ve karşı şart koymadan Amerikan şartlarını aynen kabul etmiştir. Türkiye'nin bu tutum ve davranışından çok iyi bir şekilde yararlanmasını bilen Amerika'nın bu anlaşmayı basamak yaparak, bundan sonraki anlaşmalarda daha fazla imtiyazlar, haklar ve tavizler kopardığı ve bir plân içerisinde amacına varmak için seçtiği yolda sabırla ilerlediği görülecektir.

Levent Şahverdi Arşivi

27 ŞUBAT 1946 TARİH VE 4882 SAYILI KANUNLA KABUL EDİLEN 60 MİLYON DOLARLIK KREDİ ANLAŞMASI (*)

T.C. Hükûmeti ile A.B.D. Hükûmetleri arasında savaş sonrası yapılan bu ilk İkili Anlaşmanın Birinci Bölümünde :

Birleşik Devletler Dış Tasfiye Komisyonu tarafından Türk arazisi dışında satılığa çıkarılan teçhizat ve malzeme fazlası meyanından, ihtiyaçlarına tekabül edenleri satın almak arzusunda olan Türkiye Cumhuriyeti Hükûmeti ve bu malzemenin Türk Hükûmeti tarafından on milyon dolar tutarına kadar mübayalarını kolaylaştırmak arzusunda olan A.B.D. Hükûmeti, aşağıdaki hükümleri kabul etmekte mutabık kalmışlardır :

(1) Birleşik Devletler, Türk Hükûmetine işbu satın almalar için on milyon dolarlık kredi verecektir.

(2) Türk Hükûmeti, kullanılan kredinin tamamını on eşit taksitte, yıllık 2, 3/8 nisbeti üzerinden hesap edilen bir faizle ve dolarla ödemeyi taahhüt eder.

(3) Birleşik Devletler faiz dahil olmak üzere, işbu taksitin resmî rayiç üzerinden Türk lirası olarak tediyesini isteyebilecektir.

Tediye şekilleri yukarıda belirtilen Türk Liraları T.C. Merkez Bankasında hususî bir hesaba yatırılacak ve Birleşik Devletlerin arzusuna göre :

— Harsî, terbiyevî ve insanî gayelere,

— Birleşik Devletler tarafından Türkiye'de kul-

(*) **Resmî Gazete, No. 6303 (1946).**

Levent Şahverdi Arşivi

lanılan memurların ücretleri dahil olmak üzere, Birleşik Devletlerin masraflarına tahsis edilecektir.

Harp sonrasında, «ellerinde 245 milyon dolarlık altın ve döviz stoku bulunduğu halde, Sovyetler Birliği ile bir savaş ihtimalini düşünerek, bu stoku kullanmak istemiyen Türk yöneticiler, karşılaştıkları iktisadî sorunları yenmek için bir yandan uzun vadeli iç borçlanmalardan, diğer yandan da dış kredilerden faydalanmayı denemişlerdir» (*).

«Yüzyıllar boyunca Osmanlı ekonomisini ağır bir baskı altında tutmuş, ekonomik kalkınmasını engellemiş, ve devletin toprakları üzerindeki egemenlik haklarını kısıtlamış olan kapitülâsyonların Lozan Antlaşmasiyle tamamen kaldırılmasından sonra, II. Dünya Savaşı sonuna kadar Cumhuriyet Hükûmetleri yabancı memleketlerle olan ekonomik ilişkilerine özel bir dikkat göstermiş, bu ilişkilerin kendi aleyhine işleyeceğinden çekinmiş ve memlekete girecek yabancı sermayenin kapitülâsyonlar ölçüsüne varma ihtimalinden endişelenmişlerdir. Fakat savaş sırasında memleket dışında ve içinde görülen siyasî ve ekonomik yeni bazı gelişmelerin etkisiyle, savaştan sonra Türkiye bu kapalı politikasını değiştirmeye başlamış, yavaş yavaş dış ekonomik ilişkilerindeki çekingen davranışlarından vazgeçerek, dışardan Türkiye'ye yöneltilebilecek ekonomik yardıma karşı daha elverişli bir tutum takınmıştır» (**).

Bu anlaşmanın imzalandığı sıralarda Türk Hükûmetinin kasalarında 245 milyon dolarlık dövizi vardır. Fakat Sovyet Rusya'nın Türkiye'ye güvenlik vermeyen tutum ve davranışlarından kuşkulanan

---

(*) S.B.F. Dış Münasebetler Enstitüsü, Op. Cit. s. 188.
(**) Ibid., s. 379.

Levent Şahverdi Arşivi

hükûmet, benimsediğl yeni bir görüşle, dış yardıma istekli ve daha elverişli bir tutum takınıyor. Dış yardıma karşı benimsenen bu yeni tutumdan, Amerika'nın, 23 Şubat 1945 tarihli yardım anlaşmasında, nasıl yararlandığını açıklamıştık.

27 Şubat 1946 yardım anlaşmasıyla, Türkiye sınırları dışında bulunan ve Amerika'nın işine yaramayan savaş artığı malzemeyi satın almak şartiyle, Amerikan Hükûmeti on yıl vadeli 10 milyon dolar krediyi Türkiye Hükûmetine açmaktadır. Gerçekte, Amerikan Hükûmeti Türkiye'ye para yerine on milyon dolarlık kullanılmış, savaş artığı tasfiye halinde malzeme verecektir. Ayrıca bu borçlanma için % 2. 3/8 faiz ödenecektir. Ve bu faiz dahil olmak üzere yıllık taksitlerin, resmî kur üzerinden Türk Lirası olarak ödenmesini de, A.B.D. istiyebilecektir. Merkez Bankasına yatırılacak olan bu Türk Liraları, Birleşik Devletlerin arzusuna göre, harsî terbiyevî ve insanî gayelere, Amerika'nın Türkiye'deki masraflarıyle, Türkiye'deki Amerikan memurlarının ücretlerinin ödenmesinde kullanılacaktır. Görülüyor ki, Amerika kendi ülkesinden bir kuruşluk döviz dahi çıkarmadan, Türkiye'deki masraflarını, Türk parasıyla ödeyebilecektir. Harsî, insanî ve terbiyevî gayelerin Türkiye ve Amerika için ayrı veya eşit anlam mı taşıdığı, bu maksatlar için kimlere veya hangi teşekküllere yılda ne miktar Türk parası verilebileceği de anlaşmada tesbit edilmediği için Türkiye'de bu parayı Amerikan Hükûmeti adına kullanacak kişi diğer elçilerden farklı olarak büyük bir güç ve önem kazanmakta, ayrıca Türk Hükûmeti üzerinde de bir siyasal baskı aracı elde etmiş olmaktadır. Bu büyük fedakârlığa karşılık Türkiye'nin kazançlarını da,

Levent Şahverdi Arşivi

eğer bunlara kazanç denebilirse, şöyle sıralayabiliriz :

Tasfiye halindeki bu Amerikan savaş artığı malzemeleri yerlerinde görüp, bunlardan Türkiye'ye yararlı olabileceklerin tayini için bir takım heyetler seçilecektir. Bu heyetlere ödenecek dış yolluklarla seçilecek malzemelerin tamirleri ve Türkiye'ye nakilleri için ödenecek masrafların da maliyete eklenmesi gerekir. Bu malzemeleri yapmış olan fabrikalar ya kapanmış veya imalâtlarını durdurmuş oldukları için bu malzeme ve araçların yedek parçaları da mevcut değildir. Bu durum karşısında iki ihtimal vardır; Ya bu malzemeler Türkiye'ye geldikten kısa bir süre sonra kullanılmayarak hurdaya çıkarılacaklar veyahut da yedek parçanın özel olarak imal edileceği gerekçesiyle Amerika'ya çok pahalı yedek parça siparişi verilerek döviz ödenecektir. Değişik heyetlerin değişik ülkelerdeki tasfiyeye tâbi çok çeşitli malzeme, araç ve gereçlerin arasından seçecekleri malzeme ve araçların da çok çeşitli olacağı tabiidir. Bu şartlar altında bu malzemelerin büyük bir kısmının Türkiye'de kullanılamıyacağı ve bir kısmının da yedek parçasızlıktan kısa zamanda işlemez hale geleceğini önceden kestirmek bir kehanet olmasa gerek. II. Dünya Savaşında, İngiliz'lerden aldığımız uçakların uçurulabilmesi için gerekli yedek parça siparişlerini özel imalât gerekçesiyle, savaş sonrası devrede, değerlerinin 3 - 4 katına satın aldığımızı hatırlıyoruz.

Bu nedenlerle savaş artığı, tasfiye halindeki Amerikan malzemesi satın almak şartıyla açılan bu 10 milyon dolarlık Amerika kredisi ile borçlanan Türkiye, alınan ve çoğu kullanılmış savaş artığı malzemenin büyük bir kısmından yararlanamamış, ya-

Levent Şahverdi Arşivi

rarlanmak imkânını bulduğu küçük bir kısmı için de, Amerika'ya yedek parça karşılığı 4 - 5 katında döviz ödemek zorunda kalmıştır.

Görülüyor ki dış yardım konusunda yeni bir politika benimseyen hükûmet bu sefer de yardım diye önüne sürülen, gerçekte modern sömürgeciliğin öncüsü ve habercisi olan bu yardım anlaşmasının, çok ağır olan şartlarını gözü kapalı kabul etmekle Mustafa Kemal'in tam bağımsızlık anlayışından ayrılmıştır.

Aynı anlaşmanın ikinci bölümü; Türkiye'de bulunan ve Amerikan Hükûmetince fazla olarak ilân edilen malzemenin satışı ile ilgilidir. Bu bölümün birinci maddesinde :

Dış Tasfiye Komisyonu Türk Hükûmetine iş bu malzemenin ve fiyatlarının envanterini ve itfa listelerini verecektir. Satış fiyatı ilgili mümessiller tarafından görüşülecektir. Türk Hükûmeti tarafından seçilen malzeme Türk Hükûmeti tarafından mahallinde ve olduğu gibi, mülkiyeti müstesna olmak üzere teminatsız satın alınacak ve Türk Hükûmetine aşağıda müştereken tesbit edildiği üzere şu tarihte veya şu tarihlerde teslim edilecektir.

deniliyor. Türk Hükûmetinin satın almak için seçeceği malzeme **mahallinde olduğu gibi** yani ne durumda ise öyle satın alınacaktır. Bozuk, kırık, işlemez ve tamire muhtaç olanları Amerika değiştirmeyecek, tamir etmiyecek ve işler bir durumda teslim etmiyecektir. Ayrıca Türkiye'nin satın alacağı bu malzemelerin mülkiyet hakkı da Amerikalılara ait olacaktır. Çünkü 23 Şubat 1945 tarihli anlaşmanın 5. maddesine göre, Amerika Cumhurbaşkanının isteği üzerine bunlar geri verilecektir. Bu ağır şartlar altında sadece karşı tarafın çıkarlarını koruyan böy-

Levent Şahverdi Arşivi

le bir anlaşmadan Türkiye'nin nasıl bir kazancı olacağını kestirmek zordur.

Aynı anlaşmanın III. bölümünde ise, Amerikan Hükûmeti istediği takdirde Türkiye dışında veya içinde bulunan malzeme fazlalarından bir kısmını Türkiye'de satın almak istediği gayrimenkullerle trampa etme imkânına sahip olmaktadır. Bilindiği gibi yabancı elçiliklerin Türkiye'de sahip olabilecekleri gayrimenkul sayısı sınırlıdır. Kaldı ki binaların trampa edileceği malzemenin mülkiyeti Türk Hükûmetine ait olmayacak, buna karşılık Türk toprağı üzerindeki gayrimenkulün mülkiyeti Amerika'nın olacaktır.

Türkiye tarafından satın alınacak malzemenin mülkiyetinin Amerika'ya ait olması, Türkiye üzerinde Amerika'nın politik baskı kurması için ardına kadar açık bırakılmış bir kapıdır. Çünkü Amerikan Hükûmeti Türkiye'ye sattığı malzemenin kendisine lâzım olduğu veya veriliş maksadının dışında kullanıldığı gerekçesiyle her an geri almak imkânına sahiptir. Amerikan Hükûmetine ikili anlaşmalarla tanınan bu hak siyasî bir baskı olarak Türk Hükûmeti üzerinde her zaman kullanılabilir. Türkiye'nin bağımsızlığına gölge düşüren ve hükümranlık haklarıyla bağdaşmasına imkân olmayan böyle bir anlaşmanın yapılması Lozan'da kazandıklarımızın, yavaş yavaş geri verilmekte olduğunun inkâr götürmez belgeleridir.

A.B.D. ile T.C. Hükûmeti arasında ödünç verme ve kiralamadan 1 Eylül 1945 gecesine kadar doğan alacakların tasfiyesiyle ilgili 7 Mayıs 1946 tarihli anlaşmanın (*) 2. maddesinde:

(*) **Resmî Gazete**, No. 6316 (1946)

Levent Şahverdi Arşivi

T.C. Hükümeti bu anlaşmanın yürürlüge k
masını takip eden 30 gün içinde Birleşik Devle
Hükûmetine tam «4.500.000» Birleşik Devletler
ları ödeyecektir. Bu para şunların bedelini te
eder :

a)

(*) Bedelleri Birleşik Devletler Hükûmet
hiç ödenmemiş bulunan ve

(**) 1 Eylül 1945 geceyarısında Türkiye Hü
metinin ajanlarının veya yeddieminler
tasarrufunda veya kontrolu altında bul
makta olan yahut da bu tarihten so
Türkiye Hükûmetinin ajanlarının veya y
dieminlerinin tasarruf veya kontrolu alt
girmiş olan makine - aletler kategoris
giren bütün ödünç verme ve kiralama m
deleri, istihsale yarayan diğer makine
lokomotifler ve diğer demiryolu mütel
rik malzemesi bir buçuk ve daha yük
tonluk yük kapasitesinde kamyonlar.

b) 11 Mart 1941 tarihinden sonra T.C. Hü
metine devredilmiş bulunan ve bedeller
peşin ödenmesini talep etmek Birleşik D
letler Hükûmetince mutad olduğu hc
Türkiye Hükûmeti tarafından Birleşik D
letler Hükûmetine bedelleri henüz öden
miş bulunan bütün ödünç verme ve kir
ma maddeleri (peşin ödenmeyi gerekt
talepnamelerle alınanlar hariçtir).

c) İki Hükûmetten birisinin II. Dünya Har
den doğan ve diğerinden olan alacaklar
tutarı. (Cumhuriyet Hükûmeti tarafın
şimdiye kadar peşin para ile ödenmek i

Levent Şahverdi Arşivi

re talepnamelerle alınıp ödenmemiş bulunan ödünç verme ve kiralama maddelerine ait bedeller hariçtir).

Anlaşmanın bu maddesinin incelenmesi şu hususları açığa çıkarmaktadır :

23 Şubat 1945 tarihli 10 milyon dolarlık Amerikan kredisinin dışında Türkiye peşin para ile de ödünç verme ve kiralama yardımından Amerikan malzemesi satın almıştır. Bunların bir kısmının parasını peşin ödemiş ve geriye kalan borçlarını da bu anlaşmanın yürürlüğe girmesinden 30 gün sonra 4,5 milyon dolar olarak ödeyecektir. Bu malzemeler arasında lokomotifler, kamyonlar ve bazı makinelerle üretime yarayan âletler de vardır. Bunların kullanılmış ve bir kısmının da işe yaramaz olduğunu açıklamıştık. İşe yarayabilenlerinin kullanılabilmesi için de yedek parçaların A.B.D. lerinden peşin parayla ithali gerekmektedir. Siparişlerin peşin para ile yapılması mutad olduğu halde Amerika Birleşik Devletleri bir cemile ve lütuf olarak toplanan alacaklarının bir çırpıda ödenmesini sağlıyor. Peşin para ile kullanılmış malzeme ve araç alıyorsunuz, bunun da adı yardım oluyor. Amerika kendi propagandasını gayet ustalıkla yapıyor. Zamanla bu propaganda metodlarını daha da geliştirecektir.

Anlaşmanın 3. maddesinde, 2. maddesinin a ve b fıkralarında adı geçen malzeme ve araçlar tasarruf ve kullanma bakımından T.C. Hükûmetinin kayıtsız şartsız mülkiyetine bırakılıyor.

Amerika'nın bu ve bundan önceki anlaşmalarda ısrarla üzerinde durduğu, verilen malzemenin mülkiyet hakkı konusunda yapmış olduğu istisnanın nedenini anlamak için, gene bu anlaşmanın 4. maddesini gözden geçirmek lâzımdır.

Levent Şahverdi Arşivi

Madde 4

a) Birleşik Devletler Hükûmeti, Türkiye Cumhuriyeti ile Birleşik Devletler Hükûmetleri arasında karşılıklı yardıma müteallik esaslara dair 23 Şubat 1945 tarihli anlaşmanın 5. maddesi gereğince şimdiki fevkalâde şartlar devresinin Birleşik Devletler Başkanı tarafından tayin edilecek şekilde sona ermesinde, bu anlaşma hükümlerine tevfikan devredilmiş olup, tahrip, zayi ve istihlâk edilmemiş ve Birleşik Devletlerin veya Batı Yarımküresinin savunmasına faydalı veyahut Birleşik Devletler için başkaca faydası bulunduğu Başkan tarafından tayin edilecek olan savunma maddelerini geri almak hakkını haizdir. Her ne kadar Birleşik Devletler Hükûmeti, bu geri almak hakkını genel olarak kullanmak niyetinde değilse de, Birleşik Devletler Hükûmeti işbu hakkını bu anlaşmanın ikinci maddesinin a ve b fıkralarında tasrih edilen maddeler hariç olmak üzere T.C. Hükûmetine geri alma talebi ihbar edildiği tarihte tahrip, zayi ve istihlâk edilmemiş olan ödünç verme ve kiralama maddeleri için karşılıklı olarak mutabık kalınacak bir usule göre 1 Eylül 1945 tarihinden sonra, herhangi bir zamanda kullanabilir.

b) T.C. Hükûmeti işbu anlaşmanın ikinci maddesinin a ve b fıkralarında tasrih edilenler dışında kalan ödünç verme ve kiralama maddelerini üçüncü hiçbir memlekete devretmeyecek ve onun tasarrufuna bırakmayacaktır.

Levent Şahverdi Arşivi

Bu maddeden de açıkça anlaşılacağına göre, Birleşik Devletleri veya Batı Yarımküresinin savunmasına faydalı olmayan veya Birleşik Devletler için başkaca faydası bulunmayan ve ikinci maddenin a ve b fıkralarında adı geçen hurda malzemelerin mülkiyet hakkı sözde bir cemile olarak Türk Hükûmetine 4,5 milyon dolara devrediliyor. Fakat Birleşik Devletlerin veya Batı Yarımküresinin savunmasına faydalı veyahut Birleşik Devletler için başkaca faydası bulunduğu başkan tarafından tayin edilecek olan savunma maddelerini, yani savunmaya yarıyan, silâh, cephane, araç ve gereçlerin mülkiyet hakkını Türkiye'ye devretmiyor ve bunları 1 Eylül 1945 ten sonra herhangi bir zamanda geri almak hakkını bir siyasî baskı aracı olarak elinde bulunduruyor.

6 ARALIK 1946 TARİHLİ, T.C. HÜKÛMETİ İLE A.B.D. HÜKÛMETİ ARASINDA KAHİRE'DE İMZALANAN ANLAŞMAYA EK ANLAŞMA (*)

Amerika, Türkiye ile yaptığı her ikili anlaşmayı bir köprü başı gibi kullanarak ondan sonra yapılan ek veya yeni anlaşmalarla, önceden elde etmiş olduğu hak ve tavizleri genişletmek için yararlanmada büyük ustalık göstermiştir.

27 Şubat 1946 tarihinde Kahire'de imzalanan anlaşmaya ek olarak, Ankara'da imzalanan 6 Aralık 1946 tarihli anlaşma da bu görüşlerimizi doğrulamaktadır.

(*) **Resmî Gazete**, No. 6533 (1947)

Levent Şahverdi Arşivi

EK ANLAŞMA, 6 ARALIK 1946

T.C. Hükûmeti ve A.B.D. Hükûmeti aralarında 27 Şubat 1946 tarihinde Kahire'de imzalanmış olan anlaşmanın üçüncü kısmının uygulanması suretini tesbit etmek isteğiyle aşağıdaki hususlarda mutabık kalmışlardır :

Madde 1. Eğer A.B.D. Hükûmeti sefarethane ve konsoloshane olarak kullanmak üzere kendisiyle Türkiye Hükûmeti arasında Müştereken uygun görülen gayrimenkullar satın almak isterse Türkiye-' deki Büyük Elçiliği vasıtasıyla sahipleriyle bu gayrimenkullerin satın alınmasına meteallik sözleşmeler imza ederek işbu sözleşmeler mucibince borçlu olduğu meblâğları ödemesi için Türkiye Hükûmetine tebliğ edebilecektir. Bu ödemeler 27 Şubat 1946 tarihli anlaşma mucibince Türkiye Hükûmetinin borçlu olduğu meblağlara karşı kullanılmak için Türkiye Hükûmetinin matlubuna geçirecektir.

Madde 2. Eğer bu gayrimenkullerin A.B.D. ne devredilmek üzere Türkiye Hükûmeti tarafından satın alınması müştereken daha uygun görülürse Türkiye Hükûmeti bu tasarının tatbik mevkiine konulması ve tapu senetlerinin A.B.D. ne verilmesi için bütün gayretlerini sarfedecektir.

Bu gayrimenkullerin satın alınması için Türkiye Hükûmeti tarafından yapılan ödemeler 27 Şubat 1946 tarihli anlaşma mucibince borçlu olduğu meblâğlara karşı kullanılmak üzere 5. madde hükümlerine göre Türkiye Hükûmetinin matlubuna geçirilecektir.

Madde 3. Şurası mukarrerdirki bu hallerin hiçbirisinde A.B.D. mümesilleri arzu ettikleri takdir-

Levent Şahverdi Arşivi

de bu gibi gayrimenkullerin A.B.D. tarafından doğrudan doğruya sahiplerinden veya A.B.D. ne devredilmek üzere Türkiye Hükûmeti tarafından satın alınmasından evvel gayrimenkullerin sahipleriyle şartlar ve fiyatlar hususunda doğrudan doğruya müzakereye girişebileceklerdir.

Madde 4. A.B.D. Hükûmeti Türkiye'deki Büyükelçiliği vasıtasıyla sefarethanelerinin ve konsoloslıklarının tamir ve termimi için muhtelif kimselerle sözleşmeler de aktedebilecektir.

Bu gibi sözleşmelerin tatbiki esnasında tahassül edecek hususi hesapları Birleşik Devletler Büyükelçiliği ödenmek üzere Türkiye Hükûmetine bildirecektir. Türkiye Hükûmeti bunları ödeyecek ve bunlar 5. madde hükümleri mucibince matlubuna geçirilecektir.

Madde 5. A.B.D. Hükûmeti 4. maddede beyan edilen tamirat ve termimat da dahil olmak üzere Birleşik Devletler Hükûmetince işbu anlaşma hükümleri mucibince elde edilen gayrimenkuller için Türkiye Hükûmeti tarafından yapılan tediyatı tediye tarihinde ve o günün resmî kuru üzerinden Amerikan doları olarak, Türkiye Hükûmetinin matlubuna geçirecektir.

Bu krediler ilk taksitinin tediyesi 1 Temmuz 1947 tarihine tehir edilmiş olan vadesi gelecek taksit borçlarını karşılamak üzere kullanılacaktır.

Bu tediyelerin Türkiye Hükûmeti tarafından o zamanki borç bakiyesi çevreleri ve 27 Şubat 1946 tarihli kredi anlaşması hükümleri dahilinde yapılması mukarrerdir.

Bu ek anlaşmanın imza edildiği tarihlerden çok önce Amerika Birleşik Devletlerinin Türkiye'nin

Levent Şahverdi Arşivi

muhtelif şehirlerinde ve başkent Ankara'da elçilik ve konsolosluk binaları vardır ve bunlar gerek arsa ve gerek bina itibariyle oldukça büyük ve her türlü ihtiyacı karşılayacak durumdadırlar. Bunlar bir yer sarsıntısı veya savaş sonunda yıkılmadıklarına göre, Amerika'nın Türkiye'deki mevcut elçilik ve konsolosluk binalarına ek olarak elçilik ve konsolosluk adı altında yeni binalar satın alarak tapusunu üzerine geçirmek isteği neden ileri geliyor? Ayrıca mevcut ve yeni satın alınacakların da tamir veya yeni baştan Amerika'nın isteklerine göre, büyük onarımlarla değiştirilerek, masraf faturalarının vadesi gelmemiş borcuna karşılık Türk Hükûmetine ödettirilmesi, Amerika'nın dostluk niyetleri hakkında ister istemez bir kuşku yaratmaktadır.

Gerçekte A.B.D., Türkiye'yi hem Amerika'nın bir ileri karakolu, hem de iyi bir pazarı olarak değerlendirmiştir. Bu maksatla, geniş bir kadro ile özel bir şekilde teşkilâtlanmaya kararlıdır. Bunun için de Türkiye'de mevcutlara ilâveten yeni binalara ihtiyaç vardır.

O tarihlerde Türkiye'nin, **Amerika'nın bir ileri karakolu** olması öğünme konusuydu. Bu görüş hemen hemen 27 Mayısa kadar sürdü. Fakat bu ileri karakol görevinin, Türkiye'ye yapılacak bir saldırıda, Türkiye'nin dışında bir yerden geçen Amerikan savunma hattını örtme ve emniyette bulundurma anlamına geldiği ve Türkiye topraklarının tamamen işgal edilebileceği gerçeği, geçte olsa anlaşılmış bulunuyor.

Fakat, Türk Kanunlarını gayet iyi bilen Amerikalılar, Türk Tapulama Kanununa göre, Türkiye'de yabancı tüzel kişilerin gayrimenkul sahibi olma-

Levent Şahverdi Arşivi

larının hemen hemen imkânsız olduğunu anlamışlardı. Bu kadar binayı kira ile tutmak ise çok pahalıya mal olacağı gibi arzularına göre de değişiklik yapamayacaklardı. «Toptan fiyat indeksi (1938 yılı 100 kabul edildiği takdirde) 1944 yılında 459'a yükselmiştir.» (*) Enflasyonist gidiş devam etmektedir. Kiralar ise alabildiğine yükselmekte ve gayrimenkul fiyatları her yıl artmaktadır. 1 Mart 1916 tarihli ve 2475 sayılı kanun yabancı devletlere yalnız elçilik ve konsolosluk binası olarak kullanılmak üzere mal edinme hakkı tanıyor. Onun dışında kullanılması ise bu kanunla yasaklanmış. Kanunun koyduğu bu yasağa rağmen 27 Şubat 1946 tarihli anlaşmayla, bu kanunsuz isteğini, Amerika T.C. Hükûmetine kabul ettirmiş ve ek bir anlaşmayla da bu amacını gerçekleştirmek için harekete geçmiştir. Oysa, 27 Şubat 1946 tarihli 10 milyon dolarlık kredi anlaşması ile borçlanarak aldığımız malzemelerin mülkiyet hakkını Amerika yine aynı anlaşma ile Türkiye'ye devretmemiş ve 1 Eylül 1945 tarihinden sonra herhangi bir zamanda A.B.D. Cumhurbaşkanının bu malzemeleri geri alabileceği şeklinde, ne zaman sona ereceği belli olmayan bir siyasî tehdit ve baskı da kabul edilmiştir.

A.B.D. 11 Mart 1941 de çıkarmış olduğu Ödünç Verme ve Kiralama Kanunu'na dayanarak parayla sattığı malzemenin dahi mülkiyet hakkını, alıcı devlete vermez iken, Türk Hükûmetinin mevcut kanunun yasaklamasına rağmen kendi topraklarımız üzerindeki binaların tapusunu yabancı bir devlete veren zihniyeti ne kadar kınasak azdır.

T.B.M.M.'de, bu anlaşmayı 10 Şubat 1947 tari-

(*) S.B.F. Dış Münasebetler Enstitüsü, **Op. Cit.** s. 376.

Levent Şahverdi Arşivi

hinde kabul ettiği 5002 sayılı kanunla onaylamıştır. Tam metnini aşağıya almış olduğumuz bu kanundan da anlaşılacağı üzere, T.B.M.M. bu anlaşmayı incelemeden kabul etmiştir.

10 ŞUBAT 1947 TARİH VE 5002 SAYILI KANUN

Madde 1. A.B.D. Dış Tasfiye Komisyonu tarafından Türk toprakları dışında satılığa çıkarılan techizat ve malzeme fazlası arasından ihtiyaçlarına tekabül edenlerin alınması için T.C. Hükûmetine 10 Milyon dolarlık kredi açılması hakkında T.C. Hükûmeti ile A.B.D. Hükûmeti arasında 27 Şubat 1946 tarihinde Kahire'de imzalanan anlaşmanın üçüncü kısmında sözü geçen mübadelenin yapılması şeklini teferruatıyla belirtmek üzere iki hükûmet arasında Ankara'da 6 Aralık 1946 tarihinde imzalanan ek anlaşma onanmıştır.

Madde 2. Bu ek anlaşma gereğince yapılacak gayrimenkul satınalma, tamir, ıslah veya tevsi işleri, arttırma, eksiltme ve ihale kanununa tabi olmaksızın Maliye Bakanlığınca yapılabilir ve yaptırılabilir.

Madde 3. Bu anlaşma uygulamasından olarak erken ödenecek paralar, sonradan ilgili daire ve müesseselerden tahsil edilmek üzere Hazine tarafından avans olarak tediye edilir.

Amerikalıların, Türkiye'de çok zor ve hattâ imkânsız gibi görünen işlerin dahi — özellikle Türklerin de en hassas ve uyanık bulunduklarını söyledikleri konularda — nasıl yürütüleceğini öğrenmiş olduklarını, bu anlaşmayı T.B.M.M. den geçirmiş olmaları da göstermektedir.

Levent Şahverdi Arşivi

Bundan sonra A.B. Devletleri, bir ileri karakolu olarak ilân ettiği Türkiye'de Amerika'nın siyasî, iktisadî, askerî, kültürel, eğitim ve benzeri alanlarda nüfuzunu arttırmak için ilk yapılan ikili anlaşmalara dayanarak kurmuş olduğu köprü başlarını Türk Hükûmeti'nin de yardımıyla kolaylıkla genişletebilecektir. 27 Aralık 1949 tarihinde Amerika Birleşik Devletleri ile —yine bu meşhur 27 Şubat 1946 tarihli anlaşma ile elde edilen paraların kullanılması ile ilgili— yapılan anlaşma bu görüşümüzü bir kere daha doğrulamaktadır.

TÜRKİYE VE A.B.D. HÜKÛMETLERİ ARASINDA EĞİTİM KOMİSYONU KURULMASI HAKKINDAKİ ANLAŞMA (*)

27 Aralık 1949

T.C. Hükûmeti ve A.B.D. Hükûmeti:

Eğitim sahasında yapılacak temaslarla bilginin ve meslekî istidat sahiplerinin daha geniş ölçüde mübadelesi suretiyle Türkiye Cumhuriyeti ve Amerika Birleşik Devletleri milletleri arasında karşılıklı anlaşmayı daha ziyade inkişaf ettirmek arzusunda bulunduklarından;

T.C. Hükûmeti ile A.B.D. Hükûmeti arasında 27 Şubat 1946 tarihinde Kahire'de imza olunan anlaşmanın birinci faslı, hükümleri gereğince A.B.D. nin herhangi bir sene zarfında, herhangi bir tarihte, veya zaman zaman tediye tarihinde hesap edilen faiz de dahil olmak üzere, kredi anlaşmasının hükümlerince verilen kredi gereğince o tarihte ödenmesi matlup bakiye yekûnunun yarısına kadar herhangi

(*) Resmî Gazete, No. 7460 (1950)

Levent Şahverdi Arşivi

bir meblâğın veya meblâğların resmî rayiç üzerinden Türk lirası olarak tediyesini isteyebileceği ve bu suretle talep olunan Türk Lirası meblâğlarının T.C. Merkez Bankasında hususî bir hesaba yatırılarak diğer maksatlar meyanında kültür, eğitim ve insanî gayeler için kullanılabileceği tasrih edilmiş olduğunu nazarı itibare alarak,

Aşağıdaki hususlarda mutabık kalmışlardır.

Madde 1. Türkiye'de Birleşik Devletler Eğitim Komisyonu (ki aşağıda komisyon ismiyle anılmıştır) namı altında bir komisyon teşkil olunacak ve bu komisyon işbu anlaşmanın hükümleri dairesinde T.C. Hükûmeti tarafından temin edilen paralarla finanse edilecek olan eğitim programının idaresini kolaylaştırmak için ihdas ve tesis edilmiş bir teşekkül olarak Türkiye Cumhuriyeti ve Amerika Birleşik Devletleri Hükûmetleri tarafından tanınacaktır. Bu anlaşmanın üçüncü maddesinde derpiş olunan hüküm müstesna olmak üzere, komisyon, işbu anlaşmada tesbit edilen gayeler için tahsis edilen paralar ve para kredilerinin istimal ve sarfına mütealliik hususlarda A.B.D. nin dahilî ve mahallî kanunlarından muaf bulunacaktır. Bu paralar Türkiye Cumhuriyeti dahilinde yabancı bir hükûmete ait emval olarak telâkki olunacaktır. T.C. Hükûmeti tarafından işbu anlaşma gereğince temin edilen paralar, muaddel 1944 tarihli Birleşik Devletler emval fazlasına mütealliik kanunun 32 (b) faslında tasrih edildiği veçhile aşağıda tesbit edilen şartlar ve hadler dairesinde aşağıdaki maksatlar için komisyonun veya Türkiye Cumhuriyeti ve Amerika Birleşik Devletleri arasında takarrür edecek herhangi diğer bir teşekkülün emrine amade kılınacaktır:

Levent Şahverdi Arşivi

1. Türkiye'de kain okul ve yüksek öğretim müesseselerinde A.B.D. vatandaşları tarafından veya bunlar namına yapılacak tahsil, araştırma, öğretim vesair eğitim faaliyetlerini (Nefsi Birleşik Devletler, Hawai, Alaska, «Aleution adaları dahil» Puerto Rico, ve Virgin adaları hariçinde) kain Birleşik Devletler okul ve yüksek öğretim müesseselerinde Türkiye vatandaşlarının tahsil, araştırma, öğretim vesair faaliyetlerini nakliye, tahsil ücreti, maişet ve öğretimle ilgili diğer masrafların tediyesi de dahil olmak üzere finanse etmek veya;

2. Nefsi Birleşik Devletler Hawai, Alaska «Aleution adaları dahil» Puerto Rico ve Virgin adalarında kain Birleşik Devletler okul ve yüksek öğretim müesseselerine devam etmek arzusunda bulunan Türkiye vatandaşlarının bu müesseselere devamları A.B.D. vatandaşlarını ve bu kabil okul ve müesseselere devam imkânlarından mahrum kılmamak şartıyla seyahat imkânlarını temin etmek,

Madde 2. Komisyon yukarda zikredilen gayelerin temini için işbu anlaşmanın onuncu maddesindeki hükümler dairesinde bu anlaşma ile derpiş edilen gayenin tahakkuku zımnında aşağıda sayılanlar da dahil olmak üzere lüzumlu bilcümle selâhiyetleri kullanabilir:

1. Komisyon veznedarını veya komisyon tarafından tensip edilecek bir şahsı mezkûr veznedar diğer şahıs namına açılacak banka hesaplarına yatırılmak üzere tesellümüne mezun kılmak. Veznedar veya bu suretle memur kılınan şahsın tayini A.B.D. Dışişleri Bakanı tarafından tasvip edilecek ve tesellüm edilen paralar A.B.D. Dışişleri Bakanı tarafından tesbit edilecek bir depoziter veya depoziterler

Levent Şahverdi Arşivi

nezdinde yatırılacaktır.

2. İşbu anlaşmada tesbit edilen şart ve kayıtlar dahilinde işbu anlaşma ile kabul edilen gayelerin tahakkuku için tediyat yapılmasına, para bağışlarında bulunulmasına ve avans verilmesine komisyon veznedarını veya komisyonca tensip edilecek diğer bir şahsı selâhiyettar kılmak.

3. Muaddel 1944 tarihli A.B.D. emval fazlasına müteallik kanunun 32 (b) faslında tasrih olunan gayeler ve işbu anlaşma ile tayin edilen maksatlar dairesinde programlar tanzim etmek, bunları kabul ve tatbik etmek.

4. Muaddel 1944 tarihli A.B.D. emval fazlasına müteallik kanunda tasrih olunan ecnebilere ait burslar heyetine yukarda zikredilen kanun gereğince programa iştirak için ehliyetli Türkiye'de mukim talebe, profesör araştırma bilginleri ve Türkiye müesseselerini tavsiye etmek.

5. Komisyonun maksat ve gayelerine erişilmesi için programa iştirak edeceklerin intihabında riayet edilmesi lüzumlu göreceği evsaf ve şerait hakkında yukarda ismi geçen ve ecnebilere ait burslar heyetine tavsiyelerde bulunmak.

6. A.B.D. Dışişleri Bakanı tarafından seçilecek murakıpların tayin edeceği şekilde, komisyon veznedarının hesaplarının muayyen devrelerde kontrolunu temin etmek.

7. İdare ve büro memurlarını tayin etmek, maaş ve ücretlerini tesbit ederek tesviyesine mezuniyet vermek.

Madde 3. Komisyonca tasvip edilen bilûmum sarfiyat A.B.D. Dışişleri Bakanının kabul edeceği senelik bir bütçe ve tesbit edebileceği nizamname mucibince ifa olunacaktır.

Levent Şahverdi Arşivi

.....

Madde 5. Komisyon, dördü T.C. vatandaşı ve dördü A.B.D. vatandaşı olmak üzere sekiz azâdan müteşekkil bulunacaktır. Bunlara ilâveten A.B.D. Türkiye'deki diplomatik heyetinin başı (ki aşağıda «misyon şefi» ismiyle anılacaktır) komisyonun fahri başkanı olacaktır. Misyon şefi komisyonda reylerin tesavisi halinde kat'î reyi verecek ve komisyon başkanını tayin edecektir. Başkan komisyonun fiili âzası sıfatiyle rey hakkını haiz bulunacaktır. Misyon şefi en az ikisi A.B.D. nin Türkiye'deki hariciye teşkilâtının muvazzaf memurlarından olmak üzere, komisyondaki Birleşik Devletler vatandaşlarını tayin ve tebdil etmek selâhiyetini haiz olacaktır. T.C. Hükûmeti komisyondaki Türkiye vatandaşlarını tayin ve tebdil selâhiyetini haiz bulunacaktır.

Âzalar tayin edildikleri tarihten itibaren, müteakip 31 Aralık tarihine kadar vazife yapacaklar ve tekrar tayin edilebileceklerdir. İstifa, ikâmet mahallinin Türkiye haricine nakli, vazife müddetinin sona ermesi sebepleriyle veya sair surette vuku bulacak münhaller bu maddeyle tesbit edilen hükümler dairesinde doldurulacaktır.

Âzalar ücretsiz olarak vazife göreceklerdir. Bununla beraber komisyon, âzaların toplantılarda hazır bulunmalarında muktazi masrafları ödemeye selâhiyettardır.

.....

Madde 7. A.B.D. Dışişleri Bakanı tarafından tayin edilecek şekilde komisyonun faaliyeti hakkında her sene bir rapor tanzim edilerek T.C. Hükûmetine ve A.B.D. Dışişleri Bakanına tevdi olunacaktır.

Madde 8. Komisyonun merkezi Türkiye Cum-

Levent Şahverdi Arşivi

huriyetinin başkentinde bulunacaktır. Ancak komisyonun veya komitelerinden herhangi birinin toplantıları, komisyonun icabı hale göre tesbit edeceği diğer mahallerde aktedebileceği gibi, komisyon âmir ve memurlarından herhangi biri komisyonca tensip edilecek mahallerde icrayı faaliyet edebilecektir.

.....

Madde 9. Komisyon bir müdür tayin ve onun maaş ve hizmet müddetini tesbit edebilir. Ancak komisyonun başkaca kabule şâyan bir müdür tayin etmesi imkânsız bulduğu hallerde A.B.D. Hükûmeti, Programın elverişli bir şekilde tatbikini mümkün kılmak için lüzumlu görülebilecek bir müdür ile muavinlerini temin edebilecektir. Müdür komisyon program ve faaliyetlerini komisyonun kararıyla talimatı dâiresinde tedvir ve murakebesinden sorumlu olacaktır. Müdürün gaybubeti veya mazereti halinde komisyon münasip veya muvaffık göreceği müddet için yerine bir vekil tayin edebilir.

Madde 10. A.B.D. Dışişleri Bakanı tensip ettiği takdirde komisyonun bu hususdaki kararlarını gözden geçirebilir.

Amerika, Türkiye'de Kültür emperyalizmini kurmak için ilk önemli tavizi bu anlaşma ile elde etmiştir. 27 Şubat 1946 tarihinde imzalanan kredi anlaşmasında bu borcun faiz ve anapara taksitlerinin bir kısmının Türk parası olarak Merkez Bankasına A.B.D. tarafından kullanmak üzere yatırılması kabul edilmişti. Yukarda ayrıntılarıyla verdiğimiz ek anlaşma ile A.B.D. (Eğitim sahasında yapılacak temaslarla bilginin ve meslekî istidat sahiplerinin daha geniş ölçüde mübadelesi) maksadıyla Türkiye'de **Birleşik Devletler Eğitim Komisyonu** adı altında ye-

Levent Şahverdi Arşivi

ni bir organ kurmaktadır. Bu komisyonun sekiz üyesinden dördü Amerikalı, dördü de Türk olacaktır. Ve Amerika'nın, Türkiye'deki Büyükelçisi bu komisyonun fahri başkanıdır. Oyların eşit olduğu hallerde, başkan oyunu kullanarak anlaşmazlığı çözümleyecektir. Komsiyon her türlü davranışından A.B.D. Dışişleri Bakanına karşı sorumlu olacak, bütçesini orası vize edecek ve isterse, komisyonun her hususta-ki kararlarını gözden geçirerek değiştirebilecektir. Amerika Dışişleri Bakanının ve Ankara'daki Amerikan Büyükelçisi ile elçilikte görevli iki memurun kontrol ve denetiminde olacak ve yine Amerikalı müdür ve yardımcıları da anlaşmaya göre Amerika Dışişleri Bakanı tayin edecektir. Amerikan kanunlarına göre çalışacak olan bu komisyonun ve orada görev alacak Amerikalıların neler yapacaklarını, amaçlarını, anlaşmada belirtildiği gibi, belirtilmeyen alanlarda da Amerikalılar bilecek veya yeni bir durum karşısında Dışişlerinden yeni talimat alabileceklerdir. Bu komisyona girecek dört Türk üyenin görevleri, yetkileri ve kime karşı sorumlu olacakları hakkında bir kelime dahi yoktur. Anlaşmadaki bütün hükümler, kurulacak olan Amerikan Eğitim Komisyonunun Türkiye'de Türk parası ile Türk Hükûmetinin himayesinde, her türlü Türk denetiminin dışında, Türk Eğitimi hakkında araştırma yapması, bilgi toplaması, gerekli Amerikan memurlarını uzman ve araştırmacı olarak okul, üniversite ve Bakanlıklara yerleştirmesi ve benzerî faaliyetlerini kolaylaştırmak amacını sağlamak için getirilmiştir. Sözde karşılıklı olan bu anlaşma ile bağımsız bir devlet olan Türkiye'nin başkentinde Türk Eğitimi ile ilgili bir Amerikan Eğitim Komisyonu kuruluyor ve Türk Hükûmetine bu komisyonun çalışmalarını kontrol ve denetleme hak-

Levent Şahverdi Arşivi

kı dahi verilmiyor.

Türkiye bugün genellikle Amerika'nın nüfuz alanına dahil edilmiştir. Bu nedenle Türkiye'de iyice yerleşip sömürüsünü sürdürebilmek için her alanda olduğu gibi eğitim hakkında da bilgiye ihtiyacı vardır. Bunun için de Amerika'dan uzman, araştırmacı, öğretim üyesi adları altında, bu anlaşma ile kurulan Amerikan Eğitim komisyonu marifetiyle gerekli personeli bilgi toplamak üzere görevlendirmiştir. Amerika'nın Türkiye'de kendisine yardım edecek ve işbirliği yapacak, Amerika'da yetiştirilmeye uygun Türk genci, öğretim üyesi ve araştırmacılara da ihtiyacı vardır. Amerikalılar tarafından tesbit edilen niteliklere uygun olanlar arasından seçilecek bu kimseler eğitim araştırma veya görgü ve bilgilerini arttırmak üzere gönderilirler. Bunlardan Amerika için Amerika'da yararlı olacaklar dolgun ücret ve görev teklifleriyle orada bırakılmakta, bir kısmı da süreleri sonunda Türkiye'ye dönmektedirler. Dönenler de iki guruba ayrılmaktadır; Birinci gurup Amerikan hayranı ve onların herşeyini benimseyip Amerikalılaşanlar. İkinci gurup da bunların dışında kalanlar. Bunların herbiri hakkında Amerikalılar hal tercümeleri ve albümler hazırlarlar. Birinci guruba dahil olanlardan en kabiliyetlilerinin gerektiğinde kullanılmak ve işbirliği yapmak üzere Devletin, Hükûmetin en önemli yerlerinde görev almaları veya tayinleri sağlanır. Bunlardan bir kısmı da Türkiye'deki Amerikan yardım kurulları, Amerikan şirketleri ve diğer örgütlerinde görevlendirilir. Bu suretle Amerikalıların Türkiye'deki işbirlikçileri de zaman içinde çoğalarak örgütlenir. Bu anlaşma ile Ankara'da kurulması kararlaştırılan Amerikan Eğitim Komisyonunun dört Türk üyesinin görevleri bu komis-

Levent Şahverdi Arşivi

yonun çalışmalarına toplantıdan toplantıya katılarak onlara yardımcı olmaktır. Dördü bir olup ta yapılan bazı işlemlerin karşısına çıksalar, hemen komisyonun fahri başkanı olan Amerikan elçisi müdahale edecek ve karar dörde karşı beş oyla Türkiye'nin çıkarlarına aykırı da olsa alınmış olacaktır. Halbuki aynı komisyon kaza olarak Amerikan çıkarlarına aykırı bir karar alsa, bu kararı Amerikan Dışişleri Bakanlığı hemen durdurabildiği halde Türk Dışişlerinin böyle bir yetkisi yoktur. O tarihten bu yana çalışmalarını sürdüren bu Amerikan Eğitim Komisyonunun süresi ne zaman dolacaktır? Türk Hükûmetinin eğitim politikası Amerikan Hükûmetinin bu komisyon aracılığı ile gerçekleştirmek istediği amaçlara uygun mudur? Ayrılıklar varsa bunlar nasıl giderilecektir? Anlaşmada Amerikan Hükûmetinin bu komisyon üzerindeki siyasî, kültürel, malî ve idarî kontrolü gayet sağlam esaslara bağlandığı halde, Ankara'da faaliyet gösteren bu komisyona Türk Hükûmetinin katılmaktan başka hiçbir yetki ve kontrolünün bulunmaması nasıl yorumlanır? Türk Hükûmeti bu komisyon aracılığı ile Türkiye'ye gelecek Amerikalılarla, Türkiye'den Amerika'ya yollanacak Türklerde bulunması gerekli nitelikleri tesbit etmiş midir? Amerikan Dışişleri Bakanı tarafından tayin edilecek şekilde her yıl çalışma raporu verilmesi anlaşmada yer aldığına göre niçin Türk Dışişleri Bakanlığının tesbit edeceği biçimde bir çalışma raporu verilmesi de anlaşmada yer almamıştır? Bu Eğitim Komisyonunun asıl yöneticisi olan Müdür niçin Türk değil de Amerikalıdır? Bu ve benzerî sorulara Türkiye'de cevap verebilecek bir sorumlu bulmak imkânsızdır. Gerçekte, diğer konularda olduğu gibi, Türkiye'nin yıllardan beri belli bir eğitim politikası

Levent Şahverdi Arşivi

ve programı mevcut olmadığı için, bu konudaki politikamız da yabancıların insaf ve takdirlerine bırakılmıştır. Türkiye için çağımıza uygun ve yurt kalkınmasını gerçekleştirecek millî bir eğitim politikası kabul edilip uygulanmadıkça, Kültür ve Eğitim alanlarında da yabancı etkisinden ve sömürüsünden kurtulmamız imkânsızdır.

Güney Vietnam'da iki tarafa da casusluk yapan bir Güney Vietnamlı ajanın öldürülmesiyle ortaya çıkan **Yeşil Bereliler**'in faaliyetleri üzerinde Türkiye'nin de önemle durması zorunludur. Amerikalılar önce bu Yeşil Berelileri CIA'nın bir aracı olarak Avrupa'da kurmuşlardır. Bu konuda eğitim görerek yetiştirilmiş Amerikan Subayları, Avrupa'da Rusları sevmeyen etnik guruplar arasından, özellikle Ruslara karşı kin ve intikam besleyen kimseleri bu teşkilâta alarak büyük ölçüde gizli örgütler kurmuşlardır. Ruslara karşı kullanılmak üzere Avrupa'da kurulan bu teşkilât, sonraları CIA'nın gördüğü lüzum üzerine Güney Vietnam'a da bir çekirdek kuruluş göndermiş ve orada Vietnamlılara karşı olan, onları sevmeyen etnik guruplar arasından seçilen kimseler bu örgüte katılarak CIA'nın amaçlarına göre kullanılmaktadırlar. Yeşil Berelilerin emrinde Vietnam'da bulunan, fakat, Vietnamlılara düşman olan etnik guruplardan seçilmiş 50 bin civarında gizli bir ordunun çalışmakta olduğu, Amerikan kaynaklarından verilen haberler arasındadır. CIA, gerektiğinde kendi maksat ve çıkarları için kullanmak üzere, buna benzer örgütleri, gittiği her ülkede kurmaktadır.

27 Mayıs 1960 Devriminden önce, Kürtçü bilinen bir DP Milletvekiline Amerika'dan yazılan bir mektupta, yine Kürtçü tanınan bir Millî Eğitim Bakanı-

Levent Şahverdi Arşivi

nın aracılığıyla, bu kanaldan eğitim için Amerika'ya gönderilen bir memurun yetişme durumu hakkında bilgi verilmekte ve o sıralarda Bakanın, Bakanlıktan alınmasının gelecekteki çalışmaları zorlaştıracağı belirtilmekte idi. Aslının Millî Emniyet dosyalarında olması gereken bu mektuplar, Yeşil Berelilerin çalışmalarıyla bağlandığı takdirde konunun ciddiyeti ve Türkiye için taşıdığı büyük önem kendiliğinden ortaya çıkar. Amerikalılar, Türklerin bu konulardaki bilgisizliklerinden yararlanarak, Türkiye'ye yolladıkları asker ve sivillerin bir kısmını, ailesi Türkiye'den kaçmış veya çıkarılmış, etnik guruplara mensup (Rum ve Ermeni), bilhassa Türklere düşman kimseler arasından seçmektedirler. Bunlar, özel eğitim görerek, Türkiye ve Türkler hakkında geniş bilgilerle donatılmaktadırlar. Bu kimseler, şirket müdürü, uzman, danışman, tüccar, temsilci, er, subay ve turist olarak Amerikan pasaportuyla gelip İkili Anlaşmaların Amerikalılara tanıdığı geniş imtiyazlara dayanarak Türkiye'deki özel görevlerini büyük bir serbesti içinde, kimsenin müdahalesi olmadan yaparlar ve Türkiye'yi parçalamak, karıştırmak için yerli ortaklarıyla yerli örgütler kurarlar, Türk siyasî hayatını etkilerler, hükûmetleri düşürdükleri dahi söylenir. Türkiye'nin bu gibi faaliyetlere karşı koymak üzere kurulmuş örgütleri ise, Türkiye'deki solcuların nefeslerini dinlemek için her yıl milyonlar harcamakla öğünürlerken, sağın Türkiye'deki bölücü ve yıkıcı faaliyetlerinden habersiz görünürler. Bunları dışarda planlayıp Türkiye'de tezgâhlayan yabancı parmağını göremezler. Çünkü bu yabancı parmaklar uzman, danışman ve öğretmen olarak bizim güvenliğimizle ilgili, devletçe kurulan örgütlerin içinde de çoğaltılmışlardır. Türkiye'deki Devrimci ve

Levent Şahverdi Arşivi

Antiemperyalist, Atatürkçü her hareket, komünistlikle damgalanarak sol tehlike büyütülürken, her türlü sağ ve gerici hareketlere milliyetçi nitelik verilerek örtülmek suretiyle Türkiye için asıl büyük tehlike sinsi bir şekilde yerli ve yabancı para ve ideolojilerle beslenip kuvvetlendirilmektedir. Türkiye'nin en sorumlu yöneticileri dahi buna, bilerek veya bilmiyerek inandırılmaktadır. Türkiye'de görev alacak Amerikalıların, Türkiye'den çıkarılmış, Türklere düşman etnik guruplara mensup bulunmamaları şartının açık değilse bile gizli anlaşmalara konulmamış olmasının Türkiye için doğurduğu önemli sakıncaları bilmemek, devlet ve hükûmet yönetimiyle bağdaşamaz. Türkiye, yabancıları oldukları gibi görmeğe mecburdur. Türkiye'ye gelen her Amerikalı dosttur, müttefiktir. Hele, Türkçe **Merhaba Asker** veya **Türkler çok kahramandır, Kore'de çok iyi döğüştüler** dediği anda, o Amerikalı için Türkiye'de açılmayacak kapı, yapılmayacak iş yoktur. Türk basını bu Amerikalının büyük boy resimlerini ilk sayfalarına basarak övmekle bitiremez. Oysa, Amerikan basınında aylarca Türkiye için bir haber bile çıkmaz. Hiçbir yabancının düşünemiyeceği kadar garip, çektiği bütün acılara ve düştüğü felâketlere rağmen gerçek yönüyle ne kendisini, ne de yabancıları tanımayan ve tanıması da istenmeyen, bu dünyada nurlu ufuklar, öbür dünyada cennet vaatleriyle avutularak, içten ve dıştan sömürülen yoksul insanlarla dolu garip bir ülkedir Türkiye. Fakat bu talihsiz ulusun kaderi bu değildir, ve bu böyle devam edemez. Az gelişmiş veya geri bırakılmış ülkeler geri kalmışlığın nedenlerini iyi bilmekte ve milliyetçilik akımları kuvvetlenerek, Komünistleri bile etkileyerek birbirinden ve Moskova'nın güdümünden ko-

Levent Şahverdi Arşivi

parmaktadır. Emperyalizm ve sömürüye karşı bütün dünyanın mazlum ulusları yer yer ayaklanmaktadır. Bu çağda Kurtuluş Savaşını Mustafa Kemal'in önderliğinde 40 yıl önce başlatmış olan Türkiye'nin kaderi bu olamaz. Türk Ulusu, çağdaş uygarlığa ulaşmak için bilinçli ve zorlu bir savaş vermeğe mecburdur.

Levent Şahverdi Arşivi

2

TARIM ÜRÜNLERİ ANLAŞMALARI

1950 de iktidara gelen Demokrat Parti, önced ilân ettiği gibi ekonomik alanda özel teşebbüsçü liberal bir rejim izlemeğe başladı. Avrupa Ödei Birliği'ne giren Türkiye, 1950 yılının sonbaharın üye devletlerle olan ticaretini büyük ölçüde serbe bıraktı. Fakat uygulanan bu rejim başarıya ula mamış ve dış ticaret büyük ölçüde açık verdiği i de 1954 de dış ticarete kısıtlamalar konmuştur. T kiye 1950 - 53 yılları arasında iyi hava şartları ve rım arazisinin genişletilmesi, Kore savaşının yaı tığı yüksek dünya konjonktürü sayesinde, dünya sayılı tahıl ambarları arasında sayılıyor ve Am kan yardımını en etkili bir şekilde kullanan ülke (rak propaganda ediliyordu. Fakat, balayı uzun s medi. Kore Savaşı sona ermiş ve dünya normal ş lara dönmeğe başlamıştı. Türkiye'de tarım ara nin genişleme sınırlarının sonuna yaklaşılmış ve va şartları uygun gitmediği için de tarım ürün nin üretimi azalmıştı. Ağırlaşan ekonomik şar karşılaşılan dar boğazlar ve artan dış borçlar k sında, daha birkaç yıl önce Amerikan yardımını faydalı kullandığı için dünyanın sayılı tarım ar ülkeleri arasında yükselişi propaganda edilen

Levent Şahverdi Arşivi

kiye, 1955 ten itibaren Amerika'dan tarım ürünleri satın almak için şartları ağır anlaşmalar imzalamak zorunda kalmıştır. Türk tarımının gelişmesini ve fazla ürün almasını önleyici, ve Amerikan tarım ürünlerine, Türkiye'de her yıl genişleyen, bir pazar açmayı amaç edinen bu anlaşmalardan 12 Kasım 1956 tarihli olanını, bir örnek olarak buraya almayı uygun bulduk.

12 KASIM 1956 TARİHLİ ZİRAÎ MADDELER TİCARETİNİN GELİŞTİRİLMESİ VE YARDIMLAŞMA HAKKINDAKİ MUADDEL AMERİKAN KANUNU'NUN I. KISMI GEREĞİNCE TÜRKİYE CUMHURİYETİ HÜKÛMETİ İLE A.B.D. HÜKÛMETİ ARASINDA MÜNAKİT ZİRAÎ EMTİA ANLAŞMASI (*)

T.C. Hükûmeti ile A.B.D. Hükûmeti; her iki memleket arasında olduğu gibi diğer dost milletlerle de Ziraî Emtia ticaretinin A.B.D. nin bu mallara ait mutat paralarını değiştirmeyecek ve dünya ziraî mahsül fiyatları üzerinde tesir icra etmiyecek şekilde geliştirilmesi arzusunu müşahede ederek;

A.B.D. nde istihsal edilen ihtiyaç fazlası ziraî emtianın Türk Lirası mukabilinde mübayaasının, ticaretin bu şekilde genişlemesine medar olacağını,

Bu satışlardan tekevvün edecek Türk Liralarının her iki memleketin menfaatine uygun şekilde kullanılacağını nazarı itibare alarak,

İhtiyaç fazlası ziraî maddeler ticaretinin geliştirilmesi ve yardımlaşma hakkındaki muaddel kanunun I. Bölümü mucibince T.C. Hükûmetine satılmasına müteallik anlaşmaları ve her iki hükûmetin bu

(*) **Resmî Gazete**, No. 10228 (1959)

Levent Şahverdi Arşivi

gibi maddelerin ticaretinin geliştirilmesi hususunda münferiden ve müştereken ittihaz edecekleri tedbirleri tesbit eylemek maksadiyle;

Aşağıdaki hususlarda mutabık kalmışlardır:

MADDE I

TÜRK LİRASI KARŞILIĞI SATIŞ

Müddetleri, buğday ve mısır için 31 Ocak 1957 ve, don yağı ve dondurulmuş et için 30 Haziran 1957 tarihlerinde sona erecek satın alma müsaadelerinin A.B.D. Hükûmeti tarafından neşredilmesi ve T.C. Hükûmetince kabul olunması şartiyle, A.B.D. Hükûmetince yetkili kılınacak alıcılara, ziraî maddeler ticaretinin geliştirilmesi ve yardımlaşma hakkındaki kanun'un I. Bölümü hükümlerine uygun olarak, ihtiyaç fazlası olarak tesbit edilmiş aşağıdaki ziraat maddelerinin gösterilen miktarlar dahilinde satışını finanse etmeyi taahhüd eyler:

Emtia	Tutarı (milyon Dolar)
Buğday	31,6
Mısır	0,6
Don Yağı	3,3
Dondurulmuş Et	4,4
Nakliye (tahmin)	6,4
YEKÛN	46,3

Yukardaki fıkraya uygun olarak neşredilecek satın alma müsaadeleri, emtianın satış ve teslimi, bu şekildeki satışlardan tahassül edecek Türk Liralarının yatırılma müddet ve şartlarına ait hususlarla diğer gerekli hususları ihtiva edecektir.

Levent Şahverdi Arşivi

MADDE II

TÜRK LİRALARININ KULLANILMA TARZI

1. İki Hükûmet, bu anlaşma gereğince yapılacak satışlar dolayısiyle A.B.D. hesabına birikecek Türk Liralarının, A.B.D. Hükûmetince tesbit edilecek tarz ve öncelik sırası dahilinde, aşağıda gösterilen maksat ve miktarlara göre sarf edilmesi hususunda mutabıktırlar :

(a) Birleşik Devletler ziraî mahsulleri için piyasa imkânları temini, milletlerarası eğitim mübadelesi, kitap ve gazetelerin tercüme, neşir ve dağıtım faaliyetlerinin finansmanı ve kanunun 104 (a), 104 (h), 104 (i) ve 104 (f) fıkralarına uygun olarak A. B.D. Hükûmetinin, Türkiye'de yapacağı diğer masrafların karşılanması için 21.900.000 dolar karşılığı Türk Lirası,

(b) Kanunun 104 (j) fıkrasında derpiş edilen tipteki yardımlar için azamî 1.250.000 dolar karşılığı Türk Lirası,

(c) Kanunun 104 (g) fıkrası gereğince Türkiye'nin iktisadî kalkınması için T.C. Hükûmetine yapılacak ihracat için 23.150.000 dolar karşılığı Türk Lirası. Bu ikrazata ait müddet ve şartlar her iki hükûmet arasında aktedilecek ek bir Anlaşmaya dercolunacaktır. Azamî 6.000.000 dolar karşılığı Türk Lirası veya 104 (g) fıkrasında derpiş edilen iktisadî kalkınma ikrazatına tahsis edilecek Türk Liraları yekûnunun % 25'i, bu iki rakamdan hangisi daha büyükse o miktar, her iki hükûmetçe üzerinde anlaşılacak usül tahtında, müesses banka kolaylıkları va-

Levent Şahverdi Arşivi

sıtasiyle, hususî teşebbüse ikrazda bulunulması maksadına ayrılacaktır. İkraz, resülmal ve faizin Birleşik Devletler dolarlarıyla ödenmek üzere dolar olarak veya, T.C. Hükûmetinin kullanacağı hiyar hakkına müsteniden, Türk Lirası ile yapılacak tediyeler, her tediye tarihinde cari kambiyo rayici üzerinden hesaplanmak üzere, Türk Lirası olarak ifade olunacaktır. İkraz meblâğları, bunların kullanılma şekline mütedair olarak yapılacak mukaddem bir anlaşmayı müteakip ödenecektir. Bunlar ve diğer hükümler, ikraz anlaşmasının veya ona ek herhangi bir anlaşmaya dercolunacaktır. T.C. Hükûmetine ikraz için tahsis olunacak Türk Liraları, ikraz maksatları ile ilgili olarak Türk Liralarının istismal tarzı hususunda her iki hükûmetin anlaşmaya varamamaları sebebiyle, anlaşma tarihinden itibaren üç sene içinde verilmediği takdirde, A.B.D. Hükûmeti işbu Türk Liraların, Kanunun 104. maddesinin cevaz verdiği herhangi bir maksat için kullanılabilir.

2. Bu anlaşma gereğince yapılacak satışların neticesi olarak A.B.D. Hükûmeti hesabına tahassül edecek Türk Liraları yekûnu 46.300.000 dolar karşılığı Türk Lirasından daha az olması halinde, 104 (g) fıkrasına göre T.C. Hükûmetine ikrazat olarak verilecek miktar, arasındaki fark kadar azaltılacaktır. Türk Liraları yekûnunun 46.300.000 dolar karşılığını geçmesi takdirinde artan kısmın % 50 si, 104 (f) fıkrasına uygun olarak A.B.D. Hükûmetinin istimaline tahsis olunacak ve % 50 si ikrazata ayrılacaktır.

Levent Şahverdi Arşivi

MADDE III

TÜRK LİRALARININ YATIRILMASI

A.B.D. Hükûmeti tarafından (Birleşik Devletler bandıralı gemilerin kullanılması şartından mütevellit munzam navlun ücreti hariç) finanse edilen emtiaya ait mal ve navlun bedellerinin ödenmesi maksadıyla Türk Liraları A.B.D. hesabına aşağıdaki şekilde yatırılacaktır:

(1) Buğday ve T.C. Hükûmetinin dahili alış fiyatı CİF fiyattan yüksek olan herhangi diğer bir emtia için, T.C. Hükûmetinin dahilde istihsal edilen emtiaya tatbik ettiği alış fiyatı üzerinden hesaplanmak üzere, işbu emtiaya ait Türk Lirası meblâğına muadil miktarda,

(2) Diğer emtia için satınalma müsaadelerinde derpiş edildiği şekilde Birleşik Devletler bankaları veya A.B.D. Hükûmeti tarafından dolar tediyeleri yapıldığı tarihlerde genel olarak ithal muamelelerine (farklı rayiç tatbik edilen ithalât hariç) tatbik edilen Birleşik Devletler dolarına tekabül eden kambiyo rayici üzerinden T.C. Hükûmetince tesbit edilmiş dahili alış fiyatlarında veya kambiyo rayici sisteminde bir değişiklik olması takdirinde, bu madde, işbu anlaşma uyarınca yapılacak müteakip muameleler bakımından yeniden müzakere mevzuu olacaktır.

Levent Şahverdi Arşivi

MADDE IV

UMUMÎ HÜKÜMLER

1. T.C. Hükûmeti bu anlaşma hükümlerine göre mübayaa edilen ihtiyaç fazlası ziraî maddelerin, başka memleketlere satılmasına veya şerik olunmasına veya dahili ihtiyaçtan gayri maksatlar için kullanılmasına (bu şekilde bir satış, sevkiyat veya istimal hususunda, A.B.D. Hükûmetinin sarih müsaadesi hariç) mani olmak üzere gereken bütün tedbirleri almayı, ve bu maddeler mübayaasının, A.B.D. ne dost olmayan memleketlerin bu veya buna mümasil emtiadan, ellerinde bulunan mevcudun artmasını intac etmeyeceği hususunda teminat vermeyi taahhüd etmiştir.

2. Her iki hükûmet, bu anlaşma hükümlerine göre mübayaa edilen ihtiyaç fazlası ziraî emtia alım satımının dünya ziraî emtia fiyat muvazenesini ihlâl etmemesi, A.B.D. nin mevzuu bahis emtiaya ait piyasalarında tahavvüle sebebiyet vermemesi ve hür dünya memleketleri arasındaki ticarî münasebeti maddeten izrar etmemesinin temini hususunda münasip tedbirleri almayı taahhüd etmişlerdir.

3. Her iki Hükûmet bu anlaşmanın tatbikinde, hususî ticaret erbabına tesirli şekilde faaliyet göstermelerini mümkün kılacak ticarî şartları sağlamaya çalışacaklar ve ziraî maddelere ait devamlı piyasa taleplerini arttırmak ve geliştirmek için ellerinden gelen gayreti sarfedeceklerdir.

4. T.C. Hükûmeti, A.B.D. Hükûmetinin talebi üzerine bilhassa emtianın memlekete girişi, vaziyeti ve normal piyasa sürümlerinin idamesine ait tedbir-

Levent Şahverdi Arşivi

ler dahil programın inkişafı ile aynı veya benzeri emtianın ihracatı hakkında malûmat vermeyi taahhüd eder.

MADDE V

İSTİŞARE

Taraflardan birinin talebi üzerine iki hükûmet bu anlaşmanın tatbiki veya bu anlaşma gereğince yapılan muameleleriyle ilgili herhangi bir mesele hakkında istişarede bulunacaklardır.

MADDE VI

MER'İYETE GİRİŞ

Bu anlaşma, imza tarihinde mer'iyete girecektir. Yukarıdaki hususları tasdik zımnında, bu maksatla gerekli şekilde selâhiyetli kılınmış olan murahhaslar için anlaşmayı imzalamışlardır.

Ankara'da 1956 senesinin Kasım ayının 12. pazartesi günü İngilizce iki nüsha halinde tanzim olunmuştur.

T.C. Hükûmeti Adına
Melih Esenbel
Milletlerarası İktisadî
İşbirliği Genel Sekreteri

A.B.D. Hükûmeti Adına
Fletcher Warren
Amerika Büyük Elçisi

Levent Şahverdi Arşivi

25 OCAK 1957 TARİHLİ, VE 12 KASIM 1956 TARİHLİ ANLAŞMAYA EK ANLAŞMA

Bu anlaşmaya ek olarak yayınlanan **25 Ocak 1957** tarihli anlaşma (*) ile aşağıdaki tarım ürünleri A.B.D. nden satın alınıyordu.

Emtia	İhraç Piyasa Kıymeti (Milyon Dolar)
Buğday	**7.40**
Arpa	**2.20**
Mısır	**2.50**
Konserve Sığır Eti	**0.50**
Peynir	**0.60**
Süt Tozu	**0.03**
Pamuk Tohumu ve/veya Soya Fasulyesi Yağı	**3.90**
Navlun (tahmini)	**2.27**
TOPLAM	**19.40**

A.B.D. Hükûmeti yardım adı altında 12 Kasım 1956 tarihli anlaşma ile, kendi ihtiyaç fazlası olan buğday, arpa, mısır, dondurulmuş et, konserve sığır eti, don yağı ve soya yağı gibi maddeleri, Amerikan gemileriyle Türkiye'ye taşıma ücretiyle birlikte 43.6 milyon dolar karşılığında, aşağıdaki bağlayıcı şartlarla Türkiye'ye verecektir:

1. Türkiye'ye satılan Amerikan tarım ürünleri fazlası, Amerika'nın aynı mallarının alıcısı bilinen pazarlara ve Amerika'nın düşman tanıdığı ülkelere

(*) **Resmî Gazete**, No. 10228 (1959)

Levent Şahverdi Arşivi

satılmayacak ve yalnız Türkiye'nin iç tüketimi için kullanılacaktır.

2. Bu anlaşma ile Türkiye'ye satılacak malların dünya mahsül piyasa fiyatları üzerinde tesir yapmaması için dünya piyasası üzerinden fiyat tesbit edilecektir.

3. Türkiye'nin yetiştirdiği ve anlaşmada adı geçen veya benzerî mahsüllerin Türkiye'den yapılacak ihracatı, Amerika tarafından kontrol edilecektir.

4. Amerikan tarım ürünleri fazlası Türk Lirası ile satın alınacaktır. Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankasına yatırılacak olan bu Türk Liraları şöyle kullanılacaktır :

*21.900.000 dolar karşılığı Türk Lirası, A.B.D. Hükûmetinin Türkiye'deki masraflarıyla, A.B.D. tarım ürünleri için yeni piyasa imkânları temini, uluslararası eğitim mübadelesi, kitap ve gazetelerin tercüme, yayın ve dağıtımı çalışmalarının finansmanında kullanılmak üzere A.B.D. Hükûmeti emrine;

**1.250.000 dolar karşılığı Türk Lirası, Türkiye'de Amerikan Vatandaşları tarafından kurulup işletilen okul, kütüphane ve cemaat merkezlerine yardım için A.B.D. Hükûmeti emrine, (ki, toplam olarak 23.150.000 dolar, yaklaşık olarak 232 milyon TL. eder).

Geri kalan 23.150.000 dolar karşılığı Türk Lirası iktisadî kalkınması için Türkiye'ye faizle aşağıdaki ön şartlarla borç verilecektir :

(a) Türkiye'ye faizle borç verilecek bu miktarın 6.000.000 dolar karşılığı Türk Lirası kısmı Türkiye'de özel teşebbüse borç verilmek üzere ayrılacaktır. Bu ikrazın şartları ve süresi, ayrıca ek bir

Levent Şahverdi Arşivi

anlaşma ile, kararlaştırılacaktır. Bu suretle, yeni bir anlaşma ile, başka şartlar koyarak Türk Hükûmetine borç olarak verilecek Türk paralarının kullanılma yerlerini de Amerika tayin edecektir. Böylece, ağır şartlarla borç alınan paraların kullanılması konusunda Türk Hükûmeti serbestliğini de kaybetmiş olmaktadır.

(b) Türk ve Amerikan Hükûmetleri, Amerikan tarım ürünlerine ait Türkiye'deki piyasa taleplerini arttırmak ve geliştirmek için devamlı gayret sarfedeceklerdir. Her iki hükûmet bu anlaşmanın uygulanmasında özel teşebbüs sahiplerinin etkili bir biçimde rol oynaması için ticarî şartlar sağlayacaklardır.

(c) İkraz için Türk Hükûmetine ayrılacak paraların kullanılma tarzı hakkında Türk ve Amerikan Hükûmetleri anlaşamazlarsa, bu anlaşma tarihinden itibaren üç yıl içinde Türkiye'ye borç verilmeyen ikrazları, A.B.D Hükûmeti bu anlaşma hükümlerine göre, istediği gibi kullanabilecektir. Borç olarak verilecek para için Amerika'nın ileri süreceği bağlayıcı şartları, Türkiye sakıncalı bulur da kabul etmezse, Amerika, Türk bankalarında toplanacak, yüz milyonları aşan Türk Liralarını keyfine göre kullanarak devlet üstünde devlet olarak, ekonomik ve politik baskısını sürdürebilecektir.

Bundan önce incelediğimiz anlaşmalarda olduğu gibi borç veren ve borç alan iki hükûmet karşılıklı bir anlaşma yapıyorlar. Borç veren çok ağır şartlar ileri sürüyor ve o ülkenin iç işlerine, ticaretine ve borç vereceği paranın hangi maksatla nerede ve nasıl ve de kimin tarafından kullanılacağına varıncaya kadar herşeye karışıyor. Bu anlaşmada

Levent Şahverdi Arşivi

taraf olan bağımsız Türk Devletinin Hükûmeti, bu ağır şartları reddetmediği gibi, Amerika'nın dünya piyasa fiyatları üzerinden vereceği buğdayın cinsini, niteliklerini ne zaman ve nereye teslim edeceğine ait, böyle alışverişlerde normal sayılabilecek şartları dahi ileri sürmüyor. % 98'i müslüman olan Türk halkının islâm usüllerine göre, kesilmeyip öldürülerek kanı akıtılmayan, dondurulmuş veya konserve etlerin Türk halkına yedirilmesi için, Türkiye'ye sevkedilecek dondurulmuş veya konserve etlerin islâm usüllerine göre kesilmiş olması şartını dahi anlaşmaya koyduramıyor veya aklına dahi getiremiyor.

Yine bu anlaşma ile satın alınarak sabun yapımında kendi ürünümüz zeytinyağının yerine kullanılacak olan don yağının içinde domuz yağının bulunmaması şartı da anlaşmaya konulmuyor. Halkın temiz dinsel duygularına gerçekte bir değer vermeyen D.P. iktidarının halkın bu duygularını sadece kendi çıkarları ve siyasî iktidarlarının sürdürülmesi için nasıl sömürdüklerini, bu örnekler gün ışığına çıkarmaktadır.

Kendi öz ürünümüz zeytinyağının, sabun yapımında kullanılmasını bir kararname ile yasaklayarak onun yerine Amerika'dan satın alınan domuz karışımı don yağının kullanılması mecburiyetini getiren D.P. Hükûmeti, Amerika'ya pazar olma uğruna Türk zeytinyağı üreticilerini de açlığa ve yoksulluğa mahkûm ediyordu. Türkiye'de pazarı olmayan Amerikan, don ve soya yağlarına pazar açmakla Hükûmet Türkiye'nin ve Türk halkının çıkarlarına aykırı olan bu anlaşmanın uygulanmasına geçiyordu. Zengin Amerikan çiftçisinin daha zenginleşmesi için Türkiye'nin de sömürülmesi zorunluydu ve bu-

Levent Şahverdi Arşivi

nun için de yoksul Türk çiftçisi, zeytincisi kendi hükûmeti eliyle yoksulluğa itiliyordu.

Türk tarım ürünlerinin iç piyasadaki fiyatlarının dünya piyasalarındaki fiyatlara denk olduğu kabul edilse dahi Amerikan tarım ürünleri Türkiye'ye ithal edilirken Türk kanunlarına göre alınacak gümrük vergisi özel idare ve belediyelere ait vergiler, resim ve harçlar, sundurma ve antrepo ücretleri rıhtım resmi ve rıhtım ücretlerinden muaf tutulmuştur. Yerli ürünlerimizi ve Türk üreticisini korumak için kanunlarla konulmuş olan bu vergiler Amerikan tarım ürünlerinin Türkiye'ye ithalinde de alınmış olsaydı, hem Türk Hükûmeti vergi olarak gelirini arttıracak aynı zamanda Amerika'dan ithal edilen bu ürünlerin fiyatları da artacağından, aynı veya benzeri Türk ürünleriyle Türkiye'de rekabet edemeyeceklerdi. Amerika bu ürünlerin fiyatlarını kendi çıkarı için dünya piyasa fiyatlarının altında, Türkiye'ye veremeyeceğine göre en kestirme yol, bu ürünlerin Türkiye'ye girişinde gümrük vergisi, diğer harç ve resimlerden muaf tutulmasıdır. Amerika'nın PL 480 sayılı kanununa göre yapılan bu ithalâtta Amerika'dan ithal edilecek malların sürümünü arttırmak ve bunlara duyulan ihtiyacı geliştirmek amacıyla **emtianın memleketimize girişinde maliyetini arttırıcı herhangi bir tesire maruz kalmayarak, en ucuz şekilde ihtiyaç sahiplerinin istifadesine arzı zaruri bulunmaktadır;** gerekçesiyle 6969 sayılı kanun Türkiye Büyük Millet Meclisi'nden geçirilmiş ve Amerika'nın anlaşmada öne sürdüğü şartlara uyularak önemli bir engel daha kolaylıkla aşılmıştır. Ancak bu kanunla Amerikan üreticisi himaye edilirken Türkiye'nin buğday, yağlı tohumlar, et, süt, peynir ve zey-

Levent Şahverdi Arşivi

tinyağı üreticilerinin nasıl korunacağı ve yaşayacağı düşünülmemiştir. Amerikan tarım ürünlerine tanınan bu imtiyazlar karşısında, yerli üretimin azalması, Amerikan tarım ürünleri ithalâtıyla karşılanacaktır. Amerika tarım emtiasına tanınan imtiyazlar karşısında Türk ürünleri elbette rekabet edemezdi. Amerikan üreticisi kendi devletinden başka, Türk hükûmetini de kendi arkasına almıştı.

Türk halkının çıkarları yerine Amerika'nın Türkiye'deki pazarlarını genişletme ve geliştirme politikasını bu anlaşma ile kayıtsız şartsız kabul eden bir iktidar Türk tarımını ve Türk üreticisini Amerikan çiftçisinin refahı uğruna bir çıkmaza ve felâkete sürüklüyordu.

A.B.D., 1954 yılında Amerika'nın elinde birikmiş olan ihtiyaç fazlası tarım ürünlerinin Amerika'ya yararlı olacak şekilde elden çıkarılması için PL 480 sayılı kanunu kabul etmiştir. Bu kanuna göre yapılacak ikili anlaşmalarla tarım ürünleri fazlası, mahsül satışlarından elde edilecek yabancı paraların hangi maksatlarla ve nasıl kullanılacağı da kanunun 104. bölümünde paragraflar halinde sıralanmıştır. Değişik tarihlerde yapılan ikili anlaşmalar bu kanuna dayandığı için fıkralardan birçoğu anlaşmalarda da yer alır. İncelediğimiz anlaşmada da kanunun 104 (a), 104 (g), 104 (j), 104 (f) gibi fıkraları yer almıştır. 20 Ocak 1958 tarihinde tarım ürünleri fazlalıkları için yapılan anlaşmada (*), PL 480 sayılı kanunla varılmak istenen başka bir amaç da yer almış ve bu maksatla aynı anlaşma ile A.B.D. emrine para da ayrılmıştır. Anlaşmaya girmeden önce, PL 480

(*) **Resmî Gazete,** 11 Haziran 1959 10228

Levent Şahverdi Arşivi

sayılı Amerikan kanununun 104 (e) fıkrasını buraya aktaralım :

104 (e) : Uluslararasında dengeli bir ekonomik ve ticarî gelişmeyi teşvik için anlaşmalara uygun olarak alınan paraların % 25'ini aşmamak kaydıyla bu maksat için ayrılacak ve Export - Import Bankasının koyduğu usule uyularak, banka ile ülke arasında istikraz için varılan karşılıklı anlaşmaya göre, Amerikan iş firmalarına ve onların kollarına, şubelerine ve bu firmalara bağlı diğer firmalara, o ülkedeki işlerini geliştirmek ve ticareti genişletmek yahut yerli ve yabancı firmalara, Amerikan tarım ürünlerinin pazarlanması ve tüketiminin arttırılması, dağıtılması ve kullanılmasına yardım edecek tesisler kurmak için verilir. Ancak Amerika'da üretilen veya imâl edilen mallara, rekabet maksadıyla A.B.D. ne ihraç edilmek için yahut Amerikan tarım malları veya imalâtına dış pazarlarda Amerika ile rekabet edecek herhangi bir üretim veya imal için bu istikraz yapılmayacaktır.

20 OCAK 1958 TARİHLİ TARIM ÜRÜNLERİ ANLAŞMASI

20 Ocak 1958 tarihli anlaşma ile Türkiye'ye Amerikan tarım ürünlerinden aşağıdaki maddeler verilecektir :

Levent Şahverdi Arşivi

Emtia	İhracat Pazar Kıymeti (Milyon Dolar)
Buğday	15.4
Yem	3.0
Soya fasulyesi veya pamuk yağı	21.4
Tereyağı	0.4
Yağlı süttozu	0.2
Peynir	1.3
Yağsız süttozu	0,3
Navlun (takribi % 50)	4.8
TOPLAM	**46.8**

Aynı anlaşmanın ikinci maddesinin 1 (b) kısmında :

Bu anlaşma gereğince iktisap edilen paraların % 25'ini aşmamak kaydıyla Export-Import Bank Of Washington tarafından 104 (e) bölümü gereğince yapılacak ikrazat ve bununla ilgili olarak zikredilen bankanın Türkiye'deki idarî masrafları için 7 milyon doların Türk Lirası muadili bir miktar. Bu ikrazat Türkiye'deki iş hayatının geliştirilmesi maksadıyla Türkiye'deki Birleşik Devletler firmaları ile bunların ajansları, teşekkülleri veya şubelerine, Birleşik Devletler ziraî maddelerinin kullanılması ve tevziine yardım etmek veya paraların istihlâkini diğer suretlerde arttırmak için gereken tesisatın kurulmasını teminen Birleşik Devletler firmalarıyla Türk firmalarına verilecektir. Bu kabil ikrazatın hem Export - Import Bank Of Washington ve hem de Türk Hükûmetince şayanı kabul olmaları hususunda mutabakata

Levent Şahverdi Arşivi

varılmıştır. Bu mevzuda Türk Hariciye Vekâletinin Milletlerarası İktisadî İşbirliği Teşkilâtı Türk Hükûmeti namına hareket edecektir.

Görülüyor ki sistemli çalışan ve çok hesaplı hareket eden Amerika, elden çıkaracağı herşeyden ne yolda ve nasıl kendisi için en çok yarar sağlayabileceğini, kanunlarla tesbit etmekte ve bunu, yapacağı ikili anlaşmalara temel olarak uygulamaya geçmektedir. Buna karşılık T.C. Hükûmeti kendi üreticisinin çıkarlarını korumak şöyle dursun, Türk Ulusunun tüm çıkarlarını dahi düşünmeksizin Amerika'nın, yoksul Türk halkının sırtından daha fazla kazanması için onlara gümrük ve vergi muafiyetleri tanıyan kanunlar çıkararak yardımcı olmaktadır. Zengin ve kalkınmış Amerika ile yoksul ve kalkınmamış Türkiye arasında ulusal çıkarların korunması bakımından ne kadar büyük gelişmeler olduğu açıkça görülmektedir.

104 (e) bölümünün son paragrafına göre, Amerika'dan alınacak bu mallardan Türkiye'nin borçlanarak alacağı veya Türkiye'de bu krediden yararlanacak Amerikan, yerli ve yabancı firmaların ihracata yönelmelerine imkân yoktur. Bunlara yapılacak ikrazın maksadı, Amerika'nın mutad pazarlarına zarar vermeksizin, Türkiye'deki Amerikan tarım fazlası ürünlerine olan ihtiyacı ve istekleri arttıracak yatırımlara yönelmektedir. Türkiye'de hiç pazarı olmayan ve Türk halkı tarafından kullanılmayan soya yağı bugün Türkiye'de üretilen ayçiçeği, pamuk ve zeytinyağlarıyla kolayca rekabet edebilmekte, süttozu okullarda çocuklara zorla içirilerek alıştırılmakta, soya fasulyesi ekimi ise kasten baltalanmaktadır.

Levent Şahverdi Arşivi

20 OCAK 1958 TARİHLİ ANLAŞMA İLE İLGİLİ OLARAK, 20 OCAK 1958 TARİHLİ VE 1755 SAYILI AMERİKAN HÜKÛMETİNİN NOTASI

Aynı anlaşmanın sonunda ve aynı resmî gazetenin 21881. sayfasında şöyle bir nota yayınlanmıştır :

No : 1755

Amerika Büyük Elçiliği
Ankara - Türkiye
20 Ocak 1958

Ekselans,

Muaddel ziraî ticaretin geliştirilmesi ve yardım kanununun birinci faslına tevfikan A.B.D. Hükûmeti ile Türkiye Hükûmeti arasında 20 Ocak 1958 tarihinde aktedilen ziraî mahsül fazlalıkları anlaşmasına atıfla, bu hususta Hükûmetimin aşağıdaki anlayışını teyid etmekten şeref duyarım :

(a) 1957 mahsulünden yumuşak buğday veya 1 Ağustos 1958 tarihine kadar diğer herhangi yumuşak buğdayı ihraç etmekten kaçınmayı ve

(b) 1957 mahsulünden veya 1 Ağustos 1958 tarihine kadar sert buğday ihracatını asgarî bir seviyede tutmayı ve bu devre zarfında vuku bulacak her sert buğday ihracatını Türkiye'nin kendi kaynaklarından finanse edilecek muadil miktardaki buğday mübayaatı ile telâfi eylemeyi taahhüt etmektedir.

Ekselansınızın Hükûmetinin, yukarıda izah edilen anlayışla mutabık bulunduğunu bildirdiğiniz takdirde müteşekkir kalacağım.

Levent Şahverdi Arşivi

En seçkin saygılarımın kabulünü rica ederim Ekselans.

Fletcher Warren

Ekselans
Fatin Rüştü Zorlu
Türkiye Cumhuriyeti
Hariciye Vekili
Ankara

Amerikan Büyük Elçisinin bu mektubuna Türk Dışişleri Bakanının cevabı da şöyledir:

No: 11 **Ankara 20 Ocak 1958**

Ekselans,

Müfadı aşağıya geçirilmiş bulunan 20 Ocak 1958 tarih ve 1755 sayılı mektubunuzu aldığımı bildirmekle şeref duyarım.

Ekselans,

Muaddel ziraî ticaretin geliştirilmesi ve yardım kanununun birinci faslına tevfikan Amerika Birleşik Devletleri Hükûmeti ile Türkiye Cumhuriyeti Hükûmeti arasında 20 Ocak 1958 tarihinde aktedilen ziraî mahsul fazlalıkları anlaşmasına atıfla bu hususta Hükûmetimin aşağıdaki anlayışını teyid etmekten şeref duyarım:

İşbu anlaşmayı imza etmekle Türkiye Cumhuriyeti Hükûmeti,

(a) 1957 mahsulünden yumuşak buğday veya 1 Ağustos 1958 tarihine kadar diğer herhangi yumuşak buğdayı ihraç etmekten kaçınmayı ve

(b) 1957 mahsulünden veya 1 Ağustos 1958 tarihine kadar sert buğday ihracatını asgarî bir seviyede tutmayı ve bu devre zarfında vukubulacak her sert buğday ihracatını Türkiye'nin kendi kay-

Levent Şahverdi Arşivi

naklarından finanse edilecek muadil miktardaki buğday mübaayatı ile telâfi eylemeyi taahhüt etmektedir.

Ekselansınızın, Hükûmetinin yukarıda izah edilen anlayışla mutabık bulunduğunu bildirdiğiniz takdirde müteşekkir kalacağım.

En seçkin saygılarımın kabulünü rica ederim Ekselans.

Türk Hükûmetinin yukarıdaki anlayışla mutabık bulunduğunu size bildirmekle şeref duyarım.

En yüksek saygılarımı lütfen kabul ediniz Ekselans.

Ekselans **Hariciye Vekili Adına**
Fletcher Warren
A.B.D.
Büyük Elçisi
Ankara

12 Kasım 1956 tarihli anlaşmanın dördüncü maddesinin dördüncü bölümünde Türkiye'nin tarım ürünleri ihracatının A.B.D. tarafından kontrol edilebileceği kabul edilmişti. Bu notaların resmî gazetede yayınlanmasıyla Türk dış ticaretinin bir yabancı devlet tarafından kontrolü resmen ilân edilerek uygulanmaya geçilmektedir.

Türkiye 1 Ağustos 1958 tarihine kadar Amerika'nın isteği üzerine buğday ihraç etmeyecektir. Çünkü Amerika'nın buğday satışı için mutad pazarlarından istekler bu tarihlerde yapılacaktır. Eğer Türkiye bu şarta uymazsa, Amerika kendi buğdayından, Türkiye'nin dışarıya ihraç etmiş olduğu kadar eksik satış yapacağını hesaplayarak zamanında sert tedbirler almaktadır. Türkiye bu yasağa uymazsa ihraç ettiği buğday kadar Amerikan buğdayını

Levent Şahverdi Arşivi

kendi kaynaklarından finanse edeceği dövizle Amerika'dan satın alma cezasına çarptırılacaktır ve Türkiye'de bu şartlara uymayı kabul ettiğini bildirerek resmî gazeteyle ilân ediyor. Amerika kendi çıkarlarını korumak için bağımsız Türk Devletinin Hükûmetine, kabul edilmesine imkân olmayan bir teklifi getirebiliyor da, Türk Hükûmeti bunu geri çeviremiyor. Bozulan bir düzende millî çıkarlar yerine kişisel ve yabancı çıkarlar, millî politika yerine sömürücü devletlerin politikalarını izlemek olağan sayılıyor. Halk yalan ve propaganda ile kolayca kandırılıp uyutulabiliyor. Memleket iç ve dış sömürücü, vurgucular tarafından insafsızca yağma ve talan edilirken kalkınmak mümkün müdür? Geri kalmışlık ve yoksulluk bizi bu durumda bırakmak isteyen iç ve dış tutucu ve sömürücü güçlere karşı açılacak bilinçli bir savaşla yenilebilir.

21 ŞUBAT 1963 TARİHLİ, ZİRAÎ MADDELER TİCARETİNİN GELİŞTİRİLMESİ HAKKINDAKİ 161 MİLYON DOLARLIK İKİLİ ANLAŞMA İLE İLGİLİ OLARAK A.B.D.'NİN VERDİĞİ NOTA

24 Eylül 1963 tarih ve 11513 sayılı resmî gazetede yayınlanan bu nota, ikili anlaşmaların başka bir yönünün aydınlatması bakımından ilginçtir.

No: 1222 **Ankara 21 Şubat 1963**

Ekselans,

A.B.D. ile T.C. Hükûmeti arasında bugün imzalanan ziraî maddeler anlaşmasına atıfta bulunur ve Hükûmetlerimiz temsilcileri arasında yapılmış olan müzakerat sonunda Hükûmetimin aşağıdaki hususlar ile ilgili anlayışını teyid etmekle şeref duyarım.

Levent Şahverdi Arşivi

1. T.C. Hükûmeti 1 Kasım 1962 - 31 Ekim 1963 tarihleri arasındaki devrede zeytinyağı ihracatını 10.000 metrik tonu aşmayacak şekilde tahdit edecektir. 31 Ekim 1963 tarihinde sona erecek 12 aylık devre içinde 10.000 metrik tonun üstünde zeytinyağı ihracatı halinde Türkiye kendi kaynaklarından karşılamak üzere Birleşik Amerika'dan ton esasına göre aynı miktarda nebati yağı mübayaa ve ithal edecektir. T.C. Hükûmeti anlaşmanın mütebaki devresinde zeytinyağı ihracını arzu ettiği takdirde bu ihracatın seviyesi (şayet varsa) senelik tetkikat ve görüşmeler esnasında karara bağlanacaktır. Ayrıca T.C. Hükûmeti Amerikan 1963, 1964 ve 1965 mali senelerin herbiri zarfında nebatî yağlar ve yağlı tohumlar ihracatını 6400 ton yağa muadil miktarla tahdit edecektir. Bu miktara A.B.D.'ne dost olmayan devletlere müteveccih 850 metrik tondan fazla olmayacak ihracatta dahil bulunmaktadır.

2. Aksi karşılıklı olarak kararlaştırılmadığı takdirde anlaşmada derpiş olunan buğdayın, kanunun birinci bölümü tahtında mübayaa olunan buğdayın ithali ve kullanılması zarfında T.C. Hükûmetinin herhangi bir buğday nev'ini ihraç etmekten sakınması şartıyla A.B.D. Hükûmeti tarafından temin edileceği anlaşılmaktadır.

3. Anlaşmanın ikinci maddesi (a) paragrafı ile ilgili olarak A.B.D. Hükûmetinin talebi üzerine T.C. Hükûmeti anlaşma tahtındaki satışlardan tahassül edecek Türk Liralarının % 2 sini kanunun 104 (a) bölümündeki maksatlar için dolarlardan başka dövizlere tahvil etmek üzere kolaylık göstermeyi deruhte edecektir. Tahvil için gösterilecek bu kolaylıklar diğer memleketlerdeki zirai pazar kalkınma

Levent Şahverdi Arşivi

projeleri ve faaliyetlerinin finanse edilmek maksadıyla kullanılacaktır. T.C. Hükûmeti keza kanunun 1((h) bölümü ve 1961 tarihli Müşterek Eğitim ve Ki türel Mübadele Kanunuyla ilgili diğer memleketle deki programlar ve faaliyetlerde kullanılmak 1963, 1964, 1965 malî yıllarının herbirinde 1 mily dolar nisbetinde olmak üzere 3 milyon dolar tu rına kadar Türk Lirasını tahvil kolaylıklarını sağ yacaktır.

4. A.B.D. Türk Liralarını Türkiye Cumhuri tinden başlayacak olan uluslararası bir seyaha veya Türkiye Cumhuriyeti dışında başlamakla l rcber Türkiye'ye müteveccih veya Türkiye'den çecek bir seyahatin (bunlara irtibatlı seyahatler dahil olmak üzere) ve yolcuların, Türkiye'den b layan ve Türkiye'ye müteveccih veya Türkiye'(geçen seyahatin bir kısmı olarak Birleşik Devle ri dahilinde veya Türkiye dışındaki diğer bölgele yapacakları seyahat bedellerinin, Türkiye'de öd mesinde kullanılabilecektir. Bu fonların A.B.D. kûmetine ait resmî bir iş dolayısıyla veya A.l Hükûmeti tarafından finanse edilen faaliyetlerle gili olarak seyahat eden şahısların seyahat mas larını karşılamağa matuf bulunduğu anlaşılma dır. Diğer taraftan Türk Lirasının kullanılabile bu seyahatlerin Türk nakliye müesseselerinin vislerine münhasır kalmayacağı da anlaşılmc dır.

Yukarıdaki hususların Türkiye Cumhuriye anlayışına da uygun bulunduğunu teyid etti takdirde memnun olacağım.

Levent Şahverdi Arşivi

Ekselanslarından en derin saygılarımın kabulünü rica ederim.

Ekselans
Muhlis Ete **Raymond A. Hare**
Ticaret Bakanı
Ankara

Bu notada dost diye bağrımıza bastığımız Amerika'nın Türkiye için iyi niyetler beslemediği açıkça görülmektedir. Bu notayı, Amerikan dostluğunu ve Amerikan yardımı olmadan kalkınamıyacağımız tezini savunanlar iyice okumalıdırlar. Bu resmî belgeye rağmen eski görüş ve inançlarını değiştirmezlerse o zaman suçu başkalarında aramamalıdırlar.

Tarım ürünleri anlaşmasının bir parçası olarak verilen notanın 1. bölümünde Türkiye'nin zeytinyağı ihracatı, 1 Kasım 1962 - 31 Ekim 1963 tarihleri arasındaki 12 aylık devrede, 10.000 tonla sınırlanıyor. Eğer Türkiye'nin bu devredeki zeytinyağı ihracatı müsaade edilen miktarı aşarsa Türkiye kendi dövizi ile Amerika'dan aynı miktar nebatî yağ satın almak suretiyle cezalandırılacaktır. Türkiye'deki zeytinyağı üretiminin artarak, dışarıya satılması, Amerikan nebatî yağlarının ihracatını etkileyeceği için, Amerikan üreticisini korumak maksadıyla Türkiye 10.000 tonun üstünde ihraç edeceği zeytinyağına eşit miktarda nebatî yağı döviz karşılığında peşin para ile Amerika'dan satın alacaktır. Türkiye'nin böyle bir gücü de olmadığına göre, ihtiyaçtan fazla olan zeytinyağı satılamayacak, fiyatlar düşecek ve zarar eden veya mahsulünü satamayan üretici de fakirleşerek ya işçi olarak şehre, veya Almanya'ya gidecek, ya da zeytin ağaçlarını keserek kışlık odun olarak yakacak, tarlasına başka tohum ekecektir.

Levent Şahverdi Arşivi

Devletler arasında dostlukların olmadığını fakat menfaatların olduğunu bu nota çok güzel ortaya koyuyor. Amerikan Hükûmeti kendi çıkarlarını zengin olmasına rağmen üreticisini çok bilinçli ve mükemmel bir şekilde koruduğu halde, bu notadaki ağır şartların kendi görüşüne de uygun olduğunu bildiren Türk Hükûmeti, Türk ulusunun, çıkarlarından habersiz, kendi üreticisinin haklarını korumak bir yana, Amerikan üreticisinin daha zengin ve mutlu olması için, Türk üreticisini açlığa ve sefalete mahkûm ediyor. İki hükûmetin hükûmet etme anlayışı arasındaki bu ayrılık, Türk ulusunu elbette kurtuluşa değil, esarete götürür.

Amerikan, 1963, 1964, 1965 malî yıllarının herbirinde Türkiye'nin nebatî yağlar ve yağlı tohumlar ihracatı daha da azaltılacak ve ikisinin toplamı senede 6.400 tonu geçmeyecektir. Bu miktara A.B.D. ne dost olmayan ülkelere yapılacak 850 tonluk ihracatta dahil olacaktır. Görülüyor ki, Amerika kendi pazarlarını genişletmek ve mevcutlarını da korumak için Türkiye'deki zeytin ağaçlarını kestirmeye kararlıdır. Bu maksatla, Türkiye'nin siyasî ve ticarî ilişkilerinin iyi olduğu ve zeytinyağını yağlı tohumları satabileceği sosyalist ülkelerle olan ticaretini de sınırlayacak tedbirleri insafsızca alıp uygulamaktadır. Yağlı tohumlar ihracatının, zeytinyağı ihracatıyla birlikte yıllık 6.400 ton ile sınırlanması, pamuk ve ayçiçeği gibi yağlı tohum veren bitkilerin ekimini de etkileyecek ve Amerikan soya yağı Türkiye içinde ve dışında bir rakibini daha tesirsiz hale getirecektir.

Notanın 2. bölümü: Anlaşmaya göre, Türkiye'ye satılacak Amerikan buğdayının ithali ve kullanılması sırasında Türkiye buğday ihraç edemeyecek-

Levent Şahverdi Arşivi

tir ki bu konuyu bundan önceki notada açıklamıştık.

Notanın 3. Bölümü: Amerika'dan satın alınacak tarım ürünleri için Merkez Bankasına yatırılacak Türk Liralarının Amerikalılar tarafından nasıl ve ne maksatlarla kullanılacağını belirtmektedir. Bu gerçekler karşısında, hâlâ Amerika'nın Türkiye'ye yardım ettiğini iddia edenler bulunur mu bilmem? Yardım propagandası altında, Türkiye iliklerine kadar sömürülmektedir. Verdiğimiz belgeler de bunu bütün açıklığıyla ortaya koymaktadır.

21 ŞUBAT 1963 TARİHLİ AMERİKAN HÜKÛMETİNİN NOTASINA, T.C. HÜKÛMETİNİN CEVABI

Türk Hükûmeti yukarıda açıkladığımız notaya 21 Şubat 1963 tarih ve Dos. 252.21 No: 3125 sayılı karşılık notasında:

Aşağıda metni kayıtlı 21 Şubat 1963 tarihli mektubunuzu almakla şeref duyarım cümlesinden sonra, tırnak içinde Amerikan notası aynen veriliyor ve Türk notası şöyle sona eriyor:

Türkiye Cumhuriyeti Hükûmetinin yukarıdaki hususlar üzerinde mutabık olduğunu bildirmekle şeref duyarım.

Ekselanslarından en derin saygılarımın kabulünü rica ederim.

Muhlis Ete

Aynı resmî gazetede Türk Hükûmetinin Amerikan notasına verdiği bu cevabı okuduktan sonra, insanın isyan etmemesi mümkün değildir. Türk ulu-

Levent Şahverdi Arşivi

sunun çıkarlarına aykırı ve dış ticaretimize yaban müdahalesini tanıyan, Türk parasını ve dövizi Amerika'nın bizimle paylaşarak kendi çıkarları iç imtiyazlı bir şekilde kullanmasını getiren bu nc karşısında boyun eğmekten başka bir iş yapmayc ların hükûmet etmesi Türk ulusu için ne kadar k tü bir talihtir. Türk ulusu bu kötü talihini kısa : manda yenmeğe mecburdur. Çünkü bu şartlar alt da bağımsız yaşamasına ve kalkınmasına imk yoktur.

Dış yardımla kalkınılabileceği görüşünün bil sel bir temele dayanmadığı ve gerçekle ilgisinin madığı, ulusunu ve yurdunu seven ve onun yarı düşünen her Türk vatandaşı tarafından bir kez ha, kuşkusuzca kabul edilmelidir. Kurtuluş Savaı da ve zaferden sonra, bu inanç genç Türk Devl nin yöneticilerinde ve aydınlarında sağlam ola yerleştiği halde, çok kısa bir süre sonra unutu Geçmişin acı ve kanlı tecrübelerinden sonra öğı diğimiz gerçeklerden, Atatürk'ün koyduğu ilke den ayrılmamış olsaydık, boşa giden yıllar, Tü ye'ye neler kazandırırdı bugün.

Levent Şahverdi Arşivi

3

KREDİ ANLAŞMALARI

Bu bölümde iki kredi anlaşması inceleyeceğiz. Bunlardan biri, Türkiye Cumhuriyeti ile Amerika Birleşik Devletleri arasında 31 Mayıs 1968 tarihli kredi anlaşması, diğeri de Türkiye Cumhuriyeti ile Federal Almanya Hükûmeti arasında imzalanan 6 Haziran 1961 tarihli 200 milyon marklık kredi anlaşmasıdır. Bu iki kredi anlaşmasının şartlarını ayrı ayrı inceleyerek karşılaştırmak suretiyle aralarındaki farkı bütün incelikleriyle göstermek mümkün olacaktır.

TÜRKİYE CUMHURİYETİ HÜKÛMETİ İLE AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ ARASINDA KREDİ ANLAŞMASI

(Karadeniz Bakır İşletmeleri A.Ş. Türkiye)
31 Mayıs 1968 (*)

MADDE I
KREDİ

Bölüm 1.01. Kredi: A.I.D. Bölüm 1.02 de tarif olunan proje için otuz milyon beşyüz bin A.B.D. do-

(*) Resmî Gazete, No. 12978 (1968)

Levent Şahverdi Arşivi

larına kadar olan bir meblâğı (kredi) 1961 muaddel Dış Yardım Kanunu uyarınca Hükûmete borç vermeyi, Hükûmet de aynı meblâğı A.I.D. den borç alarak bu anlaşma gereğince, bir Türk şirketi olan Karadeniz Bakır İşletmeleri A.Ş. (şirket) ne borç vermeyi kabul ederler. İşbu kredi münhasıran proje için lüzumlu olan malzeme ve hizmetlerin A.B.D. doları üzerinden tahakkuk edecek giderlerinin (dolar giderleri) finansmanında kullanılacaktır. Krediden yapılacak olan proje italarının baliği bundan böyle «anapara» diye anılacaktır.

Bölüm 1.02. proje: Proje, Türkiye'nin muhtelif bölgelerindeki bakır madenleri ile izabe tesisleri kompleksinin birleştirilmesini, tevsiini, geliştirilmesini, inşaasını ve teçhiz edilmesini ve bu husus Murgul, Küre ve Espiye madenlerinin bakır cevheri istihsalinin arttırılmasını, Samsun'da kurulacak olan 40.000 Ton/yıl blister bakır istihsal güçlü izabe tesisleri ve bununla ilgili sülfirik asit fabrikasını ve bütün tesisler için gerekli nakil manüpülâsyon ünitelerini ve izabe tesislerini besleyecek konsantratörü kapsar.

Anlaşmanın bu maddesinde A.B.D. tarafından ileri sürülen ve Türk Hükûmeti tarafından kabul edilen ağır şartlar şöyle sıralanabilir.

1. Bu kredi ile sadece Amerika'dan pahalı olarak mal ve hizmet satın alınabilecektir.

2. Türk Hükûmeti bu kredinin verilmesi için Karadeniz Bakır İşletmeleri A.Ş. adlı özel teşebbüse ait ve Amerika'nın kontrolu altında, fakat Türk Hükûmetinin hiç bir surette kontrol edemiyeceği bir şirket kuracaktır.

Levent Şahverdi Arşivi

3. Verilecek otuz buçuk milyon dolarlık kredi Türk Hükûmeti tarafından kurulacak bu yeni özel teşebbüse ait şirkete devredilecektir.

4. Etibank'ın elindeki bütün bakır kuruluşları (Ergani hariç) ve bakır madenleri bu yeni şirkete devredilecektir.

Etibank yıllardan beri Murgul ve Ergani bakır madenlerini başarıyla işletmiş, bu konuda tecrübe sahibi bir İktisadî Devlet Teşekkülüdür. Etibank Murgul'da yılda 8 - 10 bin ton, Ergani'de de 18 - 20 bin ton blister bakır üretmektedir. Murgul ve Ergani'deki bakır izabe fırınları kurulduğundan bu yana kendi imkânlarımızla bir kaç kere yenilenmiştir. Halen 28 - 30 bin ton olan yıllık bakır üretimimiz Türkiye'nin kendi imkânlarıyla 10 bin ton arttırılarak yıllık üretim 40 bin tona yükseltilebilir.

Ergani'deki zengin tenörlü bakır cevheri tükendiği için Küre'den sevkedilen zengin cevherle düşük tenörlü cevher karıştırılarak yıllık üretim 18 - 20 bin ton civarında tutulabilmektedir. Küre'deki bakır madenleri sembolik bir fiyatla Etibank'ın elinden alınıp bu özel imtiyazlı şirkete devredilince Ergani'deki bakır üretimi de düşecek ve sonuç olarak Türkiye'nin tüm bakır üretimi azalacaktır.

Kurulacak yeni bakır tesisleri için yer seçiminin de pek iyi yapılmadığı anlaşılıyor. A. I. D. nin raporuna göre Murgul'un Rus hududuna yakın olması yeni tesislerin orada yapılmamasını gerektiren bir nedendir. Oysa Murgul'dan borularla nakledilecek prit ve blister bakır Hopa'da depo edilecektir. Hopa ise Rus hududuna Murgul'dan daha yakındır. Projeyi hazırlayan Mc Kee firmasının raporunda ise gübre dağıtımının en iyi Samsun'dan yapılabileceği gerek-

Levent Şahverdi Arşivi

çesiyle bakır izabesinden elde edilecek sülfirik asit de gübre imalinde kullanılacağından tesisin Samsun'da kurulması savunulmaktadır. Türkiye'nin en iyi tütününü yetiştiren Samsun'da sülfirik asitin yapacağı zararın tüm önleneceği belirtilmişse de bunun mümkün olup olmayacağı veya kaça mal olacağı daha sonra anlaşılacaktır.

Kurulacak bu tesisler de ilkeldir. Etibank halen Murgul ve Ergani'de blister bakır elde etmektedir. Bakır'ın içindeki altın ve gümüş ayrılmamakta bunlar saf bakır imali için dış ülkelere gönderilmektedir. Kurulacak yeni tesislerde de blister bakır üretilecektir ki bu da rafine bakır elde edilmesi için Türkiye'nin dışarıya muhtaç olacağını gösterir. Yeni kurulacak tesislerde bakır cevherinin eritilmesi için flash - smelting metodu uygulanacaktır. Bu metodun sahibi olan Finlandiyalılar zengin ve aynı tenörlü bakır cevherlerinin eritilmesinde bu metodla başarı elde etmişlerdir. Türkiye'deki değişik tenörlü bakır cevherlerinin eritilmesinde bu metodun uygulanmasının başarılı sonuç vereceği konusu da şüphelidir. Samsun'daki gübre fabrikasının sülfirik asit ihtiyacını karşılamak üzere Murgul yerine Samsun'da kurulmasına karar verilen bakır izabe tesisleri, çok geç kaldığı için Samsun'da ayrıca bir sülfirik asit fabrikası kurulmasına başlanmıştır. Görülüyor ki bu tesislerin Samsun'da kurulmasını öngören ana nedenlerden en önemlisi olan bakırın eritilmesinden elde edilecek sülfirik asitin gübre fabrikalarının ihtiyacını karşılaması kendiliğinden ortadan kalkmış bulunuyor.

Levent Şahverdi Arşivi

MADDE II

KREDİ ŞARTLARI

Bölüm 2.01 Hükûmetin vecibeleri:

a) A.I.D. ye ilk para itası tarihinden itibaren on yıl için yıllık % 1 nisbetinde, müteakip yıllar için de anaparanın ödenmemiş bulunan bakiyesi ile muacceliyet kesbetmiş fakat ödenmemiş bulunan faiz üzerinden yıllık %2.5 nisbetinde tahakkuk edecek faiz ödeyecektir. Ödenmemiş bakiyenin faizi tahakkuk ettiği para itasının tarihinden (bu tarih, bölüm 5.03 de tarif edilmiştir) itibaren yürütülecek ve üç yüz altmış beş gün bir yıl itibar edilmek suretiyle hesaplanacaktır. Faiz altı ayda bir ödenecektir. İlk faiz ödemesi işbu anlaşma gereğince yapılan ilk para itasını takip eden altı aylık bir sürenin inkızasından daha geç olmayan ve A.B.D. tarafından tayin edilecek bir tarihte muacceliyet kesbedecek ve ita edilecektir.

b) Anaparanın A.I.D. ye ödenmesi: Hükûmet anaparayı işbu anlaşma gereğince yapılacak ilk para itasının tarihinden itibaren kırk yıl içinde ve altışar aylık 61 taksitte A.I.D. ye ödeyerek itfa edecektir. Anaparanın ilk taksiti ilk faiz ödemesinin bu bölüm gereğince muacceliyet kesbettiği tarihten dokuz buçuk yıl sonra ödenecektir. A.I.D. işbu bölüm gereğince krediden yapılacak son para itasını takiben hükûmetçe bir itfa planı tevdi eyleyecektir. Bu tevdi planı ödeme süresince faiz ve anapara ödemeleri toplamından ibaret olan ödeme miktarlarını gösterecektir.

c) A.I.D. ye yapılacak ödemeler: A.I.D. ye ya-

Levent Şahverdi Arşivi

pılacak olan bilcümle faiz ödemeleriyle anapara itfaları Amerika Birleşik Devletleri ile yapılacak ve ödeme önce muaccel hale gelmiş olan faize ve sonra anaparanın itfasına uygulanacaktır. A.I.D. ce aksi yazılı olarak tasrih edilmiş olmadıkça bu gibi bilcümle ödemeler Türkiye'de Ankara'daki A.B.D. Milletlerarası Kalkınma Dairesi kontrolörüne yapılacak ve kontrolörlük dairesince alınması üzerine ödeme yapılmış addolunacaktır.

Bölüm 2.02. A.I.D. ye yapılacak erken ödemeler: Türk Hükûmeti herhangi bir tarihte o tarihte muaccel olan bilcümle faiz ve itfa ödemelerinin yapılması üzerine anaparanın tamamını veya bir kısmını cezasız olarak erken ödeyebilir. Bu gibi herhangi erken ödeme en son vade tarihinden başlayarak tersine bir sıra takip edecek şekilde anapara taksitlerince uygulanacaktır.

Bu maddede Türk Hükûmetinin ödevleri, anaparanın A.I.D. ye ödenmesi ve erken ödemelerle ilgili şartlar sıralanmaktadır. İlk on yıl %1 faizli olacak ve anaparanın ödenmesi on yıl sonra başlayacaktır. Anaparanın ödenmeye başladığı tarihten itibaren faiz % 2.5 a yükselecek ve anapara ile birlikte altışar aylık 61 taksitte yani otuz yılda ödenecektir. Buna anaparanın ödenmediği ve yalnız faiz ödenecek on yıllık süreyi de katarsak bu anlaşma kırk yıl yürürlükte kalacak ve ilerde göreceğimiz bütün ağır şartları da Türkiye'yi kırk yıl bağlayacaktır.

Şayet Türkiye'nin ekonomik durumu bir gün düzelse ve Türkiye bu krediden doğan borçlarını da erken ödemek istese bu ödeme ancak şöyle yapılabilecektir: Önce vadesi gelmiş bütün faiz ve anaparalar ödenecek, sonra da tersten yani en son anapa-

Levent Şahverdi Arşivi

ra taksitinden aşağıya doğru erken ödeme yapılabilecektir. Yapılacak erken ödemelerin sondan başlayarak sadece anapara taksitlerine uygulanması şartı çok ağırdır. Bu suretle yapılacak erken ödemelerde faiz yükünden kurtulma olanakları ortadan kaldırılmış olmaktadır. Osmanlı borçlarının ödenmesinde bile bu ölçüde ağır şartların kabul edilmediği hatırlanacak olursa, anlaşma ile sağlanmak istenen asıl amacın niteliği daha kolay anlaşılacaktır.

MADDE III

TALİKİ ŞARTLAR

Bölüm 3.01 ilk para itasına ilişkin taliki şartlar: Kredi tahtında ilk para itasından veya ilk taahhüt mektubunun ısdarından önce hükûmet veya şirket A.I.D. ce tatminkâr görülecek aşağıda yazılı hususatı A.I.D. ye sağlayacaktır.

a) İşbu anlaşmanın ve devir anlaşmasının aktedilmesine hükûmetçe usulü vechile yetki verilmiş veya onun tarafından tasdik edilmiş ve hükûmet adına aktedilmiş olduğu ve bu anlaşmalardan her birinin bilcümle hükümleri itibariyle Hükûmetin muteber ve kanunen bağlayıcı vecibesini teşkil ettiği ve Hükûmet adına işbu anlaşmayı imzalayan şahsın bölüm 400.2. uyarınca Hükûmetin sair temsilcilerini de tayin yetkisini ihtiva etmek üzere Krediye ve işbu anlaşmaya ilişkin bilcümle meselelerde Hükûmetin temsilcisi sıfatıyla hareket etmeye yetkili olduğu hususlarında Hükûmetin Maliye Bakanlığının Başhukuk Müşaviri veya A.I.D. ce kabule şayan görülecek başka bir hukuk müşavirince verilecek bir mütalâa.

Levent Şahverdi Arşivi

b) Bölüm 400.2. uyarınca Hükûmet ve Şirketin müşterek temsilcisi sıfatıyla hareket etmeye yetkili diğer kimselerin adları ile yetkili kılınan her şahıs için tasdik edilmiş imza örnekleri,

c) Şirket Kuruluş mukavelesi Temsil Belgesi mer'i organizasyon şeması, Şirket İdare Heyeti üyeleri ve ileri gelen idarecilerin isimleri,

d) Hükûmetin Krediyi Şirkete borç vereceğine dair hükûmetle şirket arasında aktedilmiş anlaşmanın tasdikli bir sureti,

e) Şirketin halihazırda ve gelecekteki borçlanma ve nakdi sermaye durumunu belirten ve aşağıdaki hususları da kapsayan şirket finansman planı (Finansman Planı) :

(I) Finansman planı uyarınca Etibank'ın Şirkete gerek nakdî sermaye ve gerekse, elinde bulunan kıymetleri makbul piyasa fiyatlarına uygun olarak borç vermek suretiyle iştirâk ettiği veya etmesinin resmen karar altına alındığını gösterir vesaik belgede devredilecek kıymetlerin değerlendirme tarzı da belirtilecek ve bu tarz A.I.D.'ce kabule şayan görülecektir.

(II) Finansman planı uyarınca, diğer bankaların Şirket'e nakdî sermaye ile iştirâk ettikleri veya etmelerinin karar altına alındığını bankaların satın aldıkları bu hisseleri, Hükûmetin diğer herhangi bir yatırım için yaptırdığı bir fondan yararlanmak maksadıyla Hükûmete teminat olarak vermeyeceklerini ve bankaların iştirak hisselerinin kaynakları ve varsa, bunlarla ilgili şartları gösterir vesaik,

(III) Finansman planı uyarınca, hükûmetin vade ve şartları esas itibariyle yukarıda bölüm 3.01 (d) de belirtilen Devir anlaşması hükümlerine uy-

Levent Şahverdi Arşivi

gun olarak Şirkete Türk Parası kredisi temin edeceğini gösterir vesaik,

(IV) Finansman planını tamamlayıcı termin planı,

f) Şirketin projenin Müşavir Mühendislik hizmetlerinin tedviri için tatminkâr tedbirleri ittihaz etmiş olduğunun tevsiki ile Mc Kee Over-Seas Corporation tarafından hazırlanan nihaî raporun kopyaları,

g) Şirket Hukuk Müşavirinin, aşağıdaki hususlarda, A.I.D.'ce tatminkâr görülecek bir mütalâası:

(I) İşbu kanunî mütalâanın verildiği tarihte bütün muvakkat hisse senetlerinin kanunen muteber bir şekilde ihraç edildiği ve bu hisse senetlerine ait bütün meblâğın ödendiği,

(II) Devir anlaşmasında belirtildiği üzere bu mütalâanın verildiği tarihte, Şirketin temsil nisbetlerinin ve tachhütlerinin işbu mütalâa tarihinde gerçek olduğu,

(III) Devir anlaşmasının akdine Şirketçe usulü vechile yetki verilmiş veya tasdik edilmiş olduğu, Şirket adına aktedilmiş bulunduğu ve Şirketin Anlaşma hükümleri gereğince muteber ve hukuken bağlayıcı vecibesini teşkil ettiği,

(IV) Devir anlaşmasını şirket adına imzalayan şahsın Bölüm No. 400.2. uyarınca şirketin başka temsilcilerini tayin yetkisini de ihtiva etmek üzere, Kredi'ye ve devir anlaşmasına ilişkin bilcümle meselelerde şirket temsilcisi sıfatıyla hareket etme yetkisini haiz bulunduğu.

(V) İşbu devir anlaşmasının tercihine veya kaydına mütedair bilcümle kabili tatbik icapların yerine getirildiği,

Levent Şahverdi Arşivi

(V) Devir anlaşmasının akdi, teatisi, tescili ve kaydını anlaşma ile tevsik edilen borçlanmaya ve anaparanın itfasına ilişkin ödemeler üzerine veya bunlara bağlı olarak Türkiye Cumhuriyeti Kanunları gereğince yüklenen bilcümle kabili tatbik vergi, harç ve masrafların şirket tarafından ödenmiş olduğu,

(VII) Bölüm 3.01. (e), (I), (II) ve (III) şıklarında belirtilen anlaşma ve sorumlulukların, adı geçen tarafların muteber ve hukuken bağlayıcı vecibeleri olduğu,

(VIII) Kanunî mütalâada izahı yapılacak ilgili Türk Kanun ve Kararnameleri ile, Gümrük Taviz ve ertelemeleri, Kurumlar vergisi yatırım indiriminin projeye tatbik edileceği.

h) A.I.D.'nin mâkul olarak isteyebileceği sair belgeler ve tahkim şartları.

Bölüm 3.02. müteakip para itasına ilişkin Taliki Şartlar :

Bu kredinin herhangi bir kısmını, mühendislik hizmetleri hariç olmak üzere, herhangi malzeme ve hizmetlerin temin ve tedariki gayesiyle kullanmak üzere, para itasından veya taahhüt mektubu isdarından önce, şirket, A.I.D. aksini yazılı olarak kabul etmedikçe, A.I.D.'ye şekil ve muhteva bakımından A.I.D.'ce muvafık görülecek aşağıdaki yazılı hususları sağlayacaktır.

a) Etibank'ın uhdesinde bulunan Murgul, Espiye ve Küre bakır madenleri işletme imtiyazının bir rödövans veya diğer ödemeler karşılığında, en az onbeş (15) yıl için şirketin bir mukavele veya benzeri bir anlaşma ile devir aldığının tevsiki ve Etibank'a yapılacak rödövans veya diğer ödeneklere ait Eti-

Levent Şahverdi Arşivi

bank'la şirket arasında aktedilen anlaşmanın bir kopyası,

b) Şirketin projenin zamanında tamamlanması ve aksamadan yürütülebilmesi için gerekli güç ve yakıt tedariki, arazi temini, irtifak hakkı için yeterli anlaşmaları yaptığını gösterir vesaik,

c) Bölüm 3.02. (a) ve 3.02 (b) de uygun şekilde maden işletme imtiyazı ve rödövans anlaşması ile ilgili olarak tevdi edilen mukavele ve diğer anlaşmaların herbiri işbu evraka tarafeyni hukuken bağlayıcı ve muteber, mevcut hükümler çerçevesinde vacibülicra olması, bunun gibi herbir evrakın yürürlükte olması ve evrakta zikredildiği üzere temerrütsüz muteber olması; ve işbu evrakın herbirinin muteberliğini ihlâl edici (veya buna istinad eden) herhangi bir takibat, dâva, duruşma veya kanuni araştırma muallâkiyet veya ihtar ve tehdit bulunmaması ve işbu evrakın herbirinin ber'at, yönetmelik, anlaşma, lisans, kanun veya hükümetçe tatbik edilen kaide ve nizamları ihlâl etmediği ve tecavüzkâr olmadığına dair, Hukuk Müşavirliğinin, A.I.D.'ce kabule şayan görülecek bir mütalâası.

d) Tesislerin kuruluşlarının tamamlanması ve işletmeye alınmasından sonra, şirketin rantabl idare ve işletmesini temin için şirketin çalışmasını uygun ve yeterli gördüğü yabancı elemanlar için hazırlanmış muvakkat bir plan.

e) A.I.D.'nin makul olarak isteyebileceği sair evrak ve tahkim (Sağlamlaştırma) şartları.

Bölüm 3.03. para itasına ilişkin taliki şartların yerine getirileceği nihaî tarih :

3.01. No. lu Bölümde yazılı şartların tamamı işbu anlaşma tarihinden itibaren doksan (90) gün için-

Levent Şahverdi Arşivi

de, veya A.I.D. nin yazılı olarak kabul edeceği daha geç bir tarihte yerine getirilmemiş olursa, A.I.D. Hükûmete yapacağı yazılı ihbarla işbu anlaşmayı feshetmekte muhtardır. 3.02. No. lu Bölümde yazılı şartların tamamı işbu anlaşma tarihinden itibaren yüzseksen (180) gün içinde veya A.I.D. nin yazılı olarak kabul edeceği daha geç bir tarihte yerine getirilmemiş olursa, A.I.D. Hükûmete yapacağı yazılı ihbarla işbu anlaşmayı feshetmekte muhtardır. Böyle bir ihbarın verilmesi üzerine işbu anlaşma ve tarafların, işbu anlaşma tahtındaki vecibeleri sona erecektir.

Bölüm 3.04. Para itasına ilişkin taliki şartların yerine getirildiğinin bildirilmesi :

A.I.D. para itasına ilişkin şartların yerine getirildiğinin kendisi tarafından tesbiti üzerine, keyfiyeti Hükûmete bildirecektir.

III. ncü maddede paranın ödenmesi için Türk Hükûmetince yerine getirilmesi gerekli ön şartlar dört bölüm altında toplanmıştır. 3.01 bölümde ilk para ödenmesinden önce yerine getirilmesi gerekli şartlar; şekil ve muhteva itibariyle A.I.D. ce (Türkiye'deki Amerikan Yardım Teşkilâtı) tatminkâr görülecek şu hususları, Türk Hükûmeti A.I.D. ye sağlayacaktır.

(a) Fıkrasında Kredi anlaşmasını ve Kredinin kurulacak özel şirkete devredileceğine ilişkin anlaşmayı Türk Hükûmeti adına imzalayacak kişinin Hükûmetin temsilcisi olarak harekete yetkili olduğuna ilişkin Maliye Bakanlığı Hukuk müşaviri veya A.I.D. ce kabule şayan görülecek başka bir hukuk müşavirince verilecek bir irdeleme (mütalâa) istenmesi Devlet haysiyetiyle bağdaşmaz.

Levent Şahverdi Arşivi

Bir anlaşmayı Hükûmet adına imza edecek şahsı Hükûmet tayin eder. Bunun için Başhukuk Müşavirinin irdelemesine, hele A.I.D. ce kabule şayan görülecek başka bir hukuk müşavirinin A.I.D. ye mütalâa vermesini gerekli kılacak bir uygulama getirilmesi ve bunun bir kredi anlaşmasının ön şartları arasında yer alması oldukça ilginçtir.

(b), (c), (d) fıkralarında kurulacak özel teşebbüsçü şirketin kuruluş mukavelesi, tescil belgesi, organizasyon şeması, hükûmetin krediyi şirkete borç vereceğine ilişkin, Hükûmetle şirket arasında yapılmış olan mukavelenin tasdikli bir sureti, ayrıca şirketin ileri gelen idarecilerinin ve idare heyeti üyelerinin isimleri A.I.D. ye bildirilecek ve bütün bunlar A.I.D. ce kabule şayan ve tatminkâr olacak, aksi halde, paranın ödenmesi için ön şartlardan birinin yerine getirilmediği gerekçesiyle ödeme yapılmıyacaktır.

Gerçekte kredinin şartları II. maddede açıklanmıştır. III. maddede ise: «Taliki şartlar» başlığı altında çok daha ağır ve iç işlerimize bir yabancı devletin müdahalesi niteliğinde şartlar getirilmektedir. Amerika Birleşik Devletlerinin arzusuna göre, kurulacak bu özel teşebbüsçü şirketin yöneticilerinde Amerikalılara beğendirilmesi şartı ancak sömürge idarelerinde öne sürülerek kabul ettirilebilir, bağımsız ülkelerin hiçbiri böyle iç işlerine yabancı devlet müdahalesi getiren şartları kabul etmez.

(e)- fıkrasında şirket finansman planı adı altında: Etibankın bu şirketin sermayesine para ile katılması ve elinde bulunan kıymetleri makul piyasa fiyatları üzerinden şirkete borç vereceğinin de karar altına alındığını gösterir bir belge isteniyor. Aynı bel-

Levent Şahverdi Arşivi

gede Etibank tarafından devredilecek kıymetlerin nasıl değerlendirildiği de gösterilecektir. Ancak, bu değerlendirme A.I.D. ce şayanı kabul olacaktır. Bu şartlara göre: Türkiye'de başarılı bir kamu kuruluşu olan Etibank, sermayesini ve elindeki kıymetleri, yok pahasına, bu yeni kurulacak Amerikan güdümündeki şirkete devredecektir. Etibank elinde kalan Ergani Bakır tesisleri ve düşük tenörlü Bakır cevheri madenleriyle verimsiz ve güçsüz bir kuruluş haline getirilecek ve Türkiyenin Etibank kanaliyle ürettiği bakırdan gelen döviz de Amerikanın kontrolü altına girecektir. Amerika, bu fıkrada Türk mahkemelerini ve kanunlarını da hiçe saymaktadır. Türk Ticaret Kanununa göre: Etibank tarafından bu yeni şirkete devredilecek kıymetlerin değerlendirilmesi (Bu kıymetlerin neler olduğu bu anlşamada belirtilmediğine göre, Amerikalıların Etibankın elinden alınmasını istedikleri herşey bu fıkraya göre alınarak şirkete devredilebilir) Ticaret Mahkemelerinin tayin edeceği bilirkişiler tarafından yapılır ve mahkemece tescil edilir. Mahkeme kararının da Amerikan Yardım Kurulunca şayanı kabul olması şartı, Türk Mahkemelerini kontrol etmek anlamını taşır ki; böyle bir anlaşmada ne yeri vardır ve ne de kabul edilir. Şayet Amerikan Yardım Kurulu Mahkemece tescil edilen bu değerlendirmeyi, şayanı kabul bulmazsa mahkemenin kararı değiştirilip, Amerikan Yardım Kurulunun beğeneceği yeni bir karar alınmadıkça, kredi anlaşması işlemiyecektir.

Kurulacak bu şirketin finansman planı uyarınca, diğer bankaların bu şirkete nakdi sermaye ile katılacaklarının da karar altına alınması ve Bankaların satın aldıkları hisseleri Hükûmete teminat olarak veremiyecekleri şartları vardır. Kanunun hissedarlara

Levent Şahverdi Arşivi

tanıdığı hakkın bu anlaşma ile ortadan kaldırılması Türk Kanunlarının bu anlaşma ile nasıl hiçe sayıldığını bir kez daha ortaya koymaktadır. Sonra kimin malı kimden kaçırılıyor... Gerçekte bu şirketin sermayesinin %73'ü devletindir. Bankaların hisse senetlerini teminat olarak hükûmete vermeleri halinde, eğer bankalar borçlarını hükûmete ödeyemezlerse, hisse senetleri hükümete geçecek ve idare meclisinde hükümet temsilcileri çoğunluğu elde edebilecektir. Bu şirketi, Türk Hükümetinin denetimi dışında tutmak amacı, anlaşmanın şartlarında açıkça görülmektedir. Bu fıkra da bunlardan biridir. Özel teşebbüsçü, Amerikan güdümünde işleyecek bir Anonim Şirketin ortakları arasına zorla sokulan devletin, yönetimdeki kontrolünün kaldırılması için yönetim kurulundaki çoğunluğun diğer ortaklarda olması zorunludur. Bu şirketin sermayesinin çoğunun sahibi ve bu anlaşma ile hesapsız sorumluluk ve riskler yüklenen hükümet, bu imtiyazlı şirketin denetim ve kontrolünü 40 yıl süreyle yürürlükteki yasalara rağmen yapamıyacaktır. Çünkü bu anlaşmayı kabul etmekle bu haklarından A.I.D. lehine feragat etmiştir.

(e) fıkrasının (III) paragrafında, yasama organı olan T.B.M.M. nin görevine müdahale edilmektedir. Aynı fıkrada Amerika, bu şirkete Türk Hükümetinin, Türk parası olarak kredi temin edeceğine ilişkin bir belge de istiyor. Bilindiği gibi, Hükûmet verilecek kredileri ve nereye, ne kadar verileceğini de açıklayarak, yıllık bütçe tasarılariyle T.B.M. Meclisine yollar, ancak orada bu miktar kabul edilirse şirkete kredi olarak verilebilir. Kabul edilmediği takdirde, kredinin verilmesine ilişkin ön şartlardan biri yerine getirilmediği için, A.I.D. ödeme yapmıyacaktır. O halde T.B.M.M. bu fıkra ile sadece tasarıyı kabul etme-

Levent Şahverdi Arşivi

ğe zorlanmakta, değiştirme veya red etme yetkisi elinden alınmış olmaktadır. Yine bu maddenin (g) fıkrasiyle, Hükümetçe taahhüt edilen hususların özel bir şirketin (Karadeniz Bakır İşletmeleri A.Ş.) Hukuk müşaviri tarafından teyid ve kontrolünün de şart koşulması, hükümetin haysiyetiyle bağdaşmaz. Türkiye'de Hükümet tasarrufları ve taahhütleri bir özel şirketin hukuk müşaviri tarafından ne denetlenebilir ve ne de teyid yoluna gidilebilir. Diğer şartlarda olduğu gibi bu şartın da Hükümetçe neden ve niçin kabul edildiğini anlamak güçtür.

(h) fıkrasında ise: Anlaşmada belirtilen ağır şartların bunlardan ibaret olmadığı, A.I.D. nin makul göreceği yeni belgeler ve sağlamlaştırıcı yeni şartlar isteyebileceği kabul edilmektedir ki; bu da tam bir boyun eğme ve teslimiyet anlamını taşır. Amerika hangi şartı getirirse getirsin Türk Hükümeti kabul edecektir.

Bölüm 3.02 de diğer para ödenmesine ilişkin ön şartlar başlığı altında bağlayıcı değişik şartlar kabul edilmektedir. Bu kredinin herhangi bir kısmının malzeme ve hizmetlerin temin ve tedariki amacıyle kullanılması için, para ödenmesinden veya taahhüt mektubu çıkarılmasından önce, A.I.D. ye şekil ve muhteva bakımından A.I.D. ce muvafık görülecek şu hususları sağlayacaktır.

a) Etibank elindeki Murgul, Espiye ve Küre'deki bakır madenleri işletme imtiyazlarının sembolik bir ücret karşılığı 15 sene müddetle şirkete devredildiğine dair anlaşmanın kopyesi,

b) Projenin zamanında tamamlanması için yakıt vs'nin sağlandığına dair belgeler,

Levent Şahverdi Arşivi

c) Hukuk Müşavirliğinin, çeşitli konular hakkında, A.I.D.'ce kabul edilebilir mütalâası.

d) Bu fıkradaki tesisler tamamlandıktan sonra şirketin rantabl idare ve işletilmesi gerekçesiyle A.I.D. ce gerekli görülecek yabancı uzmanlara ilişkin bir plân hazırlanması şartı da, iç işlerimize müdahalenin bir başka örneğidir. Murgul, Espiye ve Küre'deki bakır madenlerinin işletme imtiyazları bu anlaşma uyarınca Etibankın elinden alınınca, Erganide düşük tenörlü bakır cevherinin kârlı bir şekilde izabe edilerek işletilmesi de mümkün olmıyacağından, oradaki yıllık 18-20 bin ton olan kapasite düşecek ve kısa bir zaman sonra da tesisler belki de kapatılacaktır.

Samsun'da kurulacak bakır tesislerinin tamamlanıp işletmeye açılmasından sonra, Türk Kanunlarının sadece Türk vatandaşlarına tanıdığı hizmetler dışında kalan hizmetler için yabancı uzmanlar kullanılabileceği halde, A.I.D.ce muhteva bakımından muvafık görülecek, yani onun onayından geçirilecek ve sadece yabancılar için özel bir idare ve işletme plânı hazırlanması ön şartı ile bir Türk Şirketi olan Karadeniz Bakır İşletmesi Anonim Şirketinin kendi adamlarının tayin yetkisinin dahi elinden alınarak bu anlaşmaya göre A.I.D. ye verilmiş olduğunu göstermektedir. Çünkü, bu fıkraya göre, hangi idare ve işletme hizmetlerinin yabancılara verileceğini Türk Kanunları ve Şirket değil, A.I.D. tayin edeçektir.

3.03. Bölümde para ödenmesine ilişkin ön şartların yerine getirilmesi için son tarih 3.01 bölüm için (90) ve 3.02 bölüm için ise (180) gün olarak tesbit edilmiştir. Bu ön şartlar süreleri içinde tamamlan-

Levent Şahverdi Arşivi

mazsa anlaşma A.I.D. tarafından yürürlükten kaldırılacaktır.

Bölüm 3.04 ise, para ödenmesine ait ön şartların yerine getirildiğinin A.I.D. nin kendisi tarafından tesbiti üzerine, Türk Hükümetine bildirileceği şartını getirmektedir ki; bu da A.I.D. nin Türkiye içinde ayrı ve bağımsız bir Hükümet gibi hareket ettiğinin Türk Hükümetince kabul edilerek bu anlaşma ile de tescil edildiğini göstermektedir. Anlaşma ile istenen ön şartların Hükümet ve Şirket tarafından tamamlanması yeterli görülmemekte, her şey A.I.D. nin takdirine bağlanmaktadır.

MADDE IV

HÜKÜMETİN TAAHHÜTLERİ

«Bölüm 4.01. Hükümetin taahhütleri: Hükümetin işbu anlaşma gereğince A.I.D.'ye ödemesi iktiza eden bilcümle meblâğları tamamen ödemesine kadar, Hükümet; Şirket'in kuruluş statüsünü muhafaza edecek ve Türk Ticaret Kanunu ve ilgili diğer kanunlar mucibince bir Anonim Şirket olarak çalışma ve idaresini değiştirecek herhangi bir tahkikata geçmeyecektir.»

Bu maddede, A.B.D.'nin gerçek niyeti açık olarak dile gelmektedir. Amerika, Türkiyenin ekonomik sömürüsü için, kendi kontrolünde olan özel teşebbüse dayanmaktadır. Bu nedenle gayri millî özel teşebbüslerin çoğalması ve yenilerinin kurulması için teşvik edici, bağlayıcı, zorlayıcı hükümleri ikili anlaşmalarla kabul ettirerek, süratle uygulamasına geçmektedir. Türkiye'de dışa bağlı ve dış destekle ya-

Levent Şahverdi Arşivi

şatılan gayri millî bir özel teşebbüsçülüğün geliştirilmesi nedenleri bu maddede saklıdır. Bu anlaşmaya göre, Türk Hükümetleri 40 yıl süre ile bu şirkete hiçbir müdahalede bulunamayacak ve sermayesinin % 73'üne sahip olduğu bu şirketi kamu yararı gerekçesi ile devletleştiremiyecektir. Bu ağır şart AP iktidarından sonra gelecek hükümetleri de bağlayacağı gibi Anayasanın 39. ve 440 sayılı Kanunun 6. maddelerine de aykırıdır. Anayasanın 39. maddesi; **Kamu hizmeti niteliği taşıyan özel teşebbüsler, kamu yararının gerektirdiği hallerde gerçek karşılığı kanunda gösterilen şekilde ödenmek suretiyle devletleştirilebilir,** demektedir. Kaldı ki, kurulan bu şirkette, devletin %73 hissesi vardır ve 440 sayılı Kanunun 6. maddesi uyarınca, özel teşebbüste sayılmaz. Çünkü, devletin hissesinin %50 nin üstüne çıktığı kuruluşların devletleştirilerek, kamu iktisadî teşebbüsü olacağı, 440 sayılı kanunda belirtilmiştir. Bu ikili anlaşmaların ön şartları; anayasamıza ve kanunlarımıza aykırı, bağımsız bir devletin kabul etmesine asla imkân olmayan ve iç işlerimize yabancı müdahalesi getiren, bağlayıcı ve zorlayıcı hükümlerle doludur.

MADDE V

PARA İTALARI

Bölüm 5.01. Amerika Birleşik Devletleri Dolar giderlerine ilişkin para itaları, müteahhit ve satıcılara verilecek taahhüt mektupları :

Taliki şartların yerine getirilmesini müteakip, şirket, zaman zaman, şirkete veya şirketin tayin

Levent Şahverdi Arşivi

edeceklerine bir banka veya bankalar tarafından akreditif veya başka bir yolla ödeme yapılmasını temin için A.I.D. den teminat mektupları ihraç etmesini talep edebilir. Bu teminat mektupları, A.I.D.'nin şirketten istiyeceği belgelerin ikmalinden sonra verilir ve ödenecek meblâğlar, banka veya bankalara karşı A.I.D. tarafından taahhüt edilir. Teminat mektupları ve ödemeler dolayısıyle doğacak bütün banka masrafları şirkete aittir ve aşağıdaki şekilde temin olunur :

Bölüm 5.02. Sair para itası şekilleri :

Krediden yapılacak para itaları, A.I.D.'nin yazılı olarak mutabık kalacağı diğer yollardan yapılabilir.

Bölüm 5.03. para ita tarihi: A.I.D.'ce yapılacak para itaların, A.I.D.'nin şirkete, onun göstereceği şahsa veya bir taahhüt mektubu gereğince, bir bankacılık müessesesine para itasında bulunduğu tarihte vukubulmuş addolunacaktır.

Bölüm 5.04. para italarının yapılacağı nihaî tarih :

A.I.D.'ce hilâfı yazılı olarak kabul edilmiş olmadıkça, 31 Aralık 1970 tarihinden sonra A.I.D. tarafından alınan talepnamelere cevaben hiç bir taahhüt mektubu veya onun tadili isdar olunamayacak ve keza 31 Aralık 1971 tarihinden sonra A.I.D.'ce veya A.I.D. adına para itasında bulunan herhangi bir bankaca, alınan belgeler karşılığında para itası yapılmayacaktır. A.I.D., nihaî para itası tarifinden sonra herhangi bir zaman veya zamanlarda, kredinin o tarihe kadar belgeleri tesellüm edilmemiş olan tamamı veya bir kısmı miktarınca krediyi azaltmakta muhayyerdir.

Levent Şahverdi Arşivi

Beşinci madde ile, Karadeniz Bakır İşletmeleri A.Ş.'nin bu krediden yapacağı harcamalar için, eline para verilmeyecektir. Bu krediyi şirket, Amerikan yardım kurulunun, yine Amerikan bankalarında açtıracağı akreditif ve vereceği teminat mektuplariyle kullanabilecektir. Şirket, Amerikadan emsaline göre çok pahalıya satın alacağı malzeme ve hizmetlere ek olarak, teminat mektupları ve ödemelerden doğacak bütün banka masraflarını da ödemekle yükümlü olacaktır. Para olarak şirkete verilmeyen bu kredinin bir kısmı da masraf olarak Amerikan bankalarına ödenecektir.

Amerikan Yardım Kurulu, bu anlaşmada öne sürülen ön şartları da yeterli bulmamış olacak ki, akreditifler açılmadan veya teminat mektupları verilmeden önce de, şirketten bazı belgeler istiyebilecektir. Şirket, bu belgeleri tamamladıktan sonra, A. I.D., istenen teminat mektubunu verecek veya akreditifi açtıracaktır. İstenecek bu belgelerin neler olacağı, anlaşmada yazılı olmadığına göre; sadece A. I.D. tarafından bilinen bu belgeler, şirketi, tesislerin kurulması sırasında da sıkı bir kontrol altında bulundurmak ve onu Amerikalıların yönetim ve denetimi altına almakta kullanılacaktır. A.I.D.'nin istiyeceği belgelerin ise, kendi istek ve eğilimlerini destekleyecek nitelikte olacağı tabiîdir. Belki, bu suretle, A.I.D., şirketin Amerikan firmaları arasındaki rekabetten yararlanarak daha ucuza mal ve hizmet satın almasını önlemek için belge olarak şirketten istiyeceği şartnamede kendi seçtiği firmayı tercih ettirecek şartlarında yer almasını istiyebilecektir. Bu yorum hizmetler için de doğrudur. Danışman, teknik eleman veya işletmeci olarak, A.I.D., şirketin seçtiklerini değil de kendi istediklerini getirecektir.

Levent Şahverdi Arşivi

MADDE VI

STANDART HÜKÜMLER EKİ

Bölüm 6.01. Standart Hükümler Eki :

İş bu anlaşmaya bir standart hükümler eki, ilâve edilmiş ve bu anlaşmanın bir parçası olmuştur. Sözü geçen ekde kullanılan ibareler, işbu anlaşma metninde kullanılan ibarelerle aynı anlamdadır.

Sözü geçen ekde «anlaşma» ya yapılan atıflar, işbu anlaşmaya yapılmıştır.

YUKARDAKİ HUSUSLARI TEYİDEN

usulü veçhile yetkili temsilcileri vasıtasıyle hareket eden Hükümet ve A.B.D., işbu anlaşmanın, anlaşma metninin başlangıcında yazılı tarihte kendi adlarına imzalanmasını ve teati edilmesini temin eylemişlerdir.

AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ HÜKÜMETİ	TÜRKİYE CUMHURİYETİ HÜKÜMETİ
Adına: James S. Killen	Adına: Kemal Cantürk
Ünvanı: U.S./A.I.D. Türkiye Misyonu Müdürü, Ankara	Ünvanı: Hazine ve O. İ. E. C. Genel Sekreteri Maliye Bakanlığı

Anlaşmanın 6. maddesinde söz konusu edilen Standart Ek, bu anlaşma ile kabul edilen ağır şartlara ek olarak yeni bağlayıcı hükümler getirdiği için, onun da incelenerek, yorumlanmasiyle, gerçekler daha çok aydınlanacaktır.

Bu Standart Ek'de bağlayıcı hükümler ve müdahaleler, projenin en küçük ayrıntılarına ve bu konuda yapılacak işlemlerin hemen tümünü kapsayacak ve kontrol edecek biçimde genişletilmiştir.

Levent Şahverdi Arşivi

STANDART HÜKÜMLER EKİ

MADDE 100

TAAHHÜT VE GARANTİLER

Bölüm 100.1. Kredi şartlarının yeniden müzakeresi. Hükümet, Türkiye Cumhuriyetinin iç ve dış ekonomik ve mali durumunda ve geleceğine ilişkin görüşünde herhangi önemli bir düzelme vuku bulduğu takdirde, kredinin itfasının hızlandırılmasını, A.I.D. ile müzakere etmeyi kabul eyler.

Bölüm 100.2. Sürekli istişare. Kredinin amacına ulaşılmasını temin zımnında Hükûmet, Şirket ve A.I. D. tam olarak işbirliğinde bulunacaklardır. Bu maksatla Hükümet, Şirket ve A.I.D., zaman zaman, taraflardan herhangi birinin talebi üzerine, projenin ilerlemesi ve projeye ilişkin sair hususlar üzerinde temsilcileri vasıtasiyle görüş teatisinde bulunacaklardır.

Bölüm 100.3. Vergilendirme. İşbu anlaşma, bu anlaşma gereğince ödünç verilmesi kabul edilen meblâğ ve yine bu anlaşma ile ilgili olarak isdar olunacak borçluluk belgeleri, Türkiye Cumhuriyeti sınırları içinde yürürlükte olan kanunlar gereğince yüklenen bilcümle vergi, harç ve resimlerden muaf olacak ve anapara ile faizler, bu gibi mükellefiyetler için tevkifat yapılmaksızın ödenecektir.

Bölüm 100.4. Mal ve hizmetlerin kullanılması A. I.D. aksini yazılı olarak kabul etmedikçe, işbu krediden finanse edilen mal ve hizmetler münhasıran proje için kullanılacaktır.

Levent Şahverdi Arşivi

Bölüm 100.5. İlâve taahhüt ve garantiler. Hükümet tarafından Bölüm 3.01 (d) uyarınca tevdi edilecek Devir Anlaşmasında, Şirket'in ilâve taahhüt ve garantileri için teminat verilecektir. A.I.D. nin yazılı muvafakatı olmadıkça, Devir Anlaşmasında düzeltmeler veya değiştirmeler yapılmayacaktır.

Bölüm 100.6. Bilgiler ve raporlar. Hükümet Krediye ve Projeye ilişkin olarak A.I.D. ce makul olarak talep edilebilecek bilgi ve raporları A.I.D. ye sağlayacaktır.

Bölüm 100.7. Teftişler. A.I.D. nin yetkili temsilcileri, Projeyi, krediden finanse edilen bilcümle mal ve hizmetlerin kullanılışını, ve Proje ve Krediye ilişkin defter, kayıt, ve sair belgelerini teftiş etme hakkını, makul görebilecek her zaman için, haiz olacaklardır. Bu kabil teftişi kolaylaştırmak zımnında Hükûmet A.I.D. ile işbirliğinde bulunacaktır.

Bu madde ile, anlaşmanın genel hükümleri arasında bulunan şartlar genişletilmekte ve yenileri de getirilmektedir. Eğer Türkiye'nin ekonomik ve malî durumunda herhangi önemli bir düzelme olursa, kredinin 40 yıldan daha erken ödenmesi için, Türk Hükûmetinin yapacağı görüşme teklifini, Amerika kabul edecektir. Bu ağır şartlar ve bu tersine gidişle, böyle bir düzelme de olamayacağına göre, (100.1) bölüm işlemiyecektir.

Krediyi kullanacak tesislerin sahibi olan Karadeniz Bakır İşletmesi A.Ş. bu anlaşma ve Standart Ek'deki hükümlerle, Türk Hükûmetinin kontrol ve denetimi dışına çıkarılarak, Türkiye'deki Amerikan Yardım Kurulunun tam kontrol ve denetimi altına verilmektedir.

Levent Şahverdi Arşivi

Bu gerçeğe rağmen, kredinin amacına ulaşmasını sağlamak için Türk Hükûmetini her konuda sorumlu ve yükümlü bulundurmanın, istişare adı altında bölüm 100.2 de teminat altına alınması, A.I.D.'nin politik baskısını Hükûmet üzerinde sürdürmesine yarayacaktır.

A.B.D., verdiği 30.5 milyon dolarlık kredinin teminat mektupları ve banka ödemelerinden doğacak vergi, harç ve resimlerin şirket tarafından ödenmesini şart koşarken, 100.3. bölümde, anapara ve faizlerle, borçluluk belgelerinin T.C. sınırları içinde yürürlükte olan kanunlardan doğacak vergi, resim ve harçlardan muaf olacağı kabul ediliyor. Türk Şirketi, Amerika sınırları içinde yürürlükte olan kanunlara uyacak, Amerika ise; Türkiye'deki kanunlara uymayacaktır. Amerika, Türkiye'de vergi vermemek suretiyle faiz gelirini arttırmakta ve Türk Hükûmetine açtığı kredinin bir kısmını da vergi olarak geri almaktadır. Diğer yandan da vergiye kesilen para için de bizi borçlandırmakta ve faiz almaktadır. Yardımla, bunun arasında bir ilişki kurmağa imkân yoktur.

Amerika burada çok tecrübeli ve insafsız bir tefeci gibi, Türkiye'den daha fazla sızdırmak için her fırsattan yararlanmaktadır. 30.5 milyon dolarlık kredinin Karadeniz Bakır İşletmeleri A.Ş.'ne devredilmesine ilişkin, Türk Hükûmeti ile şirket arasında yapılacak devir anlaşmasında, şirketin ek taahhüt ve garantileri için, Hükûmetin ayrıca teminat vermesi, bölüm 100.5 de ek taahhüt ve garanti olarak açık bir bono şeklinde Türk Hükûmetine yükletilmektedir. Bu ek taahhüt ve garantilerin neler olabileceği de, Amerikan Yardım Kurulunun takdir ve insafına bırakılmış olmaktadır.

Levent Şahverdi Arşivi

Bölüm 100.7 de, A.I.D.'nin, bu şirketi, projeyi ve krediden temin edilen mal ve hizmetleri; belge, kayıt ve defterlerini istediği anda teftiş ve kontrol edebileceği kabul edilmiştir. Türk Hükûmeti de bu teftişleri kolaylaştırmada vazifeli kılınmaktadır. Amerikan Yardım Kurulu kendi arzusuna göre yapacağı teftişlerde, herhangi bir güçlükle karşılaşacak olursa, şirketi teftiş ve kontrole yetkili olmayan Türk Hükûmeti, bu anlaşmaya göre kendisinin yükümlü tutulduğu polis ve jandarma görevini yerine getirerek, A.I.D.'nin teftiş işini kolaylaştıracaktır.

MADDE 200

TEDARİK

Bölüm 200.1. Amerika Birleşik Devletlerinden tedarik. A.I.D. ce yazılı olarak aksi kabul edilmiş olmadıkça, Krediden yapılacak para ıtaları, münhasıran, Proje için hem kaynak hem de menşe itibariyle Amerika Birleşik Devletlerinden sağlanacak mal ve deniz ulaştırması ile deniz sigortası da dahil olmak üzere hizmetlerin tedarikini finanse etmek için kullanılacaktır.

Bölüm 200.2. Kredinin işlemesine ilişkin yeterlik tarihleri.

A.I.D. ce aksi yazılı olarak kabul edilmedikçe, işbu Anlaşma tarihinden önce katiyet kesbetmiş siparişler ve aktedilmiş mukaveleler gereğince temin edilen malzeme veya hizmetler bu krediden finanse edilmeyecektir. Yalnız, 13 Haziran 1967 tarihinde Etibank'la McKee Overseas Corparation arasında aktedilen mukavele gereğince yapılmış hizmetlere kar-

Levent Şahverdi Arşivi

şılık, işbu Anlaşma tarihinden önceki A.B.D. doları olarak yapılacak italar, 13 Haziran 1967 tarihinden sonra olmak kaydıyla, bu şartın dışındadır.

Bölüm 200.3. Mal ve hizmetler. A.I.D. ce aksi yazılı olarak kabul edilmiş olmadıkça, Proje için tedarik edilip de Krediden finanse edilmeyen mal ve hizmetler, kaynak ve menşe itibariyle, bu gibi mal ve hizmetlerin sipariş edildikleri tarihte yürürlükte bulunan A.I.D. Coğrafî Kod Kitabının 935 No. lu Kodunda yazılı olan memleketlere ait olacaktır. Kredi tahtında finanse edilen mal ve hizmetlerin hiç biri, kullanılma tarihinde listede gösterilmemiş herhangi bir memleketle ilgili yahut o memleketçe finanse edilen herhangi bir dış yardım projesi veya faaliyetini geliştirmek maksadiyle veya bunlara yardım için kullanılmayacaktır.

Bölüm 200.4. Mâkul fiyat. Tamamen veya kısmen Krediden finanse edilen herhangi mal veya hizmetler için mâkul görülecek fiyatlardan fazlası ödenmeyecektir. Bu kabil kalemler, hakkaniyete uygun ve meslekî hizmetler hariç olmak üzere - rekabet teşkil edebilecek esas üzerinden tedarik edilecektir.

Bölüm 200.5 Sevk ve Sigorta işleri.

(a) Amerika Birleşik Devletlerinden tedarik olunan ve Krediden finanse edilen mal, sevk zamanında yürürlükte bulunan A.I.D. Coğrafi Kod Kitabının 935 No. lu Koduna dahil herhangi memleket bandıralı gemilerle Türkiye Cumhuriyetine nakledilecektir.

(b) Amerika Birleşik Devletlerinden tedarik ve Krediden finanse edilen ve deniz taşıtlarıyla nakledilecek olan bilcümle malın brüt tonajının (Ambarlı ku-

Levent Şahverdi Arşivi

ru malzeme nakleden taşıtlar, kuru hamule taşıyan gemiler ve tankerler için ayrı ayrı hesaplanacaktır.) en az yüzde ellisi (% 50) özel teşebbüse ait Amerikan bandıralı ticaret gemileriyle taşınacaktır; meğer ki bu gemilerin Amerikan bandıralı ticaret gemileri için hakkaniyete uykun ve mâkul olan ücretler karşılığında temin edilemediği A.I.D. ce tespit edilmiş ola. Bu gibi mallar, (i) A.I.D. ce finanse edilmiş malları taşıma niteliğinde olmadığı A.I.D. ce Hükûmet veya Şirkete bir ihbarla bildirilen, veya (ii) A.I.D. tarafından finanse edilen malları taşımak üzere kiralanmış olan - meğer ki bu kiralama A.I.D. ce tasvip edilmiş ola, - hiç bir deniz (veya hava) taşıtı ile taşınmayacaktır.

(c) Diğer milletlere yardım yetkisi bahşeden Amerika Birleşik Devletleri mevzuatı tahtında finanse edilen sevkiyata müteallik deniz sigortasının yapılmasıyla ilgili olarak Türkiye Cumhuriyeti Hükûmeti, herhangi bir memleketin herhangi bir deniz sigorta şirketini, Amerika Birleşik Devletlerinin herhangi bir eyaletinde ticarî iş ifası yetkisini haiz herhangi bir deniz sigorta şirketine, mevzuat, kararname, nizamname veya talimatnamesiyle tercih ettiği takdirde, Amerika Birleşik Devletlerinden tedarik edilen ve krediden finanse edilen mallar, böyle bir tefrikin devamı süresince deniz rizikolarına karşı, Amerika Birleşik Devletlerinin herhangi bir eyaletinde deniz sigorta işini ifaya yetkili bir şirket veya şirketlere, Amerika Birleşik Devletlerinde sigorta ettirilecektir.

(d) Şirket, Amerika Birleşik Devletlerinden tedarik ve Krediden finanse edilen bilcümle malı, Proje için kullanma mahalline sevklerine müteferri rizikolara karşı sigorta edecek veya ettirecektir. Bu sigorta, sıhhatli ticarî teamüllere uygun şartlar daire-

Levent Şahverdi Arşivi

sinde yapılacak, malın tam değerini kapsayacak, ve bu malın finanse edildiği para ile ödenecektir. Bu sigorta gereğince alınan herhangi tazminat, sigortalanan malda maddî hasar veya zayiat husule geldiğinde tamir veya yenileme için kullanılacak veya bu malın tamir veya yenilenmesi için yapılacak masrafların karşılanması için kullanılacaktır. Bu gibi bilcümle yenilemeler, Amerika Birleşik Devletleri kaynak ve menşeli olacak ve sair hususlarda işbu Anlaşma hükümlerine tabi bulunacaktır.

Bölüm 200.6. Muhtemel satıcı firmalara ihbar. Krediden finanse edilecek mal ve hizmetlerin sağlanması işine bilcümle Amerika Birleşik Devletleri firmalarının katılmasına fırsat vermek için, Şirket, bunlara dair uygun bilgileri, A.I.D. nin mâkul olarak talep edebileceği zamanlarda, A.I.D. ye verecektir.

Bölüm 200.7. Bilgi verme ve işaretleme. Şirket Proje ve Kredinin Amerika Birleşik Devletleri Yardım Programına dahil olduğunu duyuracak ve Krediden finanse edilen malların işaretlenmesi konusunda A.I.D. ce zaman zaman neşrolunabilecek mâkul talimata riayet edecektir.

Bölüm 200.8. Plânlar, Şartnameler ve Mukaveleler.

(a) A.I.D. ce aksi yazılı olarak belirtilmedikçe, Şirket, Proje ile ilgili bütün plân, şartname, tesis - programları, ihale belgeleri ve mukavelelerle bunlarda yapılan değişiklikleri derhal A.I.D. ye bildirilecektir.

(b) Krediden finanse edilen mal ve hizmetlerle ilgili bilcümle ihale belgeleri, ısdarından önce, A.I.D. tarafından yazılı olarak tasvip edilmiş olacaktır.

Levent Şahverdi Arşivi

A.I.D. ce yazılı olarak aksi kabul edilmiş olmadıkça, Krediden finanse edilen mal ve hizmetlerle ilgili bilcümle plân, şartname ve sair belgeler, Amerika Birleşik Devletleri standart ve ölçülerine uygun olacaktır.

(c) Krediden finanse edilen aşağıdaki mukaveleler, aktolunmadan önce A.I.D. ce yazılı olarak tasvip edilecektir:

(i) İdarî Yardım Hizmetleri de dahil, Mühendislik ve diğer ihtisas hizmetlerine müteallik mukaveleler,

(ii) Tesis hizmetlerine müteallik mukaveleler,

(iii) A.I.D. ce belirtilebilecek sair hizmetlere müteallik mukaveleler, ve

(iv) A.I.D. ce belirtilebilecek teçhizat ve malzemelere müteallik mukaveleler.

Yukarıda sayılan hizmet mukavelelerinin herhangi birisi bahis konusu olduğunda, A.I.D. ayrıca gerek müteahhidi gerekse müteahhidin A.I.D. ce belirtilecek personelini de yazılı olarak tasvip edecektir. Bu gibi mukavelelerden herhangi birindeki önemli tâdiller ve bu gibi personeldeki değişiklikler, yürürlüğe girmeden önce, A.I.D. ce yazılı olarak tasvip edilecektir.

Bu maddenin 200.1. bölümünde, bu kredi ile proje için sağlanacak mal ve hizmetlerin Amerikan menşeli ve kaynaklı olacağı, ve Amerikan sigorta şirketlerine sigorta ettirilerek, Amerikan gemileriyle taşınacağı kabul edilmektedir. Böylece, kredinin bir kısmı da yüksek navlun ve sigorta primi olarak, Amerikan şirketlerine ödenecektir.

Bölüm 200.3. de Türk Ulusu'nun hükümranlık

Levent Sahverdi Arşivi

hakları bir kere daha çiğnenmektedir. Bu projenin tamamlanması için Türk Hükümetinin, bu kredinin dışında, kendi parasıyla veya imkânlarıyla tedarik edeceği mal ve hizmetler menşe ve kaynak itibariyle A.I.D. nin coğrafi kod kitabının 935 no. lu kod'unda yazılı olan devletlere ait olacaktır. Amerika, kendi politikası ve çıkarlarına ilişkin olarak bazı ilkeler kabul etmiştir. Bu ilkelerden biri de Doğu Bloku'na dahil ülkelerin hemen tümüyle açık ticarî ilişkiler kurmamaktır. Amerika hazırladığı coğrafî kod kitabında ticaret yapacağı ülkeleri yazmış, bunlar arasında Türkiye'nin politik, ekonomik ve ticarî ilişkilerinin olduğu, Bulgaristan, Romanya, Çekoslovakya, Polonya, Rusya, Macaristan gibi ülkeler yer almamıştır. Türkiye, bağımsız bir devlet olduğuna göre, kendi malı olacak olan, bu bakır tesislerini tamamlamak için kendi parasiyle Romanya ya da Polonya'dan daha ucuza sağlayacağı malzeme ve hizmetleri bu proje için kullanamayacaktır. Anlaşmanın bu maddesiyle Türk Devletinin hükümranlık hakları elinden alınmakta ve kendi parasıyla dahi, ticarî ilişkilerimizin çok iyi olduğu ülkelerden, Amerikanın yazılı izni olmadan Karadeniz Bakır Tesislerini daha ucuza mal etmek için de olsa, mal ve hizmet satın alınmasına imkân bırakılmamaktadır. Bu gerçeklerin ışığı altında, Türk Devletinin bağımsızlığının zedelendiğini söylemek, yerine getirilmesi zorunlu ulusal bir görev olur.

Bölüm 200.4.'te krediden finanse edilecek mal ve hizmetlerin mâkul fiyatlarla, meslekî hizmetler hariç, rekabet teşkil edebilecek esas üzerinden tedarik edileceği kabul edilmişse de; 200.8. bölümün son paragrafında «Yukarıda sayılan hizmet mukave-

Levent Şahverdi Arşivi

lelerinin herhangi birisi bahis konusu olduğunda, A. I.D. ayrıca, gerek müteahhidi gerekse müteahhidin A.I.D. ce belirtilecek personelini de yazılı olarak tasvip edecektir», denildiğine göre, bizim de daha önse belirttiğimiz gibi Bölüm 200.4.'teki hüküm hiçbir zaman işlemiyecektir. Amerikan Yardım Kurulu hangi firmayı istiyorsa sipariş ona verilecektir. Aksi halde o müteahhit A.I.D. nin onayını alamıyacaktır.

Bölüm 200.5. uyarınca bu kredi ile Amerika'dan satın alınacak malzemenin yarısını özel teşebbüse ait Amerikan Bandralı gemiler taşıyacaktır. Diğer yarısı ise; Türkiye ve Amerikanın 935 No. lu coğrafî kodunda yazılı ülkelerin gemileriyle taşınabilecektir. Amerikan navlun fiyatları diğer ülkelere kıyasla çok pahalı olduğundan kredinin büyük bir kısmı da ulaştırma masrafları olarak A.B.D. lerinde kalacaktır.

Ayni bölümde, krediden finanse edilen malzemenin tam değerleri üzerinden Amerikan Sigorta şirketlerine sigorta ettirileceği ve sigorta parasının da bu krediden dolar olarak ödeneceği kabul edilmiştir. Şayet Türkiye, örneğin: Sigorta pirimi daha ucuz olduğu için, sigorta işini Amerikan Sigorta şirketlerinden başka bir devletin sigorta şirketlerine verse veya Türk Sigorta Şirketlerinden birine sigorta ettirse, bu geçerli sayılmayacak, aynı malzeme ikinci kez yine bir Amerikan Sigorta Şirketine sigorta ettirilecektir. Kredinin bu kısmı da Amerikan doları olarak Amerikan sigorta şirketlerine dağıtılacaktır. Böylece kurulacak tesisin maliyeti de kasıtlı olarak arttırılmaktadır. Bundan Amerika kâr, Türkiye zarar etmektedir.

Bölüm 200.7. de şirketin, proje ve kredinin A.B.D. yardım programına dahil olduğunu duyurması

Levent Şahverdi Arşivi

ve bu malların işaretlenmesi konusunda A.I.D. ce yayınlanacak talimata uyulacağı kabul edilmektedir. Gerçeklerin bu derece saptırılarak yoksul Türk halkının böylesine aldatılmasının bundan daha canlı bir örneğine rastlamak güçtür. Yardım değil, çok ağır şartlar altında kredi alıyor ve borçlanıyoruz. Gerçek bu iken, krediyle çok pahalıya Amerika'dan borçlanarak alacağımız bu malzemeler üzerine, «Amerika'nın Türkiye'ye yardımıdır» diye resimler yapıştırıp yazılar yazarak yalan yere Amerikan propagandası yaptırmak dostlukla nasıl bağdaşır? Aslında bu ağır şartlarla alınan krediler Türkiye'nin kalkınmasını baltalamaktadır. Her gün biraz daha Amerikaya bağlı ve muhtaç hale gelmek suretiyle Amerikanın devamlı bir pazarı olan Türkiye, Amerikanın kendi çıkarlarına uygun politikasının Türkiye'de rahatça uygulanması sonucu, Amerikan halkının refahına katkıda bulunmakta ve Türk halkının yoksulluğu bahasına Amerikan halkına yardım etmektedir. Hal böyle iken, Amerika'nın Türkiye'ye yardım ediyormuş gibi gösterilerek halkın kandırılması, şirketin Amerikan yardım propagandası yapmasına zorlanması, hiç bir insaf ölçüsüne sığmaz. «Yalancının mumu yatsıya kadar yanar» diye bir atasözü vardır. Türk halkı bu yalanlarla uzun süre kandırılamaz. Fakat bu oyunları bilip de, Türkiye'deki yabancı sömürüsüne karşı çıkanların uğradıkları haksız ithamların asıl kaynağının dışta olduğunu bilmekte fayda vardır.

Bölüm 200.8. de, şirketin proje ile ilgili bütün plân, şartname, tesis programları, ihale belgeleri ve mukaveleleri ve bunlarla ilgili değişiklikleri derhal Amerikan yardım kuruluna bildirmesi kabul edilmektedir. Ayrıca idarî yardım hizmetleri; Mühendislik ve

Levent Şahverdi Arşivi

diğer ihtisas işlerine ilişkin mukavelerle, A.I.D. ce belirtilecek sair hizmetler, teçhizat ve malzemelere ilişkin mukaveleler söz konusu olduğunda A.I.D., gerek müteahhidi ve gerekse müteahhidin A.I.D. ce belirtilecek personelini de yazılı olarak onaylayacaktır. Görülüyor ki; sadece bir Amerikan bayrağı eksik. Diğer şartların hepsi tamamlanmış. A.I.D. Hükûmetten sonra şirketin de elini kolunu bağlıyarak, hareket serbestisini, karar verme ve seçme haklarını da elinden almış. A.I.D. ce, belirtilebilecek sair hizmetler, teçhizat ve malzemeler neler olabilir? Amerikan McKee firmasına büyük paralar ödenerek yaptırılan bu projenin sahibi ve kurucusu, Karadeniz Bakır İşletmeleri A.Ş. olduğu halde, sair hizmetlerle, teçhizat ve malzemeler neden bu şirket tarafından belirtilemiyecekte. Amerikan Yardım Kurulu tarafından belirtilebilecektir? Tesis ve hizmetlerin daha pahalıya mal olması için A.I.D. elinden gelen hiçbir şeyi ihmal etmemektedir. Önceden aklına gelmediği veya sakıncalı olduğu gerekçesiyle anlaşmaya konulmayan konular için anlaşmada böyle açık kapılar kasten bırakılmaktadır. Bunlar açık bonolar gibidir. İstediğini doldurabilirsin. Amerika'da müteahhit firmaların kârları maliyetin yükselmesiyle orantılı olarak artmaktadır. Bu projenin tüm finansmanı bir milyarın üzerinde olacağına göre; projenin Amerikan müteahhitleriyle onların Türkiye'deki yerli ortakları da maliyet kâr prensibine gâre; iyi kazanç sağlayacaklardır. Müteahhit Amerikan firmalarının kârlarını arttırmakla görevli olan A.I.D. nin Türkiye'deki Özel teşebbüsü geliştirip kuvvetlendirmesi de dış amaç ve görevleri arasındadır. Bu nedenlerle projenin maliyetini yükseltmek için yeni hizmetler yaratması, işe yaramayacak veya çok az kullanılabilecek

Levent Şahverdi Arşivi

sair malzeme ve teçhizat satın aldırması da olağan sayılmalıdır.

MADDE 300

İPTAL VE DURMA

Bölüm 300.1. Temerrüt Olayları; Ödemenin Tâcili. Aşağıda sayılan olaylardan («Temerrüt Olayları») herhangi biri veya birkaçı vuku bulduğu takdirde :

(a) Hükûmetin, işbu Anlaşma gereğince yapılması muktazi Anapara faiz ve taksit ödemelerinde herhangi birini vadesi geldiğinde yapmamış olması;

(b) Projeyi gerekli ihtimam ve müessiriyetle icra ve ifa vecibesi de tahditsiz olarak dahil olmak üzere, Hükûmetin işbu Anlaşmanın herhangi bir hükmüne uymamış olması, veya şirketin devir anlaşmasının herhangi bir hükmüne uymamış olması,

(c) Hükûmetin, Hükûmet veya onun herhangi bir dairesi ile A.I.D. veya onun herhangi bir selefi arasında mevcut herhangi sair bir kredi anlaşması, garanti anlaşması veya herhangi sair anlaşma gereğince yapılması muktazi herhangi bir faiz veya anapara taksidi ödemesini yahut sair ödemeyi vadesi geldiğinde yapmamış olması;

A.I.D. Hükûmete ve Şirkete, itfa edilmemiş Anaparanın tamamının veya herhangi bir kısmının altmış (60) gün zarfında muacceliyet kesbedeceği ve vacibüttediye olacağı hususunda ihbarda bulunmakta muhayyerdir ve, Temerrüd Olayı bu altmış (60) gün içinde düzeltilmediği takdirde :

Levent Şahverdi Arşivi

(i) Anaparanın itfa olunmamış kısmı ile işbu Anlaşma gereğince bunun üzerine tahakkuk etmiş olan faiz derhal muaccel ve vecibüttediye olacak

(ii) O tarihte ödenmemiş bulunan gayrikabili rücü Akreditiflerle veya sair suretle ayrıca yapılmış para itaları tutarı, itaların yapıldığı tarihlerde derhal muaccel ve vacibüttediye olacaktır.

Bölüm 300.2. Para İtalarının Durdurulması, Herhangi bir zamanda :

(a) Bir Temerrüt Olayının vuku bulmuş olması;

(b) Ya kredinin amacının gerçekleşmesini veya Hükûmet yahut Şirketin, işbu Anlaşma ve Dev Anlaşması gereğince yüklenmiş oldukları vecibeleri ifa edebilmeleri gayri muhtemel hale getiren bir olayın vuku bulması;

(c) Herhangi bir para itasının, A.I.D.'nin tabi olduğu kanunların ihlâline müncer olacak olma halinde, A.I.D.,

(i) Ödenmemiş bulunan taahhüt belgelerine gayrikabilirücu Akreditiflerin ısdarı veya gayrikabilirücu Akreditiflerden gayri yollardan bankalara ödenmesi yollarından kullanılmamış oldukları nisbette durdurmak veya iptal etmek ve bu takdirde derekap Hükûmet ve Şirkete ihbarda bulunmakta

(ii) Ödenmemiş bulunan taahhüt belgeleri gereğince yapılması muktazi olanlar dışında para itaları yapmayı reddetmekte,

(iii) Munzam taahhüt belgeleri ısdar etmeyi reddetmekte, ve

(iv) Krediden finanse edilmiş malların mülkiyetinin bu mallar Türkiye Cumhuriyeti dışındaki

Levent Şahverdi Arşivi

kaynaktan geldiği, kabili teslim olduğu ve Türkiye Cumhuriyetinin giriş limanlarına tahliye edilmemiş bulunduğu takdirde A.I.D. ye devri hususunda masrafı A.I.D. ye ait olmak üzere, talimat vermekte muhayyerdir. Devrolunan bu mallarla ilgili olarak Kredi tahtında yapılmış veya yapılacak para itaları Anaparadan tenzil edilecektir.

Bölüm 300.3. A.I.D.'nin İptal yetkisi. Para italarının 300.2. No.lu Bölüm uyarınca durdurulmasını takiben, bu gibi para itası durdurmalarının dayandığı sebep veya sebepler, durdurma tarihinden itibaren altmış (60) günlük bir süre içinde izale veya tashih edilmemiş olduğu takdirde, A.I.D., o tarihi takibeden herhangi bir zaman veya zamanlarda, Kredinin o tarihe kadar ita olunmamış veya gayrikabilirücu Akreditiflere bağlanmamış olan tamamını veya bir kısmını iptal etmekte muhayyerdir.

Bölüm 300.4 Anlaşmanın sürekli olarak yürürlükte kalması. İşbu Anlaşma hükümleri, herhangi bir iptal, para itasının durdurulması veya itfanın tâcili olaylarına bakılmaksızın, işbu Anlaşma gereğince Anapara ve herhangi bir tahakkuk etmiş faizin tamamen ödenmesine kadar, bütün gerekleriyle yürürlükte kalacaktır.

Bölüm 300.5. Para İadeleri.

(a) Herhangi bir para itasının işbu Anlaşma hükümleri gereğince muteber belgelerle desteklenmeksizin yapılmış olması, veya bir para itasının işbu Anlaşma hükümleri gereğince yapılmamış yahut kullanılmamış olması halinde, A.I.D., işbu Anlaşmada öngörülmüş başka kanunî yolların mevcudiyetine veya bunlara başvurulmuş olmasına bakılmaksızın,

Levent Şahverdi Arşivi

Hükûmet ve Şirketten, söz konusu meblâğın, bu konuda kendilerine tevdi edilecek bir Talepnamenin tebellüğünü takip eden doksan (90) gün içinde Amerika Birleşik Devletleri dolarıyla kendisine iadesini talep edebilir. Bu meblâğ, önce, hakkaniyete uygunluğu nispetinde, işbu Anlaşma tahtına Proje için tedarik edilmiş olan mal ve hizmetlerin bedellerine tahsis olunacak; varsa bakiyesi, en son vade tarihinden başlayarak tersine bir sıra takip edecek şekilde, Anapara taksitlerine tatbik olunacaktır. İşbu Anlaşmada ne gibi başka bir hüküm bulunursa bulunsun, A.I.D.'nin Kredi gereğince yapılmış olan herhangi bir para itasına ilişkin olarak iade talep etmek hakkı, bu itanın yapıldığı tarihten itibaren beş (5) yıl devam edecektir.

(b) A.I.D., Krediden finanse edilen mal ve hizmetlerle ilgili olarak herhangi bir müteahhit, satıcı veya bankacılık müessesesi yahut Krediyle ilgisi olan herhangi başka bir üçüncü şahıstan iadesi suretiyle para alır ve bu iade, mal ve hizmetlerin gayrimenkul bir fiyatına veya şartnameye uymayan mala yahut yetersiz hizmetlere ilişkin bulunursa, A.I.D., iade edilen bu parayı, önce hakkaniyete uygunluğu nispetinde işbu Anlaşma tahtında Proje için tedarik edilen mal ve hizmetlerin bedelinin ödenmesine tahsis edecek, bakiyesi de en son vade tarihinden başlayarak tersine bir sıra takip edecek şekilde Anapara taksitlerine tatbik olunacaktır.

Bölüm 300.6. Tahsilât masrafları: 300.2. No.lu bölümde yazılı olayların vukuu sebebiyle yapılan para iadelerinin tahsiliyle veya A.I.D. ye ödenmesi gerekli meblâğlarla ilgili olarak, A.I.D. ce yapılacak mâkul masraflar, kendi personeli aylıkları hariç ol-

Levent Şahverdi Arşivi

mak üzere, A.I.D. nin belirteceği suretle A.I.D. ye ödenir.

Bölüm 300.7. Kanunî haklardan feragat edilmediği: İşbu Anlaşma gereğince A.I.D. lehine tahakkuk eden herhangi bir hak, yetki veya kanun yoluna başvurma hakkının icrasında gecikilmiş veya icrasının ihmal edilmiş olması, bu gibi hak, yetki veya kanun yoluna başvurma hakkından feragat edildiği anlamında yorumlanmayacaktır.

İptal ve durdurma ile ilgili bu maddenin 300.1. bölümünde gecikme (temerrüd) olayları sıralanmakta ve bu gecikme olaylarından biri veya birkaçı meydana geldiği takdirde A.I.D. bu gecikmenin (60) gün içinde düzeltilmesini isteyecek, Hükûmet ve Şirkete, Amerika'ya olan borcun tamamı veya bir kısmının (60) gün içerisinde ödenmesi mecburiyetini duyuracaktır. Gecikme sayılacak haller şunlardır:

a) Hükûmetin Anapara ve Faiz taksitlerini zamanında ödememesi,

b) Bu projeyi gerekli ihtimam ve etkenlikle uygulama ve yerine getirme görevleri de sınırsız dahil olmak üzere, Türk Hükûmetinin bu anlaşmanın herhangi bir hükmüne veya şirketin Devir anlaşmasının herhangi bir hükmüne uymamış olması. Bu fıkradaki, «Türk Hükûmetinin bu projeyi gerekli ihtimam ve etkenlikle uygulama ve yerine getirme görevleri de sınırsız dahil olmak üzere» biçimindeki ifade üzerinde önemle durmak lâzımdır. Böyle bir anlaşmada yer almasına imkân olmayan öylesine dişi ve her fırsatta Türkiye'nin aleyhine kullanılmağa elverişli bir ifadenin tehlikeleri meydandadır. Sermayesinin çoğu devletçe verilen ve bu anlaşma uyarınca kurulan Şirket tüm olarak A.I.D. kontrolüne

Levent Şahverdi Arşivi

veriliyor. Amerika'nın açacağı kredinin bir mukavele ile bu şirkete devri ise, anlaşmanın ön şartı. Türk Hükûmetinin Şirketi kontrol ve denetlemeye yetkisi de yok. O halde, Türk Hükûmeti bunların dışında bu projeyi gerekli ihtimam ve etkenlikle uygulama ve yerine getirme görevlerini nasıl ve ne ile yapacak, veya yapmayacak, bu mümkün değildir. Fakat, Amerika isteklerini zorla kabul ettirmek ve siyasî baskısını sürdürmek için bu fıkradan yararlanarak, Türk Hükûmeti bu projeyi gerekli ihtimam ve etkenlikle desteklemiyor ve uygulamıyor gerekçesiyle; istekleri (60) gün içinde yerine getirmezse, ana para ve faizlerinden doğan borçlarınızı (60) gün sonunda ödemeye mecbursunuz diyebilecektir. Projenin gerekli ihtimam ve etkenlikle uygulanması ve yerine getirilecek görevlerin neler olduğu da bu anlaşmada kasıtlı olarak açıklanmadığına göre; yine Türk ulusunun çıkarları Amerika'nın çıkarlarını feda edilecek ve Hükûmet daha baştan yenik düşecektir.

Aynı bölümün (c) fıkrasında ise: Amerika ile Türkiye arasında şimdiye kadar yapılmış garanti, kredi veya sair herhangi bir anlaşmadan ileri gelen faiz ve ana parayı Türkiye ödemeyecek olursa bu anlaşma ile verilen krediden doğan borç ve faizlerin de, ihbardan (60) gün sonra toptan ödenmesi mecburiyeti kabul edilmektedir. Halbuki, her anlaşma kendi hükümlerini birlikte getirir ve o hükümler anlaşma süresince yürürlükte kalır. 1968 senesinde yapılan bir kredi anlaşmasının standart ek'inde kendisinden çok önce yapılmış bütün anlaşmalar özel bir hükümle gecikme (temerrüd) ler arasına sokarak, Türkiye'nin bağımsızlık ve özgürlüğünü kısıtlayacak şekilde siyasî ve iktisadî baskı altına alması, Amerika'nın gerçekten kötü niyetini belirten ilginç bir

Levent Şahverdi Arşivi

hükümdür. 47 yıl önce, Dumlupınar'da kazanılan büyük Zafer, iktisadî zaferle donatılamadığı için, Türk ulusu bilinçsiz ve beceriksiz yöneticiler elinde bir kuşak sonra tekrar Dumlupınar ve Lozan zaferlerini kazanmak için zorlu bir savaş vermek zorunda kalacaktır. Bu gerçeği bilerek Türk Ulusu Emperyalizm ve dış sömürüye karşı savaşa hazırlanmalıdır. Bu savaşı kazanmadan Türk ulusunun kalkınması ve çağdaş uygarlığa ulaşması mümkün değildir.

TADİLÂT ANLAŞMASI

Bu anlaşmanın Standart ek'inden başka, 1 No.lu tadilât anlaşması (*) adı altında bir eki daha vardır. Gerçekte bu Ek Anlaşma asıl anlaşmadaki ağır hükümleri tahkim etmekte ve yenilerini de getirmektedir. Karadeniz Bakır İşletmeleri Şirketinin Kurulması için açılan bu 30.5 milyon dolarlık kredi anlaşmasiyle, Türkiye'de 27 Mayıstan sonra yeniden hız kazanan Atatürkçü, Milliyetçi ve Antiemperyalist akımlar karşısında da, Türkiye'deki Amerikan çıkarlarını korumak ve sömürüsünü sürdürebilmek için geçmiş anlaşmaları da içine alan çok sıkı bağlayıcı şartlar getirilmiştir. Bir asıl, bir ek ve bir de tadilât anlaşmasından kurulu birbirini tamamlayan bu üç belge A.B.D. nin Türkiye hakkındaki gerçek niyetlerini bir objektif sadakatiyle tesbit etmektedir.

(*) **Resmî Gazete**, No. 13043 (1968)

Levent Şahverdi Arşivi

Türkiye Cumhuriyeti Hükûmeti
ile
Amerika Birleşik Devletleri
arasında
277-H-076 sayılı Karadeniz Bakır
İşletmeleri Anlaşmasına Ek 1 No. lu
Tadilât Anlaşması

23 Ağustos 1968

Tadilât No. 1

Türkiye Cumhuriyeti Hükûmeti («Hükûmet») ve Amerika Birleşik Devletleri Hükûmetini temsil eden Milletlerarası Kalkınma Dairesi («A.I.D.») arasında akdolunan 277-H-076 No. lu (Karadeniz Bakır İşletmeleri «Şirket») Anlaşmasına ek 23 Ağustos 1968 tarihli 1 No. lu Tadilât Anlaşması standart hükümleri ekinin 100-5 kısmı, İkraz Anlaşmasının 3.01 (d) kısmına göre sağlanacak Devir Anlaşmasına Hükûmetin aşağıdaki hükümleri koymasını teminen, tadil edilmiştir.

(A) Şirketin beyan ve taahhütleri:

(I) Şirketin iktisadî, teknik, malî ve idarî teamüllere uygun olarak Şirketin işlerini gerekli ihtimam ve müessiriyetle icra edeceği ve İkraz ve Devir Anlaşmasında tasvip olunan plânlar, programlar vesair tertipler ve bunlara müteallik bilcümle tadiller gereğince projeyi icra ettireceği,

(II) Şirketin, Türkiye Cumhuriyeti kanun ve kararnameleri gereğince teşkil edilmiş ve mevcut işini icra etmek konusunda tam yetkiye sahip bulunduğunu ve İkraz ve Devir Anlaşmaları hükümleri gereğince bütün taahhütleri yerine getireceğini,

(III) Şirketin işbu İkraz Anlaşmasının ve Devir Anlaşmasının akdi ve ifasıyla ilgili olarak gerek-

Levent Şahverdi Arşivi

li bütün usulî ve hukukî işlemleri ittihaz eylediğini ve Devlet Daire ve Makamlarının bilcümle, rıza ve tasvibini elde etmiş olduğunu,

(IV) Şirketin kendi esas mukavelenamesiyle anlaşmalar, müsaadenameler, lisanslar veya Şirkete kabili tatbik sair Devlet karar ve nizamlarını ihlâl etmemiş olduğunu ve İkraz Anlaşmasının veya Devir Anlaşmasının maddelerini ve bu anlaşmaların icrasını ihlâl etmemiş olduğunu,

(V) Şirketin İşletmesinin gelişmesi veya durumu üzerinde olumsuz yönden maddî bir değişiklik meydana gelmesine müncer olabilecek malî veya diğer veya Devir Anlaşmasının yahut Devir Anlaşması ile ilgili olarak yapılan veya yapılacak olan bir işlemin muteberliğini şüpheye düşüren mevcut veya vukuu melhuz bir dâva veya bir takibin yahut Şirketin bildiği kadarıyla - böyle bir dâva veya takibe mesnet teşkil edebilecek bir durumun mevcut olmadığını; herhangi bir Devlet mercii tarafından Şirketin veya onun İşletmesinin tamamına veya bir kısmına el konulması, satın alınması veya sair suretle iktisap edilmesi için herhangi bir takibat ihbarında bulunulmamış olduğunu ve Şirketin bildiği kadarıyla - böyle bir takibin düşünülmemekte bulunduğunu,

(VI) Şirketin kendisinden istenen bütün vergi beyannamelerini vermiş ve — iyi niyetle itiraz edilmiş olanlar hariç olmak üzere — tahakkuk eden bilcümle vergi, harç, resim vesair Devletçe alınan masrafları ödemiş olduğunu;

(VII) Şirketin işbu Anlaşma tarihine kadar, İkraz Anlaşması ve Devir Anlaşması için önemli olan anlaşmaları ve bu anlaşma ile derpiş edilen faaliyet-

Levent Şahverdi Arşivi

leri yazılı olarak açıklamış olduğunu;

(VIII) İkraz talepnamesinde tasrih etmiş ve şimdiye kadar yazı ile açıklamış olduğunun haricinde Şirketin borcu olmadığını,

(IX) Kredinin alınması sırasında Şirketce veya Şirket adına A.I.D. ye açıklanmış olan bilcümle vakıa ve şartların sıhhatli ve tam olduğunu, projeye ve Şirketin İkraz ve Devir Anlaşması tahtındaki vecibelerinin ifasına maddeten tesir edebilecek bilcümle vakıalar ile şartları Şirketin açıklamış bulunduğunu beyan eder. Şirketin işbu Anlaşmanın akdinden sonra zuhur edebilecek projeye veya İkraz ve Devir Anlaşması tahtındaki vecibelerinin yerine getirilmesine maddeten tesir edebilecek veya maddeten bir tesir edeceği makûl olarak tahmin edilecek herhangi vakıa ve şartları süratle A.I.D. ye bildireceğini, beyan ve taahhüt eder.

(X) Şirket kredinin sağlanmasıyla veya işbu Anlaşmaya müteallik olan yahut Anlaşma tahtında finanse edilen herhangi bir icraatta bulunulmasıyla ilgili olarak Şirketin veya Şirketin bildiği kadarıyla başka bir şahsın Şirketin daimî memur ve müstahdemlerine muntazaman ödenen ücretlerle gerçekten taraf teşkil veya malûmatlar bulunduğu meslekî teknik veya benzeri hizmetler karşılığı olan ücretler dışında (Ödemenin yapılmış mı bulunduğu yoksa şarta muallâk olarak mı yapılacağını da bildirmek suretiyle) komisyon ücret ve ödeme namları altında herhangi bir ödeme veya kabz işleminde bulunmamış olduğunu ve bulunmayacağını ve bu kabil herhangi ödemenin baliği A.I.D. ce gayrimümkün görüldüğü takdirde adı geçen baliğ A.I.D. ce kabule şayan görülecek şekilde ayarlamaya tabi tutulacağını beyan ve taahhüt eder.

Levent Şahverdi Arşivi

(XI) Şirket gerek projeye ve gerek Devir Anlaşmasına ilişkin defter ve kayıtları, devamlı olarak tatbik edilegelen sıhhatli muhasebe ilke ve teamüllerine, uygun olarak muhafaza edecektir. Bu defter ve kayıtlar, aşağıdaki hususları — onlara sınırlandırılmış olmayarak — göstermeye yeterli olacaktır.

(I) İşbu Anlaşma uyarınca ita olunan ödeneklerle iktisap edilen mal ve hizmetlerin alımı ve kullanılış şekli;

(II) İktisap edilen mal ve hizmetlerin müstakbel satıcılarının taleplerinin mahiyet ve şümulü;

(III) İhaleyi kazanan teklif sahiplerine ihale yapılmasının ve siparişlerin verilmesinin müstenidatı;

(IV) Projenin gelişimi.

Bu kabil defter ve kayıtlar sıhhatli murakabe standartlarına uygun olarak muntazaman murakabe edilecek ve A.I.D. ce yapılacak son para itası tarihinden itibaren beş yıl süreyle yahut İkraz Anlaşması uyarınca A.I.D. nin alacağı olan meblâğların ödenmesi tarihine kadar hangisi daha erken ise, muhafaza edilecektir.

(XII) Şirket, A.I.D. nin yetkili temsilcilerinin projeyi, krediden finanse edilen bilcümle mal ve hizmetlerin kullanılışını ve Şirketin projeye ve krediye ilişkin defter, kayıt vesair belgelerini, makul görülebilecek her zaman için, teftiş etmelerini temin edecektir. Şirket bu kabil teftişleri kolaylaştırmak zımnında A.I.D. ile işbirliği edecek ve ikraz ile ilgili herhangi bir maksat için Şirket Türkiye'deki emlâkını A.I.D. nin temsilcilerinin ziyaret etmelerine müsaade edecektir.

Levent Şahverdi Arşivi

(A) A.I.D. ce aksine yazılı olarak kabul edilmiş olmadıkça, Devir Anlaşması gereğince Şirket tarafından Hükûmete ödenmesi iktiza eden bilcümle meblâğların tamamen ödenmesine kadar sürecek olan Şirketin olumsuz taahhütleri,

(I) (a) Şirketin, genellikle kabul edilen muhasebe ilkeleri gereğince tespit olunan kazanç fazlası hariç ve (b) temettü verildiği veya ödendiği Şirketin malî yılında vadesi gelecek ve ödenecek ikraz ile ilgili resülmal ve faiz ödemeleri ve diğer Şirket borçları için lüzumlu fonları Şirket bir kenara koymadıkça, Şirket halen tedavülde bulunan veya bundan böyle tedavülde bulunacak olan herhangi bir hisse senediyle ilgili olarak nakden temettü ödemeyecek veya bu yolda beyanda bulunmayacak, sair surette dağıtım yapmayacak veya bu gibi senetlerin satın alınması iktisabı itfası veya sair suretlerle tedavülden kaldırılması için ödeme yapmayacaktır.

(II) Şirket, sicil vesikasını, Ortaklık Anlaşmasının maddelerini, İkraz Anlaşmasının kısım 3.01 (e) maddesine göre sağlanan malî plânı tadil etmeyecek veya işletmesinin mahiyetinde esaslı bir değişiklik yapmayacak; herhangi bir tabi müessese kurmayacak; başka bir Şirket veya İşletme ile birleşmeyecek veya kaynaşmayacak yahut bir Şirket veya İşletmeyi iktisap etmeyecek; halihazırda iktisap edilmiş veya sonradan iktisap edilecek Şirket mamelekinin tamamını veya önemli bir kısmını satmayacak, kiralamayacak, ferağ etmeyecek veya sair suretle elden çıkarmayacak; veya Etibank'a işletme hakkı veya benzeri ödemelerin yapılacağını gösteren anlaşmada önemli bir değişikliğe muvafakat etmeyecektir.

Levent Şahverdi Arşivi

(III) Şirket işbu Anlaşma gereğince yüklenilen borçlar da dahil olmak üzere, doğrudan doğruya veya şarta muallâk olarak, cari aktiflerin cari pasiflere oranını bir yirmibeşin bire oranından (1.25 : 1) daha düşük seviyede bir nispette tesbit ve idame ettirmeyecektir; cari aktiflerle cari pasifler, genellikle kabul edilen ve tatbik edilegelen muhasebe ilkeleri uyarınca tespit olunacaktır. Şu kadar ki, talep üzerine veya on iki (12) aylık bir süre içinde vadesi hulûl eden bilcümle borçlar bu süre içinde tecdit veya takip edilmemiş olsa dahi cari borç addolunacaktır.

(IV) Şirket, Şirketin herhangi bir alacaklısına karşı, herhangi bir Şirket malı (Halen iktisap edilmiş veya gelecekte iktisap edilecek) üzerinde ipotek tesis ettirmeyecek, rehin vazettirmeyecek ve o mal üzerinde sair menfaat tesisine müsaade ettirmeyecektir; şu kadar ki, Şirket, tekabbül tarihinden itibaren bir (1) yıldan daha uzun olmayan bir süre içinde ve Şirket envanterinden veya alacaklılarından ödenecek bir borcun temini için karşılık gösterilen envanter veya alacak hesapları üzerine menkul ipoteği veya rehin koydurabilir.

(V) Şirket, sair herhangi borcunu vadeden önce ödemeyecektir;

(VI) Şirket Devir Anlaşması gereğince tekabbül edilen borçlar ile proje için ithal edilen teçhizatın gümrük resimlerine ait borçlar İkraz ve Devir Anlaşmalarında öngörülen borçlar dışında bir yılı aşan vadelere bağlanmış borç altına girmiyecektir.

Levent Şahverdi Arşivi

YUKARIDAKİ HUSUSLARI TEYİDEN

Taraflar işbu Anlaşmayı aşağıdaki gösterilen tarihte imza etmişlerdir.

Türkiye Cumhuriyeti Hükûmeti	**Amerika Birleşik Devletleri**
Adına : Ahmet Tufan Gül	**Adına : Bartlett Harvey**
Hazine Genel Müdürlüğü ve MİİT Genel Sekreter Vekili, Maliye Bakanlığı	**US/AID Türkiye Misyonu Müdür Vekili**

Türkiye'de, Türk sermayesiyle kurulan Karadeniz Bakır İşletmeleri A.Ş. nin, Türk Ticaret Kanununa göre kurularak Türk kanunları uyarınca çalışması ve onların koyduğu yasaklara uyarak, tanıdığı hak ve yetkileri kullanması kadar normal bir şey olamaz. Fakat, anlaşmanın başından bu yana, kabul edilen şartlarla, bu Türk şirketi, Türk kanunlarının, mahkemelerinin ve Anayasanın da üstünde imtiyazlı adeta gayrimillî fakat Amerika'nın tam kontrol ve denetimi altında bir kuruluş haline getirilmiştir. İki bağımsız ülke arasındaki bir değişiklik anlaşması yerine sanki yabancı ve imtiyazlı bir şirketin kuruluş mukavelesi yapılmış. Bu anlaşma, yürürlükte olan Türk kanunlarının hükûmete, şirket hissedarlarına tanımış olduğu hak ve yetkileri de ortadan kaldırıyor. İçişlerimize açıkça bir yabancı müdahalesi getiren bu Ek anlaşmanın da, 30.5 milyon dolarlık malzeme ve hizmet karşılığı, imzalanmaması gerekirdi. Fakat Amerika bu şirketin kendi çıkarlarına, göre işletilebilmesi için kuruluş statüsünü de, kredi anlaşmasına ek bir anlaşma ile Türk Hükûmetine kabul ettirerek işi bir kere daha sağlama bağlamıştır.

Türk Hükûmeti işsizlikten yurt dışına gönderdi-

Levent Şahverdi Arşivi

ği evlâtlarının emeklerinden arttırarak yurda her yıl gönderdikleri 100 milyon dolardan, senede 10 milyonunu bu projeye ayırsaydı, proje Etibank eliyle çok daha ucuza ve yabancı müdahalesi olmadan daha az zamanda gerçekleşebilirdi.

Ek anlaşmanın (IV). maddesiyle Şirketin kendi esas mukavelesiyle de bu anlaşmayı ihlâl etmeyeceği teminat altına alınarak, Türk Kanunlarının şirkete ve hissedarlarına tanımış olduğu hakların kullanılamıyacağını ve bu anlaşmanın yasalara aykırı olan hükümlerini burada bir defa daha Hükûmete kabul ettiriyor.

(V), maddede ise; Herhangi bir devlet mercii tarafından şirketin veya onun işletmesinin tamamına veya bir kısmına el konulması, satın alınması veya sair suretle iktisap edilmesi için herhangi bir takibat ihbarında bulunulmamış olduğunu ve şirketin bildiği kadariyle - böyle bir takibin düşünülmemekte olduğunu garantiye almaktadır. Gerçekte, Amerika Türk Kanunlarını çok iyi bilmekte ve onları etkisiz bırakmak için de gereken karşı tedbirleri anlaşmalara koymaktadır. Anayasamızın 39. ncu maddesine göre; Bu şirket kamu yararı gerekçesiyle devletleştirilebilir, ayrıca, İktisadî Devlet Teşebbüslerinin iştirâklerini düzenleyen 440 sayılı Kanunun 6. maddesi: «Devlet veya teşekküllerin iştirak ettiği ortaklıklardaki kamu hissesinin % 50 nin üstüne çıkması halinde Şirket bu durumun hasıl olduğu takvim yılını takibeden 3 yıl içinde, eski statüsü ile yönetilir. Kamu hissesi bu müddetin sonunda % 50 nin altına düşürülemediği takdirde ortaklık İktisadî Devlet Teşekkülü haline gelir.» demektedir. Karadeniz Bakır İşletmeleri A.Ş. nin esas mukavelesine baktığımızda;

Levent Şahverdi Arşivi

300 milyon TL. sermaye ile kurulan şirketin sermayesi ile ilgili 5 nci maddesi «C gurubu hisseler sınaî gelişme ile ilgili sermaye piyasasını destekleme fonundan istifade etmek suretiyle hisse taahhüt eden kurucuların bu taahhütleri miktarını belirtmeleri maksadı ile ihdas edilmiştir.» denilmektedir. Sermaye iştirak tablosundan aldığımız rakamlar, devletçe ve devlete bağlı kuruluşlarca taahhüt edilen sermaye şöyledir :

Etibank		147.000.000
(c) hissesi (Devletce ödenecek)	+	66.000.000
		213.000.000
Vakıflar Bankası (B) Gurubu	+	12.000.000
		225.000.000

Sermayenin % 73'ü devletindir.

Ortaklar tablosuna baktığımız zaman Devlet hissesini 5 oyla, Özel sektöründe (Hissesi % 27 dir). 5 oyla temsil edildiği görülmektedir.

Şirketin kuruluşu 440 sayılı kanuna aykırı ve sermayesinin % 73'ü devlete ait olduğu halde beş kişi ile temsili de anormaldir. Fakat bu tür kuruluşlar Amerikalıların işine ve çıkarlarına uygun geldiği için özel teşebbüsün kalkındırılması ve korunması bahanesiyle anlaşmalara konulmakta ve Amerika Türk hükûmetinin karşısına dikilmektedir.

Anlaşmanın (X) uncu maddesi, rüşvetle ilgilidir. Kredinin sağlanmasiyle veya bu anlaşma ile finanse edilen herhangi bir icraatta bulunulmasiyle ilgili olarak, şirket veya başka bir şahsın, şirketin daimî memur ve müstahdemlerine hizmetleri karşılığında verilen ücretler dışında komisyon, ücret ve ödeme adları altında herhangi bir ödeme veya alma işleminde

Levent Şahverdi Arşivi

bulunmıyacağı ve eğer böyle bir şey olursa, verilen para A.I.D. ce fazla görüldüğü takdirde indirme yapılacağı kabul edilmektedir.

Türk Kanunlarına göre rüşvet almakta, vermekte suçtur. Bu kredi ile finanse edilecek proje ile ilgili olarak her türlü işlem ve taahhütler Amerikan Yardım Kurulunun vereceği Banka Teminat mektupları veya açılacak akreditiflerle ödemeler yapılabileceğine göre; Rüşveti verecekte, alacakta Amerikalılardan başkası olamaz. Çünkü, bu kredi ile ilgili olarak Amerika'dan satın alınacak malzemelerle, projenin yapılmasında Amerikan müteahhit firmalarının seçilmesinde rol oynıyacak kimselere o firma veya müteahhitler tarafından bir komisyon verilmesi Amerika'da normaldir. Sadece Amerikalıları ilgilendiren bu kanunun, Türk Hükûmeti ve Şirketle ilgisini bulmak oldukça güçtür. Ancak, Karadeniz Bakır İşletmeleri Anonim Şirketinde görev alacak dürüst Türk görevlilerinin, Amerika'nın çıkarları karşısında direnmeleri halinde, A.I.D., bu kişileri tesirsiz bırakmak için, bu maddeden yararlanarak, rüşvet aldıkları gerekçesiyle ücretlerini indirerek onları Şirketten ayrılmağa mecbur edebilir. Veya böyle bir tehditle o kişilerin direnmelerini kırabilir.

(X, XII.) Maddeler, Karadeniz Bakır İşletmeleri A.Ş. nin A.I.D. tarafından her istediği anda yapılacak teftiş ve kontrollerinin 40 sene süreyle yani, Anapara ve faizleri ödeyinceye kadar sürdürüleceğini bir kez daha en ince ayrıntılarına varıncaya kadar açıklıyor.

Şirketin olumsuz taahhütlerini gösteren Anlaşmanın (B) bölümünün maddeleri şirkete birçok yeni yasaklar getiriyor. İşin ilginç tarafı; Şirketin taahhüt

Levent Şahverdi Arşivi

ve beyanlariyle, olumsuz taahhütlerini gösteren bu ek anlaşmanın Türk Hükûmeti ile A.I.D. arasında imzalanmış olmasıdır. Kanunlarımızı değiştiren ve iç işlerimize yabancı müdahalesi getiren ve de Türkiye'nin sömürülmesini kolaylaştıran «Bu anlaşmalardan herbirinin, bilcümle hükümleri itibariyle Hükûmetin muteber ve kanunen bağlayıcı vecibesini teşkil ettiği» Maliye Bakanlığı Başhukuk Danışmanı veya A.I.D. ce kabule şayan görülecek başka bir hukuk danışmanınca verilecek bir irdeleme (mütalâa) ile de, asıl anlaşmanın 3.01. (a) bölümündeki hukukî formalite tamamlanmış olmaktadır.

200 MİLYON MARKLIK ALMAN KREDİ ANLAŞMASI

Amerikan kredi anlaşmasiyle karşılaştırmak için, 27 Mayıs 1960 devriminden sonra Federal Almanya ile Türk Hükûmeti arasında imzalanan 6 Haziran 1961 tarihli 200 milyon marklık (50 milyon dolar) borç para anlaşmasını bir örnek olarak vermek yararlı olacaktır. Çünkü 27 Mayıs 1960 Devriminden sonra hava değişmiş, bağlayıcı ve faydasız dış borçlanmalara karşı yerinde ve bilinçli bir tepki başlamıştır. Millî Birlik İdaresi döneminde onaylanmış olan ikili anlaşmaların tamamı düşük iktidar tarafından imzalanarak uygulamasına geçilmiş, bir kısmının kanunları da çıkarılmıştı. Devir alınan bu kötü miraslar sadece formalitenin tamamlanması bakımından Millî Birlik Komitesi veya Kurucu Meclisin onayından geçirilmişlerdir. Millî Birlik İdaresi zamanında yapılan 200 milyon marklık anlaşma şöyledir :

Levent Şahverdi Arşivi

ALMAN FEDERAL CUMHURİYETİ HÜKÛMETİ İLE TÜRKİYE CUMHURİYETİ ARASINDA BİR KREDİ VERİLMESİNE MÜTEDAİR ANLAŞMA (*)

Başlamış Türk yatırım projelerinin devamını ve tamamlanmasını temin etmek maksadiyle Almanya Federal Cumhuriyeti Hükûmeti ve Türkiye Cumhuriyeti Hükûmeti aşağıdaki hususlarda mutabık kalmışlardır :

MADDE 1

Almanya Federal Cumhuriyeti Hükûmeti Frankfurt am Main'da Kreditanstalt für Wiederaufbau'yu Türkiye Cumhuriyeti Hükûmetine, işbu anlaşmaya ilişik listede (EK - 1) kayıtlı projeleri gerçekleştirmek üzere 200 milyon D. marklık kredi vermek mevkiine koyacaktır. Bu maksatla, Kreditanstalt für Wiederaufbau ile Türk Hükûmeti adına hareket eden Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası arasında bir kredi mukavelesi aktedilecektir.

Kredi, Resulmal (anapara) tediyesi ilk beş yıldan sonra başlamak üzere 15 yıllık bir müddet içinde eşit taksitlerle itfa edilecektir.

MADDE 2

1961 ve 1962 takvim yılları için yüzer milyon D. Mark olarak derpiş edilen işbu kredi, birinci madde hükümlerine göre ekli listede kayıtlı projelerin finansmanına tahsis edilmiştir.

(*) Resmî Gazete, No. 10858 (1961)

Levent Şahverdi Arşivi

MADDE 3

Türkiye Cumhuriyeti Hükûmeti, 1962 takvim yılı için verilen 100 milyon D. Markın emrine tahsisinden evvel, mutat olduğu veçhile, OECE'ye iktisadî ve malî durumu hakkında bir rapor tevdi edecektir.

MADDE 4

Türkiye Cumhuriyeti Hükûmeti, bu anlaşmadan mütevellit deniz ve hava yolu ile yapılacak şahıs ve mal nakliyatında, Alman ve üçüncü memleket nakliyecilerinin, Türk nakliyecilerine nisbetle iştiraklerine herhangi bir şekilde mani olacak mahiyette direkt veya endirekt ayrıca tedbirler almaktan içtinap edecektir.

MADDE 5

İşbu anlaşmanın konusunu teşkil eden kredinin, Türkiye lehine, Almanya Federal Cumhuriyetinin de katılacağı çok taraflı bir kredi verme hareketi bahis konusu olduğu takdirde, Almanya'nın iştirak hissesi gibi nazarı itibara alınması hususunda mutabık kalınmıştır.

MADDE 6

İşbu anlaşmanın meriyete girmesinden itibaren üç ay içinde, Almanya Federal Cumhuriyeti Hükûmetine hilâfına bir beyanda bulunmadığı takdirde, mezkür anlaşma Berlin Eyaletine de şamil olacaktır.

Levent Şahverdi Arşivi

MADDE 7

Bu anlaşma imza edildiği günkü tarihte yürürlüğe girer.

Bonn'da, 6 Haziran 1961 tarihinde, ikisi Almanca, ikisi Türkçe ve ikisi Fransızca olmak üzere, altı nüsha olarak tanzim edilmiştir. Bu anlaşmanın yorumlanmasında fikir ayrılığı halinde Fransızca metne itibar olunacaktır.

Bu anlaşmanın Kurucu Mecliste görüşülmesi sırasında yapılan bazı konuşmaları, o zamanki havayı yansıtmak bakımından buraya aktarmak yararlı olacaktır.

«COŞKUN KIRCA — Muhterem Arkadaşlar: Önümüze gelmiş olan Anlaşma Devrim Hükûmetinin dış münasebetler sahasında kazandığı muvaffakiyetlerden birini teşkil etmektedir.

Önümüzdeki Anlaşmanın şartları, Batı - Almanya Hükûmetinin, yardım siyasetinde ne kadar dürüst bir anlayışla hareket ettiğini göstermesi bakımından önemlidir. Bir yatırım kredisi verilmiştir. Vade uzundur. Faiz son derece makûldür. Bundan önce kabul etmiş bulunduğumuz Ereğli İkinci Demir - Çelik İşletmesi ile ilgili faiz ile mukayese edildiği zaman, Batı Almanya Hükûmetinin bu anlaşmada uyguladığı faizin diğer dost ve müttefik memleketler için bir örnek teşkil etmesi temenni edilir. Bunun gibi; yardım veren her memleket yardımın nasıl kullanıldığını kontrol etmek hakkına elbette ki sahip olacaktır. Bir çok psikolojik mahzurları önlemek için son zamanlarda ileri sürülen belli başlı fikirlerden biri de, bu kontrolün yardım veren memleket tara-

Levent Şahverdi Arşivi

fından doğrudan doğruya değil, tarafların beraberce üye oldukları beynelmilel teşekküller tarafından yapılmasıdır. Anlaşmanın üçüncü maddesi Batı Almanya'nın bu kontrolü Avrupa İktisadî İşbirliği Teşkilâtı içinde mevcut mutat mekanizma içinde yapmayı kabul etmesi bakımından şayani dikkattir. Federal Almanya Hükûmeti işte bu sebeplerden ötürü tebrike şayandır.

Nihayet, bu anlaşma, yardım vermek vesilesiyle belli bir iktisadî görüşün, belli bir iktisadî siyasetin yardım verilen memlekette kabul ettirilmesi gibi sakat bir zihniyetin tamamen dışındadır. Gerçekten bu Anlaşmaya ek liste tetkik edildiği zaman, Federal Almanya Hükûmetinin sırf Türk amme sektörüne yardımda bulunmakta olduğunu görürüz. Hattâ, Batı - Almanya bu yatırımların önceliklerini tesbitte de Türk Hükûmetini tamamen serbest bırakmıştır.» (*)

«ZİYA MÜEZZİNOĞLU — Bendeniz de Hükûmeti tebrik etmek isterim. Ancak, bu vesile ile şu noktanın da açıklanmasında fayda olduğu mütalâasındayım: Bu anlaşma dolayısiyle matbuata akseden haberlerde bunun bir yardım anlaşması olarak halk efkârına aksettirildiği görüldü. Bu arada, benden önce konuşan arkadaşlarım da beyanlarında yine yardım mevzuu üzerinde durdular. Şunu açıkca tesbit etmek lâzımdır ki, aslında bir yardım ve yardım anlaşması bahis mevzuu değildir. Bahis konusu olan Kanun Tasarısında ifade edildiği üzere, bir kredi anlaşmasıdır. Yalnız, bu hakikaten müsait şartlarla temin edilmiş bir kredidir.» (**)

(*) **T.B.M.M. Kurucu Meclis Tutanak Dergisi** C. 2, S. 187

(**) Ibid, s. 190.

Levent Şahverdi Arşivi

«MALİYE BAKANI KEMAL KURDAŞ — Bu anlaşma İnkilâp Hükûmetine lâyık, ancak İnkilâp Hükûmetinin anlayışı ile tahakkuk ettirilmesi icabeden bir anlaşmadır. Bu anlaşma Türk İnkilâp Hükûmetinden gelmiş bir anlaşmadır. 1948 yılından beri iktisaden ilerlemiş hür memleketlerle, geri kalmış ve iktisaden geri kalma talihsizliğine uğramış memleketlerle münasebetleri tahakkuk ettirmek bahis konusudur. Bu hususta 10 - 12 yıldan beri mühim hatalar yapılmış, arzu edilen neticeler alınamamıştır. Bu anlaşma ile bu hatalara son verilmekte ve yeni bir istikâmet açılmaktadır. Bu 10 yıl içinde şu olmuştur: Evvelâ iktisaden ileri memleketler geri kalmış memleketlere, nisbeten orta vadeli; yüksek faizli ihracat kredileri teklif etmiş ve bu krediyi geri kalmış memleketlerin sadece dış tediyelerinde kullanmaları şartını koymuşlardır. Böylece iktisaden geri kalmış memleketler yatırım projelerine dış tediye imkânı elde etmişlerdir. Fakat bu bilhassa son 10 yılda geri kalmış memleketlerde görülen enflasyonda bu dış kredilerin çok büyük tesiri olmuştur.

Projelerini sadece dış tediyeye bağlamış olmaları yüzünden geri kalmış memleketlerde bu on yıl içinde iç tediye imkânları zorlanmıştır. Bu da memleketler arasında bazı anlaşmazlıklara ve sui tefehhümlere yol açmıştır.

Türkiye Hükûmeti Federal Almanya Hükûmetinin bir yardım arzusuna muttali olduktan sonra, kendilerine evvelâ bu kredinin bir nakit kredisi olmasını, bu kredinin her yerde serbestçe kullanılabilir bir kredi olmasını ileri sürmüştür, ve bunu müzakerelerde temin etmiştir. Türkiye'nin son 10 yılda dışarıya gelişi güzel bir iktisat siyaseti neticesi olarak, bir-

Levent Şahverdi Arşivi

buçuk milyar dolar borçlanmış olduğunu ve bu borcun yıllık taksit miktarının 120 milyon dolar olduğunu ileri sürerek bu kredinin uzun vadeli olmasını istemiş ve dış ödeme yükünün çok ağır olduğunu ilk beş yıl zarfında bu kredinin verilmesini rica etmiş ve bu cihetlerde dostumuz Alman Hükûmeti tarafından kabul edilmiştir. Ayrıca Türkiye'nin ağır bir vaziyet içerisinde bulunduğu da düşünülerek bu faizin asgarî hadde olması istenmiştir.» (*)

27 Mayıs Devrim Hükûmeti tarafından yapılmış 50 milyon dolarlık kredi anlaşmasiyle, bu anlaşmanın Kurucu Mecliste görüşülmesi sırasında yapılan konuşmalardan verdiğimiz örnekler de gösteriyor ki; ne istediğini ve ne yapacağını bilen bir Hükûmet, borç alırken, borç veren yabancı devletin siyasî ve iktisadî görüşlerini de beraber getiren ve borç alan devletin malî ve iktisadî şartlarını ağırlaştırarak onu zor duruma düşürecek bağlı ve ağır şartlı anlaşmalar yapmaz. Millî İrade ile işbaşına gelerek Türk ulusu adına iş gören hükûmetler, Türk ulusunun çıkarlarını, bağımsızlığını korumakla görevlidirler. Devletin Hükümranlık haklarından yabancı çıkarları için taviz veremezler. İki ayrı hükûmet tarafından, iki ayrı tarihte, biri Federal Almanya ve diğeri Amerika Birleşik Devletleriyle imzalanan kredi anlaşmalarının karşılaştırılması, aralarındaki derin uçurumu anlamaya yetecektir.

Örnek verdiğimiz bu iki anlaşma iki ayrı tarihlerdeki hükûmetlerin görüş ve kanaatleriyle tutum ve davranışlarını yansıtmaları bakımından da ilginçtir.

(*) Ibid, s. 191

Levent Şahverdi Arşivi

27 Mayıs Devrim Hükûmeti borç alırken; Türkiye'nin ağır durumunu daha da ağırlaştıracak, yüksek faizli ve krediyi verecek ülkeden, satın alınması zorunlu mal ve hizmet kredisi istemiyor. Malî durumunu hafifletecek her ülkede serbestçe kullanılabilecek para istiyor. Borçların yardım adı altında propaganda edilmesine de razı değil. Borç vesilesiyle, borç verenin iktisadî ve siyasî sistemlerinin de Türkiye'ye sokulmasına karşı. Amerikalılarla yapılan bütün kredi anlaşmalarının hemen her maddesinde; özel teşebbüsün geliştirilmesi, özel teşebbüsün teşviki, özel teşebbüse devri, özel teşebbüs eliyle, gibi cümleciklere bol bol rastladığımız halde, Federal Almanya ile yapılan kredi anlaşmasında buna benzer bir kelime ve iç işlerimize müdahale yoktur. Anlaşmanın kendisi gayet kısa ve genellikle verilen kredinin normal sayılabilecek şartlarını kapsıyor. Belgelere dayanarak verdiğimiz örneklerde gösteriyor ki; Yabancıları iç işlerimize karıştırmadan, onlara imtiyazlar vermeden, tüm hükümranlık haklarımıza gölge düşürmeden ve de yabancı sömürüye kapılarımızı açmadan da borç alıp, hükûmet etmek mümkündür. Bu yolda Amerika'yı ve onunla anlaşmalar imzalayan hükûmetleri haklı göstermek için yapılabilecek her türlü savunmalar, Federal Almanya ile yapılmış olan bu anlaşma örneği karşısında temelsiz kalıp yıkılmağa mahkûmdur.

27 Mayıs Devriminden sonra, dış borçlanmalar için kabul edilerek uygulanan temel ilkeler, daha sonra işbaşına gelen iktidarların hükûmetleri tarafından da benimsenip daha da geliştirilerek içtenlikle uygulanılacağı yerde kısa zamanda unutuldu. Türkiye'nin ekonomik durumunun bozulmasiyle

Levent Şahverdi Arşivi

orantılı olarak da, dış borçlanma şartları ağırlaştırıldı. Karadeniz Bakır projesi için yapılan 30,5 milyon dolarlık kredi anlaşması, Amerikalılarla şimdiye kadar yapılmış bu tür anlaşmaların en insafsız ve haksızıdır. Anlaşmanın her kelimesi gayet titizlikle seçilmiş ve bunlardan kurulan cümleler, borçluyu alacaklının her fırsatta veya her istediği zamanda bağlayabileceği açık veya kapalı şartlarla donatılmıştır. Türkiye'nin düzensizliğini, yaralarını, içinde bocaladığı çıkmazları ve Türkiye'deki akım ve eğilimleri göz önünde bulundurarak, Amerika'nın çıkarlarını 40 yıl süreyle garanti altına alan ve üç parçadan kurulu bu örnek kredi anlaşmasının, Türk aydınları tarafından dikkatle incelenmesinde ulusumuzun çıkarları açısından büyük faydalar vardır. Dostluk ve yardım perdesi arkasında oynanan oyunların iç yüzünü bu anlaşmalarda ve Amerika'nın bu anlaşmalara vücut veren yardım kanunlarında görmek mümkündür.

Levent Şahverdi Arşivi

İKİNCİ BÖLÜM

SİYASÎ ANLAŞMALAR

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

Bu konuya küçük bir hatıramı anlatmakla gireceğim; 1951 senesinin Temmuz ayında Hava Harp Akademisinin İngiltere'ye yaptığı gezi ile ilgili olarak Londra'da Türkiye Büyük Elçisinin verdiği kokteyl partiye fazla sayıda yüksek rütbeli İngiliz subayının gelmesi dikkatimi çekmişti. Bunların arasında özellikle İngiliz Hava Kuvvetleri Komutanı Hava Mareşalı Sir John Slessor'un da bulunmasına çok sevinmiştim. Çünkü, Mareşalı, Taktik Hava Harekâtı hakkındaki yazılarından tanıyor ve kendisine hayranlık duyuyordum.

Benim o tarihlerdeki rütbem yüzbaşı idi. Kokteylde özellikle üzerinde durulan ve bize telkin edilmek istenen konu; Mısır'daki İngiliz üsleri ve bunların, Türkiye'nin de içinde bulunduğu Orta Doğu'nun güvenliği yönünden taşıdığı büyük önemdi. Bizim kafilenin kumandanları ile benden yüksek rütbeli olan hocalar da, tercümanlar aracılığıyla yaptıkları konuşmalarda, çoğu nezaketten ve bir kısmı belki inandıkları için olacak, İngilizlerin bu görüşlerini destekliyorlardı. Kokteyllerde âdet olduğu üzere, grupları dolaşıyor ve bilhassa, Mareşal Slessor'un bulunduğu gurubu tenha bir zamanında yakalayıp, taktik hava harekâtındaki son gelişmelerle ilgili düşüncelerini öğrenmek istiyordum.

Etrafında Akademideki sınıf arkadaşlarımdan 3 - 4 kişinin bulunduğu bir sırada, guruba ben de ka-

Levent Şahverdi Arşivi

tıldım. Baktım ki, sayın Mareşal de diğer İngiliz s
bayları gibi Mısır'daki İngiliz üslerinin öneminden
orada kalmasının yararlarından söz ediyor. Kendis
dikkatle dinledim. O tarihlerde Mısır Dış İşleri Bak
nı Selâddin'in, Mısır'daki İngiliz üslerinin boşaltılm
sı yolundaki isteklerini eleştirip, Mısır'ın bu iste
nin saçma olduğunu, İngilizlerin Mısır'a büyük y
dımlar yaptığını belirterek; «Türkiye'ye dönüşte h
kûmetinize söyleyin, sizin Hükûmetiniz Mısır Hük
metine etki yapabilir. Mısır şimdiki yanlış tutumu
değiştirmelidir» diyerek cümlesini bitirdi. Bizden
kendi fikirlerinin destekleyici cevaplar beklediğ
belli eden bir tebessümle ayrı ayrı her birimizin
züne baktı. Gurupta bulunanlardan hiç kimse birş
söylemeyince; benimle Mareşal arasında şöyle
konuşma geçti:

— Sayın Mareşal, kendilerine bir soru sorn
ma izin verirler mi?

— Elbette, lütfen.

— Mısır'da daha ne kadar kalacaksınız?

Mareşal beklemediği bu soru karşısında,
gilizlere has olan soğukkanlılığını o ar
kaybederek, şu cevabı verdi:

— Ben yaşadığım sürece...

Mareşalin çok yüksek sesle vermiş olduğu
cevap, bize yakın guruplar tarafından da duyuln
olacak ki; o anda bizim guruptan başlayan bir soğ
hava dalgası, hemen çevremize de yayıldı. Bur
nedenini öğrenmek üzere bizim guruba sür'atle
len Kafile Komutanı general, tercümanı aracılığı
ne olduğunu sorduysa da, arkadaşlar ve tercüma
da yardımıyla konu değiştirilerek komutan ve ter

Levent Şahverdi Arşivi

manı ile Mareşalı başbaşa bırakarak diğer guruplara dağıldık.

Bu olayı; o tarihlerde İngilizlerin Orta Doğu'daki çıkarlarını (Süveyş kanalı ve petrol) korumak maksadiyle oradaki üslerini muhafaza kararlılıklarını gösterdiği ve Orta Doğu'da kendi politikalarını yürütebilmek için, Türkiye'yi de bu politikaya inandırarak katılmasını sağlamak çabası içinde olduklarını çok yetkili bir İngiliz komutanı ağzından açıklandığı için, konumuzla ilgili görerek aktardım.

Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü 20 Temmuz 1951 tarihinde Türkiye B.M. Meclisi'nde yaptığı konuşmada, İngiltere'nin, Türkiye'nin NATO ya katılmasına razı olmasından duyduğu memnunluğu belirttikten sonra : «Şu noktaya da işaret etmek isterim ki, Orta Şark Müdafaasının gerek stratejik, gerek ekonomik bakımlardan Avrupa'nın korunması için zarurî bulunduğuna kani'iz. Bu itibarla Türkiye, Atlantik Paktına iltihak edince, Orta Şarkta bize düşen rolü müessir bir surette ifa ve gerekli tedbirleri müştereken ittihaz için ilgililerle derhal müzakereye girmeğe amade olacaktır.» (*)

Daha önce; Türkiye'nin NATO ya girmesine karşı olan İngiltere, Orta Doğu'daki kendi çıkarlarını korumakta Türkiye'yi kullanmak için fikrini değiştirmiştir. Türk Dış İşleri Bakanının bu konuşması ile Londra'da başımdan geçen olayın ayni tarihlere rastlamış olması bir tesadüf değildir. İngilizler kendi çıkarlarını korumak amacıyla Türklerin NATO ya alınması tezini benimserken, Orta Doğu da Türkiye'ye verdikleri rolü etkili bir biçimde yapabilmesi ve

(*) S.B.F. Dış Münasebetler Enstitüsü, **Op. Cit.** s. 206

Levent Şahverdi Arşivi

gereken tedbirleri İngiltere ile müştereken almak üzere derhal müzakerelere girme garantisini de Türkiye'den almış olmaktadırlar. İngiliz yöneticiler çok iyi hazırlanmış bir plân ve koordinasyon içinde, Ankara ve Londra'da amaçlarına varmak için ne kadar etkili çalışıyorlar.

Bizimkilere gelince; II. Dünya Savaşından sonra, emperyalizm ve sömürü karşısında mazlum uluslarda gelişip kuvvetlenmeye başlayan milliyetçilik hareketlerinden ve Atatürk'ün başlatıp zaferle sonuçlandırdığı Kurtuluş Savaşımızın bu ülkelerde örnek alındığından habersiz görünerek, Orta Doğu'daki İngiliz emperyalizminin devamı için İngilizlerle ve onların yönettikleri kukla hükûmetlerle işbirliğine hazırlanıyorlardı. Bu Atatürk'ün dış politikasıyle, taban tabana zıt bir politika idi.

Türkiye, İngiltere, Fransa ve A.B.D. 13 Ekim 1951 tarihinde Mısır Hükûmetine, kendisinin eşit haklarla ve kurucu üye olarak katılabileceği bir teklif yapmışlardır. Fakat Mısır bunu reddetmiştir. Buna karşı, İngiliz Hükûmeti, Mısır'ın savunması için bir anlaşma yapılıncaya kadar, Süveyş Kanalı bölgesindeki kuvvetlerini geri çekmeyeceğini bildirmiştir.

Fakat, İngiltere Orta Doğu'daki çıkarlarını korumak için kurulmasını istediği Orta Doğu Kumandanlığı kurma fikrinden dönmemiştir.

Türkiye'nin NATO ya girmesi, Eisenhower'in Amerika Cumhurbaşkanı olması, Kore Savaşı'nın sona ermesi ve Amerika'nın Orta Doğu ile ilgilenmesi sonucu, İngiltere bu kumandanlığın değişik bir ad altında kurulması için Amerika ile işbirliği yapmış-

Levent Şahverdi Arşivi

tır. Amerika'nın teşebbüsleri sonucu Türkiye'nin Orta Doğu'da kurulacak bir savunma teşkilâtının liderliğini üzerine almağa istekli olduğu anlaşılınca; bundan sonra sıra, savunmaya katılacak diğer Orta Doğu Devletlerini bulmağa gelmişti. İlkin, Türkiye ve Pakistan arasında hazırlanan Karaçi Anlaşması imzalandı ve 12 Haziran 1954 de yürürlüğe girdi.

Türkiye'nin, Irak'ın da bu bölge savunmasına girmesi için yaptığı teşebbüsler, Arap Birliğinin geleceği bakımından Irak'ın böyle bir anlaşmaya girmesinin yaratması muhtemel bölünmeye karşı Mısır'ın sert tepkisiyle karşılanıyordu. Fakat, Süveyş Bölgesindeki İngiliz Kuvvetlerinin çekilmesi için Mısır'la İngilizlerin 1954 te anlaşmalarından sonra, Irak Başbakanı Nuri Sait Türkiye'ye Pakta girmeğe kararlı olduklarını bildirmiştir. Türk Hükûmeti, Suriye ve Lübnan'ın da pakta katılması için yaptığı teşebbüslerden sonuç alamamıştır.

BAĞDAT PAKTI

Türk - Irak Karşılıklı İşbirliği Anlaşması 24 Şubat 1955'te Bağdat'ta imzalanmıştır:

KARŞILIKLI İŞBİRLİĞİ ANLAŞMASI

Türkiye ile Irak arasında 24 Şubat 1955 tarihinde Bağdat'da imzalanan karşılıklı işbirliği anlaşması..

Madde 1 — Yüksek Âkid taraflar, emniyet ve müdafaaları için Birleşmiş Milletler Anayasasının 51 nci maddesine uygun şekilde işbirliği yapacaklardır. Bu işbirliğinin tahakkuku için ittihaz etmeyi

Levent Şahverdi Arşivi

kararlaştıracakları tedbirler aralarında hususî anlaşma mevzuu olabilir.

Madde 2 — İşbu andlaşma yürürlüğe girer girmez yüksek âkid tarafların salâhiyetli makamları 1 inci maddede derpiş olunan işbirliğinin tahakkuku ve tatbikini temin maksadıyla alınması gereken tedbirleri tâyin ve tesbit edeceklerdir. Bu tedbirler, yüksek âkid tarafların hükûmetlerince tasvibini müteâkip derhal tatbik mevkiine girmiş addedileceklerdir.

Madde 3 — Yüksek âkid taraflar yekdiğerinin dahilî işlerine herhangi bir müdahalede bulunmamayı taahhüt ederler. Yüksek âkid taraflar aralarında zuhur edecek bütün ihtilâfları Birleşmiş Milletler Anayasası gereğince sulh yolu ile halledeceklerdir.

Madde 4 — Yüksek âkid taraflar bu andlaşma hükümlerinin, içlerinden biri tarafından üçüncü bir devlet veya devletlerle giriştikleri beynelmilel taahhütlerden hiçbiri ile taarruz teşkil etmediğini beyan edêrler. Bu hükümler âkid tarafların yukarda maruz beynelmilel taahhütlerine mugayir değildir. Ve mezkûr beynelmilel taahhütlere mugayir oldukları şekilde de tefsir edilemezler. Yüksek âkid taraflar işbu andlaşma ile gayrikabili telif her hangi bir beynelmilel mükellefiyet yüklenmemeyi taahhüt ederler.

Madde 5 — İşbu andlaşma Arap Birliği Azası devletlerden herhangi birisinin veya bu bölgenin emniyet ve sulhu ile faal şekilde ilgili ve taraflarca mutlak olarak tanınan herhangi diğer bir devletin iltihakına açık bulunacaktır. İltihaknamenin ilgili devletler tarafından Irak Hariciye Nezaretine tevdii

Levent Şahverdi Arşivi

tarihinden itibaren iltihak keyfiyeti tahakkuk etmiş addedilir.

İşbu andlaşmaya iltihak eden herhangi bir devlet, andlaşmaya taraf olan bir veya daha fazla devletlerle 1 inci maddeye tevfikan hususî anlaşmalar yapabilir. İltihak eden devletin salâhiyetli makamı II nci maddeye göre tedbirler tâyin ve tesbit edebilirler. Bu tedbirler ilgili tarafların hükûmetlerince tasvibedilir edilmez tatbik mevkiine girmiş addedilirler.

Madde 6 — Âkidlerin adedi asgarî 4 ü bulduğu andan itibaren andlaşmayı alâkadar eden maksatlar dairesinde çalışmak üzere vekiller seviyesinde bir daimî konsey kurulacaktır.

Konsey çalışma usullerini kendisi tâyin eder.

Madde 7 — Bu andlaşma beşer senelik müddetlerle yenilenebilmek üzere beş sene için mer'îdir. Taraflardan herhangi birisi işbu andlaşmayı nihayete erdirmek arzusunda bulunduğunu diğer taraflara yazılı olarak, yukarda mâruz müddetlerden herhangi birisinin hitamından altı ay evvel bildirmek suretiyle bu andlaşmadan çekilebilir. Bu takdirde andlaşma diğer taraflar için mer'iyette kalır.

Madde 8 — İşbu andlaşma âkid taraflarca tasdik olunacak ve tasdiknameler en kısa bir zamanda Ankara'da teati edilecektir. Tasdiknamelerin teatisi tarihinden itibaren andlaşma mer'iyete girecektir.

Andlaşmanın 5 inci maddesine göre; bu andlaşma Arap Birliği üyesi bulunan devletlere açıktır ve bölgenin emniyet ve sulhü ile faal şekilde ilgili ve taraflarca mutlak olarak tanınan herhangi diğer

Levent Şahverdi Arşivi

bir devlet de girebilecektir. İsimleri yazılı olmadığı halde bu andlaşmaya İngiltere katılabilecek; fakat, taraflarca mutlak olarak tanınmayan bölgenin devleti İsrail giremiyecektir. Bu da gösteriyor ki, bu andlaşmada Türk hükûmeti bir vasıtadır. Asıl amaç İngiltere ve Amerikanın Orta Doğudaki çıkarlarını korumaktır.

5 inci maddenin ikinci paragrafı ise: «Andlaşmaya iltihak eden herhangi bir devlet, Andlaşmaya taraf olan bir veya daha fazla devletlerle 1 inci maddeye tevfikan hususî anlaşmalar yapabilir.» Bu kısım, Iraktaki İngiliz üsleriyle, eğer katılırlarsa, diğer Orta Doğu devletlerinde bulunan İngiliz üslerinin de yerlerinde kalmalarını sağlayan bir hükümdür. Yüzeyde; bu hareketin öncüsü Türkiye görünüyorsa da andlaşma metni gerçeği olduğu gibi ortaya koymaktadır.

Ayni paragrafta: «İltihak eden devletin salâhiyetli makamı II nci maddeye göre; tedbirler tayin ve tesbit edebilirler. Bu tedbirler ilgili tarafların hükûmetlerince tasvib edilir edilmez tatbik mevkiine girmiş addedilirler», denilmektedir. Bunu anlaşmanın 1 ve 2 nci maddeleriyle birleştirince; hükûmetin T.B.M.M.'e haber vermeden bir savaşa girebileceği anlaşılır. Bunu doğrulayan bir uygulama T.B.M.M.'ne haber vermeden 1957 yılında Suriye'ye müdahale için yapılan hazırlıklardır.

İngiltere de 4 Nisan 1955 te Bağdat Paktına resmen katılarak, Irak ile de oradaki üslerin muhafazası için özel bir anlaşma imzalamıştır. Bu suretle İngiltere, Irak ve İran'da işletmekte olduğu petrolü güvenlik altına almıştır.

Levent Şahverdi Arşivi

Türk ve Irak hükûmetlerinin Pakistan'a, Bağdat Paktına katılması için yaptıkları teklifi olumlu karşılayan Pakistan da 23 Eylül 1955 te pakta katıldı. Bunu 3 Kasım 1955 te İran'ın katılışı izledi.

Bu suretle üye sayısı beşe yükselmişti. Ürdün'ün de pakta katılması için Türkiye Cumhurbaşkanının bu ülkeye yaptığı gezi, beklenen sonucu vermemiştir.

Bağdat Paktının ilk toplantısı Bağdat'ta 1955 Kasım ayında yapılmıştır. A. B. Devletleri de bu toplantıya gözlemci bir heyetle katılmıştır. Pakt üyelerinin tümü, Amerikanın bu pakta katılmasını istediği halde, Amerika bundan kaçınmıştır. Bunun nedenlerini Prof. Dr. M. Gönlübol «Olaylarla Türk Dış Politikası» adlı eserinde şöyle açıklıyor:

«1. Washington, Mısır ile Suudî Arabistanı kazanmak şansını pek az da olsa kaybetmek istememiştir.

2. Bağdat Paktına katılarak, Sovyetler Birliğini Orta Doğuda yeni hareketlere girişmeye kışkırtmak istememiştir.

3. İsrail'i dışarda bırakan ve bu yüzden Telâviv'de iyi karşılanmayan bir pakta katılarak, bu devleti daha fazla endişelendirmekten kaçınmıştır.

4. Böyle bir katılma Senato'nun oyuna bağlı olduğu için, Senatoda yapılacak görüşmeler sırasında bütün Orta Doğu politikasının tehlikeye düşmesinden ve bu konunun bir iç politika sorunu yapılmasından çekinmiştir.»

Buna rağmen Amerika Nisan 1956 da Tahran'da yapılan toplantıya daha kalabalık bir heyetle katılmış ve Konseyin İktisadî Komitesiyle yıkıcı

Levent Şahverdi Arşivi

faaliyetleri önleme Komitesine üye olmuştur. Pakta tam üye olarak girmeyen Amerika, yıkıcı faaliyetleri önleme komitesi ile İktisadî Komitede faal bir rol almaktan geri kalmamıştır. Böylece A.B. Devletleri bu geniş bölgede ekonomik destek ve işbirliği adı altında, ekonomik politikası için gerekli bilgileri toplayarak hazırlıklarını yapmak ve Amerika'ya pazar hazırlamak imkânlarını elde etmiş, diğer taraftan da yıkıcı faaliyetleri önleme komitesinde faal görev almak suretiyle, Kominizmle mücadele perdesi arkasında kendi C.I.A. örgütünü kurmak ve yaymak olanaklarını elde etmiştir.

Aidat ödemeyen 3 - 5 üyesi ve lüks dairesi bulunan gayri millî dernekler de bu kanaldan Amerikalılar tarafından beslenirler.

Bu paktın üye devletlere askerî bir faydası olmamıştır ve olmasına da imkân yoktur. Aksine, Arapları birleştirmiş, Irak'ı zayıflatmış Kral ve Hükûmeti kendi ülkesinde itibarsız ve desteksiz bırakmış ve 1958 ihtilâliyle de devrilmesine sebep olmuştur. Bundan sonra da sıra İngiliz üslerinin Irak'tan çıkarılmasına gelmiş ve bu da İngilizlerin aleyhine sonuçlanmıştır. Bu pakt Türk - Arap ve Türk - Sovyet ilişkilerini olumsuz yönde etkilemiştir.

Orta Doğu'da Kominizm tehlikesini önlemek amaciyle kurulduğu ilân edilen Bağdat Paktı Mısır, Suriye ve daha sonra da Irak'ın sola kaymasına ve bölgede Sovyet nüfuzunun artmasına yardımcı olmuştur. Bu pakt yüzünden Türkiye bir yabancı devletin teşvikiyle 1957 Sonbaharında Suriye'ye silâhlı bir müdahale için hazırlık yapmışsa da son anda bundan vazgeçilmiştir. Bu müdahalenin bölgede bil-

Levent Şahverdi Arşivi

hassa Türk toprakları üzerinde Rus ve Amerika'nın da müdahalelerini davet edeceğinden, Türkiye kendisi için kötü sonuçlar verebilecek bir felâketin eşiğinden kılpayı dönmüştür.

Bağdat paktı son toplantısını 14 Temmuz 1958 de Türkiye'de yapmıştır. Ayni günün erken saatlerinde Irak'ta ihtilâl olduğundan bu toplantıya Irak Temsilcileri katılamamıştır.

Irak ihtilâlı karşısında Türkiye'nin tutumunu sayın Prof. Dr. M. Günlübol ayni eserde şöyle belirtiyor: «Bu ihtilâl Türkiye'de iki türlü tepki yaratmıştır. Bunlardan birincisi iktidar çevrelerinin, ikincisi de muhalefetle bazı yayın organlarının tepkileridir. İktidar çevreleri, yukarıda sözü geçen bildiriden de anlaşılacağı gibi, bu ihtilâli hiç değilse başlangıçta bir dış tahrike bağlamışlar ve Irak Olaylarını «Hariçten mülhem yıkıcı faaliyetlerin bir tecellisi» olarak görmüşlerdir. İktidar organlarına göre; Irak ihtilâlini yapan «Siyaset Eşkiyaları» bu hareketleri ile Orta Doğu'da önemli bir barış ve istikrar unsuru olan Bağdat paktını da vurmak istemişlerdir. İhtilâl gününün seçiliş şekli de bu «Mel'un kasdı» göstermeğe kâfidir.»

«İktidarın bu tutumuna karşılık muhalefet ve bazı yayın organları Irak ihtilâlini bir dış tahrik olarak değil, istibdat ve baskıya karşı direniş olarak nitelendirmişlerdir. Örneğin, Cumhuriyetçi Millet Partisi Genel İdare Kurulu 4 Ağustos 1958 de yayınladığı bir bildiride şöyle demektedir. «... Irak'ta, istibdat ve baskıya karşı son çare olarak ayaklanmaya başvuranların hareketlerini şekavet diye vasıflandırmak... basiret ve teenni ile kabili telif değildir.»

Levent Şahverdi Arşivi

28 TEMMUZ 1958 LONDRA DEKLARASYONU

Irak İhtilâlinden sonra, paktın müslüman üyelerinin göstermiş olduğu sert tepki ve İhtilâl Hükûmetini başlangıçta tanımamış olmaları nedenleriyle Irak'ın Bağdat Paktı'nda kalıp kalmıyacağı ve pakta verilecek yeni ad ve biçim gibi konuların çözümlenmesi gerekiyordu. Bu konuları görüşmek üzere Pakt üyeleri (Irak hariç) 28 Temmuz 1958 de Londra'da toplanarak şu Deklarasyonu yayınladılar :

DEKLARASYON

28 TEMMUZ 1958
KONSEYİN BEŞİNCİ TOPLANTISI

Lancaster House, LONDRA

1 — Londra'daki Bakanlar Konseyi toplantısına katılan Bağdat Paktı üyeleri, son olayların ışığı altında durumlarını yeniden gözden geçirmişler ve paktı doğuran ihtiyaçların herzamankinden daha kuvvetli olduğuna karar vermişlerdir. Bu üyeler, müşterek güvenliklerini korumaya ve direkt ve endirekt saldırılara karşı durmaya kararlı olduklarını açıklamışlardır.

2 — Bu pakt hükümleri gereğince kollektif güvenlik tedbirleri alınmıştır. Ortak askerî plânlamalar geliştirmiş ve bölge ekonomi projeleri genişletilmiştir. Ortak güvenlikle ilgili olan diğer hür dünya memleketleri ile de ilişkiler kurulmaktadır.

3 — Pakt ve Teşkilâtta önemli ölçüde değişiklik yapılması veya paktın olduğu gibi bırakılması hususları da ilgili hükûmetlerce de incelenmektedir.

Levent Şahverdi Arşivi

Bununla beraber, Londra toplantısında temsil edilen memleketler, bölgedeki ortak savunma durumlarını bir kat daha kuvvetlendirmek azim ve kararlarını bir kere daha teyit etmişlerdir.

4 — 24 Şubat 1955 de imzalanan Karşılıklı İşbirliği Anlaşmasının 4 inci maddesi hükümlerine göre, taraflar güvenlik ve savunmaları için işbirliği yapacaklar ve bu işbirliğini yürürlüğe geçirmek için alınması gerekli tedbirler ayrı anlaşmalara konu teşkil edebilecektir. Aynı şekilde A.B.D. Hükûmeti de dünya barışına olan ilgisi ve Kongre'den aldığı yetki uyarınca kendi güvenlik ve savunmaları yolunda deklarasyon yapan bu memleketlerle işbirliği tesis etmeyi ve bu işbirliğini yürürlüğe sokabilmek amacıyla yapılacak anlaşmalara derhal katılmayı taahhüt etmektedir.

Manoucher Egbbal	**Malik iroz Khan Noon**
İran Başbakanı	**Pakistan Başbakanı**
	Harold MacMillan
Adnan Menderes	**İngiltere Başbakanı**
Türkiye Başbakanı	**John Foster Dulles**
	A.B.D. Dışişleri Bakanı

Tarih sıralarına göre; olayların birbirleriyle ilgili olanlarını yanyana getirmek suretiyle, belgelerin ışığı altında gerçekleri ortaya çıkarmak daha kolay olacaktır. Bu deklarasyon, 5 Mart 1959 tarihinde Türkiye ile Amerika arasında imzalanan dolaylı saldırı anlaşmasının ilk habercisi olduğu için üzerinde önemle duracağız.

Deklarasyonun 1 inci maddesinde, Irak İhtilâli (14 Temmuz), Amerika'nın Lübnan'a Türkiye üzerinden asker indirmesi (15 Temmuz), İngilizlerin Ürdün'e

Levent Şahverdi Arşivi

asker indirmesi (17 - 18 Temmuz), «Son olaylar» adı altında toplantıda incelenmiş ve Bağdat Paktını doğuran ihtiyaçların daha çok kuvvetlendiği nedeniyle, devamına karar verilmiştir. Üyeler müşterek güvenliklerini korumaya, direkt ve endirekt saldırılara karşı durmaya karar almışlardır.

Endirekt saldırı deyiminin ilk defa bu deklarasyonda yer aldığını görüyoruz. Direkt saldırı; bir ulusun, başka bir ulusun veya ulusların silâhlı kuvvetlerinin saldırısına uğramasıdır, diye kolayca tanımlanabilir. Endirekt Saldırının, herkesin anlayabileceği biçimde bir tanımlanmasının yapılması zordur. Direkt olmayan saldırıların dışındaki her çeşit saldırılar bunun içine girer ki bunların da neler olduğu kişilerin mevcut şartlar altında yorumlarına göre değişir ve çeşitleri artar veya azalır. Örneğin aç bir kurt, derenin akıntısı yönünde ve kendisinden çok aşağıda, su içen bir kuzuyu, suyu bulandırma bahanesiyle nasıl yiyebiliyorsa, dolaylı saldırı bahanesiyle de, İngiliz ve Amerikalıların pakt üyesi Türkiye'de herhangi bir olayı «Hariçten mülhem yıkıcı faaliyetlerin bir tecellisi» gibi göstererek her an silâhlı müdahalede bulunmaları mümkün olabilecektir. Kaldı ki, Türkiye ve Paktın diğer üyeleri bu paktın üyesi olmayan Lübnan ve Ürdün'e yapılan bu türlü müdahaleleri, Londra'da 28 Temmuz 1958 de yapılan toplantı sonunda yayınlanan bildiride «Devletler Hukuku prensiplerine uygun olarak ve Birleşmiş Milletler Anayasasına dayanarak Lübnan ve Ürdün'ün meşru hükûmetlerinin yardım talebine cevap mahiyetinde Birleşik Amerika ve Birleşik Krallık tarafından girişilen son acil teşebbüsü» yerinde buldukları

Levent Şahverdi Arşivi

belirtilmektedir. (*)

Bu resmî tebliğden de anlaşılacağı gibi; Irak'taki 14 Temmuz 1958 ihtilâlinin hiç beklenmedik bir zamanda çok iyi bir plânla gizlilik içinde hazırlanmış olması ve sür'atle uygulanması sonucunda meşru tanınan hükûmet, yardım istemek için zaman ve imkân bulamamıştır. Ayni günlerde çıkan, Ürdün ve Lübnan'daki karışıklıklara müdahale nedeniyle, Irak'a karşı benzeri bir müdahale de yapılamamıştır. Bu olayların ışığı altında Londra'daki toplantıda, meşru tanınan Hükûmetlerin Irak örneği bir ihtilâlle devrilmesini önlemek için **Dolaylı Saldırı** adı altında daha sıkı güvenlik ve müdahale tedbirleri alınacağı kabul edilerek, Deklarasyonun 1 inci maddesinde bu karar açıklanmıştır.

Deklarasyonun 4 üncü maddesinde; 24 Şubat 1955 Karşılıklı İşbirliği Andlaşmasının 1 inci maddesine göre; taraflar güvenlik ve savunmaları için işbirliği yapacaklar ve bu işbirliğinin yürürlüğe geçirilmesi için alınması gerekli tedbirler ayrı anlaşmalara konu olacaktır. Deklarasyonun bu maddesine göre; Pakt üyesi olmayan Amerika da kendi güvenlik ve savunmaları yolunda deklarasyon yapan bu memleketlerle işbirliği kurmak ve bunu yürürlüğe sokabilmek amaciyle yapılacak anlaşmalara derhal katılmayı taahhüt etmektedir.

Bağdat Paktının üyesi olmayan Amerika, bu deklarasyonu imzalayan Türkiye ile Müşterek Savunma tesisleri kurmak üzere: 23 Haziran 1954 tarihli Askerî Kolaylıklar Andlaşmasiyle bağlıdır. Ayrıca Türkiye ve Amerika müşterek savunma teşkilâtı

(*) S.B.F. Dış Münasebetler Enstitüsü, **Op. Cit.** s. 268

Levent Şahverdi Arşivi

olan NATO'nun da üyesidirler. O halde yapılacak anlaşmada direkt saldırıları karşılamak üzere birden fazla anlaşma ile Türkiye ve Amerika birbirlerine daha önce bağlanmış görünmektedirler. Deklarasyonun 4 üncü maddesinde, Dolaylı saldırıyı da içine alan, Amerika ile; Türkiye, Pakistan ve İran'ın ayrı ayrı yapacakları bu anlaşmanın asıl amacını daha açık bir biçimde ortaya koymak için anlaşmayı incelemek uygun olacaktır.

TÜRKİYE CUMHURİYETİ HÜKÛMETİ İLE AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ HÜKÛMETİ ARASINDA İŞ BİRLİĞİ ANLAŞMASI (*)

Türkiye Hükûmeti ve Amerika Birleşik Devletleri Hükûmeti,

Londra'da 28 Temmuz 1958 tarihinde kendilerinin de katıldıkları Beyannameyi tatbik mevkiine koymayı arzu ederek;

24 Şubat 1955 tarihinde Bağdat'da imzalanan Karşılıklı İş Birliği Paktının 1 inci maddesi gereğince bu Anlaşmayı imzalayan tarafların emniyet ve müdafaaları için İş Birliği yapmayı kararlaştırdıklarını ve yine aynı şekilde yukarıda zikri geçen Beyannamede ifade olunduğu üzere Amerika Birleşik Devletleri Hükûmetinin dünya sulhu nef'ine, emniyet ve müdafaaları için işbu Beyannameye katılan hükûmetlerle İş Birliğinde bulunmayı kabul ettiğini nazarı itibara alarak;

Karşılıklı İş Birliği Paktı âzalarının yukarıda

(*) **Resmî Gazete**, No. 10506 (1959)

Levent Şahverdi Arşivi

zikri geçen Beyannamede müşterek emniyetlerini korumak ve doğrudan doğruya veya bilvasıta tecavüze mukavemet etmek hususundaki azimlerini beyan etmiş olduklarını nazarı itibara alarak;

Amerika Birleşik Devletleri Hükûmetinin 24 Şubat 1955 tarihinde Bağdat'da imzalanmış olan Karşılıklı İş Birliği Paktının başlıca komitelerinin çalışmasına iştirak ettiğini de kaydederek;

Birleşmiş Milletler Anayasası prensipleri gereğince sulhun takviyesini arzu ederek;

Birleşmiş Milletler Anayasasının 51 inci maddesi gereğince emniyet ve müdafaaları için iş birliği yapma haklarını teyidederek;

Amerika Birleşik Devletleri Hükûmetinin, Türkiye'nin istiklâl ve tamamiyetini kendi millî menfaati ve dünya sulhu için hayatî telâkki ettiğini nazarı itibara alarak;

1954 tarihli Muaddel Karşılıklı Emniyet Kanunu ve Orta Doğu'da Sulh ve İstikrarın İdamesine Mütedair Müşterek Karar Suretine tevfikan Amerika Birleşik Devletleri Kongresi tarafından Amerika Birleşik Devletleri Cumhurbaşkanına verilen gerekli yardımda bulunma salâhiyetini gözününde tutarak; ve

İran ve Pakistan Hükûmetleri ile Amerika Birleşik Devletleri Hükûmeti arasında karşılıklı olarak aynı mahiyette anlaşmalara girişildiğini nazarı itibara alarak aşağıdaki hususlarda Anlaşmaya varmışlardır :

Madde 1 — Türkiye Hükûmeti tecavüze mukavemet etmeye azimlidir. Türkiye'ye karşı tecavüz

Levent Şahverdi Arşivi

vukuunda, Amerika Birleşik Devletleri Hükûmeti, talebi üzerine Türkiye Hükûmetine yardım etmek için, karşılıklı olarak üzerinde anlaşmaya varılabilecek şekilde ve Orta Doğu'da Sulh ve İstikrarı İdameyi İstihdaf Eden Müşterek Karar suretinde derpiş edildiği veçhile, silâhlı kuvvetlerin kullanılması da dâhil olmak üzere Amerika Birleşik Devletlerinin Anayasasına uygun gerekli her türlü harekete girişecektir.

Madde 2 — Amerika Birleşik Devletleri Hükûmeti 1954 tarihli Muaddel Karşılıklı Emniyet Kanunu, Amerika Birleşik Devletlerinin alâkalı kanunları ve Türkiye Hükûmeti ile Amerika Birleşik Devletleri Hükûmeti arasında bugüne kadar yapılmış ve bundan böyle yapılacak bu hususta kabili tatbik anlaşmalar gereğince, millî istiklâl ve tamamiyetinin muhafazasında ve iktisadî gelişmesinin müessir şekilde idamesinde Türkiye Hükûmetine yardım etmek maksadiyle Türkiye Hükûmeti ile Amerika Birleşik Devletleri Hükûmeti arasında karşılıklı olarak üzerinde anlaşmaya varılabilecek askerî ve iktisadî yardımda bulunmaya devam edeceğini teyideyler.

Madde 3 — Türkiye Hükûmeti, Amerika Birleşik Devletleri Hükûmeti tarafından temin edilecek askerî ve iktisadî yardımı, 28 Temmuz 1958 tarihinde Londra'da imza edilen Beyannameye katılan hükûmetler tarafından tesbit edilen gaye ve maksatlara uygun bir şekilde ve Türkiye'nin iktisadî kalkınmasını müessir tarzda teşvik ve millî istiklâl ve tamamiyetini muhafaza maksadı için kullanmayı taahhüt eder.

Madde 4 — Türkiye Hükûmeti ve Amerika Birleşik Devletleri Hükûmeti, bu Anlaşmanın kabili tatbik diğer ahkâmına tabi olmak üzere mütekabilen

Levent Şahverdi Arşivi

şayanı kabul olduğu hususunda anlaşmaya varılabilecek tedafüi tertipleri hazırlamak ve bunlara iştirak etmek maksadiyle 28 Temmuz 1958 tarihinde Londra'da imzalanmış olan Beyannameye katılan diğer hükûmetlerle iş birliği yapacaklardır.

Madde 5 — İşbu Anlaşmanın hiçbir hükmü diğer milletlerarası Anlaşma ve tertiplerde derpiş edilmiş olan iki Hükûmet arasındaki işbirliğine tesir etmez.

Madde 6 — Bu Anlaşma, imza tarihinden itibaren mer'iyete girecek ve iki Hükûmetten birinin diğerine, Anlaşmaya son vermek hususundaki niyetini bildiren yazılı ihbarın alınmasından itibaren bir yıl daha mer'iyette kalacaktır.

Ankara'da 1959 Mart ayının beşinci günü iki nüsha olarak yapılmıştır.

Amerika Birleşik Devletleri Hükûmeti Adına	Türkiye Cumhuriyeti Hükûmeti Adına
Fletcher Warren	Fatin Rüştü Zorlu

Bu anlaşmanın başlangıç kısmında «Londra'da 28 Temmuz 1958 tarihinde kendilerinin de katıldıkları beyannameyi tatbik mevkiine koymayı arzu ederek», «ve yine ayni şekilde zikri geçen beyannamede ifade olunduğu üzere A.B.D. Hükûmetinin dünya sulhü nef'ine emniyet ve müdafaaları için işbu beyannameye katılan hükûmetlerle işbirliğinde bulunmayı kabul ettiğini nazarı itibara alarak», «Karşılıklı işbirliği Paktı âzalarının yukarıda zikri geçen beyannamede müşterek emniyetlerini korumak ve doğrudan doğruya veya bilvasıta tecavüze mukavemet etmek hususundaki azimlerini beyan etmiş olduklarını nazarı itibara alarak;»

Levent Şahverdi Arşivi

1 inci maddede «Orta Doğu'da sulh ve istikrarı istihdaf eden Müşterek karar suretinde derpiş edildiği veçhile, Silâhlı Kuvvetlerin kullanılması da dahil olmak üzere A.B.D. nin Anayasasına uygun gerekli her türlü harekete geçecektir» şeklindeki ifadelerden de anlaşılacağı gibi bu anlaşma, 28 Temmuz 1958 tarihli Londra Beyannamesine dayandırılmaktadır. Bu beyannamenin veya başka bir deyimle «Müşterek karar suretinin» hangi şartlar altında ve ne gibi bir haleti ruhiye içinde alınmış olduğunu açıklamıştık. Ayni karar suretine uygun olarak, A.B. Devletlerinin, pakt üyelerine yapılması muhtemel dolayısız ve dolaylı saldırıları silâhlı kuvvetlerin kullanılması da dahil olmak üzere her türlü harekete geçebilmesini meşru göstermek ve onu yetkili kılmak için 5 Mart 1959 anlaşmasının yapılmış olduğu görülmektedir. 2 inci maddede devam edeceği bildirilen Amerikan Askerî ve İktisadî yardımının, 3 üncü madde ile 28 Temmuz 1958 tarihinde Londra'da imza edilen beyannameye katılan hükûmetler tarafından tesbit edilen gaye ve maksatlara uygun bir şekilde kullanmayı (Müşterek güvenliklerini korumaya ve direkt ve endirekt saldırılara karşı durmaya) taahhüt ettiklerine göre; üyelerden biri direkt veya endirekt saldırıya uğrarsa, diğer üye devletler, Amerika'nın vermiş oldukları askerî yardım malzemesiyle, saldırıya uğrayan üyeye Silâhlı kuvvetlerin kullanılması da dahil olmak üzere her türlü harekete geçebileceklerdir. Anlaşmanın 1 inci maddesinde de belirtildiği gibi; bu karar, Orta Doğu'da Sulh ve İstikrarı idameyi de istihdaf eden bir müşterek karar olduğundan, bu amacın sağlanması için, pakta üye olmayan Orta Doğu'daki diğer devletlere de ayni şekilde bir müdahale veya yardım taahhüdünü 3 üncü madde ile

Levent Şahverdi Arşivi

getirmektedir. 4 üncü madde, A.B.D. ve diğer üyelerce şayanı kabul görülecek gerekli tedbirleri almak ve bunlara iştirak etme taahhüdünü getirmektedir.

Üyelerden Pakistan ve İran, Orta Doğu'dan uzak oldukları için, bu anlaşmada, en ağır görevi Türkiye ve A.B.D. yüklenmiş bulunmaktadır. İngiltere Deklarasyona katılmışsa da anlaşmaya katılmamıştır.

Anlaşıldığına göre 5 Mart 1959 Anlaşmasıyla, Türk Hükûmeti kendi güvenliği için bir teminat sağlamak istemiş fakat aynı zamanda ağır bir yük altına girmiştir. 14 Temmuz 1958 Irak ihtilâlinin başarıya ulaşmasının verdiği iç güvensizlik, endişe; ve bunu izleyen Lübnan ve Ürdün'deki karışıklıkların Amerika ve İngiliz kuvvetlerinin süratle müdahalesi ile atlatılmış olmasının verdiği başarı havası içinde Londra'daki toplantıda hazırlanan 28 Temmuz 1958 Londra Deklarasyonunda, ilk defa kullanılan **Dolaylı Saldırı** terimi ile Orta Doğu'da (Türkiye, Pakistan ve İran dahil) meşru sayılan bir hükûmete karşı yapılacak bir ihtilâl teşebbüsünün Amerikan Silâhlı Kuvvetlerinin müdahalesi ile bastırılması kararlaştırılarak kabul edilmiş ve karar 5 Mart 1959 Anlaşmasıyla uygulamaya hazır bir hale getirilmiştir. Türkiye, bu anlaşma ile Orta Doğu'da çıkması muhtemel direkt ve endirekt saldırıları önlemek gibi, hiç de gerekli olmayan ve başkalarının çıkarlarını koruyan ve Türkiye'yi, sonunun nereye varacağı bilinmeyen bir savaşa sürükleyecek - ağır bir sorumluluk taahhüdü altına da girmiş bulunmaktadır. Bu görüşlerimizi destekleyen diğer belgeleri vermeden önce, Bağdat Paktı'nın CENTO'ya (Merkezî Andlaşma Teşkilâtı) geçişi kısaca izliyelim :

Levent Şahverdi Arşivi

23 Ekim 1958'de Konsey merkezinin geçici olarak Ankara'ya alınması kararlaştırıldı. Çünkü, Irak, Pakt'tan çekilmekte kararlı olmasına rağmen, uygun bir fırsat için oyalama yaparak zaman kazanıyordu. 5 Mart 1959'da İşbirliği Andlaşmasının imzalanmasından kısa bir süre sonra 24 Mart 1959'da Irak, Pakt'tan çekildiğini resmen bildirdi.

21 Ağustos 1959'da paktın adı CENTO'ya çevrildi. Camille Chamoun'un daveti üzerine Beyrut'a, Amerikan deniz piyadeleri çıkarıldığı öğrenilir öğrenilmez, Türk Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu bir demeç vererek şunları söylemiştir: **Türkiye Hükûmeti, Birleşik Amerika Devletlerinin Lübnan Hükûmetinin talebi üzerine ve bu memleketin istiklâlinin hariçten tertiplenen yıkıcı faaliyetlere karşı muhafazası maksadıyla, Lübnan'a kuvvet göndermiş olmasını tamamiyle tasvip etmekte ve bundan memnunluk duymaktadır. Türkiye Hükûmeti, Amerika Birleşik Devletlerinin bu hareketini Eisenhower Doktrini'nin bir tatbikatı telâkki etmektedir.** (*)

5 Ocak 1957'de Eisenhower'in Amerikan Kongresinde yaptığı konuşmaya, Temsilciler Meclisi ve Senato; «Uluslararası Kominizm tarafından kontrol edilen, herhangi bir ulusun saldırısına karşı yardım isteyen Orta Doğu'daki herhangi bir ulusun egemenliğini korumak için, Cumhurbaşkanına, Amerikan Silâhlı Kuvvetlerinin kullanılması, bögledeki uluslardan askerî yardım isteyenlere ve ekonomik gücünü geliştirmek suretiyle egemenliğini muhafaza etmek isteyen Orta Doğulu her ulusa yardım etme yetkisi-

(*) S.B.F. Dış Münasebetler Enstitüsü, **Op. Cit.** s. 266

Levent Şahverdi Arşivi

ni» 7 Mart 1957 tarihinde vermek suretiyle cevap vermiştir.

Bu doktrin, 1956 sonbaharında İngiliz, Fransız ve İsrail'in, Mısır'a yaptıkları saldırıya karşı, Arap dâvasının komünist ülkeler tarafından kuvvetle desteklenmesini ve Mısır'a silâh gönderilmesi dolayısıyla Orta Doğu'da Sovyet nüfuzunun artmasını durdurmak amacını güdüyordu.

Görülüyor ki, Türk Hükûmeti, Lübnan'daki bir iç karışıklığı Uluslararası Kominizm tarafından kontrol edilen bir ulusun saldırısı olarak yorumlamakta ve Lübnan'a, Türkiye'deki üslerinde kullanılması suretiyle yapılan askerî müdahaleyi Eisenhower Doktrinin bir uygulaması olarak görmektedir.

Amerikalılar Lübnan'a deniz piyadelerini indirmek için Balıkesir ve Adana hava meydanlarını kullanmışlardır. Buralara iniş için Amerikalılar, Türk Genel Kurmayından izin almadıkları gibi haber de vermemişlerdir. Sabahleyin Genel Kurmay Başkanlığı protokol subaylığına gelen Amerikan Ataşesi Albay Green, şöyle konuşmuştur :

— Gece, haber vermek için sizi ve İstihbarat Başkanını ve daha sonra da Genel Kurmay Başkanını aradım. Fakat hiç kimseyi bulamadım. Bunun üzerine Büyük Elçi Fletcher Warren Köşk'e giderek Cumhurbaşkanı ve Başbakandan izin aldı ve Adana'ya 11.000 kişi indirdik. Siz haberi ilgililere ulaştırın.

Bu harekâtla ilgili olarak, Amerikan F-100 uçaklarının Balıkesir hava meydanına indiği gece, ben de uçuş için Balıkesir'de idim. O gece uçuş olmayacağını da bildiğimden, nöbetçi subayına telefon ederek, uçuş yapan uçakların nereden geldiğini sordum. Nöbetçi subayı :

Levent Şahverdi Arşivi

— Almanya'dan geliyorlar, Amerikalılara ait F-100 uçakları, yakıt ikmalinden sonra Adana'ya gidecekler.

Ben :

— Gündüzden bu uçakların geleceğine dair bir haber yoktu, haberi ne zaman öğrendiniz?

Nöbetçi subayı :

— Biraz önce.

Bunlar da gösteriyor ki, Amerikalılar, Genel Kurmayı, bir zorluk çıkarır düşüncesiyle, kasten haberdar etmemişler, Cumhurbaşkanı ve Başbakandan aldıkları izne dayanarak harekâtı, olup bittiye getirmek suretiyle, yürütmüşlerdir. Bu, gelecekte de böyle olacaktır.

Irak'taki ihtilâlin geçirmiş olduğu safhalardan Türkiye ve Dünya, iki gün haber alamamıştır. 15 Temmuz 1958 günü İsrail Ataşesi Albay Michael, İsrail Başbakanı ve Genel Kurmay Başkanı adına, Türk Genel Kurmayına giderek şu teklifi yapmıştır:

«Ürdün Krallığı İngilizler, Lübnan Cumhuriyeti Amerikalılar tarafından korunacaktır. İsrail de Suriye'yi Birleşik Arap Cumhuriyetinden ayıracaktır. Türkiye de İran'la birlikte, Nuri Essayit rejimini restore edecektir.»

Bu teklif, Genel Kurmay Başkanı tarafından, Cumhurbaşkanı ve Hükûmete götürülerek kabul edilmişse de, uygulamasına geçilmemiştir.

Dış İşleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu'nun 19 Temmuz 1958 tarihli Londra'da yayınlanan «Daily Mail» gazetesinde çıkan özel demecinde; **Ürdün'deki İngiliz harekâtının Irak'a da teşmil edileceği ümidini**

Levent Şahverdi Arşivi

belirttiği» (*) yazılmıştır. Bunu, sonradan yalanlanmış olmasına rağmen bizim kabul edildiğini bildirdiğimiz plânın doğruluğunu göstermesi bakımından buraya aktarmayı uygun bulduk.

Sonuç olarak; 5 Mart 1959 Anlaşmasının esasını teşkil eden 28 Temmuz 1958 Londra Deklarasyonu, Irak ihtilâli, Lübnan ve Ürdün'e yapılan dış müdahalelerin ışığı altında **Dolaylı Saldırı** teriminin ilk defa kullanılmış olması ve 5 Mart 1959 İşbirliği Anlaşmasında da tekrarlanması, Orta Doğu'da, Amerika ve İngiltere'nin safında onlarla işbirliği yapan hükûmetlere karşı, kendi içinden yapılacak direnmeleri bastırmak amacıyla konulmuş olduğuna şüphe yoktur. **Bilvasıta Tecavüz** deyiminin Anlaşmada tanımlanmamış olması da bu görüşü desteklemektedir.

Muhalefetin «Bilvasıta tecavüz» deyiminin anlam ve kapsamına yönelttiği itirazlara karşılık Dış İşleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu **«Mütecavizler bilinmeyen ve beklenmeyen tecavüz usulleri bulmaktadırlar. Bu itibarla, tecavüzün kat'î ve dar bir tarifine saplanmak doğru değildir.»** (**) şeklindeki cevabı ile bu görüşlere katılmaktadır. Bu nedenle bu anlaşmanın da derhal yürürlükten kaldırılması zorunludur.

Hindistan'ın, Pakistan'a saldırdığı 6 Eylül 1966 da başlayan savaşta, bu işbirliği anlaşmasının dolaysız saldırılara karşı da işlemediği ortaya çıkmış oldu. Pakistan'ın yardım çağrısına, CENTO üyesi; Türkiye ve İran, sadece ilâç, doktor ve hastabakıcı göndermekle cevap vermişler, İngiltere ve Amerika

---

(*) S.B.F. Dış Münasebetler Enstitüsü, **Op. Cit.** s. 207

(**) S.B.F. Dış Münasebetler Enstitüsü, **Op. Cit.** s. 267

Levent Şahverdi Arşivi

Ise, çağırıyı cevapsız bırakmışlardır. Bu anlaşma, Orta Doğu'da İngiliz ve Amerikan çıkarlarını korumak amaciyle, onlarla işbirliğinde bulunan ülkelerdeki Hükûmetleri iktidarda tutmak amacını gütmektedir. Eisenhower Doktrinin de amacı budur.

CENTO içinde, aslî üye olmadığı halde, en çok sivil ve asker personel bulunduran Amerika'dır. Yıkıcı faaliyetlerle, iktisadî komitelerin faal üyesi olan Amerika, Türkiye'deki her türlü sağ ve gerici akımları geliştirmekte ve bunları örgütlendirmek suretiyle, Devrimci ve Milliyetçi güçlerin karşısına dikmekte ve bu kanaldan maddî destek sağlamak suretiyle bunları beslemekte ve ayakta tutmaktadır.

İran ve Pakistan, CENTO'nun ölü doğduğunu ve bir işe yaramadığını, her vesile ile açıklamaktan bir sakınca duymadıkları halde, İngiliz ve Amerikalıların paralelinde Türk Hükûmetlerinin de CENTO'yu savunmada ne gibi bir ulusal çıkar gördüğünü anlamak mümkün değildir.

Levent Şahverdi Arşivi

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ASKERÎ ANLAŞMALAR

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

12 TEMMUZ 1947 TARİHLİ YARDIM ANLAŞMASI

Askerî olan ikili anlaşmaların büyük bir kısmı NATO Andlaşmasının 3. maddesine dayanılarak yapılmışsa da, Türkiye'nin NATO Andlaşmasına katılmasından önce yapılmış askerî anlaşmalar da vardır. Amerika Birleşik Devletleri ile Türkiye Cumhuriyeti Hükûmeti arasında 12 Temmuz 1947 tarihinde imzalanan önemli bir askerî anlaşmanın tam metni şöyledir :

TÜRKİYE'YE YAPILACAK YARDIM HAKKINDA ANLAŞMA (*)

12 Temmuz 1947

Türkiye Hükûmeti, Türkiye'nin hürriyetini ve bağımsızlığını korumak için ihtiyacı olan güvenlik kuvvetlerinin takviyesini temin ve aynı zamanda ekonomisinin istikrarını muhafazaya devam maksadiyle, Birleşik Devletler Hükûmetinin yardımını istediğinden; Ve Birleşik Devletler Kongresi, 22 Mayıs 1947'de tasdik edilen Kanun ile, Birleşik Devletler Başkanına, Türkiye'ye her iki memleketin egemen bağımsızlığına ve güvenliğine uygun şartlar dairesinde, böyle bir yardımda bulunmak yetkisini verdiğin-

(*) **Resmî Gazete**, 5 Eylül 1947

Levent Şahverdi Arşivi

den; ve Türkiye Hükûmeti ile Birleşik Devletler Hükûmeti böyle bir yardım yapılmasının Birleşmiş Milletler Andlaşmasının esas gayelerine ulaşmayı sağlayacağı gibi, münasebetlerinde hayırlı bir devre açarak Türk ve Amerikan milletleri arasında dostluk bağlarını daha çok takviye edeceğine kaani bulunduklarından :

Bu maksatla kendi Hükûmetleri tarafından usulü dairesinde verilmiş yetkileri haiz olan ve aşağıda imzası bulunan zevat, şu hususları kararlaştırmışlardır :

MADDE 1

Birleşik Devletler Hükûmeti, Birleşik Devletler Başkanının 22 Mayıs 1947 tarihinde tasdik edilen Kongre Kanunu ve bunu değiştiren veya buna ek kanunlar hükümleri gereğince yapılmasına müsaade edilebileceği yardımı Türkiye Hükûmetine sağlayacaktır. Türkiye Hükûmeti bu kabil herhangi bir yardımı, bu anlaşma hükümleri gereğince fiilen kullanacaktır.

MADDE 2

Birleşik Devletler Başkanı tarafından bu maksatla tayin edilen Türkiye misyonu şefi, bu anlaşma gereğince sağlanacak yardıma müteallik meselelerde, Birleşik Devletler Hükûmetini temsil edecektir. Misyon şefi bu anlaşma gereğince, peyder pey yapılacak olan muayyen yardımın kayıt ve şartlarını Türkiye Hükûmeti temsilcileri ile danışarak tesbit edecektir. Ancak, yapılacak olan bu muayyen yardımın malî şartları peyder pey iki hükûmetin mutabakatı ile evvelden tesbit edilecek, misyon şefi Türki-

Levent Şahverdi Arşivi

ye Hükûmetine bu anlaşma gereğince sağlanan yardımın gayelerinin elde edilmesine yarayabilecek malûmatı ve teknik yardımı sağlayacaktır.

Türkiye Hükûmeti, yapılan yardımı tahsis edilmiş bulunduğu gayeler uğrunda kullanacaktır. Sorumluluklarının icrası sırasında görevini serbestçe yapabilmesini mümkün kılmak için, bu hükûmet misyon şefine ve temsilcilerine yapılan yardımın kullanılışı ve ilerleyişi hakkında rapor, malûmat ve müşahade şeklinde istiyebileceği her türlü kolaylık ve yardımı sağlayacaktır.

MADDE 3

Türkiye Hükûmeti ile, Birleşik Devletler Hükûmeti, Türk ve Birleşik Devletler Milletlerine bu anlaşma gereğince yapılan yardım hususunda tam bilgi temini için işbirliği yapacaklardır.

Bu maksatla ve iki memleketin güvenliği ile kabili telif olduğu nisbette :

1 — Birleşik Devletler basın ve radyo temsilcilerine bu yardımın kullanılışını serbestçe müşahade etmelerine ve bu müşahadelerini tam olarak bildirmelerine müsaade edilecektir; ve,

2 — Türkiye Hükûmeti, bu yardımın amacı, kaynağı, mahiyeti, genişliği, miktarı ve ilerleyişi hakkında Türkiye'de tam ve devamlı yayın yapacaktır.

MADDE 4

Bu anlaşma gereğince Türkiye Hükûmeti tarafından elde edilen her madde, hizmet veya malûmatın emniyetini sağlamak azminde bulunan ve bun-

Levent Şahverdi Arşivi

da aynı derecede menfaattar olan Türkiye ve Birleşik Devletler Hükûmetleri, badelmüşavere, bu uğurda diğer Hükûmetin lüzumlu addedebileceği tedbirleri, karşılıklı olarak, alacaklardır.

Türkiye Hükûmeti, Birleşik Devletler Hükûmetinin muvafakatı olmadan, bu neviden hiçbir madde veya malûmatın mülkiyet ve zilyedliğini devretmiyeceği gibi, aynı muvafakat olmadan Türkiye Hükûmetinin subay, memur, veya ajanı sıfatını haiz bulunmayan bir kimse tarafından bu maddelerin veya malûmatın kullanılmasına veya bu malûmatın bu sıfatı haiz olmayan bir kimseye açıklanmasına ve bu maddeler ve malûmatın verildikleri gayeden başka bir gayede kullanılmasına müsaade etmeyecektir.

MADDE 5

Türkiye Hükûmeti bu anlaşma gereğince verilen herhangi bir ikraz, kredi, hibe veya diğer şekillerdeki yardımlarının hasılatının hiçbir kısmını diğer yabancı bir devlet tarafından kendisine verilmiş olan herhangi bir ikrazın resülmal veya faizinin tediyesinde kullanamıyacaktır.

MADDE 6

Bu anlaşma gereğince, yapılmasına müsaade olunan yardım kısmen veya tamamen :

1 — Türkiye Hükûmeti talep ederse;

2 — Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin bu hususta Birleşik Devletler herhangi bir vetonun kullanılmasını nazarı itibare almıyacaktır veya Birleşmiş Milletler Genel Kurulunun, Birleşmiş Milletler tara-

Levent Şahverdi Arşivi

fından alınan tedbir veya yapılan yardım neticesinde bu anlaşma mucibince Birleşik Devletler Hükûmeti tarafından yapılan yardımın devamını lüzumsuz veya gayrimatlup addetmesi halinde; ve,

3 — Yukarda anılan Kongre Kanunu'nun 5. Bölümünde musarrah diğer herhangi bir vaziyette veya Birleşik Devletler Başkanının yardımın kesilmesini, Birleşik Devletlerin menfaatlerine uygun görmesi halinde nihayet bulacaktır.

MADDE 7

Bu anlaşma bugünden itibaren yürürlüğe girecek ve her iki Hükûmet tarafından tesbit edilecek tarihe kadar yürürlükte kalacaktır.

MADDE 8

Bu anlaşma Birleşmiş Milletler nezdinde tescil edilecektir. Türk ve İngiliz dillerinde iki nüsha olarak, Ankara'da 12 Temmuz 1947 tarihinde yapılmıştır.

Türkiye Cumhuriyeti adına: Hasan Saka

Birleşik Devletler Hükûmeti adına: Edwin C. Wilson

İngiltere Hükûmeti, 1947 yılı başlarında, Yugoslavya'da üslenmiş Kominist saldırılarına mukavemet eden Yunan Hükûmetine yapmakta olduğu malî yardımı devam ettiremiyeceğini Amerika'ya bildirerek, Yunanlılara ve bu arada Türkiye'ye de yardım etmesini istemiştir. Başkan Truman, bu müracaata, Amerikan Kongresinin 12 Mart 1947 günkü oturumunda açıkladığı Truman Doktrini ile cevap verdi. Bundan

Levent Şahverdi Arşivi

sonra da Amerikan Kongresinin kabul ettiği bir kanunla; Kominist tehdidi altındaki Yunanistan'la benzeri tehdide maruz Türkiye'ye askerî ve iktisadî yardım yapılmasına yetki verilmiştir. Tam metnini buraya almış olduğumuz 12 Temmuz 1947 tarihli anlaşma, bu kanuna göre yapılmış olup, Amerika'nın savaş sonrası ilk askerî yardımının başlangıcı sayılır.

Anlaşmanın başlangıç kısmında; Türk Hükûmetinin, Türkiye'nin hürriyetini ve bağımsızlığını korumak için, Birleşik Devletlerden yardım istediği yazılıdır. Türkiye'nin bağımsızlık ve hürriyetini kimlere karşı koruyacağı anlaşmada belirtilmiyorsa da, özetini vermiş olduğumuz Truman Doktrini ve buna ilişkin yardım kanunu, yardımın komünist tehdit ve tehlikesine karşı kullanılabileceğini söylemekte ve bunun dışındaki her türlü kullanışı yasaklamaktadır.

Anlaşmanın, 2. maddesinin son paragrafındaki; **Türkiye Hükûmeti yapılan yardımı tahsis edilmiş olduğu gayeler uğruna kullanacaktır,** şartı, yardımdan verilecek bilgi, askerî malzeme, araç ve silâhların veriliş amacına uygun olarak, sadece Komünizm tehlikesine karşı kullanılabileceğini ve bunun dışındaki her türlü kullanışı yasaklamaktadır.

Anlaşmanın 4. maddesinin ikinci paragrafında; Birleşik Devletler Hükûmetinin muvaffakati olmadan hiçbir madde veya bilginin mülkiyet ve zilyetliğinin devredilmeyeceği ve verildikleri amaç dışında kullanılamıyacağı bütün ayrıntılarıyla bir kez daha tekrarlanarak sağlama bağlanmaktadır.

Anlaşmanın 3. maddesinin ikinci fıkrası yardımla ilgili olarak Amerika'nın Türkiye'de propagandasının, Türk Hükûmeti tarafından yapılması şartını getirmektedir.

Levent Şahverdi Arşivi

Türk - Amerikan ilişkilerinde **Hayırlı bir devre açacağı** başlangıç kısmında belirtilen bu anlaşmaya temel teşkil eden **Yunanistan ve Türkiye'ye Yardım Kanunu**'nun yürürlüğe girmesiyle ilgili bir mesaj yayınlayan zamanın Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, bu mesajında: **Büyük Amerika Cumhuriyetinin, memleketimiz ve milletimiz hakkında beslemekte olduğu yakın dostluk duygularının yeni bir örneğini teşkil eden bu sevinçli olayı her Türkün candan alkışladığını,** söylemekte ve, **İkinci Cihan Savaşı sırasında ve savaşın fiilen sona ermesinden sonra, milletimizin isbat ettiği yüksek meziyet ve ideallerin dünya efkârı umumiyesi tarafından takdir edildiğini gösteren bu yardım, Türkiye'ye zarurî ve normal savaş malzemesinin bir kısmını temin etmek suretiyle, savaş sonunda, düşmüş bulunduğumuz iktisadî güçlüklerin kısmen giderilmesinde de ferahlatıcı bir etken olacaktır,** demektedir. Gene aynı mesajda belirtildiğine göre, Amerika Birleşik Devletlerinin, Türkiye ve Yunanistan'a yardım etmek kararını vermesi, **Birleşik Amerika'nın, cihan barışının devam ve teyidi uğruna kendisine düşen büyük rolü tamamiyle benimsediğini gösteren parlak ve ümitlerle dolu bir işarettir.** (*). Ne kadar ilginç bir tesadüftür ki, 1964 yılı haziranında patlak veren Kıbrıs buhranında, Kıbrıs'taki soydaşlarımızın korunması için son çare olarak başvurulan askerî çıkarma harekâtının durdurulmasını, Amerika Cumhurbaşkanı Johnson, bu Anlaşmanın 2. ve 4. maddelerine dayanarak istemiş ve Türk Hükûmeti de bu isteğe boyun eğmiştir. İsmet İnönü, bu tarihlerde, koalisyonda, başbakandır. İmzalanmasından 17 yıl sonra, Türkiye için çok önemli bir konu-

(*) S.B.F. Dış Münasebetler Enstitüsü, **Op. Cit.** s. 192

Levent Şahverdi Arşivi

da ve kritik bir zamanda, bu anlaşmanın, Başbakan İnönü'nün karşısına çıkarılmasından alınacak büyük ve önemli dersler vardır. Johnson, bu anlaşmaya dayanan görüşünü; **Bay Başkan, askerî yardım sahasında Türkiye ve Birleşik Devletler arasında mevcut iki taraflı anlaşmaya dikkatinizi çekmek isterim. Türkiye ile aramızda mevcut bulunan askerî yardımın veriliş maksatlarından gayri gayelerde kullanılması için, Hükûmetinizin, Birleşik Devletlerin muvafakatini alması icabetmektedir. Hükûmetiniz bu şartı tamamen anlamış bulunduğunu, muhtelif vesilelerle, Birleşik Devletlere bildirmiştir. Mevcut şartlar altında, Türkiye'nin Kıbrıs'a yapacağı bir müdahalede Amerika tarafından temin edilmiş olan askerî malzemenin kullanılmasına, Birleşik Amerika Devletlerinin muvafakat edemiyeceğini, size bütün samimiyetimle ifade etmek isterim,** demek suretiyle, kesin olarak ortaya koyuyor. Başbakan İnönü, bu mektuba verdiği cevapta, Amerika tarafından ileri sürülen iddia ve görüşlere, Türk Hükûmetinin karşı görüşlerini tek tek açıkladığı halde, bu anlaşma ile ilgili yukarıya aktardığımız çok önemli kısma, nedense, dokunmuyor. Türk Silâhlı Kuvvetlerinin tamamı, Amerika'dan alınmış silâh ve araçlarla donatılmıştır. Bunların Kıbrıs'a ve Yunanlılara karşı kullanılmaması ise; Türk Silâhlı Kuvvetlerinin, tümü ile, hareketsiz bırakılması anlamına gelir. Bu kadar önemli bir konunun, mektupta cevapsız bırakılmış olmasını, Anlaşmanın yapıldığı sırada Cumhurbaşkanı olan İ. İnönü'nün, ayni anlaşmanın 17 yıl sonra, Türkiye'nin zararına işletildiği sırada Başbakan bulunması talihsizliğine bağlamak suretiyle sükûtunu değerlendirmek yerinde olacaktır.

Levent Şahverdi Arşivi

O tarihlerde, Amerikanın, askerî ve iktisadi yardımının, Türkiye'yi süratle kuvvetlendirip kalkındıracağı kanaatinin, kuvvetli ve yaygın olduğu anlaşılıyor. Bu nedenle, anlaşmaların ağır ve bağlayıcı şartlariyle, ileride doğurması muhtemel tehlike ve sakıncaları üzerinde de, yeteri kadar durulmadığı görülüyor. Aradan geçen 22 yıl içinde, Türkiyenin geri kalmış ve dış yardıma daha muhtaç bir duruma gelmiş olması da gösteriyor ki, Türkiye, ağır ve bağlayıcı şartlarla yaptığı askeri ve iktisadî anlaşmalarla, yardım adı altında verilen kapitülasyonlarla kalkınamamıştır ve kalkınamaz da. 27 Mayıs 1960 Devriminden sonra, gerçeklere ve Türkiyenin çıkarlarına açılan pencerelerin, ne yazık ki, kısa bir zaman sonra, daha ağır şartlar getiren ikili anlaşmalarla, tekrar kapatılmış olduğunu, bundan önceki bölümlerde vermiş olduğumuz örnekler doğrulamaktadır.

Bu anlaşmanın yapılmasından kısa bir süre sonra, asker üniforması içinde, Amerikan subay, assubay ve erlerin, uzman adı altında, Türk Silâhlı Kuvvetleri karargâh ve birliklerine dağıtıldıklarına tanık oluyoruz. Yardımdan verilecek Amerikan silâh araç ve gereçlerinin kullanılması, bakımı ve lojistik desteği hakkında Türk subay, assubay ve erlerin kurslar açılarak eğitilmeleri ve bir kısmının da Amerika'da eğitilmek üzere oraya gönderilmeleri gibi konular, öncelikle ele alınmaktadır. Bir taraftan da Türk Silâhlı Kuvvetlerinin, II. Dünya Savaşından önce ve savaş içinde Alman'lardan ve İngiliz'lerden etkilenerek yapılmış olan, kadro, kuruluş ve teşkilâtı, eğitim sistemleri, talimnameleri, yürüyüşlerine kadar değiştirilmesi için geniş bir hazırlığa girişildi. Gerçekte, Türk Kara Ordusu, o tarihlere kadar iyi bir savaşçı

Levent Şahverdi Arşivi

olan Alman ordusunu ve onun savaş kurallarını örnek almıştı. Hava Kuvvetleri, II. Dünya Savaşından önce, Fransız havacılığının etkisi altında kalmış ve kara ordusu gibi teşkilâtlandırılmıştır. (bölük, tabur, alay vb.) Savaş içinde, İngiliz havacılarının başarı kazanmaları ve İngiltere'de eğitim gören Türk subaylarının yurda dönüşlerinden sonra; İngiliz Hava Kuvvetleri örnek alınarak, değişiklikler yapılmış, İngiltere'den satın alınan uçaklarla, eğitim için getirilen öğretmenler de bu değişikliği kolaylaştırmıştır. Deniz Kuvvetlerinde de yine İngiliz denizciliği örnek alınmış, teşkilât ve eğitim de ona göre düzenlenmiştir. Bu anlaşmanın yapıldığı tarihlerde, Türk Silâhlı Kuvvetleri, Alman, İngiliz, Fransız, Çekoslavak ve Türk yapısı silâh araç ve gereçlerine sahiptir.

Amerikalılar ilk iş olarak, Türk Silâhlı Kuvvetlerinin silâhlarını, teşkilâtını, eğitimini değiştirerek, Amerikalılaştırmayı ele aldılar ve uygulamada da, ufak bir kaç direnmenin dışında, başarıya ulaştılar. Türkiye'de ve Amerika'da kurs gören silâhlı kuvvetler mensuplarının sayıları arttıkça, Amerikalıların başarısı da artarak yayıldı. Türklerin Kore Savaşlarına katılması ve sonra da Kuzey Atlantik Andlaşma Teşkilâtı'na (NATO) alınması, Türk Silâhlı Kuvvetlerinin silâh, araç, gereç, eğitim, savaş doktrin ve kurallarından, üniforma ve yürüyüşüne kadar, Amerikan ordusuna uydurulması yolundaki çalışmaları hızlandırarak, Türk Ordusunu, 1964 Haziranındaki, Kıbrıs buhranında karşılaştığı hiç arzu edilmeyen bir duruma getirdi. Gerçi Türk Silâhlı Kuvvetlerinin elindeki silâhların bir kısmı, eskiden de yabancı menşeli idi. Fakat o silâhlar bizimdi ve Türk yurdunun savunması ve çıkarlarının gerektirdiği yerde

Levent Şahverdi Arşivi

ve zamanda kullanma kararını verecek kadar özgür ve bağımsızdık. O silâhlar üzerinde yabancı mülkiyeti ve kontrolü yoktu ve hepsi bizim öz malımızdı.

KUZEY ATLANTİK ANDLAŞMASI TEŞKİLÂTI (NATO) İLE İLGİLİ İKİLİ VE ÇOK TARAFLI ANLAŞMALAR

Askerî ikili anlaşmalardan söz ederken, NATO'ya da değinmek zorunludur. Bu anlaşmanın 3. maddesi; **(İşbu andlaşmanın gayelerinin daha müessir bir şekilde tahakkukunu temin için taraflar, kendi hususi vasıtalarını geliştirmek ve birbirlerine karşılıklı yardımlarda bulunmak suretiyle, münferiden ve müçtemian, devamlı ve fiili olarak hareket edip, bir silâhlı tecavüze karşı münferit ve müşterek mukavemet kudretlerini idame ve tezyit eyleyeceklerdir.)** NATO, üye devletlerinin silâhlı bir saldırıya dayanma kudretlerinin sürdürülmesi ve arttırılması için birbirlerine karşılıklı yardımlarda bulunmalarını öngörmekte ve bu da, ikili anlaşmalarla sağlanmaktadır. Türkiye'nin NATO'ya kabul edilmesinden sonra, (13 Şubat 1952) Türkiye'de kurulan Amerika Birleşik Devletlerine ait üs ve tesisler, NATO Andlaşmasının 3. maddesi uyarınca yapılmış ikili anlaşmalara dayandırılmıştır. İkili anlaşmalara göre; Türk toprakları üzerinde kurulan üs ve tesisler, Amerika'lılar tarafından işgal edilerek yönetilir. 23 Haziran 1954 tarihli Askerî Kolaylıklar Anlaşması'na dayanarak yapılmış yüzden fazla uygulama anlaşması vardır. NATO enfrastrüktür programına göre, NATO adına Türkiye'de kurulmuş olan radar ve haberleşme tesisleriyle, yakıt boruları, yakıt parkları gibi lojistik

Levent Şahverdi Arşivi

tesisleri, üsler ve uçak meydanları tamamen Türk Silâhlı Kuvvetlerinin kontrol ve işgali altında olup, Türkler tarafından yönetilir. NATO, Türkiye'de kurulan bu tesislerin yapımı için şimdiye kadar 3 milyar Türk lirası harcamıştır. Türkiye'de; iştirak payı, arazi istimlâki, yol, bina, kanalizasyon, elektrik ve su için, yaklaşık olarak 3 milyar lira harcamıştır. Bu, NATO üs ve tesisleriyle, NATO Andlaşmasının 3. maddesine göre Türk ve Amerikan hükûmetleri arasında imzalanan 23 Haziran 1954 tarihli Askerî Kolaylıklar Anlaşmasına dayanarak yapılmış Askerî Uygulama Anlaşmalariyle kurulan ve sadece Amerikalılar tarafından işletilen üs ve tesisler birbirine karıştırılmamalıdır.

KUZEY ATLANTİK ANDLAŞMASINA TARAF DEVLETLER ARASINDA, KUVVETLERİN STATÜSÜNE DAİR SÖZLEŞME (*)

4 Nisan 1949'da Vaşington'da imzalanan Kuzey Atlantik Andlaşmasına Taraf Devletler, Taraflardan birinin kuvvetlerinin, anlaşma yoliyle, hizmet için bir Tarafın ülkesine gönderilebileceğini nazarı itibara alarak;

Bu kuvvetlerin gönderilmesi hususundaki kararın ve gönderilme şartlarının, şartlar işbu Sözleşme ile tesbit edilmemiş bulundukça, ilgili Taraflar arasında ayrı anlaşmalara mevzu teşkil etmekte devam edeceklerini göz önünde bulundurarak :

Bu gibi kuvvetlerin diğer bir Tarafın ülkesinde

(*) **Resmî Gazete**, No. 8663 (1954) 10.3.1954 tarih ve 6375 sayılı Kanunla tasdik edilmiştir.

Levent Şahverdi Arşivi

bulundukları sırada tâbi olacakları statüyü tâyin arzusu ile,

Aşağıdaki hükümler üzerinde mutabık kalmışlardır :

MADDE I

1. İşbu Sözleşmedeki -

(a) «Kuvvet» tâbiri ile, bir Âkıd Tarafın resmî vazife ile diğer bir Âkıd Tarafın Kuzey Atlantik Andlaşması sahası içindeki ülkesinde bulunan kara, deniz veya hava silâhlı kuvvetlerine mensup personeli kasdolunur; şu kadar ki, muayyen şahısların, birliklerin veya teşkillerin işbu Sözleşme bakımından bir kuvvet yahut bir kuvvete dâhil sayılmıyacakları hususunda iki alâkalı Âkıd Taraf birbiriyle anlaşabileceklerdir.

(b) «Sivil unsur» tâbiri ile, bir Âkıd Tarafın kuvvetlerine refakat eden ve bu Tarafın ordusu hizmetinde bulunan ve tâbiiyetsiz, Kuzey Atlantik Andlaşmasına Taraf olmıyan bir Devletin, veya ülkesinde kuvvetin vazifeli bulunduğu Devletin uyruğu olmıyan, yahut mûtaden o Devletin ülkesinde mukim bulunmıyan şahıslar kasdolunur.

(c) «Yakın» tâbiri ile, bir kuvvet veya sivil unsur mensubunun eşi veyahut nafakası kuvvet veya sivil unsur mensubuna ait çocuklar kasdolunur.

(d) «Gönderen Devlet» tâbiri ile, kuvvetin mensup bulunduğu Âkıd Taraf kasdolunur.

(e) «Kabul eden Devlet» tâbiri ile, kuvvetin veya sivil unsurun ister devamlı surette, ister geçici olarak, ülkesinde bulunduğu Âkıd Taraf kasdolunur.

(f) «Gönderen Devletin Askerî Makamları» tâ-

Levent Şahverdi Arşivi

biri ile, bu Devletin kendi mevzuatına göre askerî kanunlarını, kuvvetleri ve sivil unsurları mensuplarına tatbik selâhiyetini haiz makamlar kasdolunur.

(g) «Kuzey Atlantik Konseyi» tâbiri ile, Kuzey Atlantik Andlaşmasının 9'uncu maddesi ile kurulmuş olan Konsey veya onun namına harekete yetkili her hangi bir tâli uzvu kasdolunur.

2. Bu sözleşme, Âkıd tarafların merkezî Makamlarına olduğu gibi, XX nci madde hükümlerine göre Sözleşmenin tatbik veya teşmil edileceği ülkelerin sınırları içinde, onların tâlî siyasî teşekküllerine de tatbik olunacaktır. Şu şartla ki, tâlî siyasî teşekküllere ait mallar, VIII inci madde anlamına göre, bir Âkıd Tarafa ait sayılmıyacaktır.

MADDE II

Bir kuvvet ve bir sivil unsur ve bunların mensupları ile yakınları, kabul eden Devletin kanunlarına riayet edecekler ve o Devletin ülkesinde bu sözleşmenin ruhuna uygun olmıyan hareketlerden ve hassaten her türlü siyasî faaliyetten çekineceklerdir. Gönderen Devletin makamları da bu maksatla gereken tedbirleri almakla mükelleftirler.

MADDE III

1. Bu maddenin 2'nci fıkrasında tasrih edilen şartlar altında ve bir kuvvetin veya mensuplarının giriş ve çıkışları hakkında kabul eden Devlet tarafından konulmuş formalitelere riayet olunmak şartiyle, bir kuvvetin mensupları, kabul eden Devletin ülkesine girerken veya bu ülkeyi terkederken pasaport

Levent Şahverdi Arşivi

ve vize nizamatından ve muhaceret servislerinin kontrolünden muaf tutulacaklardır. Bir kuvvet veya mensupları kezalik, kabul eden Devletin, yabancıların tescili ile murakabesine müteallik nizamlarına tâbi olmıyacaklardır, ancak, kabul eden devletin ülkesinde devamlı surette oturmaya veya ikâmetgâh tesisine hak kazanmış sayılmıyacaklardır.

2. Bir kuvvet mensuplarından istenilecek vesikalar yalnız şunlardan ibaret olup bu vesikalar istenildiğinde ibraz edilecektir:

(a) Hâmilinin adlarını, doğum tarihlerini, rütbesini, (mevcut ise) sicil numarasını ve servisini gösterir, gönderen devlet tarafından verilmiş fotoğraflı hüviyet varakası;

(b) Hâmilinin veya bir grup teşkil eden hâmillerinin kuvvet mensubu veya mensupları statüsünü haiz bulunduklarını ve emredilen hareketi tevsikan, hem gönderen devletin resmî dilinde hem de Fransızca ve İngilizce yazılmış ve gönderen devletin veya Kuzey Atlantik Andlaşması Teşkilâtının yetkili bir makamı tarafından verilmiş olan ferdî veya müşterek hareket emri. Kabul eden devlet, yetkili temsilcisi tarafından imzalanmak suretiyle, hareket emrinin tasdikını talebedebilir.

3. Sivil unsur mensupları ve yakınları ellerindeki pasaportlar, hâmillerinin bu sıfatlarını gösterir kayıtları ihtiva edecektir.

4. Bir kuvvet veya sivil unsur mensubu, gönderen devletin hizmetinden çıkar ve yurduna iade edilemez ise, gönderen devletin makamları keyfiyeti derhal kabul eden devletin makamlarına ihbar ederek bu hususta lâzımgelen bilgileri vereceklerdir. Gönderen devletin makamları kezalik, müsaadesiz

Levent Şahverdi Arşivi

gaybubeti 21 günü aşan her hangi bir mensubu kabul eden devlet makamlarına ihbar edeceklerdir.

5. Kabul eden devlet, bir kuvvet veya sivil unsur mensuplarından birinin ülkesinden çıkarılmasını talebeylediği ve yahut bir kuvvetin veya sivil unsurun eski bir mensubu veya bir mensubun yahut eski bir mensubun yakını hakkında sınırdışı etmek kararı aldığı takdirde, gönderen devlet makamları, bahis mevzuu şahsı kendi topraklarına kabul eylemek veya o şahsın kabul eden devlet ülkesi haricinde başka bir yere gönderilmesini sağlamakla mükellef olacaktır. Bu fıkra münhasıran kabul eden devletin uyruğu olmayan ve bu devletin ülkesine, bir kuvvetin veya sivil unsurun mensubu sıfatiyle yahut bir kuvvetle veya sivil unsura intisap maksadiyle girmiş bulunan şahıslar ile yakınları hakkında tatbik olunur.

MADDE IV

(a) Kabul eden Devlet, gönderen Devlet veya onun tâli uzuvları tarafından bir kuvvet veya sivil unsur mensubuna verilmiş şoför veya askerî şoför ehliyetnamesini, hâmilini imtihana veya harca tâbi tutmaksızın muteber sayacak; yahut;

(b) Gönderen Devlet veya onun tâli uzuvları tarafından verilmiş şoför veya askerî şoför ehliyetnamesini hâmil her hangi bir kuvvet veya sivil unsur mensubuna, imtihana tâbi tutmaksızın kendi şoför ehliyetnamesini verecektir.

MADDE V

1. Bir kuvvet mensupları normal olarak üniforma giyerler. Gönderen Devlet ile kabul eden Devlet Makamlarının bunun hilâfını derpiş eden bir Anlaş-

Levent Şahverdi Arşivi

ma yapmak hususundaki hakları mahfuz kalmak şartiyle, kabul eden Devletin kuvvetleri mensuplarının tâbi oldukları şartlar dairesinde sivil elbise giyebileceklerdir. Bir kuvvetin, usulüne uygun olarak kurulmuş birlikleri veya teşkilleri hududu geçerken üniforma giymiş olacaklardır.

2. Bir kuvvetin veya sivil unsurun hizmete mahsus nakil vasıtaları, kayıt numaralarına ilâveten milliyetlerini gösteren bir işaret taşıyacaklardır.

MADDE VI

Kendi talimatnameleri cevaz vermek şartiyle, bir kuvvetin mensupları silâh bulundurabilir ve taşıyabilirler. Gönderen Devletin Makamları kabul eden Devletin bu hususla ilgili taleplerini hayırhahlıkla tetkik edeceklerdir.

MADDE VII

1. İşbu maddenin hükümleri mahfuz kalmak şartiyle,

(a) Gönderen Devletin askerî makamları, mevzuatlarının kendilerine bahşettiği cezaî ve inzibatî kaza selâhiyetini, kendi askerî kanunlarına tâbi bütün şahıslar hakkında kabul eden Devletin ülkesinde kullanmak hakkını haizdirler.

(b) Kabul eden Devlet Makamları, kabul eden Devlet ülkesinde işlenilen ve bu Devletin kanunlarına göre cezayı müstelzim olan suçlar dolayısiyle bir kuvvet veya sivil unsur mensupları ile yakınları üzerinde kaza selâhiyetini haiz olacaklardır.

2. (a) Gönderen Devletin askerî makamları, bu

Levent Şahverdi Arşivi

Devletin emniyetine taallûk eden suçlar da dâhil olmak üzere, gönderen Devlet kanunlarına göre cezayı müstelzim olup ve fakat kabul eden Devlet kanunlarınca cezayı müstelzim olmıyan suçlar dolayısiyle, gönderen Devletin askerî kanunlarına tâbi şahıslar hakkında mutlak kaza selâhiyetini kullanmak hakkını haiz olacaklardır.

(b) Kabul eden Devlet Makamları, bu Devletin emniyetine taallûk eden suçlar da dâhil olmak üzere, kendi kanunlarına göre cezayı müstelzim olup ve fakat gönderen Devletin kanunlarınca cezayı müstelzim olmıyan suçlar dolayısiyle bir kuvvet veya sivil unsur mensuplarıyle yakınları hakkında mutlak kaza selâhiyetini kullanmak hakkını haiz olacaklardır.

(c) İşbu fıkra ve bu maddenin 3'üncü fıkrası bakımınlarından, bir Devletin emniyetine karşı işlenmiş suçlar şunlardır:

(i) Vatana ihanet;

(ii) Sabotaj, casusluk yahut Devletin sırlarına veya onun savunmasiyle ilgili sırlara müteallik her hangi bir kanunun ihlâli.

3. İki Tarafın kaza selâhiyetlerinin tedahülü hallerinde şu kaideler tatbik olunacaktır:

(a) Gönderen Devletin askerî Makamları, aşağıdaki hallerde, bir kuvvet veya sivil unsur mensubu hakkında kaza selâhiyetlerini rüçhaniyetle kullanmak hakkını haiz olacaklardır:

(i) Münhasıran gönderen Devletin malına veya emniyetine veya münhasıran bu Devlet kuvveti veya sivil unsuru mensubunun veya bir yakının şahsına veya malına karşı işlenen suçlar;

Levent Şahverdi Arşivi

(ii) Resmî vazifenin ifası dolayısiyle bir fiil veya ihmalden mütevellit suçlar.

(b) Bunların haricindeki her hangi bir suçun işlenmesi halinde, kabul eden Devletin Makamları kaza selâhiyetlerini rüçhaniyetle kullanmak hakkını haiz olacaklardır.

(c) Rüçhaniyet hakkını haiz olan Devlet, kaza selâhiyetini kullanmamaya karar verecek olursa, diğer Devletin Makamlarını mümkün olan süratle keyfiyetten haberdar edeceklerdir. Rüçhaniyet hakkını haiz olan Devletin Makamları, bu haktan feragat etmeleri hususunda diğer Devletin Makamlarınca yapılacak talebi, feragat keyfiyetine işbu Devletçe hususi bir ehemmiyet atfedilen hallerde, hayırhahlıkla tetkik edeceklerdir.

4. İşbu maddenin yukarıdaki hükümleri, gönderen Devletin askerî Makamlarına, kabul eden Devletin tebaası olan veya mûtat ikâmetgâhları bu Devletin ülkesinde bulunan şahıslar hakkında kaza selâhiyetini kullanmak hakkını vermez, meğer ki bu şahıslar gönderen Devletin kuvvetine mensup olalar.

5. (a) Bir kuvvet veya sivil unsur mensupları ile yakınlarının, kabul eden Devletin ülkesinde tevkif ve yukarıdaki hükümler gereğince kaza selâhiyetini kullanacak makama teslim edilmeleri hususunda, kabul eden Devletin Makamları ile gönderen Devletin Makamları birbirlerine yardım edeceklerdir.

(b) Kabul eden Devletin Makamları, bir kuvvet veya sivil unsurun her hangi bir mensubunun veya bir yakınının tevkifinden, gönderen Devletin askerî Makamlarını derhal haberdar edeceklerdir.

Levent Şahverdi Arşivi

(c) Kabul eden Devletin, hakkında kazu selâhiyetini kullanacağı bir kuvvet veya sivil unsur mensubu sanık, gönderen Devletin elinde bulunuyorsa, kabul eden Devletin cezaî takibata başlayıncaya kadar bu sanığın muhafazasından gönderen Devlet mesul olacaktır.

6. (a) Suçlu ilgili eşyanın zaptı ve indelhace teslimi de dahil olmak üzere, suçlara mütaallik gerekli tahkikatın icrası ve delillerin toplanıp meydana çıkarılması hususlarında kabul eden Devletin Makamları ile gönderen Devletin Makamları birbirlerine yardım edeceklerdir. Mamafih, suçlu ilgili eşyanın teslimi, teslim eden Makamca tesbit edilecek bir müddet zarfında iade olunması şartına bağlanabilir.

(b) Âkıd Tarafların Makamları, kaza selâhiyetlerinin tedahülünü mucip olan dâvaların neticelerinden yekdiğerini haberdar edeceklerdir.

7. (a) Kabul eden Devletin kanunlarınca mümasil bir halde ölüm cezası verilmiyorsa, bu Devletin ülkesi üzerinde gönderen Devlet Makamları tarafından bir idam hükmü infaz olunamaz.

(b) Bu maddenin hükmüne tevfikan gönderen Devletin Makamları tarafından kabul eden Devlet ülkesinde verilmiş bir hapis hükmünün infazına yardım edilmesi için gönderen Devlet Makamlarınca yapılacak talebi, kabul eden Devletin Makamları hayırhahlıkla tetkik edeceklerdir.

8. Bir sanık bu maddenin ahkâmına tevfikan bir Âkıd Tarafın Makamlarınca yargılanıp bereat kararı almış yahut hüküm giyip cezasını çekmiş veya çekmekte veyahut affedilmiş ise, aynı ülkede aynı suçtan dolayı diğer bir Âkıd Tarafın Makamlarınca

Levent Şahverdi Arşivi

tekrar yargılanamaz. Bununla beraber bu fıkranın hiçbir hükmü, gönderen Devlet Askerî Makamlarının kendi kuvvetlerinin diğer bir Âkıd Taraf Makamlarınca yargılanmış bulunan bir mensubunu, bu yargılamaya mevzu olan suçu teşkil eden fiilî veya ihmali neticesinde disiplin kaidelerinin ihmali dolayısiyle yargılamalarına mâni değildir.

9. Bir kuvvet yahut sivil unsur mensubu veya bir yakını, kabul eden Devlet kazasına tâbi olup da hakkında bu Devlet Makamlarınca takibat yapıldığı takdirde, şu haklara sahip olacaktır:

(a) Süratle yargılanmak;

(b) Duruşmadan önce, kendisine isnadolunan suç veya suçlardan haberdar edilmek;

(c) Aleyhindeki şahitlerle yüzleştirilmek;

(d) Lehindeki şahitleri, kabul eden Devlet kazasına tâbi iseler, ihzaren getirmek;

(e) Kendi seçeceği avukat tarafından veya kabul eden Devletin mer'i usullerine tevfikan adlî müzaharet yoliyle tâyin edilecek bir müdafi tarafından müdafaa olunmak;

(f) Lüzum görülüyorsa, yanında ehliyetli bir tercüman bulundurmak;

(g) Gönderen Devlet Hükûmetinin bir temsilcisi ile temas etmek ve mahkeme usulleri cevaz verdiği takdirde, bu temsilciyi duruşma esnasında hazır bulundurmak.

10. (a) Bir kuvvetin usulüne göre kurulmuş askerî birlikleri veya teşkilleri kabul eden Devletle vâki bir anlaşma neticesi işgal ettikleri kamplarla tesisler veya binalarda âsayişi temin etmek hakkını haiz olacaklardır. İşbu kuvvete bağlı askerî inzibat

Levent Şahverdi Arşivi

teşkilâtı, buralarda asayiş ve emniyeti temin için lüzumlu bütün tedbirleri alabilir.

(b) Bahsi geçen yerler dışında askerî inzibat teşkilâtı, ancak, kabul eden Devlet makamlariyle yapılacak Anlaşmalar dairesinde ve bu makamlarla irtibat halinde, kuvvet mensupları arasında disiplin ve intizamın muhafazası bakımından lüzumlu olduğu nisbette kullanılacaktır.

1. Her Âkıd Taraf, ülkesi üzerinde bulunan diğer Âkıd Taraflara ait tesislerle teçhizat, mal, evrak ve resmî malûmatın tam emniyetini ve hüsnü muhafazasını sağlayacak ve bu maksatla vaz'edilmiş kanunları ihlâl edecek şahısların tecziyesi için lüzumlu gördüğü teşrîî tedbirlere tevessül edecektir.

MADDE VIII

1. Aşağıdaki hallerde, Âkıd Taraflardan her biri, kendisine ait olup Kara, Deniz veya Hava Kuvvetleri tarafından kullanılan mallara ika edilen zarar ve hasardan dolayı diğer bir Âkıd Taraftan bütün tazminat taleplerinden feragat eder:

(i) Zarar ve hasar, diğer Âkıd Tarafın silâhlı kuvvetlerinin bir mensubu veya hizmetlisi tarafından Kuzey Atlantik Andlaşması tatbikatı ile ilgili vazifelerinin ifası sırasında ika olunmuş ise;

(ii) Zarar ve hasar, diğer Âkıd Tarafa ait olup onun silâhlı kuvvetleri tarafından kullanılan her hangi bir nakil vasıtası, gemi veya uçağın istimalinden mütevellit bulunuyorsa. Şu kadar ki, zarar ve hasarı iras eden nakil vasıtası, gemi veya uçağın Kuzey Atlantik Andlaşmasının tatbikatı ile ilgili olarak kullanılmakta olması, yahut bu şekilde kullanılmakta olan

Levent Şahverdi Arşivi

bir malın zarar ve hasara uğramış bulunması şarttır.

Bir Âkıd Tarafın diğer her hangi bir Âkıd Tarafa karşı, kurtarma ameliyesinden mütevellit tazminat taleplerinden, kurtarılan gemi veya hamule bir Âkıd Tarafın malı olması ve bu Devletin silâhlı kuvvetleri tarafından Kuzey Atlantik Andlaşmasının tatbikatı ile ilgili olarak kullanılmakta bulunması şartiyle, feragat edilecektir.

2. (a) Bir Âkıd Tarafın kendi ülkesindeki diğer malların 1 inci fıkrada tasrih olunduğu şekilde irae olunan zarar ve hasar halinde ilgili Taraflar arasında hilâfına bir Anlaşma yapılmazsa, diğer Âkıd Tarafın sorumluluğu ve ödenecek tazminatın miktarı bu fıkranın (b) bendinin hükümlerine tevfikan seçilecek tek bir hakem tarafından tâyin ve tesbit edilir. Hakem, aynı zamanda, işbu hadiseden mütevellit mukabil tazminat taleplerini de karara bağlar.

(b) Yukarıdaki (a) bendinde zikri geçen hakemi, ilgili Âkıd Taraflar birbirleriyle anlaşarak kabul eden Devletin adliye hizmetlerinde yüksek bir memuriyet işgal eden veya etmiş bulunan vatandaşları arasından seçeceklerdir. Âkıd Taraflar iki ay zarfında hâkem üzerinde anlaşmadıkları takdirde, her hangi biri, Kuzey Atlantik Teşkilâtı Nazır Vekilleri Konseyi Başkanına müracaatla, zikri geçen vasıfları haiz bir şahıs seçmesini talep edebilir.

(c) Hâkem tarafından alınacak karar her iki Âkıd Taraf için katî ve bağlayıcı mahiyette olacaktır.

(d) Hâkem tarafından kararlaştırılacak tazminatın miktarı ve bu maddenin 5'inci fıkrasının (e), (i),

Levent Şahverdi Arşivi

(ii) ve (iii) bentlerinin hükümlerine göre tevzi olunacaktır.

(e) Hâkeme verilecek ücret Âkıd Taraflar arasında Anlaşma yolu ile tesbit olunacak ve vazifesinin ifasından mütevellit gerekli masraflarla birlikte mezkûr Taraflar beyninde mütesaviyen taksim edilerek ödenecektir.

(f) Bununla beraber, zarar ve hasar aşağıda gösterilen miktarlardan daha az ise, Âkıd Taraflardan her biri tazminat talebinden feragat edecektir:

Belçika	:	70 000	Belçika Frangı
Kanada	:	1 460	Dolar
Danimarka	:	9 670	Kuron
Fransa	:	490 000	Fransız Frangı
İzlânda	:	22 800	Kuron
İtalya	:	850 000	Liret
Lüksemburg	:	70 000	Lüksemburg Fr.
Hollanda	:	5 320	Filorin
Norveç	:	10 000	Kuron
Portekiz	:	40 250	Eskudo
İngiltere	:	500	Sterlin
A.B.D.	:	1 400	Dolar

Malları aynı hadise neticesinde zarar ve hasara uğrayan diğer her hangi bir Âkıd Taraf da yukarıdaki miktarı aşmıyan tazminat taleplerinden feragat edecektir. Bu paraların kambiyo râyiçleri arasında büyük tahavvüller husule gelirse, Âkıd Taraflar gerekli ayarlamalar üzerinde mutabık kalacaklardır.

3. Bu maddenin 1'nci ve 2'nci fıkraları bakımından, bir geminin bahis mevzuu olduğu hallerde, «bir Âkıd Tarafa ait» tâbiri, bu Âkıd Tarafça donatılmış olarak kiralanmış veya donatılmış olarak el konulmuş yahut harb ganimeti olarak zaptedilmiş

Levent Şahverdi Arşivi

olan gemilere de şâmildir. Lâkin riziko veya malî mesuliyetin işbu Âkıd Taraftan gayri bir şahsa terettübetmesi hali bundan müstesnadır.

3. Âkıd Taraflardan her biri silâhlı kuvvetleri mensuplarından birinin resmî vazifesini ifası sırasında yararlanmasından veya ölümünden mütevellit olarak diğer bir Âkıd Tarafa karşı bütün tazminat taleplerinden feragat edecektir.

4. Mukavelelerden mütevellit ve bu maddenin 6'ncı veya 7'nci fıkralarının şümulüne giren tazminat talepleri hariç olmak üzere, bir kuvvet veya sivil unsur mensubunun resmî vazifesini ifa sırasında vâki her hangi bir fiil veya ihmalinden yahut bu kuvvet veya sivil unsurun hukukan mesuliyetini mucip olarak kabul eden Devletin ülkesinde Âkıd Taraflardan gayrı 3'ncü şahıslara hasar ve zarar iras eden diğer her hangi bir fiil ihmal veya hâdiseden mütevellit tazminat talepleri, kabul eden Devletçe aşağıdaki hükümler dairesinde muameleye konulacaktır:

(a) Tazminat talepleri, kabul eden Devletin kendi silâhlı kuvvetlerinin faaliyetinden mütevellit tazminat taleplerine mütaallik kanun ve nizamlara tevfikan muameleye konulur, tetkik ve intaç edilir.

(b) Kabul eden Devlet, bu gibi tazminat taleplerini sulhen intaç edebilir. Üzerinde mutabık kalınan veya hüküm olunan meblâğ kabul eden Devletin parası ile ödenir.

(c) Gerek sulhen tesviye yoliyle veya kabul eden Devletin selâhiyetli mahkemesi tarafından verilen karar mucibince yapılmış bulunan böyle bir ödeme, gerek tazminat talebinin reddi hakkında selâhiyetli mahkemece verilecek karar Âkıd Taraflar için katî ve bağlayıcı mahiyette olacaktır.

Levent Şahverdi Arşivi

(d) Kabul eden Devletçe ödenen her tazminata ait malûmat, gerekli tafsilâtı havi bir rapor ve aşağıdaki (e), (i), (ii) ve (iii) bentlerine tevfikan hazırlanmış bir tevzi teklifi ile birlikte, alâkadar gönderen Devletlere ulaştırılacaktır. İki ay zarfında cevap alınmadığı takdirde, taksim teklifi kabul edilmiş sayılacaktır.

(e) Bu maddenin 2'nci fıkrasına ve yukarıdaki bentlere tevfikan tazminat taleplerini karşılamak üzere sarf olunacak meblâğ Âkıd Taraflar arasında şu şekilde taksim edilecektir:

(i) Yalnız bir gönderen Devletin sorumlu olduğu hallerde, tesbit edilen veya hüküm olunan tazminat miktarının % 25'i kabul eden Devlet, % 75'i gönderen Devlet tarafından ödenecektir.

(ii) Zarar ve hasardan birden fazla Devletin sorumlu olduğu hallerde, tesbit edilen veya hüküm olunan tazminat miktarı aralarında mütesaviyen taksim olunacaktır. Bununla beraber, kabul eden Devlet sorumlu Devletlerden biri değilse, tazminata iştirak hissesi diğer gönderen Devletlerden her birinin hissesinin yarısı kadar olacaktır.

(iii) Zarar ve hasar Âkıd Devletlerin silâhlı kuvvetleri tarafından iras edilmiş olmakla beraber bu kuvvetlerden birine veya birkaçına katiyetle kabili izafe değilse, tesbit edilen veya hüküm olunan tazminat, ilgili Âkıd Taraflar arasında mütesaviyen taksim olunacaktır. Bununla beraber, kabul eden devlet, silâhlı kuvvetleri zarar ve hasara sebebiyet veren Devletlerden biri değilse, tazminata iştirak hissesi ilgili gönderen Devletlerden her birinin hissesinin yarısı kadar olacaktır.

(iv) Her 6 ayda bir, tazminatının yüzde esası

Levent Şahverdi Arşivi

üzerinden taksimi kabul edilmiş her vaka ile ilgili olarak, mevzubahis 6 aylık devre zarfında kabul eden Devlet tarafından yapılan tediyeleri gösterir bir cetvet hazırlanacak, hisselerinin ödenmesi talebiyle birlikte alâkalı gönderen Devletlere ulaştırılacaktır.

(f) Bu fıkranın (b) ve (e) bentleri hükümlerinin tatbiki bir Âkıd Tarafı ciddî surette müşkül bir duruma düşürecek olursa, bu Taraf, başka bir hal şekli bulmasını Kuzey Atlantik Konseyinden talep edebilir.

(g) Resmî vazifenin ifasından mütevellit ihtilâfların bahis mevzuu olduğu hallerde, bir kuvvet veya sivil unsur mensubu hakkında kabul eden Devlet ülkesinde verilen hükümler icra yoliyle infaz olunamaz.

(h) İşbu maddenin 2'nci fıkrasının şümulüne giren tazminat taleplerine, işbu fıkranın (e) bendinin tatbik edildiği haller hariç olmak üzere, bu fıkranın hükümleri bir geminin seyrüseferinden veya işletilmesinden yahut bir hamulenin tahmil, nakil ve tahliyesinden mütevellit tazminat taleplerine tatbik olunamaz; meğer ki, bir şahsın ölümü veya yaralanması bahis mevzuu olsun ve işbu maddenin 4'ncü fıkrası kabili tatbik olmasın.

6. Bir kuvvet yahut sivil unsur mensuplarının kabul eden Devletin ülkesinde resmî vazife dışında vâki zarar ve hasarı mucip fiil veya ihmallerinden mütevellit tazminat talepleri aşağıdaki şekilde muameleye konulacaktır.

(a) Kabul eden Devletin makamları, zarar gören şahsın hareket tarzı da dâhil olmak üzere, hâdise ile münasebattar bütün şartları nazarı itibara almak suretiyle tazminat talebini tetkik ederek ta-

Levent Şahverdi Arşivi

lep sahibine verilecek tazminatı adalet ve hakkaniyete uygun olarak tesbit edecek ve bu hususta bir rapor hazırlıyacaklardır.

(b) Rapor, gönderen Devletin makamlarına tevdi olunacak, bu makamlar da, vakit geçirmeden, cemile olarak bir tazminat teklif edilip edilmiyeceğini, edilecekse miktarının ne olacağını kararlaştıracaklardır.

(c) Cemile olarak bir ödeme yapmak teklifinde bulunulduğu ve bu teklif alâkadarlarca matlup tazminatın tam karşılığı olarak kabul olunduğu takdirde, gönderen Devletin makamları tediyeyi bizzat yapacak ve kabul eden Devlet makamlarını bu kararlarından ve ödedikleri meblâğın miktarından haberdar edeceklerdir.

(d) Talebi tamamen tatmin eden bir tazminat verilmedikçe veya böyle bir tazminat verilinceye kadar, bu fıkranın hiçbir hükmü, kabul eden Devlet mahkemelerinin bir kuvvet veya sivil unsur mensubu hakkında adli takibatta bulunmalarına mâni teşkil etmiyecektir.

7. Bir gönderen Devletin silâhlı kuvvetlerine ait her hangi bir nakil vasıtasının müsaadesiz kullanılmasından mütevellit tazminat talepleri hakkında bu maddenin 6'ncı fıkrasına göre muamele ifa olunacaktır. Bir kuvvet veya sivil unsurun kanunen sorumlu olmaları hali bundan müstesnadır.

8. Bir kuvvet veya sivil unsur mensubunun zarar ve hasarı mucip fiil veya ihmalinin resmî vazifenin ifası sırasında vukubulmuş olup olmadığı veya bir gönderen Devlete ait her hangi bir nakil vasıtasının müsaadesiz kullanıp kullanılmadığı hususlarında ihtilâf çıktığı takdirde, mesele, bu maddenin

Levent Şahverdi Arşivi

2'nci fıkrasının (b) bendi mucibince tâyin edilmiş bir hakeme havale olunacak ve hakemin mezkûr hususlar hakkında vereceği karar katî ve nihaî olacaktır.

9. İşbu maddenin 5'nci fıkrasının (g) bendinde derpiş edilen haller hariç olmak üzere, gönderen Devlet, bir kuvvet veya sivil unsur mensubu için kabul eden Devlet mahkemelerinin hukukî kaza selâhiyetinden muafiyet talep edemez.

10. Âkıd Tarafları ilgilendiren tazminat taleplerinde, tahkikatın hakkaniyete uygun bir şekilde yapılması ve karara varılması için gereken delillerin toplanması hususunda gönderen Devletin makamları ile kabul eden Devletin makamları yekdiğeri ile iş birliği yapacaklardır.

MADDE IX

1. Bir kuvvet veya sivil unsur mensupları ile bunların yakınları, şahsî istihlâkleri için lüzumlu malları ve muhtaç oldukları hizmetleri kabul eden Devletin vatandaşları ile aynı şartlar altında mahallinde mübayaa ve temin edebilirler.

2. Bir kuvvet veya sivil unsurun iaşesi için mahallî kaynaklardan tedariki icabeden maddeler normal olarak kabul eden Devletin silâhlı kuvvetleri için bu gibi mevadı mübayaa eden makamlar tarafından satın alınacaktır. Bu gibi mübayaatın kabul eden Devletin ekonomisi üzerine menfî her hangi bir tesir hâsıl etmesini önlemek için, bu Devletin yetkili makamları, indelhace, satınalınması tahdit veya menedilecek maddeleri tesbit ve irae edeceklerdir.

3. Halen meriyette bulunan ve kabul eden ve gönderen Devletlerin yetkili temsilcileri arasında

Levent Şahverdi Arşivi

bundan böyle akdedilebilecek sözleşmeler ahkâmı mahfuz kalmak şartiyle, bir kuvvet veya sivil unsur için lüzumlu bina ve arsaların tedarikine ve bu hususla ilgili hizmet ve kolaylıkların teminine muktazi tertibatı almaktan yalnız kabul eden Devletin makamları sorumlu olacaktır. Bu Sözleşmelerle tertipler, imkânın müsaadesi nispetinde, kabul eden Devletin mümasil personelinin iskân ve ibatesine mütaallik nizamlara uygun olacaktır. Hilâfını derpiş eden sarih bir mukavele mevcut olmadıkça, binalarla arazinin işgal veya istimalinden ve istifade olunacak hizmetlerle kolaylıklardan doğan haklarla vecibeleri kabul eden Devletin kanunları tâyin edecektir.

4. Bir kuvvet veya sivil unsurun mahallî sivil el emeğine olan ihtiyaçları, kabul eden Devletin mümasil ihtiyaçlarının tâbi olduğu usullere göre, bu Devletin makamlarının yardımı ve mahallî iş bürolarının tavassutu ile karşılanacaktır. İş verme ve çalışma şartları, hassaten ücretlerle sair ek ödemeler ve işçiyi koruma şartları, kabul eden devletin kanunlarına tevfikan tesbit edilecektir. Bir kuvvet veya sivil unsur tarafından istihdam olunan bu gibi sivil işçiler, ne maksatla olursa olsun, bir kuvvetin veya sivil unsurun mensubu telâkki edilmiyeceklerdir.

5. Bulunduğu yerdeki hasta bakımı veya diş et tedavi servisleri gayrikâfi olan bir kuvvetin veya sivil unsurun mensupları ile onların yakınları, kabul eden devletin mümasil personeli ile aynı şartlar altında, hastane tedavisi dâhil, tıbbî ihtimam ve diş bakımı görürler.

6. Bir kuvvet veya sivil unsur mensuplarına seyahat hususunda kolaylıklar gösterilmesi ve bilet ücretlerinde tenzilât yapılması için vukubulacak ta-

Levent Şahverdi Arşivi

lepler, kabul eden devlet tarafından en müsait şekilde tetkik olunacaktır. Bu gibi kolaylıklarla tenzilât alâkadar Hükûmetler arasında yapılacak hususî anlaşmalara mevzu teşkil edecektir.

7. Âkıd Taraflar arasında yapılacak umumî veya hususî mahiyette her türlü malî anlaşmaların hükümleri mahfuz kalmak şartiyle, bu maddenin 2 nci, 3 ncü, 4 ncü ve icabında 5 nci ve 6 ncı fıkralarına tevfikan tedarik edilmiş eşya ile sağlanmış mesken ve hizmetlileri, kuvvetin ait olduğu makamlar vakit geçirmeden mahallî para ile ödiyeceklerdir.

8. Bir kuvvet veya sivil unsur veya bunların mensupları ile yakınları, işbu maddeye dayanarak kabul eden devletin malî mevzuatına göre eşya mübayaatının ve hizmetlerin tâbi olduğu vergi ve resimler hususunda muafiyetten istifade edemezler.

MADDE X

1. Kabul eden devlet ülkesinde her hangi bir verginin tarhı, mükellefin orada ikâmetgâh tesis etmesine yahut oturmasına bağlı bulunuyorsa, bir kuvvet veya sivil unsur mensubunun bu sıfatla bu devlet ülkesinde geçirdiği müddetler vergi bakımından ikâmet devresi telâkki edilmiyecek ve ilgili şahıs ikâmetgâh veya mesken değiştirmiş sayılmıyacaktır. Bir kuvvet veya sivil unsur mensuplarının bu sıfatları dolayısiyle gönderen devletten aldıkları maaş ve muhassesat veya kabul eden devlet ülkesinde mevcudiyeti sırf sahiplerinin muvakkaten orada bulunmasından ileri gelen bütün maddî menkul emvali her türlü mahallî vergilerden muaftır.

2. Bu maddenin hiçbir hükmü, bir kuvvet veya

Levent Şahverdi Arşivi

sivil unsur mensubunun bu sıfatı ile ilgili faaliyeti dışında kabul eden Devlet ülkesinde girişeceği kâr getiren her hangi bir teşebbüsten vergi alınmasına mâni teşkil etmiyeceği gibi, mesken ve ikâmetgâhı kabul eden Devlet ülkesi dışında sayılsa bile, 1 nci fıkrada bahsi geçen maaş ve muhassesatı ile maddî menkul malları hariç olmak üzere, onun, mahallî kanunlara göre vergiye tâbi tutulmasına engel olamaz.

3. Bu maddenin hükümleri XI nci maddenin 12 nci fıkrasındaki tarifin mevzuu olan «resim» lere tatbik olunmaz.

4. Bu madde bakımından, kabul eden Devletin vatandaşları «bir kuvvet mensubu» tâbirinin şümulüne girmiyecektir.

MADDE XI

1. İşbu Sözleşmede mevcut, hilâfına sarih hükümler mahfuz kalmak şartiyle, bir kuvvet veya sivil unsur mensupları ile onların yakınları, kabul eden Devletin gümrük makamlarınca tatbik edilen kanun ve nizamlara tâbi olacaklardır. Kabul eden Devletin gümrük makamları, hassaten, bu Devletin kanun ve nizamlarca derpiş edilen umumî şartlar dairesinde, bir kuvvet veya sivil unsur mensupları ile onların yakınlarının üstlerini, eşyalarını ve nakil vasıtalarını aramak ve kanunlarla nizamata tevfikan müsaderelerde bulunmak hakkını haizdirler.

2. (a) Bu Sözleşmenin ekinde gösterilen şekilde bir Triptik'in ibrazı üzerine, bir kuvvete veya sivil unsura ait zâtülhareke hizmete mahsus nakil vasıtalarının bilârüsum muvakkaten ithaline ve tekrar ihracına müsaade edilir.

Levent Şahverdi Arşivi

(b) Bu gibi nakil vasıtalarından zatülhareke olmıyanların muvakkaten ithali bu maddenin 4 ncü fıkrası, tekrar ihracı ise 8 nci fıkrası hükümlerine tâbidir.

(c) Bir kuvvet veya sivil unsurun hizmete mahsus nakil vasıtaları, vasıtaların yollarda istimali ile ilgili vergilerden muaftır.

3. Resmî mühürle mühürlenmiş resmî evrak gümrük muayenesine tâbi değildir. Sıfatları ne olursa olsun, bu gibi evrakı nakleden kuriyeler, III ncü maddenin 2 (b) bendinde zikir olunan (ferdî hareket emri» ni hâmil olacaklardır. Bu hareket emri, nakledilen mazrufların sayısını gösterecek ve bunların yalnız resmî evrakı ihtiva ettiklerini tevsik edecektir.

4. Bir kuvvet kendi teçhizatını ve münhasıran kendisinin ve kabul eden Devletçe müsaade edilen hallerde, sivil unsurla yakınlarının istimaline mahsus mâkul miktarlarda yiyecek, ikmal maddeleri ve sair eşyayı gümrük resminden muaf olarak ithal edebilir. Gümrük resminden muaf olarak bu surette ithalâtta bulunabilmesi için, giriş noktası gümrük dairesine, kararlaştırılacak gümrük vesikaları ile birlikte şekli, gönderen Devlet ile kabul eden Devlet arasında tesbit olunmuş ve gönderen Devletçe bu hususta salâhiyettar kılınan bir şahıs tarafından imzalanmış bir belgenin tevdii lâzımdır. Bu belgeleri imzaya yetkili şahsın tâyini, kabul eden Devletin gümrük makamlarına bildirilecek ve imzasının örneği ile kullanacağı mühürlerin nümuneleri de bu makama gönderilecektir.

5. Bir kuvvet veya sivil unsur mensubu, vazifeye başlamak üzere, veya yakınları kendisine mü-

Levent Şahverdi Arşivi

lâki olmak üzere, kabul eden Devlet ülkesine ilk gelişlerinde şahsî eşyaları ile ev eşyalarını hizmet müddeti için gümrük resminden muaf olarak ithal edebilirler.

6. Bir kuvvet veya sivil unsur mensupları, kendileriyle yakınlarının istimaline mahsus motörlü hususi nakil vasıtalarını gümrük resminden muaf olarak muvakkaten ithal edebilirler. Bu madde mucibince, hususi nakil vasıtalarına, bunların yollarda istimali ile ilgili vergilerden muafiyet tanınması mecburiyeti yoktur.

7. Münhasıran bir kuvvet ve onun sivil unsurunun istimali için yapılan ithalât ile işbu maddenin 5 ve 6 ncı fıkraları mucibince yapılan ithalât haricinde, bir kuvvetin makamları veya bir kuvvet yahut sivil unsur mensupları tarafından yapılan ithalâta işbu madde gereğince gümrük resminden muafiyet tanınmıyacağı gibi bu ithalât diğer şartlardan da istisna edilmez.

8. Yukarıdaki 2 nci fıkranın (b) ile 4 ncü, 5 nci veya 6 ncı fıkralar mucibince gümrük resminden muaf olarak ithal edilmiş bulunan eşya,

(a) Serbestçe tekrar ihraç edilebilir; şu şartla ki, eşya 4 ncü fıkra mucibince ithal edilmiş ise, gümrük dairesine aynı fıkraya tevfikan tanzim edilmiş bir belge tevdi edilecektir. Ancak, gümrük makamları, tekrar ihraç edilen eşyanın belgede gösterilen ve hakikaten 2 nci fıkranın (b) bendi, 4 ncü, 5 nci veya 6 ncı fıkralar mucibince ithal edilmiş eşya olup olmadığını tahkik edebilirler.

(b) Kabul eden Devlet ülkesinde ne satış, ne de hibe yoliyle ahara ferağ olunamaz. Bununla beraber, muayyen hâllerde, kabul eden Devletin alâ-

Levent Şahverdi Arşivi

kadar makamlarınca tesbit olunacak şartlar altında, (Meselâ gereken resim ve vergiler ödenmek ve dış ticaret ve kambiyo murakabesinin icaplarına tevfikan hareket olunmak suretiyle) böyle bir ferağ muamelesine müsaade olunabilir.

9. Kabul eden Devlet ülkesi dâhilinde satın alınan eşya, ancak bu Devletin yürürlükte bulunan nizamatına tevfikan ihraç olunabilir.

10. Usulüne uygun olarak kurulmuş birlik veya teşkillerin hududu geçişleri için, usulü dairesinde önceden haberdar edilmek şartiyle, ilgili gümrük makamlarınca hususi kolaylıklar gösterilecektir.

11. Bir kuvvete veya onun sivil unsuruna ait hizmete mahsus nakil vasıtaları, uçaklar ve gemilerde kullanılacak yakıt, yağ ve makine yağlarının bilcümle vergi ve resimlerden muaf olarak teslim edilebilmesi için kabul eden Devlet tarafından hususi tertibat alınacaktır.

12. İşbu maddenin 1 ilâ 10 ncu fıkralarındaki:

«Rüsum» tâbiriyle, yapılmış hizmetlerin karşılığını teşkil eden tekâlif ve vergiler müstesna olmak üzere, icabı hale göre ithalât ve ihracat üzerinden alınan Gümrük resimleri ve bütün diğer resim ve vergiler kasıt olunur.

«İthalât» tâbiri, mallar kabul eden Devletin ülkesinde yetiştirilmemiş, istihsal veya imal edilmemiş olmak şartiyle, bunların gümrük antrepolarında çekilmesine veya devamlı surette bu antrepolarda muhafaza edilmesine de şâmildir.

13. İşbu maddenin hükümleri yalnız, bahse konu malların kabul eden Devlet ülkesine ithalini ve oradan ihracını değil, aynı zamanda transit suretiyle bir Âkid Tarafın ülkesinden geçmesi halini de der-

Levent Şahverdi Arşivi

piş eder. Bu itibarla işbu maddedeki «kabul eden Devlet» tâbiri, malların ülkesinden transit olarak geçtiği her hangi bir Âkıd Tarafa da şâmil olacaktır.

MADDE XII

1. Kabul eden Devletin gümrük ve maliye makamları, bu Sözleşme ile derpiş olunan gümrük ve malî hususlardaki muafiyet ve imtiyazların bahşını, suiistimali önlemek üzere vaz'ına lüzum görecekleri hükümlere riayet olunmasına meşrut kılabilirler.

2. Mezkûr makamlar, kabul eden Devlet ülkesinde yetiştirilmiş, istihsal veya imal edilmiş olup ihraç edilmedikleri takdirde verilmesi lâzım gelen vergi ve resimler ödenmeksizin veya bunların iadesi suretiyle ihraç edilmiş bulunan malların ithali halinde, bunlar hakkında işbu Sözleşmede derpiş edilen muafiyetleri tanımaktan imtina edebilirler. Gümrük antreposunda mahfuz bulunmaları dolayısiyle «ihraç edilmiş» sayılan mallar, antrepodan çekilmeleri halinde ithal edilmiş telâkki olunur.

MADDE XIII

1. Kabul eden Devletin makamları ile gönderen Devlet makamları, gümrük ve maliye, kanun ve nizamlarının ihlâlinden mütevellit suçlar hakkında tahkikat icrası ve delil toplanması hususlarında birbirlerine yardım edeceklerdir.

2. Kabul eden Devletin gümrük ve maliye makamlarınca veya onlar namına müsadere edilebilecek maddelerin bu makamlara teslimini teminen, bir kuvvetin makamları ellerinden gelen her yardımı yapacaklardır.

Levent Şahverdi Arşivi

3. Bir kuvvetin makamları, kuvvetin veya sivil unsurun mensupları ile onların yakınları tarafından tediyesi gereken vergi, resim ve para cezalarının ödenmesini teminen ellerinden gelen yardımı yapacaklardır.

4. Bir kuvvet veya sivil unsur mensubuna değil de, bir kuvvete veya sivil unsura ait olan ve gümrük veya malî kanun ve nizamların ihlâline müteallik bir suç dolayısiyle kabul eden Devlet makamları tarafından müsadere edilmiş bulunan hizmete mahsus nakil vasıtaları ve maddeler ilgili kuvvetin alâkadar makamlarına teslim olunacaktır.

MADDE XIV

1. Bir kuvvet, sivil unsur, bunların mensupları ve yakınları gönderen Devletin kambiyo nizamatına tâbi kalacak ve aynı zamanda kabul eden Devletin nizamlarına uyacaklardır.

2. Gönderen ve kabul eden Devletlerin kambiyo makamları, bir kuvvete, bir sivil unsura veya mensuplarına ve yakınlarına tatbik edilmek üzere hususi nizamlar vaz'edebilirler.

MADDE XV

1. Bu maddenin 2 nci fıkrasının hükümleri mahfuz kalmak şartiyle, Kuzey Atlantik Andlaşmasının tatbikini icabettirecek muhasematın tahaddüsü halinde işbu Sözleşme yürürlükte kalmakta devam edecektir. Şu kadar ki, VIII nci maddenin 2 nci ve 5 nci fıkralarının, tazminat taleplerine mütedair hükümleri harb hasar ve zararlarına şâmil olmıyacak

Levent Şahverdi Arşivi

ve işbu Sözleşmedeki hükümler, betahsis III ncü ve VII nci maddeler, alâkadar Âkıd Taraflarca derhal yeniden gözden geçirilecektir. Mezkûr Âkıd Taraflar, Sözleşmenin tatbiki bakımından şayanı arzu bulacakları tadilleri yekdiğeriyle anlaşarak icra edebilirler.

2. Yukarda tarif edildiği veçhile, muhasemat halinde, Âkıd Taraflardan her biri, diğer Âkıd Taraflara 60 gün evvelinden ihbarda bulunmak suretiyle, işbu Sözleşmenin her hangi bir hükmünün tatbikini kendi bakımından talik etmek hakkını haizdir. Bu hak kullanıldığında, Âkıd Taraflar, tatbiki talik edilen hükümlerin yerini alacak münasip hükümleri kararlaştırmak üzere derhal birbirleriyle istişarelerde bulunacaklardır.

MADDE XVI

Âkıd Taraflar arasında işbu Sözleşmenin tefsir veya tatbikinden çıkabilecek bütün ihtilâflar haricî kaza merciine başvurulmadan, müzakere yoliyle alâkadarlar beyninde hal olunacaktır. Sözleşmede hilâfına sarih bir hüküm mevcut olmadıkça, doğrudan doğruya müzakere yoliyle hal olunamıyan ihtilâflar Kuzey Atlantik Konseyine havale olunacaktır.

MADDE XVII

Âkıd taraflardan her hangi biri, her zaman, bu Sözleşmenin her hangi bir maddesinin tadilini talep edebilir. Böyle bir talep Kuzey Atlantik Konseyine yapılacaktır.

Levent Şahverdi Arşivi

MADDE XVIII

1. İşbu Sözleşme tasdik edilecek ve tasdiknameler mümkün olan süratle Amerika Birleşik Devletleri Hükûmetine tevdi olunacaktır. Amerika Birleşik Devletleri Hükûmeti, her mümzi Devleti tasdiknamelerin tevdii tarihlerinden haberdar edecektir.

2. Dört mümzi Devletin tasdiknamelerini tevdi ettikleri tarihten 30 gün sonra işbu Sözleşme, bu devletler arasında yürürlüğe girecektir. Diğer her bir mümzi Devlet için Sözleşme, bu Devletin tasdiknamesini tevdiinden 30 gün sonra meriyete girecektir.

3. Yürürlüğe girdikten sonra, işbu Sözleşme, Kuzey Atlantik Konseyi tarafından tasvip olunmak ve Konseye tesbit edilecek şartlara uymak kaydiyle, Kuzey Atlantik Andlaşmasına katılan her hangi bir Devletin iltihakına açık bulunacaktır. İltihak, Amerika Birleşik Devletleri Hükûmetine bir iltihak belgesi tevdi edilmek suretiyle vukubulacak, Amerika Birleşik Devletleri de her mümzi ve iltihak etmiş Devleti, işbu belgenin tevdi tarihinden haberdar edecektir. İltihak belgesini tevdi eden Devletler için Sözleşme, tevdiin vukubulduğu tarihten 30 gün sonra yürürlüğe girecektir.

MADDE XIX

1. İşbu Sözleşme, yürürlüğe girdiği tarihin üzerinden dört yıl geçtikten sonra, her hangi bir Âkıd Tarafça fesih olunabilir.

2. Sözleşmenin her hangi bir Âkıd Tarafça feshi, Amerika Birleşik Devletleri Hükûmetince bu Ta-

Levent Şahverdi Arşivi

rafça yazılı bir tebliğde bulunulmak suretiyle vukubulur. Amerika Birleşik Devletleri Hükûmeti, her fesih tebliğini, tebellüğ tarihi ile birlikte diğer Âkıd Taraflara bildirecektir.

3. Fesih, bu hususiaki tebliğin Amerika Birleşik Devletleri Hükûmetince tebellüğ edildiği tarihten bir sene sonra hüküm ifade edecektir. Bu bir yıllık müddetin hitamında Sözleşme, fesheden Taraf için yürürlükten çıkacak, fakat diğer Âkıd Taraflar için mer'i kalmakta devam edecektir.

MADDE XX

1. Bu maddenin 2 nci ve 3 ncü fıkralarının hükümleri mahfuz kalmak şartiyle, işbu Sözleşme ancak Âkıd Tarafların anavatan ülkelerine tatbik olunacaktır.

2. Bununla beraber, her hangi bir devlet, tasdiknamesini yahut iltihak belgesini tevdi ettiği tarihte veya bilâhara, Amerika Birleşik Devletleri Hükûmetine yapacağı tebligat ile (tebliği yapan devletçe lüzumlu telâkki edildiği takdirde, onun alâkadar gönderen devletlerle ayrı ayrı özel anlaşmalar akdetmek hakkı mahfuz kalmak şartiyle) işbu Sözleşmenin, Atlantik Andlaşması bölgesi içinde bulunup milletlerarası münasebetlerinden kendi mesul olduğu ülkelerin cümlesine veya her hangi birine şâmil olacağını beyan edebilir. Bu takdirde işbu Sözleşme, tebligatın Amerika Birleşik Devletleri Hükûmetince tebellüğünden 30 gün sonra yahut icabında, özel anlaşmaların akdi veya Sözleşmenin, XVIII nci maddede tarif edildiği veçhile yürürlüğe girmesi tarihlerinden hangisi geç ise o tarihten 30 gün sonra

Levent Şahverdi Arşivi

mer'iyete girmek üzere, tebligatta mezkûr ülke veya ülkelere şâmil bulunacaktır.

3. Bu maddenin 2 nci fıkrasına tevfikan, Sözleşmenin, milletlerarası münasebetlerinden mesul bulunduğu her hangi bir ülkeye şâmil olacağını bildirmiş olan bir devlet, XIX ncu maddenin hükümleri dairesinde Sözleşmeyi ayrıca yalnız bu ülke bakımından da feshedebilir.

Keyfiyeti tasdikan, aşağıda imzaları bulunan murahhaslar işbu Sözleşmeyi imzalamışlardır.

1951 yılı Haziranın on dokuzuncu günü, Londra'da, her ikisi de aynı derecede muteber olmak üzere, İngiliz ve Fransız dillerinde ve Amerika Birleşik Devletleri Hükûmeti Arşivine tevdi olunacak tek nüsha halinde tanzim olunmuştur. Amerika Birleşik Devletleri Hükûmeti, imzalıyan ve iltihak eden bütün devletlere Sözleşmenin tasdikli nüshalarını tevdi edecektir.

Belçika Krallığı için: Obert de Thieusies

Kanada için: L. D. Wilgess

Danimarka Krallığı için: Steensen. Leth

Fransa için: Herve Alphand

İzlânda için: Gunulauger Petursson

İtalya için: A. Rossı - Longhı

Lüksemburg Büyük Dukalığı için: A. Classen

Hollânda Krallığı için: A. W. L. Tjard Van Starkenborgh - Stachouwer

Norveç Krallığı için: Dag Bryn

Portekiz için: R. Ennes Ulrıch

İşbu Sözleşme yalnız Avrupa Kıt'asındaki Portekiz Arazisinde kabili tatbik olup mücavir ada-

Levent Şahverdi Arşivi

lara ve denizaşırı eyaletlere şâmil değildir.
Büyük Britanya Birleşik Krallığı ve Kuzey İrlânda için: Herbert Morrisson
Amerika Birleşik Devletleri için: Charles M. Spofford.

Ek

Memleket Vekâlet veya Servis
Triptik (*)
..... den ..... ya kadar muteberdir.
Aşağıda mezkûr hizmete mahsus nakil vasıtasının ..... ye muvakkat ithali için:
Tip:

Kayıt numarası: Motör numarası:
Yedek lâstikler:

Sabit muhabere teçhizatı:

Triptik hâmilin isim ve imzası
Verildiği tarih: emriyle

Muvakkat giriş ve çıkış
Tarih

Liman veya Gümrük
Dairesinin adı:

Gümrük memurunun imza ve mührü

(*) Bu vesika, gönderen Devletin lisanı ile birlikte Fransızca ve İngilizce yazılmalıdır.

Levent Şahverdi Arşivi

Çıkış :

Giriş :

Çıkış :

Giriş :

Çıkış :

Giriş :

Çıkış :

Giriş :

KUZEY ATLANTİK ANDLAŞMASINA TARAF DEVLETLER ARASINDA, KUVVETLERİN STATÜSÜNE MÜTEDAİR SÖZLEŞME

Mutabık kalınan zabıt

Kuzey Atlantik Konseyi Nazır Yardımcıları,

Kuzey Atlantik Andlaşmasına Taraf Devletler arasında, Kuvvetlerinin Statüsüne müteallik olarak 19 Haziran 1951 tarihinde Londra'da imzalanan Sözleşme gereğince bâzı vazifelerin Nazır Muavinleri Konseyinin Başkanına tevdi edilmiş olduğunu;

Ve Kuzey Atlantik Andlaşması Teşkilâtının yeniden teşkilâtlandırılması neticesinde Nazır Muavinleri Konseyi Başkanlığının 4 Nisan 1952 de lâğvedileceğini nazarı itibara alarak;

Levent Şahverdi Arşivi

Bahsi geçen vazifelerin bu tarihten itibaren Teşkilâtın Genel Sekreteri, onun gaybubetinde Vekili veya Kuzey Atlantik Konseyinin kararlaştıracağı diğer bir şahıs tarafından ifa olunacağını Hükûmetleri namına kabul eylerler.

1952 senesi Nisan ayının 4 ncü günü tanzim olunmuştur.

Belçika için : Adre de Staercke
Kanada için : L. D. Wilgress
Danimarka için : Steensen - Leth
Fransa için : Herve Alphand
İzlânda için : Gunnlaugur Petursson
İtalya için : A. Rossi - Longhi
Lüksemburg için : A. Clasen
Hollanda için : A. R. Tammenoms Bakker
Norveç için: Dag Bryn
Portekiz için : R. Ennes Ulrich
Birleşik Krallık için : F. R. Hoyer Millar
Amerika Birleşik Devletleri için : Charles M. Spofford.

KUZEY ATLANTİK KONSEYİ

Nato hizmete özel — 25 Ağustos 1952
M (52) 63 (katî)

Türkiye ve Yunanistan'ın «Kuzey Atlantik Andlaşmasına Taraf Devletler Arasında, Kuvvetlerinin Statüsüne Dair Sözleşmeye» iltihakları hakkında karar

Levent Şahverdi Arşivi

(Konseyin 20 Ağustos 1952 tarihli toplantısında kabul olunmuştur. «C - R (52) 18 remizli vesikanın II nci maddesi»)

Kuzey Atlantik Konseyi :

Türkiye ve Yunanistan'ın Kuzey Atlantik Andlaşmasına katılmış olmalarını göz önünde tutarak,

19 Haziran 1951 tarihinde Londra'da imzalanan, «Kuzey Atlantik Andlaşmasına Taraf Devletler Arasında, Kuvvetlerinin Statüsüne Dair Sözleşme» nin XVIII nci maddesi ahkâmını nazarı itibara alarak;

«Kuzey Atlantik Andlaşmasına Taraf Devletler arasında, Kuvvetlerinin Statüsüne Dair Sözleşme» yürürlüğe girince, Türkiye ve Yunanistan Hükûmetlerini mezkûr Sözleşmeye katılmaya davet eder, ve

Sözleşmenin VIII nci maddesinin 2 (f) fıkrasına tevfikan, Sözleşmeye katılacak Tarafların, iltihak vesaikını tevdi ederlerken, mezkûr hükümde derpiş olunan zarar ve hasar :

Yunanistan için : 21 000 000 Drahmiyi

Türkiye için : 3 900 T. Lirasını

aşmadığı takdirde, tazminat taleplerinden feragat etmeyi kabul eylemelerini tavsiye eder.

6375 sayılı Kanun'la kabul edilen bu sözleşme, Kuzey Atlantik Andlaşmasına üye devletlerin, hizmet maksadiyle birbirlerine kuvvet göndermeleri halinde, bu gibi kuvvetlerin ev sahibi olan ülkede kaldıkları sürece, uyacakları statüyü göstermektedir.

Sözleşme hükümlerinin genel niteliği, bu kuvvetin gönderildiği yabancı ülkeye, kendi ulusal kanunlarını da beraber götüreceğine ilişkin devletlerarası hukuk ilkesi ile, ülkesine yabancı kuvvet ka-

Levent Şahverdi Arşivi

bul eden ev sahibi devletin mülkî hükümranlığı ilkesinin bağdaştırılmasıdır.

Sözleşme, müttefik bir kuvvetin, bu kuvvetin beraberindeki «Sivil Unsur» un ve bunların mensuplarının, ve metinde «yakın» terimi ile tanımlanan belirli aile fertlerinin;

1. Kabul eden devlet ülkesine girişleri ve oradan çıkışları (madde III.),

2. Kabul eden devlet ülkesinde, otomobil kullanma ehliyetleri, üniforma giymeleri ve silâh taşımaları (madde IV, V, ve VI.),

3. Kabul eden devlet ülkesinde işliyecekleri suçlar için tâbi olacakları cezaî yargının tayini (madde VII.),

4. Ev sahibi devletin ülkesinde verecekleri zarar ve hasarın ödenmesi (madde VIII.),

5. Ev sahibi devlet ülkesinde yararlanacakları kolaylıklar (madde IX.),

6. Ev sahibi devlet ülkesinde sahip olacakları gümrük ve vergi bağışıklıkları (Madde X, XI, XII, XIII.),

7. Ev sahibi devlet ülkesinde, uymakla yükümlü olacakları kambiyo kuralları (madde XIV.),

İle ilgili hükümleri kapsamaktadır.

Türkiye ile A.B.D. arasında yapılmış olan 12 Temmuz 1947 tarihli anlaşmanın 2. maddesi uyarınca, Ankara'da, bir Askerî Yardım Kurulu kurulmuştur. Bu kuruluşla ilgili olarak, Türkiye'deki asker ve sivil Amerikalıların sayıları da hızla artmağa başlamıştır. O tarihlerde NATO üyesi olmayan Türkiye,

Levent Şahverdi Arşivi

20 Mart 1954'te NATO Kuvvetler Statüsü Sözleşmesi kabul edilinceye kadar, Amerikan Yardım Kurulu (JUSMAT) personeline, diplomatik bağışıklık ve ayrıcalıklar tanınmamıştır. Amerikalılar tarafından işlenen suçlara, Türk yargı organları bakıyor ve gerekli kovuşturmayı yapıyordu. Tam metnini verdiğimiz bu sözleşme kabul edildikten kısa bir süre sonra, bu sözleşmenin Türkiye'de bulunan Amerikan Yardım Kurulu personeline de uygulanmasına ilişkin, 23 Haziran 1954 tarihli Anlaşma yapılmıştır.

TÜRKİYE CUMHURİYETİ İLE AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ ARASINDA, KUZEY ATLANTİK ANDLAŞMASINA TARAF DEVLETLER ARASINDA KUVVETLERİNİN STATÜSÜNE DAİR SÖZLEŞMENİN TATBİKATINA MÜTAALLİK ANLAŞMA (*)

19 Haziran 1951 tarihli «Kuzey Atlantik Andlaşmasına Taraf Devletler arasında, Kuvvetlerinin Statüsüne dair Sözleşme» nin tatbikatı için iki Hükûmet aşağıdaki hususlarda mutabık kalmışlardır:

1 — Amerika Birleşik Devletlerinin bir kuvvetinin veya sivil unsurunun herhangi bir mensubunun hısmı olup, Amerika Birleşik Devletleri kanunlarına veya nizamlarına göre nafakası o mensuba terettübeden ve bilfiil onunla birlikte ikâmet eden bütün şahıslar da, Amerika Birleşik Devletleri vatandaşı olmıyanlar müstesna, «yakın» addedilecek ve her bakımdan, yukarda mezkûr Nato Sözleşmesinin 1 inci maddesinin 1 inci fıkrasının (c) bendinde tarif edilen şahıslar gibi muamele göreceklerdir.

(*) Resmî Gazete, No. 8778 (1954)

Levent Şahverdi Arşivi

2 — Yukarda mezkûr Nato Sözleşmesinin ve işbu Anlaşma hükümlerinin tatbikatı bakımından, Amerika Birleşik Devletleri silâhlı kuvvetlerinin, yukarda zikri geçen Nato Sözleşmesinin I - 1 (b) maddesinde yazılı olduğu veçhile, «hizmetinde bulunan» şahıslar, mezkûr maddenin diğer şartları mahfuz kalmak üzere, Amerika Birleşik Devletleri askerî teşkilâtının, Amerika Birleşik Devletleri Hükûmeti devairinin, askerî mağazaların ve askerî personelin istirahatine mahsus müesseselerin memur ve müstahdemlerini, Kızılhaç ve Birleşik Hizmetler Teşkilâtı (USO) personelini ve Amerika Birleşik Devletleri Kuvvetleri hesabına iş gören mütaahhitlerin Türkiye'deki Amerika Birleşik Devletleri Askerî Teşkilâtı nezdine tâyin olunmuş teknik mümessillerini ihtiva edecektir. Bütün bu şahıslar Amerika Birleşik Devletleri askerî kanunlarına tabidirler. İlerde, muayyen başka kategori eşhas mevzubahis olursa, Amerika Birleşik Devletleri Hükûmeti, onların da bu fıkraya ithal edilmeleri hususunu Türkiye Hükûmeti makamlariyle müzakere etmek arzusundadır.

3 — Sivil unsur mensuplarına ve işbu Anlaşmanın 1 inci fıkrası ile Nato Kuvvetlerinin Statüsüne mütedair Sözleşmenin 1 inci maddesinin 1 inci fıkrasının (c) bendinde tarif olunan yakınlara, ikâmet tezkereleri, bu tezkerelerin itası için yapılan idarî masraflar hariç, bilâharç verilecektir.

4 — Askerî mağazalar, kantinler, subay kulüpleri gibi Amerika Birleşik Devletlerinin özel askerî müesseseleri tarafından doğrudan doğruya ve munhasıran Amerika Birleşik Devletleri personelinin istimali için hariçten getirtilecek mâkul miktarlarda erzak, maddeler ve diğer eşyanın, yukarda mezkûr

Levent Şahverdi Arşivi

Nato Sözleşmesinin XI inci maddesinin 4 üncü fıkrasına müsteniden, ilgili Türk makamları ile kararlaştırılacak esaslar dâhilinde, bilârüsum ithali hususunda taraflar arasında mutabık kalınmıştır. Şurası mukarrerdir ki, bu erzak, maddeler ve diğer eşya, Amerika Birleşik Devletlerinin yetkili bir memuru tarafından, mutabık kalınan şekilde tevsik olunacak ve yukarda zikredilen esaslara tevfikan tanzim edilecek vesikalara uygunluğunu tahkik için Türk gümrüklerinin muayenesine tabi olacaktır. Kezalik, askerî mağazalar, kantinler, subay kulüpleri gibi, Amerika Birleşik Devletleri özel askerî müesseselerinin mutabık kalınan mahallerde ruhsat, teftiş, vergi ve tekâliften muaf olarak faaliyette bulunmalarına müsaade edilmesi hususunda mutabık kalınmıştır. Nevileri salâhiyetli Türk ve Amerika makamlarınca kararlaştırılacak maddeler, Amerika Birleşik Devletlerinin bu resmî müesseseleri tarafından yalnız, Amerika Birleşik Devletlerinin salâhiyetli personeline satılabilecektir. İşbu madde hükümleri gereğince satılmış eşyanın, mezkûr müesseselerden mubayaatta bulunmalarına müsaade edilmemiş olan şahıslara tekrar satılmasını veya her hangi bir surette devrini ve umumiyetle bu madde ile bahşedilen kolaylıkların suiistimalini önlemek için Amerika Birleşik Devletleri askerî makamları, salâhiyetli Türk makamlariyle işbirliği yapmak suretiyle gerekli idarî tedbirleri alacaklardır.

5 — Zati eşya ile ev eşyasının gümrük resminden muaf olarak ithali bakımından yukarda mezkûr Nato Sözleşmesinin XI inci maddesinin tatbikatından, bu gibi eşyanın, alâkalı şahsın veya yakınlarının muvasalatlarından iki ay evvelinden altı ay son-

Levent Şahverdi Arşivi

rasına kadar olan müddet zarfında bilârüsum ithaline müsaade edilmesi mukarrerdir.

6 — Gümrük resmi muafiyetinden faydalanan şahıslar arasında vukubulacak zatî eşya ile ev eşyasının ve otomobillerin satışları Türk vergilerine tabi değildir.

7 — Şurası mukarrerdir ki, yukardaki 2 inci fıkra şümulüne giren ve maaş veya ücretleri Amerika Birleşik Devletleri Müdafaa Nezaretine tahsis olunmuş ödeneklerden tediye edilmiyen şahısların Türkiye'de iras edecekleri zarar ve hasar, bahsi geçen Nato Sözleşmesinin VIII inci maddesinde tesbit edilen şartlar dâhilinde, bu zarar ve hasar için tazminat talebinde bulunan şahsı tatmin edecek bir meblâğın tediyesini icabettirdiği takdirde, Türkiye Hükûmeti bu gibi mebaliği ödeyecektir. Bu gibi mebaliğin Türkiye Hükûmetine iadesine mütaallik usuller iki Hükûmet arasında hususi bir anlaşma mevzuu teşkil edecektir.

Yukardaki hususları tasdikan, iki Hükûmetin bu maksatla salâhiyettar kılınmış bulunan mümessilleri işbu Anlaşmayı imzalamışlardır.

Ankara'da 1954 yılı Haziran ayının yirmi üçüncü gününde, her ikisi de aynı derecede muteber olmak üzere, Türkçe ve İngilizce lisanlarında iki nüsha olarak yapılmıştır.

Amerika Birleşik Devletleri Hükûmeti adına	Türkiye Cumhuriyeti Hükûmeti adına
Avra M. Warren	F. Köprülü

6427 sayılı Kanunla, 30.6.1954 tarihinde onaylanan bu anlaşma, bazı yeni ayrıcalıklar getirmektedir. Örneğin, Kuvvetler Sözleşmesi'nin 1. madde-

Levent Şahverdi Arşivi

sinin (C) fıkrasında «yakın» teriminden, bir kuvvet veya sivil unsur mensubunun eşi ve nafakası kendisi tarafından ödenen çocuklar kasdedildiği halde, 23 Haziran 1954 tarihli anlaşmanın 1. maddesinde, Amerikan kanun ve nizamlarına göre nafakası o mensuba terettüp eden ve onunla birlikte oturan bütün şahıslar «yakın» terimi içine alınarak genişletilmiştir. Anlaşmanın 4. maddesinde, askerî mağazalar, kantinler, subay kulüpleri gibi yerlerin ruhsat, teftiş, vergi ve tekâliften muaf olarak çalışmalarına müsaade edilmek suretiyle, özel ayrıcalıklar tanınmaktadır. Fakat asıl ilginç olan, bu anlaşmayı da yeterli bulmayan Amerikan Hükûmetinin, Türk Hükûmetine aynı gün vermiş olduğu, aşağıdaki Nota'yı, bu anlaşmanın eki olarak kabul ettirmiş olmasıdır.

TÜRKİYE'DE BULUNAN AMERİKAN ASKERİ YARDIM KURULU PERSONELİNE NATO KUVVETLER STATÜSÜ ANDLAŞMASININ (6375) TATBİK EDİLECEĞİNE DAİR ANLAŞMA (*)

Ankara, 23 Haziran 1954

«Türkiye'de vazifeten bulunan Amerika Birleşik Devletleri askerî ve sivil personelinin ve yakınlarının statüsüne müteallik olarak son günlerde vaki görüşmelerimize atıfta bulunmakla mübahiyim. Kezalik, bu mevzuda mutabık kalmış bulunan aşağıdaki hususatı da teyit etmekle mübahiyim:

(*) Muzaffer Kıran ve Gültekin Güneri, **Nato Kanun ve Andlaşmalarının Türkiye'deki Mukayeseli Tatbikatı.** Ankara: Ayyıldız Matbaası, 1962) s. 167

Levent Şahverdi Arşivi

1. 19 Haziran 1951 tarihli «Kuzey Atlantik Andlaşmasına taraf devletler arasında, Kuvvetlerin Statüsüne dair Sözleşme» nin diplomatik statüyü haiz olanlar veya statüleri ayrı hükümlerle tesbit edilmiş bulunanlar müstesna «Türkiye'de vazifeten bulunan bütün Amerika Birleşik Devletleri Askerî personeline tatbik olunacağı hususunda iki hükûmet mutabıktırlar.»

2. Türk hükûmetinin, yukarıda mezkûr askerî personele ait hareket emirlerinin Türk makamlarınca tasdik edilmesini talep eylemiyecekleri ve müşekkel birliklerin Türkiye'ye gelişlerinde Amerika Birleşik Devletleri makamlarının, keyfiyeti selâhiyetli Türk makamlarına önceden tebliğ edecekleri hususlarında mutabık kalınmıştır.

3. Yukarıda mezkûr NATO Sözleşmesinin 1. maddesinin 1 (c) fıkrasında ve işbu sözleşmenin mütemmimi olan 23 Haziran 1954 tarhili Türk - Amerikan Anlaşmasının 1 inci fıkrasında mezkûr «yakın» ların ve işbu anlaşmanın 2 inci fıkrasında tarif edilen sivil unsur mensuplarının, bu sıfatlarını gösteren muteber bir pasaport ibraz etmek suretiyle Türkiye'ye girişlerine müsaade olunacaktır. Yukarıda zikri geçen şahıslardan giriş vizesi talep edilmeyecektir.

4. Yukarıda mezkûr NATO Sözleşmesinin VIII. 9. (g) maddesinin tatbikatı bakımından, balâdaki 1 inci fıkra ile yukarıda mezkûr NATO Sözleşmesinin mütemmimi olan 23 Haziran 1954 tarihli Türk - Amerikan Anlaşmasının 1. ve 2. fıkralarında tarif edilen şahısların methaldar oldukları dâvalara gizli celsede bakıldığında, Türk makamlarının, Türkiye'deki selâhiyetli Amerika Birleşik Devletleri Teşkilâtının bir

Levent Şahverdi Arşivi

mümessilinin, mer'i Türk mevzuatına tevfikan bu gibi muhakemelerde hazır bulunmasını yetkili Türk Devairine tavsiye eyleyecekleri mukarrerdir.

5. Amerika Birleşik Devletlerinin, Askerî Teşkilâtı ile personelinin istimaline mahsus bil'umum eşya ve hizmetleri, Türk Hükûmeti devairinin tavassutuna lüzum kalmaksızın doğrudan doğruya temin edebileceği hususunda iki taraf mutabıktırlar. Bu gibi mubayaatın Türk iktisadiyatı üzerinde menfî tesir hasıl etmesini bertaraf eylemek üzere, selâhiyet-Türk makamları, icab ettikçe, mubayaası tahdit veya men olunması gereken mevadı tesbit ederek Amerika Birleşik Devletleri makamlarına bildireceklerdir.

6. Yukarıda mezkûr NATO Sözleşmesinin XIV üncü maddesinin 2 nci fıkrasına müsteniden, Türkiye'deki Amerika Birleşik Devletleri Askerî Makamlarına ve personeline aşağıdaki malî nizamatın tatbiki hususunda mutabık kalınmıştır:

A. İşbu anlaşmada sözü geçen eşhasa kabili tatbik oldukları nisbette, Kambiyo Kontrolüne müteallik Türk mevzuat ve nizamatını korumak ve aşağıdaki C. ve D. fıkraları hükümlerinin suistimaline mani olmak üzere, Amerika Birleşik Devletleri makamları selâhiyetli Türk makamları ile işbirliği yapacaklardır.

B. 1 — Amerika Birleşik Devletleri Kuvvetleri tarafından Türkiye'de yapılacak tediyatta kullanılacak Türk paraları, Türkiye ile Amerika Birleşik Devletleri arasında halen mer'i olan ve ileride mer'iyete girecek diğer anlaşmalar hükümlerine tevfikan temin edilemediği nisbette, mutabık kalınacak usuller gereğince Türkiye Cumhuriyeti Merkez Ban-

Levent Şahverdi Arşivi

kası ve Türk makamlarınca tâyin olunacak diğer bankalar vasıtasıyle iktisap olunacaktır. Türkiye ile Amerika Birleşik Devletleri arasında mün'akit bu gibi diğer anlaşmalar mucibince temin edilmiş paralar, ilgili anlaşmanın hükümlerine tevfikan tahsis olunacak ve bu paraların istimali, tahribi veya diğer bir şekilde kullanılması, kabili tatbik olan anlaşmanın hükümlerine tabi bulunacaktır.

2 — Dolar mukabilinde iktisap olunan Türk parasına tatbik olunacak kur, her muamele tarihinde Türk lirasının Milletlerarası para fonu ile mutabık kalınmış başabaş kıymeti olacaktır; beanşart ki, bu başabaş kıymet tek bir kur ola. Bununla beraber, mutabık kalınmış başabaş kıymet tek kur olmadığı ve gayri kanunî olmayan muhtelif kurlar mevcut bulunduğu veyahut mutabık kalınmış başabaş bir kıymet mevcut olmadığı hallerde, Amerika Birleşik Devletleri Kuvvetlerinin Türkiye'deki muamelâtına tatbik olunacak kur, karşılıklı muvafakat ile tesbit edilecektir.

3 — Amerika Birleşik Devletleri makamları veya personeli namına Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankasında yahut Türk makamlarınca tayin olunacak diğer bankalarda, münhasıran Amerikan doları mukabilinde iktisap olunmuş meblâğlarla tediye edilecek Türk lirası hesapları açılabilir. Bu hesapların kullanılmamış bakiyeleri, hesap sahibinin talebi üzerine, Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası tarafından Amerikan dolarına veya selâhiyetli Türk Makamlarınca muvafakat edilmiş herhangi bir diğer ecnebi paraya çevrilir. İşbu Türk liralarının dolara tahvili, iktisap edildikleri kur üzerinden yapılır.

C. 1 — Türkiye'deki Amerika Birleşik Devlet-

Levent Şahverdi Arşivi

leri makamları, Amerikan resmî tediyatı için ecnebi para ve tediye vasıtalarını ithal, ihraç edebilir, yedlerinde bulundurabilir ve kullanabilirler. Amerika Birleşik Devletleri makamları, bu suretle ithal ve ihracat olunan ecnebi para ve tediye vasıtalarının miktarlarını muayyen zamanlarda hulâsaten Türk makamlarına bildireceklerdir.

2 — Bu gibi ecnebi para ve tediye vasıtalarının Türkiye dahilinde, istimali, yukarıdaki B. 1 bendi hükümlerine tabi olacaktır.

3 — Türkiye dışındaki sarfiyat için Amerika Birleşik Devletleri personeline verilecek ecnebi para veya tediye vasıtaları, iki hükûmetin yetkili makamlarınca mutabık kalınacak usullere tevfikan Amerika Birleşik Devletleri selâhiyetli makamları tarafından tevsik edilmek suretiyle ihraç olunabilir.

D. 1 — Amerika Birleşik Devletleri Makamları, işbu Nota'nın 1. fıkrası ile yukarıda mezkûr NATO sözleşmesinin 1 inci maddesinin 1 (C) fıkrasında ve işbu sözleşmenin mütemmimi olan 23 Haziran 1954 tarihli Türk-Amerikan Anlaşmasının 1. ve 2. fıkralarından sayılan şahıslara, yukarıda B. 1 bendine tevfikan tahsis edilmiş veya iktisap olunmuş Türk parası ile veya Amerikan parası ile ifade edilmiş Amerika Birleşik Devletleri Hazine çekleri ile veya Amerikan parası ile ifade edilmiş askerî tediye vesikaları ile tediyatta bulunabilirler. Kıymetleri Amerikan parası ile ifade edilmiş askerî tediye vesikalarının istimalinin, Amerika Birleşik Devletleri silâhlı kuvvetleri tarafından kullanılmakta olan sahalar ve tesisler içinde dahili muamelelere münhasıran kalmasını teminen, Amerika Birleşik Devletleri ma-

Levent Şahverdi Arşivi

kamları, selâhiyetli Türk makamları ile işbirliği yaparak, gerekli tedbirleri alacaklardır.

2 — Türkiye Hükûmeti, Amerikan askerî tediye vesikaları ile ilgili olarak gayri meşru muamelelere girişen veya bu vesikaların sahtelerinin basılmasında yahut sahtelerinin sürülmesinde methaldar bulunan şahıs veya şahısların, yukarıda mezkûr NATO Sözleşmesinin VII. maddesi ile kabili telif olarak, tevkif ve cezalandırılması hususunda gerekli tedbirleri alacaktır.

3 — Askerî tediye vesikalarının gayri meşru istimali neticesinde Amerika Birleşik Devletlerine veya herhangi bir Amerikan makamı, herhangi bir şahıs veya Türk Hükûmeti veya herhangi bir Türk makamı lehine hiç bir vecibe terettüp etmeyecektir.

7 — Kezalik, Amerika Birleşik Devletleri Silâhlı Kuvvetlerine refakat eden, NATO Kuvvetlerinin Statüsüne mütedair sözleşmenin mütemmimi olan 23 Haziran 1954 tarihli Türk - Amerikan Anlaşmasının 2. fıkrasında tarih olunanlardan gayri müteahhitler ile bunların Amerikalı personelinin aşağıdaki kolaylıklardan müstefit olmaları mukarrerdir :

A) Durumlarını gösteren muteber bir pasaport ibraz etmek suretiyle Türkiye'ye girmek. Bu şahıslardan giriş vizesi talep olunmıyacaktır.

B) Askerî Mağazalar ve bunlarla ilgili faaliyetten faydalanmak.

C) Mer'i Türk mevzuatına tevfikan :

1. Alâkalı şahsın veya yakınlarından herhangi birisinin muvasalatından 2 ay önceden 6 ay sonra-

Levent Şahverdi Arşivi

ya kadar olan müddet zarfında zatî ve ev eşyalarını bilârüsum ithal etmek.

2. Bilârüsum ithal edilmiş zatî ve ev eşyalarını, Türk Vergileri ödemeksizin, işbu fıkra şümulüne giren diğer müteahhit personeline olduğu gibi, yukarıdaki 1. fıkrada ve mezkûr NATO Sözleşmesinin 1. maddesinin (C) fıkrasında ve işbu sözleşmenin mütemmimi olan 23 Haziran 1954 tarihli Türk - Amerikan Anlaşmasının 1. ve 2. fıkralarında tarif olunan şahıslara satmak.

Amerika Birleşik Devletleri, yukarıda sayılan kolaylıklardan müstefit olacak müteahhit personelini Türk Hükûmetine resmen bildirecek ve bu kolaylıkların suistimalini önlemek için gerekli tedbirleri alacaktır.

Hükûmetinizden, yukarıdaki hususların Türkiye Hükûmetince şayanı kabul olduğunu bildiren bir notanın alınması üzerine, Amerika Birleşik Devletleri Hükûmeti, işbu nota ile buna cevabî Notamızı iki hükûmet arasında bir anlaşma teşkil etmiş addeyleyecektir. Bu anlaşma, cevabî notamız tarihinde mer'iyete girecek ve Kuzey Atlantik Andlaşması devamınca mer'iyette kalacaktır.

En derin hürmetlerimi kabul buyurunuz, Ekselans.

Size, yukarıdaki hususlarla Hükûmetimin mutabık bulunduğunu bildirmekle mübahiyim.

Bu fırsattan bilistifade Ekselansınıza en derin ihtiramatımı teyid ederim.

Hariciye Vekili
F. Köprülü

Bu nota, Kuzey Atlantik Andlaşmasına Taraf Devletler arasında, Kuvvetlerin Statüsüne dair Söz-

Levent Şahverdi Arşivi

leşme ve bu sözleşmenin Türkiye'deki Amerikan yardım kurulu personeline de uygulanmasını kabuleden; **Türkiye Cumhuriyeti ile Amerika Birleşik Devletleri arasında «Kuzey Atlantik Andlaşmasına Taraf Devletler arasında, Kuvvetlerin Statüsüne dair Sözleşme» nin tatbikatına müteallik Anlaşmaları** da aşarak Türkiye'deki Amerikan personeline, geniş ayrıcalıklar ve bağışıklıklar getirmiştir. 23 Haziran 1954 tarihli Anlaşma ile aynı tarihi taşıyan bu notanın, Anlaşmanın yayınlandığı 7 Temmuz 1954 tarihli resmî gazetede çıkmamış olması dikkat çekicidir. Çünkü Anlaşma 6427 sayılı Kanunla T.B.M. Meclisinden geçirildiği halde, aynı Anlaşmayı yeni ilâveler ve yorumlarla genişlettiği halde, bu Nota, Meclisin onayından geçirilmeyerek kaçırılmış oluyor. Bundan önce buraya aktarmış olduğumuz anlaşma örneklerinde de görüldüğü gibi, Amerikalılar bu konuda çok kurnaz ve hazırlıklıdırlar. Anlaşmaların metinlerine koyulmasını sakıncalı gördükleri hususları, anlaşmanın imza günü verdikleri bir nota ile, kendi arzuladıkları şartları bir oldu bittiye getirip anlaşma metnine sokmaktadırlar. 23 Haziran 1954'ten bu yana, Türkiye'de bulunan Amerikalılara, NATO Kuvvetler Sözleşmesi değil, onu aşan 23 Haziran tarihli Anlaşma ve onun bir parçası olan 23 Haziran 1954 tarihli Nota uyarınca işlem yapılmaktadır.

Bu da gösteriyor ki; NATO'ya taraf devletler arasında Kuvvetler Statüsüne dair sözleşme gerçekte bir kenara itilmiştir.

Bu notanın 1. maddesi, diplomatların dışında kalan bütün Amerikan askerî personelinin bu imtiyaz ve muafiyetlerden faydalanacağını kabul ederek

Levent Şahverdi Arşivi

çok genişletilmiştir. Nota'nın 2. maddesine göre; Türkiye'ye giren ve çıkan Amerikan askerî personelinin giriş ve çıkışlarını Türk Hükûmeti kontrol edemeyecektir. Müşekkel birliklerin (bölük, tabur, filo, alay v.b.) Türkiye'ye gelişlerinde Türk Hükûmetinden izin alınmayacak, Amerikan makamları birliklerin gelişlerinde, keyfiyeti selâhiyetli Türk makamlarına önceden tebliğ edeceklerdir. Lübnan'a yapılan Amerikan harekâtında Balıkesir ve Adana hava meydanlarının kullanılmasında olduğu gibi, oldu bitti ile karşı karşıya kalıp boyun eğmekten başka çare kalmayacaktır.

İktisadî anlaşmalar bölümünde açıklandığı üzere, Amerika'nın borç olarak verdiği Kredi ve Mallardan toplanan Türk liraları (Anapara ve faiz taksitleri) Merkez Bankasına Amerika hesabına yatırılmakta ve anlaşmalarda bunların ne kadarının Türkiye'deki Amerikan misyonunun ihtiyacı için ayrılacağı da belirtilmektedir. Nota'nın 6. maddesi bununla ilgilidir. Türkiye'deki Amerikan personelinin maaş, yolluk ve diğer ihtiyaçları Türk parası ile karşılanacaktır. Eğer bu ayrılan para yetmeyecek olursa, Türk Hükûmeti, yapılmış veya ileride yapılacak anlaşmalara mahsuben Amerikalılara Türk parası verecektir. 6. maddenin C. 1 fıkrasiyle, Türkiye'deki Amerikan makamları resmî ödemeler için, yabancı para ve ödeme vasıtalarını ithal, ihraç edebilir, yanlarında bulundurabilir ve kullanabilirler. Amerikan makamları bu suretle ithal ve ihraç olunan ecnebi para ve tediye vasıtalarının miktarlarını muayyen zamanlarda özet olarak Türk makamlarına bildireceklerdir.

Görülüyor ki, Türkiye'deki Amerikan misyonu

Levent Şahverdi Arşivi

bütün masraf ve ihtiyaçlarını Türk lirası ve bunların yabancı dövizlere çevrilmesi suretiyle karşılamaktadır. Gerçekte Türk parasını ve dövizini kullanmaktadırlar. Amerika'dan Türkiye'ye bu konu ile ilgili bir dolar dahi gelmediğine göre: Türk parasını bir başka devletin bu derece serbest kullanmasına, ithal ve ihracına yetkili Türk makamları kayıtsız kalamaz, notanın bu kısmı Türk ulusunun egemenliği ve ulusal çıkarlarıyla da bağdaşamaz. Bu muhtıra ile Amerikalılara tanınan imtiyazlar, kuvvetler sözleşmesine de aykırıdır.

6. maddenin D. 1 paragrafında, Türkiye'den elde edilen Türk parası veya Amerikan parası ile ifade edilmiş askerî tediye vesikaları ile tediyatta bulunabilecekleri de kabul edilmektedir.

İşgal edilmiş ülkelerde kullanılan işgal ordularının paralarına benzeyen ve bu usulün Amerikan Silâhlı Kuvvetleri tarafından Türkiye'de kurulan sahalar ve tesisler içinde, dahilî muamelelerde kullanılmasının, Türk parasının değeri üzerinde kötü etkiler yapabileceği gibi, Amerikan doları ve Amerikan malı kaçakçılığı ve karaborsasını teşvik eder niteliktedir.

Nota'nın diğer maddeleri elde edilen bağışıklık ve imtiyazların Türkiye'deki Amerikalı mütealhhitlere ve onların personeline kadar genişletmekte ve Amerika'dan getirdikleri ve getirecekleri eşyaları, Türkiye'de vergi ve gümrük ödemeden satabilmeleri için gerekli şartları tamamlamaktadır. 7. maddenin 2. fıkrası; gümrüksüz ve vergisiz Türkiye'ye getirilen eşyaların Amerikalılar arasında birbirine devredilebileceğini kabul etmektedir. Türk pazarlarında çok yüksek fiyata satılan bu Amerikan eşyalarını

Levent Şahverdi Arşivi

kimin kime devrettiğini, Türkiye'de hangi makam kontrol edebilecektir? Türkiye'ye dağılmış 30 binden fazla Amerikalının herbirinin peşine bir kontrol memuru koymağa imkân yoktur. Büyük şehirlerde Amerikan eşyası satan dükkânların mantar gibi çoğalması, bu kanaldan da Türk parasının, Türkiye'de, Türk dövizlerinden Amerikan dolarına çevrilerek dışarı çıktığının belirtileridir.

Burada, Amerika'ya personel eğitim kursuna giden bir hava yüzbaşısının tanık olduğu olayı nakledeceğim; Amerika dışında vazife almış bir Amerikan Assubayına, gideceği ülkede nasıl hareket edeceği konusunda talimat veren görevli Amerikan subayı sıra, götüreceği eşyalara gelince, şöyle diyor: «Senin ev eşyanı gideceğin ülkeye, Amerikan Hükûmeti sembolik denecek küçük bir ücretle ulaştırmaktadır. Amerikan halkının refahını arttırmak için, gönderildiğin ülkede eşyalarını satarak Amerikan işçisinin emeğini değerlendireceksin». Amerika nasıl zenginleşiyor? Ve Türkiye neden soyulup fakirleşiyor? İki sorunun cevabını da, bu küçük hikâyenin içinde bulmak mümkündür.

NATO'da taraf devletler karşısında, Kuvvetlerin Statüsüne dair sözleşmenin, VII; (gönderen devletin personelinin, kabul eden devletin ülkesinde işleyecekleri suçlar için tabi olacakları cezaî yargının tayini,) VIII. (gönderen devlet personelinin ev sahibi devlet ülkesinde verecekleri zarar ve hasarın ödenmesi ile ilgili) maddeleri geniş tartışma ve yazışmalara yol açmıştır. Sözleşmenin kabul edildiği tarihten 14 ay sonra yanlış tercüme edildiği gerekçesiyle VII. madde değiştirilmiştir. Son zamanlarda, ikili anlaşmalara karşı gösterilen parlamento içi ve par-

Levent Şahverdi Arşivi

lamento dışı sert tepkiler ve uygulamada ortaya çıkan anlaşmazlıklar karşısında Türk ve Amerikan Hükûmetleri arasında Nota verilmek suretiyle tekrar değiştirilen bu VII. madde üzerinde de durulması yararlı olacaktır. Sözleşme yürürlüğe girdikten sonra, Adliye Bakanlığı Sözleşmenin uygulanması ile ilgili şu yazıyı göndermiştir :

TÜRKİYE'DE BULUNAN KUZEY ATLANTİK ANDLAŞMASINA TARAF MÜTTEFİK KUVVETLERİN TABİ OLACAĞI ADLÎ STATÜ (*)

T.C.
Adliye Vekâleti
C. İş U. Müdürlüğü
NATO Bürosu

Sayı :
55 Genel
12 Özel

2.8.1954

ÖZÜ : Türkiye'de bulunan Kuzey Atlantik Andlaşmasına taraf müttefik Kuvvetlerin tabî olacağı adlî Statü hakkında.

C. Müddeiumumiliğine

(Biz buraya konumuza ışık tutması bakımından yalnızca I, B, C ve II, A, B paragraflarını alacağız).

I

B — Gönderen Devlet Askerî Makamlarının Cezaî Kaza Selâhiyeti

Aynı sözleşmenin 7. maddesi 1. bendi, a, 3. bendi, a, i, ii ve 4 bendi hükümlerine göre, gönderen devlet askerî makamlarının, kabul eden devlet ül-

(*) Ibid., 554

Levent Şahverdi Arşivi

kesindeki (Türkiye'deki) kendi kuvvet veya sivil unsur mensupları hakkında sahip olduğu cezaî ve inzibatî kaza selâhiyetinin şümulü aşağıda gösterilmiştir :

a) Kabul eden devletin (Türkiye) tebaası olmamak veya mutat ikametgâhı bu devletin ülkesinde (Türkiye'de) bulunmamak şartıyla, adı geçen kuvvet veya sivil unsur mensubu tarafından, gönderen devletin malına veya emniyetine veya münhasıran bu devlet kuvveti mensubunun veya sivil unsur mensubunun veya bunların yakınının malına veya şahsına karşı işlenen suçlar;

b) Bu kuvvet veya sivil unsur mensuplarının resmî vazifelerinin ifası dolayısıyle işlediği suçlar.

Şu hale göre, gönderen devlete ait bir kuvvet veya sivil unsur mensubu tarafından Türkiye'de, tabî olduğu devletin malına veya emniyetine münhasıran bu devlet kuvveti veya sivil unsur mensubu veya bunların yakının malına veya şahsına işlenen suçlara resmî vazifesinin ifası dolayısiyle işlenen suçlar hakkında takibat yapma selâhiyeti, bunların memleketimizde bağlı bulundukları askerî makamlara ait bulunduğu cihetle, Cumhuriyet Müddeiumumileri bu gibi hallerde müdahalede bulunmayarak kendilerine intikal eden ilgili evrakı gönderen devlet Askerî makamına tevdi edebileceklerdir.

C) Kabul eden Devlet (Türkiye) Makamlarının Cezaî Kaza Selâhiyeti

Yine aynı sözleşmenin 7. maddesinin 3. bendinin b fıkrası, kabul eden devlet (Türkiye) makamlarının cezaî kaza selâhiyetini belirtmektedir. Buna göre :

a — Kabul eden devlet (Türkiye) makamları, gönderen devlet kuvvetinin veya sivil unsur mensu-

Levent Şahverdi Arşivi

bunun yukarıda «B» paragrafında sayılanlar dışında işledikleri suçlarla bunların yakınlarının işledikleri bütün suçları takibe yetkilidir.

Binaenaleyh bu suçlardan biri ile bir Kuvvet veya sivil unsur mensubu veya yakını tevfik edildiği takdirde, keyfiyet, mevkufun hüviyeti, birlik numarası, sınıfı ve kendisine isnad olunan suç mahiyeti belirtilmek suretiyle Türkiye'de askerî makama derhal bildirilecektir. (Madde 7. bend 5. b).

b — Aynı sözleşmenin 7. maddesinin 9. bendi gereğince kabul eden devlet (Türkiye) makamlarının gönderen devlet kuvveti, sivil unsuru veya yakınları hakkında haiz olduğu kaza selâhiyetini kullanırken aşağıdaki :

1 — Sür'atle muhakeme edilmek,

2 — Duruşmadan önce kendisine isnad olunan suçtan haberdar edilmek.

3 — Aleyhindeki şahitlerle yüzleştirilmek,

4 — Lehindeki şahitleri, kabul eden devlet kaza yetkisine tabi iseler, ihzaren getirtmek.

5 — Kendi seçeceği bir avukat veya kabul eden devlet usül kanununa göre adlî müzaharet yolu ile tayin edilecek bir müdafi tarafından müdafaa olunmak;

6 — Lüzum görülüyorsa yanında ehil bir tercüman bulundurmak;

7 — Mensup olduğu devletin bir temsilcisiyle temasa geçmek veya muhabere usulü cevaz verdiği takdirde, bu temsilciyi duruşmada hazır bulundurmak;

hususlarını göz önünde tutacaklardır. Yalnız, usül kanunlarımızın tecviz etmediği (duruşmada temsilci bulundurma) hükmünün tatbik kabiliyeti yoktur.

Levent Şahverdi Arşivi

II

Tazminata Ait Hükümler

Yine aynı sözleşmenin 8. maddesi, gönderen devlete ait bir kuvvet veya sivil unsur mensubunun üçüncü şahıslara karşı işlediği suçtan veya haksız fiilden veya herhangi bir sebepten doğan tazminat esaslarını aşağıdaki şekilde tesbit ve ödeme tarzını tayin eylemektedir.

A — Resmî vazife ifası dolayısıyle taleb edilecek tazminat.

Gönderen devlete ait bir kuvvet veya sivil unsur mensubunun resmî vazifesini ifa sırasında kabul eden devlet ülkesinde (Türkiye'de) üçüncü şahıslara karşı işlediği herhangi bir suç veya haksız fiil dolayısıyle veya herhangi bir suretle sebebiyet verdiği zarar ve hasardan doğan tazminat talepleri, kabul eden devletçe (Türkiye) kendi mevzuatına göre, tetkik ve intaç edilir (Madde 8, bend 5).

Bu itibarla, Türkiye'de, bu sözleşme hükümlerine tabî yabancı bir kuvvet veya sivil unsur mensubu tarafından, resmî vazfieşini ifa sırasında, üçüncü şahıslara karşı sebebiyet verilen zarar ve hasardan doğan tazminat talepleri, Türk Erkânı Harbiye-i Umumiye Riyaseti NATO bürosu başkanlığına veya en yakın Türk Garnizon Komutanlığına yapılacaktır. Bu makam, zarar ve hasarı bir Türk Askerî Kuveti veya mensubu tarafından meydana getirilmiş gibi telâkki ederek, kanunî gereği yapılmak üzere, yetkili makamlar nezdinde icabına tevessül edecektir.

B — Resmî Vazife Dışında Talep Edilecek Tazminat

Levent Şahverdi Arşivi

Gönderen devlete ait bir kuvvet veya sivil unsur mensubunun, Türkiye'de resmî vazife dışında, üçüncü şahıslara karşı işlediği bir suç veya herhangi bir haksız fiil dolayısıyle veya sair suretle sebebiyet verdiği zarar ve hasardan doğan tazminat talepleri ya doğruca millî mevzuatımız dairesinde Türk makamlarına (Hükûmete veya mahkemelere) veya zarar ve hasardan mesul sayılan kimselerin mensub olduğu devlet nezdinde icabına tevessül edilmesi için Türk Erkânı Harbiye-i Umumiye Riyaseti NATO Bürosu başkanlığına veya en yakın Türk Garnizon Komutanlığına yapılacaktır (Madde 8, bend 6, a, b, c).

Bu yazıda sözleşmenin uygulanmasında izlenecek yol açıklanıyor. 2 Ağustos 1954 tarihini taşıyan bu yazı, 20 Mart 1954 tarihli resmî gazetede yayınlanan NATO Kuvvetler Statüsüne dair Sözleşme ile 7 Temmuz 1954 tarihinde resmî gazetede yayınlanan sözleşmenin Amerikalılara da uygulanacağına ilişkin Anlaşmadan sonra yayınlanmış olmasına rağmen, 23 Haziran 1954 tarihli Anlaşma ile onun tamamlayıcısı olan 23 Haziran 1954 tarihli Nota'dan hiç söz edilmemesi oldukça gariptir. Hükûmetin diğer organlarından habersiz anlaşma ve nota verilmek suretiyle şümullendirilen bu anlaşmanın Amerikalıların arzu ettikleri gibi işlemesine elbette imkân yoktu.

Gönderilen devlete mensup sivil veya asker unsurlarla onların yakınlarının işledikleri suç veya haksız fiil ve sebep oldukları zarar veya hasar, resmî vazife esnasında işlenmiş ise, Türk yargı organlarının takibinden kurtuluyorlardı. Bu kanunun, «görevli belgesi» verilmek suretiyle geniş ölçüde suistimal

Levent Şahverdi Arşivi

edilmesi dahi Amerikalıları tatmin etmemiş olacak ki; Türk Hükûmeti üzerine yaptıkları siyasî baskı sonunda, **«önce çıkan metinde tercüme yanlışlığı yapılmıştır»** gerekçesiyle sözleşmenin VII. maddesinin 3 a (ii) bendi ile VIII. maddesinin uygulaması değiştirilmiştir. Sözleşmede yapılan değişiklik şöyledir :

6375 SAYILI KANUNLA TASDİK EDİLEN KUZEY ATLANTİK ANDLAŞMASINA TARAF DEVLETLER ARASINDA KUVVETLERİNİN STATÜSÜNE DAİR SÖZLEŞMENİN VII. MADDESİNİN 3 a (ii) BENDİ İLE VIII. MADDESİNİN TATBİK VE TADİLİNE DAİR KANUN (*)

Kanun No : 6816 Kabul tarihi : 16/7/1956

Madde 1 — 6375 sayılı kanunla tasdik edilen «Kuzey Atlantik Andlaşmasına Taraf Devletler arasında Kuvvetlerinin Statüsüne dair Sözleşme» nin VII nci maddesinin 3 a (ii) bendi aşağıdaki şekilde tatbik edilecektir :

Madde VII 3 a (ii) — Resmî vazifenin ifası dolayısiyle veya resmî vazifenin ifası sırasında işlenen suçlar yahut ihmali fiil ve hareketler,

Vazife hususunun tâyinine mütaallik esaslar gönderen Devlet ile Türkiye Cumhuriyeti Hükûmeti arasında tesbit olunur.

Madde 2 — 6375 sayılı kanunla tasdik edilen Sözleşmenin VIII inci maddesinin 4 üncü fıkrasına (Resmî vazifesinin ifası sırasında) ibaresinden sonra (Veya resmî vazifesinin ifası dolayısiyle), 5 inci fık-

(*) **Resmî Gazete, No. 9363 (1956)**

Levent Şahverdi Arşivi

rasına (Resmî vazifesini ifa sırasında) ibaresinden sonra (Veya resmî vazifenin ifası dolayısiyle) 5 (g) bendine (Resmî vazifenin ifasından mütevellit) ibaresinden sonra (Veya resmî vazifenin ifası sırasında) ve 8 inci fıkraya (Resmî vazifesinin ifası sırasında) ibaresinden sonra (Veya resmî vazifenin ifası dolayısiyle) ibareleri ilâve edilmiştir.

Muvakkat madde — Bu kanun hükümleri, derdest işler hakkında da tatbik olunur.

Madde 3 — Bu kanun neşri tarihinde mer'iyete girer.

Madde 4 — Bu kanun hükümlerini icraya İcra Vekilleri Heyeti memurdur.

17/7/1956

Bu değişikliğin kabulünden sonra, Adliye Bakanlığı şu tamimi göndermiştir:

T.C.
Adliye Vekâleti
C. İş. U. Müdürlüğü 31.7.1956
Sayı:
66 Genel
13 Özel

TAMİM (*)

C. Müddeiumumiliğine

6375 sayılı kanunla tasdik edilen «Kuzey Atlantik Andlaşmasında taraf devletler arasında Kuvvetlerin statüsüne dair sözleşme'nin VII. maddesinin 3

(*) Kıran ve Güneri, **Op. Cit.** s. 59

Levent Şahverdi Arşivi

a (ii) bendi 24.7.1956 tarihinde mer'iyete girmiş bulunan 6816 sayılı Kanunla tadil edilerek :

1 — Mezkûr sözleşmenin «Resmî vazifenin ifası dolayısiyle bir fiil veya ihmalden mütevellit suçlar» şeklindeki 3 a (ii) bendi, «Resmî vazifenin ifası sırasında ika olunan suçlarla ihmali fiil ve hareetlerde bu bentler şümulüne ithal edilmiş bulunduğundan badema tadil mevzuunun göz önünde tutulması,

2 — 6816 sayılı kanunla mezkûr sözleşmenin tadil edilen VII. maddesinin 3 a (ii) bendine ilâve olunan fıkra hükmü gereğince; vazife hususunda Amerika Birleşik Devletleri Hükûmeti ile Türkiye Cumhuriyeti Hükûmeti arasında aşağıdaki esaslar dairesinde mutabakata varılmış olduğundan :

a) Bir kuvvet mensubunun resmî vazifesinin ifası dolayısiyle veya resmî vazifesinin ifası sırasında bir suç işlemesi yahut ihmali fiil ve harekette bulunması halinde, Amerikan Askerî yardım kurulu (JUSMAT) başkanı veya vekili tarafından fiilen işlendiği mahal C. Müddeiumumiliğine tevdi edilecek resmî vesikada, suçun vazife dolayısiyle veya vazife sırasında ika edilmiş olduğu bildirildiği takdirde; C. M. U.'liklerince tahkikat hangi safhada olursa olsun, vazife bakımından evrakın, Amerika'nın Türkiye'deki alâkalı askerî makamlarına tevdi olunması.

b) 6816 sayılı kanunun muvakkat maddesinde, bu kanun hükümlerinin derdest işler hakkında da tatbik olunacağı tasrih edilmiş olduğundan, mevcut dâvalar ve derdest işler hakkında da (JUSMAT) tarafından vazife hususunda tanzim edilip suçun işlendiği mahal C.M.U. liğine tevdi olunacak vesika

Levent Şahverdi Arşivi

üzerine yukarıdaki bend gereğince muamele yapılması,

c) Vazifenin ifası dolayısiyle veya vazifenin ifası sırasında bir suç işlenmesi yahut ihmali bir fiil ve harekette bulunulması sebebiyle maznun muvakkaten yakalanmış veya tevkif edilmiş ise, C. M. U'- liğince maznunun (a) bendinde yazılı vesikada gösterilecek makama teslim edilmesi, icabetmektedir.

Yukarıda belirtilen esaslar dairesinde muamele yapılmasını ve keyfiyetin kaza çevresindeki mahkemelerle C. M. U.'liklerine tebliğini ehemmiyetle rica ederim.

Adliye Vekili Y.
Müsteşar
Hâdi Tan

Kuvvetler Statüsüne dair Sözleşme metni, NATO'ya üye devletlerin ortaklaşa hazırladıkları ve her kelime ve cümlesi üstünde yapılan uzun tartışmalardan sonra kabul edilerek, üye devletlerin kabulüne sunulmuştur. Altında NATO'ya üye bütün devletlerin imzaları bulunan bu sözleşmenin kanunlarımızla uyuşmayan (duruşmada temsilci bulundurma gibi) kısımlarının değil de, yalnız Amerika'nın Türkiye'de bulunan personelini, Türk mahkemelerinden kaçırmak için yapılan bu değişikliğin gerekçesinin çeviri hatası olarak gösterilmesinden de anlaşılacağı gibi adlî kapitülasyon niteliğindeki bu değişiklik, basit bir tercüme hatasının düzeltilmesi şeklinde gösterilerek, T.B.M.M. de aldatılmıştır.

Değiştirilen şekliyle VII, 3 (ii) bendi hem daha şümullendirilmiş ve vazife hususuna dair esaslar, yine sözleşmeye aykırı olarak, **gönderen ve kabul eden hükûmetler arasında tesbit olunur,** demek su-

Levent Şahverdi Arşivi

retiyle, Amerika'ya yeni bir taviz verilmiştir. Bu değişiklik T.B.M.M. den geçirildikten sonra :

T.C. Hükûmeti ile A.B. Devletleri hükûmeti arasında 28 Temmuz 1956 tarihinde bu değişiklikle ilgili şu muhtıra taraflarca kabul edilmiştir : (*)

Amerika Birleşik Devletleri Büyük Elçiliği Hariciye Vekâletine hürmetlerini takdim eder ve metni aşağıda yazılı 4625 sayılı 28 Temmuz 1956 tarihli muhtıranın alındığını bildirmekle şeref kazanır.

«6375 sayılı kanunun, 6816 sayılı kanunla muaddel VII. maddesinin 3 a (ii) bendine ilâve olunan fıkra gereğince, bir kuvvet mensubunun resmî vazifesinin ifası dolayısiyle veya resmî vazifenin ifası sırasında bir suç işlemesi yahut ihmali fiil ve harekette bulunması halinde, vazife cihetinin ve dolayısiyle maznunun tabi olduğu kaza merciinin tayinine müteallik esaslar, gönderen devlet ile Türkiye Cumhuriyeti Hükûmeti arasında tesbit olunacağından bu hususta muktazi mutabakatın temini için aşağıda teklif edilen usulün A.B.D. Büyük Elçiliğince kabul edilip edilmediğinin bu vekâlete bildirilmesi rica olunur.

Vazife hususu aşağıda yazılı esaslar dairesinde tayin ve tesbit olunur;

1. A.B.D. Askerî Kuvvetlerinin Türkiye'de mensup oldukları makamı işgal eden en yüksek dereceli zatın imzasını havi, resmî bir vesikada, fiilin vazife dolayısiyle veya vazife sırasında işlendiği bildirildiği takdirde bu husus, Türk Adlî Makamları tarafından kabul olunacaktır.

2. Bu vesika, suçun işlendiği mahal Cumhuriyet Müddeiumumiliğine tevdi edilecektir.

(*) Kıran ve Güneri, **Op. Cit.** s. 146

Levent Şahverdi Arşivi

3. 6816 sayılı kanunun muvakkat maddesinde, bu kanun hükümlerinin, derbest işler hakkında da tatbik olunacağı tasrih edilmiş olduğundan, mevcut dâvalar ve derdest işler hakkında da, bundan evvelki fıkralarda yazılı olduğu şekilde bir vesika tanzim edilip suçun işlendiği mahal C. Müddeiumumiliğine tevdi edildiğinde, tahkikat hangi safhada olursa olsun vazife bakımından evrak veya dosya Amerika'nın Türkiye'deki alâkalı askerî makamlarına tevdi olunacaktır.

4. Maznunun muvakkaten yakalanmış veya tevkif edilmiş olduğu hallerde, şayet suç vazifeden mütevellit veya vazife sırasında işlenmiş ise; o şahsın teslim edileceği makam ve mahal vesikada ayrıca tasrih olunacaktır.

5. Türkiye gönderen devlet durumunda bulunduğu takdirde yukarıdaki bendlerde yazılı bilcümle hususlar Türk Kuvvetlerine mensup eşhas hakkında da aynen tatbik olunur».

A.B.D. B. Elçiliği yukarıda aynen alınan muhtıranın 1 numaradan 5 numaraya kadar olan bendlerinde teklif edilen usül üzerinde mutabık olduğunu Hariciye Vekâletine memnuniyetle bildirir.

B. Elçiliğimiz, yukarıda münderiç Muhtıranın 1. bendinde sözü edilen en yüksek dereceli Amerikan Askerî makamının Türkiye'de hali hazırda Amerikan Askerî Yardım Kurulu (JUSMAT) Başkanı veyahut onun yokluğunda başkan vekili olduğunu Hariciye Vekâletine arzeder.»

Bu anlaşmaya göre; verilmesi öngörülen görevlilik belgesinin gerçeğe uygunluğunu incelemeye ve bu hususta herhangi bir karar almağa Türk yargı organları yetkili değildir.

Anlaşılıyor ki, Kuvvetler Statüsü sözleşmesinde,

Levent Şahverdi Arşivi

bütün üye devletlerin kaza selâhiyetlerini Rüçhaniyetle kullanma hakları VII, 3. b, bendine göre saklı kaldığı halde Türkiye bu anlaşma ile bu hakkından Amerikalılar lehine feragat etmiş olmaktadır. Böylece Amerikalıların vazifeli olmadıkları zamanlarda işledikleri suçlardan zarar gören Türk vatandaşlarının, Türk mahkemelerinde, Amerikalılar tarafından verilen görev belgeleri karşısında ne yapacakları konusu cevapsız kalmaktadır. Bu iş o kadar fazla suistimal edilmektedir ki, Amerikalıların yanında çalışan Türk tabiyetindeki borçlu şahıslara dahi icra yolu ile haciz konulmamaktadır. Türkiye'de bulunan sivil yardım teşkilâtı (A.I.D.)'na da diplomatik muafiyet tanındığı için Türk vatandaşları ile olan anlaşmazlıklar da Türk mahkemelerine gelmemekte ve anlaşmazlıklar çözülememektedir. Türkiye'deki Amerikalılara özel bir adlî kapitülasyon getiren bu tadil Kanunu, nota veya muhtıra alınıp vermek suretiyle yapılan bu anlaşmaların uygulanmasında, Türk yargı organları, doğruluğu dahi incelenmeyen görev belgeleriyle yetkisizlik kararı vermek zorunda bırakılmakta ve mağdur olmuş dâvacı Türk vatandaşları haklarını alamamaktadırlar. Bu imtiyazlı devre sürüp gitmektedir.

İkili anlaşmalara karşı Türk kamu oyunda uyanan hoşnutsuzluğun parlamento içinde ve dışında her fırsatta dile getirilmesi ve Türk basınında eleştirilmesi sonucu sert tepkilerin baskısı altında Türk Dış İşleri Bakanlığı ile, Amerika Büyük Elçiliği arasında Nota verilmek suretiyle, sözleşmenin VII. Maddesinin 3 (a), (ii) fıkrasının değiştirilmesi yoluyla yeni bir Anlaşma yapılmıştır. Bu konu ile ilgili olarak, ileri sürülen iddiaları ve açıklanan görüşleri bir

Levent Şahverdi Arşivi

kez daha doğrulayan bu anlaşma da şöyledir : (*)

Ekselans, Ankara, 24 Eylül 1968

Aşağıda muhtevası kayıtlı 24 Eylül 1968 tarihli Notanızı aldığımı bildirmekle şeref kazanırım :

«Ekselans,

Hükûmetlerimiz temsilcileri arasında Kuzey Atlantik Andlaşmasına Taraf Devletler arasında Kuvvetlerinin Statüsüne dair Sözleşmenin VII. madde 3 (a), (ii) fıkrasının uygulanması ile ilgili görev belgeleri hakkındaki görüşmelere atıfta bulunmakla şeref duyar ve aşağıdaki hususları teklif etmekten şeref kazanırım :

MADDE I

Resmî vazifenin ifasında yapılan fiil veya ihmalden doğan suçlarda görev belgeleri, diğer NATO memleketlerindeki tatbikata göre ve Kuzey Atlantik Andlaşmasına Taraf Devletler arasında Kuvvetlerinin Statüsüne dair Sözleşmenin lâfzına ve ruhuna uygun olarak, gönderen Devlet makamları tarafından verilecek ve Türkiye Hükûmeti makamları tarafından diğer NATO memleketlerindeki tatbikata göre ve Kuzey Atlantik Andlaşmasına Taraf Devletler arasında Kuvvetlerinin Statüsüne dair Sözleşmenin lâfzına ve ruhuna uygun olarak işlem görecektir.

MADDE II

I. maddenin uygulaması aşağıdaki usüller dairesinde olacaktır :

(A) Suçun işlendiği yerin savcısı, sanığın, yukarıda bahsi geçen Anlaşma hükümlerinden faydalanmağa hakkı olduğunun kendisine bildirilmesi üzerine, suçun resmî vazifenin ifasında yapılan bir fiil

(*) Resmî Gazete, No. 13257 (1969)

Levent Şahverdi Arşivi

veya ihmalden doğup doğmadığı hususunu, Adalet Bakanlığı vasıtasıyla Türk Genelkurmay Başkanlığından soracaktır. Bunun üzerine, Türk Genelkurmay Başkanlığı bu hususu Gönderen Devlet ilgili makamlarından tahkik edecektir. (Gönderen Devlet Birleşik Devletler ise, ilgili makam Türkiye'deki Birleşik Devletler Kuvvetlerinin en yüksek rütbeli komutanıdır.)

(B) Soruşturmayı müteakip Gönderen Devletin ilgili makamları isnad edilen suçun resmî görevin ifasında yapılan herhangî bir fiil veya ihmalden doğduğunu beyan eden bir belgenin yukarıdaki I. maddenin hükümlerine uygun olarak verilmesini lüzumlu gördükleri takdirde, bu belgenin bir sureti derhal Türk Genelkurmay Başkanlığına, diğer bir örneği de sanığın görevli veya bağlı bulunduğu birliğin komutanına gönderilecektir.

(C) Görev belgesi, Türk Genelkurmay Başkanlığınca kabul edildiği takdirde, Adalet Bakanlığı vasıtasıyla suçun işlendiği yer savcısına gönderilecektir. Görev belgesinin Adalet Bakanlığından alınması üzerine, sanık hakkındaki işlemler yetkili adlî mercilerce durdurulacak ve sanığın dosyası Türk Genelkurmay Başkanlığına gönderilecektir. Bunu müteakip Türk Genelkurmay Başkanlığı, aşağıda (D) ve (E) fıkralarında kapsanan haller hariç, dosyayı Gönderen Devletin ilgili makamlarına iletecektir. Bunu müteakip sanık aleyhindeki tahkikat veya takibat durdurulacaktır. Gönderen Devletin ilgili makamları, Türk Genelkurmay Başkanlığını dâvanın neticesinden resmen malûmattar kılacaktır.

(D) Görev belgesi, Türk Genelkurmay Başkanlığınca kabule şayan bulunmadığı takdirde ve gön-

Levent Şahverdi Arşivi

deren Devletin ilgili makamlarınca geri alındığında, Türk Genelkurmay Başkanlığı Adalet Bakanlığı vasıtasıyla suçun işlendiği yer savcısına bunu bildirecektir. Bahiskonusu yerin savcısı, Adalet Bakanlığı vasıtasıyla Türk Genelkurmay Başkanlığına dâvanın neticesinden malûmat verecektir. Türk Genelkurmay Başkanlığı da bu malûmatı Gönderen Devletin ilgili makamlarına intikal ettirecektir.

(E) Görev belgesi Türk Genelkurmay Başkanlığınca kabule şayan bulunmadığı ve Gönderen Devletin ilgili makamlarınca geri alınmadığı takdirde, diğer ilgili Türk makamlarıyla istişare yapılarak, Türk Genelkurmay Başkanlığının ve Gönderen Devletin diplomatik temsilcisiyle, Gönderen Devletin bir askerî temsilcisinin iştirakiyle müzakereler yoluyla bir anlaşmaya varılmasını teminen Dışişleri Bakanlığı malûmattar kılınacaktır. Bu arada, görev belgesi ve sanık aleyhindeki kanunî işlem, görev belgesi kabule şayan bulunmadığı taktirde sanığın Türk mahkemelerince muhakeme edilmesi için hazır bulundurulmasına tesir etmeksizin durdurulacaktır. Müzakerelerin, görev belgesinin kabulü veya Gönderen Devletin askerî makamlarınca geri alınması şeklindeki sonucu, suçun işlendiği yer savcısına yukarıda (C) ve (D) fıkralarında öngörüldüğü şekilde gerekli işlem yapılması zımnında bildirilecektir.

Yukarıdaki hususlar Türk Hükûmetince kabule şayan ise, bu nota ve Ekselanslarının bunu teyid eden cevabının, iki Hükûmet arasında, Ekselanslarının cevabının tarihinden itibaren yürürlüğe girecek bir anlaşma teşkil etmesini teklif etmekten şeref duyarım. Hükûmetim, 28 Temmuz 1956 tarihli muhtıra teatilerinde münderiç görev belgeleriyle ilgili an-

Levent Şahverdi Arşivi

laşmanın aynı tarihte son bulacağı anlayışındadır.

Ekselans, teyiden arzettiğim en derin saygılarımı kabul buyurunuz.»

Cevaben, Hükûmetimin yukarıdaki hususlarla mutabık olduğunu bildirmekle şeref kazanırım.

İhsan Sabri ÇAĞLAYANGİL
Dışişleri Bakanı
Ankara, 24 Eylül 1968

Ekselans
Parker Thompson Hart
Amerika Birleşik
Devletleri Büyükelçisi
Ankara

Ekselans,

Aşağıda muhtevası kayıtlı 24 Eylül 1968 tarihli Notanızı aldığımı bildirmekle şeref kazanırım:

«Ekselans,

Hükûmetlerimiz temsilcileri arasında Kuzey Atlantik Andlaşmasına Taraf Devletler arasında Kuvvetlerinin Statüsüne dair Sözleşmenin VII. madde 3 (a), (ii) fıkrasının uygulanması ile ilgili görev belgeleri hakkındaki görüşmeler konusunda, size hitabeden bugünkü tarihli notama atıfta bulunmakla şeref duyar ve aşağıdaki Mutabakat Zabtını teklif etmek isterim:

«Birleşik Devletler müzakerecileri, diğer NATO memleketlerindeki tatbikatın, Birleşik Devletler tarafından verilmiş olan görev belgelerinin, istisnaî hallerin görüşme konusu yapılmasını derpiş eden bir kayıtla kabul edilmesi şeklinde olduğuna işaret etmişlerdir.

Türk müzakereciler «put into efect» ibaresinin Türkçede «işlem görecektir» e tekabül ettiğine işaret etmişlerdir.

Gönderen Devletin sanık ferdinin, derhal ve süratle muhakeme edilmesini gerektiren NATO/SOFA

Levent Şahverdi Arşivi

hükümlerinin ifası ve adaletin uygun ve müessir şekilde yerine getirilmesini teminen, Türk Hükûmeti, müzakerelerin iki ay içinde anlaşmaya müncer olmaması halinde, Gönderen Devletin eldeki meselede kendi kanunları tahtında gerekli tedbirleri almasına müsaade edecektir. Türk Genelkurmay Başkanlığı, görev belgesini Adalet Bakanlığı vasıtasıyla ilgili savcıya intikal ettirecektir. Bunu müteakip sanık aleyhindeki tahkikat veya takibat durdurulacaktır. Sanığın dosyası Gönderen Devlet yetkili makamlarına iletilecektir. Türk Hükûmeti, bu hükmün tatbik mevkiine konulması için yetkili makamlarla lüzumlu tedbirleri alacaktır. Üzerinde mutabakata varılamayan meseleler, benzer meseleleri kapsayan ileride ki olaylarda tatbik edilebilecek bir karara varabilmek maksadıyla, görüşme mevzuu olmaya devam edeceklerdir.»

Ekselansları Hükûmetinin yukarıdaki Mutabakat Zaptını teyidine ıttıla kespetmekten müteşekkir kalacağım.

Ekselans, teyiden arzettiğimi en derin saygılarımı kabul buyurunuz.»

Cevaben, Hükûmetimin yukarıdaki Mutabakat Zaptını teyid ettiğini bildirmekle şeref kazanırım.

Ekselans en derin saygılarımı kabul buyurunuz.

İhsan Sabri ÇAĞLAYANGİL
Dışişleri Bakanı

Ekselans
Parker Thompson Hart
Amerika Birleşik Devletleri
Büyükelçisi

Bu anlaşma ile gönderen devletin ilgili makam-

Levent Şahverdi Arşivi

larının vereceği görev belgelerinin Genel Kurmay Başkanlığı tarafından şayanı kabul görülmeleri şartı ilk defa kabul edilmiş oluyor. I. maddenin şimdiye kadar yapılagelmekte olan Türkiye'deki uygulamaların, NATO Kuvvetler Statüsü Sözleşmesinin lâfzına ve ruhuna uygun olarak yürütülmediği ve görev belgelerinin de diğer NATO ülkelerindeki tatbikata göre yapılmadığı açıklanarak, bundan sonra sözleşmenin ruhuna ve lâfzına aykırı bir uygulama yapılmayacağı belirtilmekte ise de; bunu aynı tarihli diğer bir nota yalanlamaktadır. Bu anlaşmanın son paragrafında 28 Temmuz 1956 tarihli muhtıra teatisiyle ilgili Anlaşma yürürlükten kaldırılıyorsa da, yine NATO Kuvvetler Statüsü sözleşmesinin ruhuna ve lâfzına uygun olmayan ve Türkiye'de diğer NATO ülkelerinden farklı uygulama getiren, 23 Haziran 1954 tarihli Anlaşma ve onun eki olan 23 Haziran 1954 tarihli Nota ile yapılmış olan Anlaşmaların da kaldırılması veya aynı temel ilkeler içinde değiştirilmesi veya kaldırılması zorunlu olduğu halde bu da yapılmamıştır.

Bu anlaşma ile ilgili; 24 Eylül 1968 tarihli Nota da ise; **Türk Müzakerecileri** «put into effect» ibaresinin Türkçede «işlem görecektir» e **tekabül ettiğine işaret etmişlerdir.** Amerika bunu böyle anlamıyor, anlamına gelen kapalı bir ifade ile, bu yüzden çıkacak anlaşmazlıklar **iki ay içinde anlaşmaya müncer olmaması halinde, gönderen devletin eldeki meselede kendi kanunları tahtında gerekli tedbirleri almasına müsaade edecektir.** Ve Türk Genel Kurmay Başkanlığı da kabul etmediği ve üzerinde bir mutabakata varılmayan görev belgesini Adalet Bakanlığı aracılığıyla ilgili savcılığa gönderecek ve sanık aley-

Levent Şahverdi Arşivi

hindeki takibat veya tahkikat durdurularak dosya Amerikan makamlarına teslim edilecektir, denilmek suretiyle, aynı tarihli anlaşmada Türk Genel Kurmayı'nın ısrarları karşısında görev belgesinin suistimal edilerek, Türk kanunları ve Mahkemelerini hiçe sayan bir uygulama kaldırılmış gibi gösteriliyorsa da, aynı tarihli başka bir nota ile anlaşmanın bu hükmü yürüyemez hale getirilerek, bundan önceki eski anlaşmaya dönülmüştür. Anlaşmada Türk müzakerecilerinin Amerikalılara karşı egemenlik hakkımızı korumakta gösterdikleri başarıyı, Amerikan elçisinin, Dış İşleri Bakanlığına verdiği aynı tarihli başka bir notanın kabulü ile, geri almış olmasını üzülerek karşılamamağa imkân yoktur. Görüldüğü gibi uzun süren müzakereler sonunda egemenlik haklarımızın gereklerine ve diğer NATO ülkelerindeki uygulamalara ve Kuvvetler Statüsü Sözleşmesinin ruhuna ve lâfzına uygun bir anlaşmaya varılmış iken başka bir nota ile yeni anlaşma, eski uygulamaların devamını sağlayacak şekilde değiştiriliyor. Bunu başarılı bir dış politika olarak görmeğe ve göstermeğe imkân yoktur. Örneklerini vermiş olduğumuz resmî gazetelerde yayınlanan belgeler de bu görüşümüzü doğrulamaktadır. Bu Nota ile, Türkiye'de bulunan her Amerikalı, Türk sınırlarından içeriye girdiği andan itibaren tekrar çıkıncaya kadar görevli olacak, işlediği suçlardan dolayı Türk mahkemelerinde yargılanamıyacak, zarara uğrayan ve mağdur olan Türk vatandaşları da haklarını alacak bir makam bulamıyacaklardır.

VERGİ MUAFİYETLERİ ANLAŞMASI VE EK'İ

Müşterek Savunma adı altında A.B.D. tarafından veya onun adına yapılan masraflara, A.B.D. ta-

Levent Şahverdi Arşivi

biyetindeki şirket ve şahıslardan veya bunlar tarafından çalıştırılan A.B.D. tabiyetindeki kişilerden veya Türkiye'ye ithal olunan eşyadan vergi alınmamasını öngören, ve 23 Haziran 1954 tarihli anlaşmalar zincirinin sondan ikinci halkasını teşkil eden anlaşma, vergi muafiyeti anlaşması ve onun gümrük ek'idir.

Gerçekte, Kuvvetlerin Statüsüne dair Sözleşmenin IX, X, XI, XII, XIII ve XIV üncü maddeleri, bir kuvvet veya sivil unsurun, kabul eden devlet ülkesinde tâbi olacağı vergi, gümrük ve kambiyo kuralları hakkında açık ve seçik hükümler getirdiği halde, Amerika yaptığı özel ikili anlaşmalar, notalar ve muhtıralarla bunları genişleterek Devlet içinde devlet gibi vergisiz, gümrüksüz, kontrolsuz ve yargı organlarından uzak olarak, Türkiye'de kanunlar dışı ve kanun üstü bir statü içinde yaşantısını sürdürmektedir.

Bu Anlaşma ve Ek'i incelendiğinde ikili Anlaşmaların bilinmeyen yönlerinden bir kısmı daha gün ışığına çıkarılmış olacaktır.

TÜRKİYE İLE AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ ARASINDA VERGİ MUAFİYETLERİ ANLAŞMASI (*)

Kuzey Atlantik Andlaşması gereğince deruhte ettikleri vecibeler çerçevesi dahilinde, Türkiye Cumhuriyeti Hükûmeti ile Amerika Birleşik Devletleri Hükûmeti, müşterek savunma için Amerika Birleşik Devletleri tarafından veya onun namına yapılan masrafların ilgilendirebileceği nispette, Türk vergileri mevzuunda aşağıdaki hususlarda mutabık kalmışlardır:

(*) Resmî Gazete, No. 8747 (1954)

Levent Şahverdi Arşivi

1 — Türkiye Hükûmeti tarafından, aşağıda ikinci ve üçüncü fıkralarda tadat olunan Türk vergi, munzam vergi, resim, harç ve ücretlerden muafiyet sağlanacaktır. Bu vergi muafiyeti, Amerika Birleşik Devletlerinin her hangi bir dış yardım programı gereğince yapacağı masraflar da dâhil olmak üzere, müşterek savunma gayreti uğrunda eşya, tesisat ve hizmetler için Amerika Birleşik Devletleri tarafından veya onun namına Türkiye'de yapılan bütün masraflara tatbik edilecektir.

2 — Amerika Birleşik Devletleri tarafından veya onun namına yapılan ve yukardaki 1 inci fıkrada mevzuubahis edilen masraflara aşağıdaki Türk vergi ve resimleri sirayet ettirilmiyecektir.

(a) Türkiye'ye ithal olunan eşyadan ve bu ithalât dolayısiyle alınan vergi, resim ve ücretler.

(b) Muamele Vergisi.

(c) Nakliyat resmi.

(d) Harçlar ve damga resmi.

(e) Elektrik cereyan ve havagazı istihlâki üzerinden alınan Devlet ve belediye vergileri ve bunların zamları.

(f) Kazan ve motörlerden belediyelerce alınan resimler.

(g) Dâhilde tedarik olunan akaryakıtlar üzerinden alınan vergiler.

(h) Telgraf ve telefon ücretleri üzerinden alınan Millî Savunma Vergisi.

(i) Gemi ve uçaklar dolayısiyle liman ve hava meydanlarından alınan resim ve ücretler.

(j) Belediyelerce alınan ilân ve tellâllık resimleri.

Levent Şahverdi Arşivi

(k) Şeker istihlâk vergisi.

(l) Mamul tütün ve içkilerden alınan inhisar resmi, müdafaa ve hususi istihlâk vergileri.

3 — Amerika Birleşik Devletleri tarafından veya onun namına yapılan ve yukarda 1 inci fıkrada zikrolunan masraflara Amerika Birleşik Devletleri tâbiiyetindeki şirket ve şahıslardan veya bunlar tarafından istihdam olunan Amerika Birleşik Devletleri tâbiiyetindeki fertlerden alınan gelir ve kurumlar vergileri de sirayet ettirilmiyecektir.

4 — Yukarda 2 nci ve 3 üncü fıkralarda tadat olunan vergi, munzam vergi, resim, harç ve ücretlerden muafiyet sağlanması hususunda tatbik olunacak usuller ve işbu muafiyetin şümulü bu Anlaşmanın ekinde tesbit olunmuştur.

5 — Muafiyet, Amerika Birleşik Devletleri tarafından finanse edilen mukaveleler dolayısiyle, müteahhitler veya bunlara karşı taahhüde girişmiş ikinci mütaahhitler tarafından yapılan masraflar ile ilgili olarak, yukarda 2 inci ve 3 üncü fıkralarda tadat olunan, eğer mevcut ise, vergi, munzam vergi, resim, harç ve ücretlere de şâmil olacaktır.

6 — İşbu Anlaşma hükümleri fertler tarafından yapılan masraflara tesir etmiyeceği gibi, işbu Anlaşma çerçevesine girmekle beraber mubayaa ve ihaleye selâhiyetli bir memur veya Amerika Birleşik Devletleri tarafından veya onun namına mukavele akdine usulüne uygun olarak yetkili kılınmış diğer bir şahıs tarafından akdedilmiş bir mukaveleye dayanmıyan küçük masraflara da tatbik olunmıyacaktır.

Levent Şahverdi Arşivi

7 — Sarfiyatın Türkiye Hükûmeti tarafından yapıldığı ve bilâhara tamamen veya kısmen Amerika Birleşik Devletleri Hükûmetince Türkiye Hükûmetine ödendiği, Enfrastrüktür ve benzeri programlara gelince, bu masraflara Amerika Birleşik Devletlerinin iştirak hissesinin Anlaşmanın 2 nci fıkrasında zikredilen vergi ve resimlerle bu Anlaşmanın 8 inci fıkrası gereğince masraflara sirayet ettirilmemesi bilâhara kabul olunabilecek diğer vergi ve resimler düşüldükten sonra kalan bir meblâğ olarak ödenmesini mümkün kılacak usuller tesbit ve tatbik olunacaktır.

8 — İşbu Anlaşmada sarahaten masraflara sirayeti önlenmemiş olan ve işbu Anlaşmada derpiş edilen Amerika Birleşik Devletleri masrafları kategorilerine kabili tatbik telâkki edilebilecek Türk vergi, munzam vergi, resim, harç ve ücretleri hakkında iki Hükûmet, bu gibi vergilerden muafiyet tanınmasının işbu Anlaşmaya esas teşkil eden prensiplere uygun olup olmadığı hususunda müzakerede bulunacaklardır. Uygun olduğu neticesine varıldığı takdirde, iki Hükûmet, Amerika Birleşik Devletleri Hükûmetine işbu Anlaşmada derpiş edilenlere müşabih münasip bir muafiyet sağlanması için usuller ihdasına girişeceklerdir.

9 — İşbu Anlaşma, Türkiye Hükûmeti tarafından mevcut anlaşmalar ve mevcut Türk mevzuatı ile sağlanan diğer her hangi bir vergi muafiyetine tesir etmek maksadiyle yapılmadığı gibi, 19 Haziran 1951 tarihinde Londra'da imzalanan Kuzey Atlantik Andlaşması Kuvvetlerinin Statüsüne müteda-ir Sözleşme de işbu Anlaşmaya tesir etmiyecektir.

Levent Şahverdi Arşivi

10 — İşbu Anlaşma sosyal emniyet ve fertlerin istihdamı ile ilgili diğer yardımlardan muafiyet sağlamıyacaktır.

11 — Türkiye Hükûmeti ve Amerika Birleşik Devletleri Hükûmeti işbu Anlaşmanın, ihtiva ettiği prensipler gereğince ve sadece Anlaşmada derpiş edilen maksatlar için müessir bir şekilde tatbikatını sağlamak üzere işbirliği yapacaklar ve gerekli tedbirleri alacaklardır.

12 — Bu Anlaşma mucibine tanınacak muafiyet işbu Anlaşma tarihinden sonra yapılacak bütün masraflara tatbik edilecektir.

Yukardaki hususları tasdikan, iki Hükûmetin bu maksatla selâhiyettar kılınmış bulunan mümessilleri işbu Anlaşmayı imzalamışlardır.

Ankara'da, 23 Haziran 1954 tarihinde, her ikisi de aynı derecede muteber olmak üzere Türkçe ve İngilizce lisanlarında iki nüsha olarak yapılmıştır.

Amerika Birleşik Devletleri Hükûmeti adına	Türkiye Cumhuriyeti Hükûmeti adına
Avra M. Warren	F. Köprülü

EK

İşbu Ek, Anlaşmanın bir cüz'ü olup, Anlaşmanın 4 üncü fıkrası hükümleri gereğince, 2 nci ve 3 üncü fıkralarında tadat olunan vergi, munzam vergi, resim, harç ve ücretlerin dayandıkları Türk kanunlarının tarih ve numaraları ile bunlar hakkında Anlaşma ile kabul olunan muafiyetin şümulü ve bunların masraflara sirayetini önlemek için tatbik olunacak usuller aşağıda gösterilmiştir.

Levent Şahverdi Arşivi

1 — Türkiye'ye ithal olunan eşyadan veya eşyanın Türkiye'ye ithali dolayısiyle alınan vergi, resim ve ücretler :

(a) Gümrük vergisi : (11/5/1949 tarihli ve 5383 sayılı ve 26/2/1954 tarihli ve 6290 sayılı kanunlar ve bunların ek ve tadilleri)

(b) Gümrük vergisinden belediye hissesi : (9/7/1948 tarihli 5237 sayılı ve 11/5/1949 tarihli ve 5383 sayılı kanunlar ve bunların ek ve tadilleri)

(c) İthalât muamele vergisi : (4/6/1940 tarihli ve 3843 sayılı kanun ve ek ve tadilleri)

(d) Rıhtım resmi : (16/8/1951 tarihli ve 5842 sayılı kanun ve ek ve tadilleri)

(e) Petrol ve müştaklarından alınan istihlâk vergisi : (17/6/1930 tarihli ve 1718 sayılı kanun ve ek ve tadilleri)

(f) Akaryakıtlardan alınan yol vergisi : (22/2/1952 tarihli ve 5889 sayılı kanun ve ek ve tadilleri)

(g) Gümrüklerde kullanılan bazı vesikalara yapıştırılan müdafaa pulu : (3/5/1931 tarhili ve 2456 sayılı kanun ve ek ve tadilleri)

(h) Bu vesikalarla ilgili damga resmi : (29/5/1928) tarihli ve 1324 sayılı kanun ve ek ve tadilleri)

(i) Gümrük ardiye ücreti : (11/5/1949 tarihli ve 5383 sayılı kanun ve ek ve tadilleri)

Müşterek savunma maksadiyle Türkiye'ye ithal olunacak eşyanın nev'i ve miktarı Ek'in 18 inci maddesinde zikredilen Türk makamına, bunları ithal eden Amerika Birleşik Devletleri makamları veya Amerika Birleşik Devletleri ile mukavelesi bulunan

Levent Şahverdi Arşivi

mütaahhit veya ikinci mütaahhit veya Amerika Birleşik Devletleri hesabına masrafa yetkili Türk makamınca beyan olunur. Bu malûmatı muhtevi beyanname mevzuubahis ithalâtın Anlaşma hükümleri gereğince vergiden muaf tutulacağını tasrih ettiği gibi bu beyannameye eşyanın orijinal faturaları veya bunların tasdikli suretleri ile mümkün olduğu takdirde ve iki Hükûmetin emniyeti bakımından mahzurlu değilse yapılacak işin plânları, projeleri, mukaveleleri ve şartnameleri eklenir. Bu beyannamenin sözü edilen Türk makamınca tasdikli bir nüshası gümrük makamlarına ibraz ve eşya yukarda yazılı vergi, resim ve ücretlerden muaf olarak Türkiye'ye ithal olunacaktır. Şurası mukarrerdir ki, işbu fıkranın şümulüne giren vergi muafiyeti, Türkiye haricinde mübayaa edilip Türkiye'ye ithal olunan eşya hususunda da muafiyeti tazammun eder.

Müşterek savunma ile ilgili işe lüzumlu yabancı menşeli eşyanın Türkiye dâhilinde tedarikine lüzum hâsıl olduğu ahvalde şu esaslara uyulacaktır: Yabancı menşeli eşya dâhilde bu işin ticareti ile uğraşan müesseselerden büyük miktarlarda yeni olarak satınalınmış bulunduğu takdirde eşyayı satan müessese veya ithalin yapıldığı gümrük kayıtlarından bu eşya için ithal sırasında ödenmiş yukarda yazılı vergi, resim ve ücretin tutarı mümkün olduğu nisbette hesap olunarak ilgili Amerika Birleşik Devletleri makamına veya ona izafetle mütaahhide Türkiye Hükûmetince iade olunacaktır. Bu suretle tedarik olunan eşyanın işbu Anlaşmada derpiş olunan gayelere lüzumu ve miktarının işe yeterliği Ek'in 18 inci fıkrasında zikrolunan Türk makamı tarafından, ve alıcının vereceği beyanname ile bundan evvelki fıkrada

Levent Şahverdi Arşivi

derpiş edildiği veçhile eklenecek vesikaya müsteniden tasdik olunacaktır.

Bu esaslar akaryakıttan gayrı eşyaya münhasır olup dâhilde tedarik olunacak akaryakıtlara ait vergilerle ilgili hususlar aşağıda 9 uncu fıkrada belirtilmiştir.

Bu usuller, müşterek müdafaa maksadiyle ihtiyaç görülen eşyanın süratle tedarikini teminen, Türk gümrüklerince uygulanmakta olan diğer usullerle hemahenk olarak tatbik olunacaktır.

2 — İmalât muamele vergisi: (4/6/1940 tarihli ve 3843 sayılı kanun ve ek tadilleri).

(a) Amerika Birleşik Devletleri Hükûmetinin veya ona izafetle bir mütaahhidin başkalarına teslimatta bulunmaksızın münhasıran müşterek savunma mevzuunu teşkil eden işte kullanılmak üzere Türkiye'de bizzat yapacakları imalât muamele Vergisinin şümulüne giren işler dolayısiyle ödenmesi gereken muamele vergisinden muaf olacaktır.

(b) Amerika Birleşik Devletleri Hükûmeti veya ona izafetle bir inşaat mütaahhidi tarafından müşterek savunma maksadiyle dâhilde imal edilmiş maddeler satın alındığı takdirde, bunların muamele vergisine tâbi tutulmuş olanlarının muamele vergileri şu suretle tesbit ve Amerika Birleşik Devletleri Hükûmetine veya inşaat mütaahhidine iade olunacaktır. Sınaî müessesenin muamele vergili satış fiyatı içinde muamele vergisi, maddenin tâbi bulunduğu nispete göre halen şu nisbetlerle ifade edilir:

$\frac{12,5}{112,5}$, $\frac{15}{115}$, $\frac{18}{118}$. Muamele vergisine tâbi tutulmuş yerli mamuller için ödenen muamele vergi-

Levent Şahverdi Arşivi

si, mamulü imal eden sınaî müesseselerin vergili toptan satış bedellerine, mamullerin tâbi bulunduğu vergi nispetlerine göre yukarda belirtilen nispetler tatbik edilmek suretiyle bulunabilecektir. Bu maddeleri satınalanlar o maddeyi hangi sınaî müesseseden satınaldıklarını, bu maddelerin o müesseselerden vâkı teslimleri için muamele vergisi ödenmiş olup olmadığını tevsik edecek vesaiki de temin edip iade olunacak verginin hesabını bunlarla tevsik edeceklerdir. Bu eşya doğrudan doğruya imali yapan sınaî müesseseden satınalınmayıp da o türlü eşyanın ticaretiyle uğraşan ticarethanelerden büyük miktarlarda satınalındığı ahvalde de tüccarın bu malı imali yapan sınaî müesseseden hangi fiyatla satınaldığının yukarda belirtilen unsurlar bakımından tevsiki lâzımdır, ta ki yukarda gösterilen nispetlerin tatbik olunacağı, sınaî müessesenin vergili toptan satış fiyatı bulunabilsin.

3 — Nakliyat resmi (10 Nisan 1340 hicri tarihli ve 472 sayılı ve 17/5/1940 tarihli ve 3828 sayılı kanunların ek ve tadilleri).

Müşterek savunma faaliyetleri ile ilgili eşyanın Türkiye'de vapur ve trenlerle nakli dolayısiyle ödenecek nakliyat resmi Amerika Birleşik Devletleri makamları veya ona izafetle mütaahhit tarafından nakliyat müseseselerinden alınıp muhafaza olunacak vesaikle tevsik olunmak suretiyle hesap ve Türkiye Hükûmetince ilgili Amerika Birleşik Devletleri makamına veya mütaahhide iade olunacaktır.

Amerika Birleşik Devletleri Hükûmetince işbu Anlaşmada derpiş olunduğu veçhile müşterek savunma işleriyle resmen vazifelendirilen personelin Türk şehirleri arasında tren ve vapurlarla ve bu iş-

Levent Şahverdi Arşivi

lerle ilgili olarak yapacakları seyahatler dolayısiyle ödenecek nakliyat resmi de aynı suretle tevsik olunmak şartiyle Türkiye Hükûmetince iade olunacaktır.

4 — Harçlar (25/2/1952 tarihli ve 5887 sayılı kanun ve diğer kanunlarda yer alan harçlar ve bunların ek ve tadilleri.)

Bu Anlaşmanın şümulüne giren müşterek savunma maksatları ile yapılan masraflarla ilgili muameleler, mütaallik bulunduğu vesikada tasrih edilmek kaydiyle, harçtan müstesna olarak yapılacaktır.

5 — Damga resmi (29/5/1928 tarihli ve 1324 sayılı kanun ile ek ve tadilleri).

Münderecatında münhasıran bu Anlaşmanın şümulüne giren müşterek savunma maksatları ile yapılan masraflarla ilgili bulunduğu tasrih edilmek şartiyle, Türkiye'de veya hariçte tanzim edilmiş olan evrak, senetler ve ilânlar damga resminden müstesna olacaktır.

6 — Devletçe alınan elektrik ve havagazı istihlâk vergileri (17/6/1930 tarihli ve 1718 sayılı kanun ile ek ve tadilleri).

Müşterek savunmanın icabettirdiği tesisatın inşası, bakımı ve işletilmesinde istihlâk olunacak elektrik ve havagazı Devlet tarafından alınmakta olan istihlâk vergisinden müstesna olacaktır. Tesisat sahasındaki meskenlerde istihlâk olunan elektrik ve havagazı da bu hükmün şümulüne dâhildir.

7 — Belediyelerce alınan elektrik ve havagazı istihlâk vergisi (9/7/1948 tarihli ve 5237 sayılı kanunla ek ve tadilleri).

Levent Şahverdi Arşivi

Yukarda 6 ncı fıkrada belirtilen şartlar dairesinde istihlâk olunan elektrik ve havagazı belediyelerce alınan istihlâk vergisi ile zamlarından da müstesna olacaktır.

8 — Belediyelerce alınan motör ve kazan resmi (9/7/1948 tarihli ve 5237 sayılı kanun ile ek ve tadilleri).

Münhasıran müşterek savunma maksadiyle yapılan masraflar ile ilgili işlerde muharrik kuvvet olarak kullanılacak motörlerle buharlı kazanlar, belediyelerce alınan ruhsat resminden ve zamlarından müstesna olacaktır.

9 — Dâhilde tedarik olunacak akaryakıtlardan alınan vergi ve resimler (Ek'in 1 inci fıkrasında zikredilen kanunlar ile 9/7/1948 tarihli ve 5237 sayılı kanun ve ek ve tadilleri).

Müşterek savunma maksadiyle yapılan masraflarla ilgili işlere lüzumlu akaryakıtların vergisiz ithali prensibi Anlaşmanın 2 nci fıkrasının (a) bendinde ve ek'in 1 inci fıkrasında yer almıştır. Anlaşmanın 2 (g) fıkrasında yer alan hüküm ise mezkûr prensibi tamamlayıcı bir hükümdür. Bu hükme göre :

(a) NATO Silâhlı Kuvvetler Statüsü Sözleşmesinde ve buna müzeyyel anlaşmalarda tarif olunduğu veçhile, Amerika Birleşik Devletleri askerî kuvvet ve sivil unsur mensupları bulunan Amerika Birleşik Devletleri tâbiiyetli personelin resmî vazifeleriyle ilgili hizmetler dolayısiyle yapacakları seyahatlerde kullandıkları taşıtlar için perakende olarak satın alacakları akaryakıt konusunda, halen memleketimizde yabancı elçilik mensupları ile askerî heyetlerin istifade ettikleri usuller tatbik edilmek sure-

Levent Şahverdi Arşivi

tiyle, ödenmesi melhuz vergiler bertaraf edilecektir.

(b) Amerika Birleşik Devletleri Hükûmeti veya onun namına inşaat mütaahhidi tarafından munhasıran müşterek savunma ile ilgili işlerde kullanılmak üzere, ek'in 1 inci fıkrası ile derpiş olunan usuller dairesinde büyük miktarda tedarik edilen akaryakıt kâfi gelmediği veya ihtiyacın süratle temini zarureti hâsıl olan ahvalde lüzumlu akaryakıt Türkiye'deki tevzi müesseselerinin önceden tesbit edilecek depolarından, perakende olmamak üzere, hâsıl olan ihtiyaca tekabül edecek miktarlarda, elçilikler hakkında uygulanan usul dairesinde vergisiz olarak tedarik olunabilecektir.

Ek'in 18 inci fıkrasında zikredilen Türk makamı muafen ithal olunan akaryakıtların miktarını da gözönünde bulundurarak bu fıkrada derpiş olunan usul dairesinde tedarik olunan akaryakıtların bilfiil müşterek savunma ihtiyaçlarına tekabül etmesini temin edecektir.

(c) Dâhilde istihsal olunacak akaryakıtlar müşterek savunma maksadiyle kullanılmak üzere Amerika Birleşik Devletleri Hükûmeti veya ona izafetle inşaat mütaahhidi tarafından, istihsali yapan müesseselerden vergisiz olarak alınacaktır. Ek'in 18 inci fıkrasında zikredilen Türk makamı bu suretle tedarik olunan akaryakıtların bilfiil müşterek müdafaa ihtiyaçlarına tekabül etmesini temin edecektir.

10 — Telgraf ve telefon ücretlerinden alınan müdafaa vergisi: (17/2/1947 tarihli ve 5004 sayılı kanun ile ek ve tadilleri).

Amerika Birleşik Devletleri Hükûmeti veya ona

Levent Şahverdi Arşivi

izafetle Amerika Birleşik Devletleri tâbiyetli inşaat mütaahhitlerinin müdafaa vergisine tabi telgraf ve telefon masraflarına isabet eden ve posta idarelerinden alınmış makbuz ve sair vesikalarla tevsik edilen müdafaa vergisi Türkiye Hükûmetince Amerika Birleşik Devletleri Hükûmetine veya inşaat mütaahhidine iade olunur.

11 — Gemi ve uçaklar dolayısiyle liman ve hava meydanlarında alınan resim ve ücretler.

Munhasıran bu Anlaşmanın şümulüne giren müşterek savunma ile ilgili olmak üzere,

(i) Eşya yüklemek veya boşaltmak,

(ii) Personel almak veya bırakmak,

(iii) Diğer maksatlarla

Türk limanlarına veya Türk hava meydanlarına gelen gemi ve uçaklarla bu gibi gemi ve uçaklardan Türk liman ve hava meydanlarına boşaltılan veya bunlara yüklenen eşyaya aşağıdaki resim ve ücretlerden muafiyet sağlanacaktır :

(a) Liman işgal resmi (9/7/1948 tarihli ve 5237 sayılı kanun ile ek ve tadilleri).

(b) Merakibi bahriyeden alınacak rüsum (15 Nisan 1338 hicri tarihli ve 216 sayılı ve 26/2/1931 tarihli ve 1755 sayılı kanunlarla ek ve tadilleri).

(c) İskele, rıhtım, kanal ve saire ile ilgili müruriye resimleri (8/6/1936 tarihli ve 3004 sayılı kanun ile ek ve tadilleri).

(d) Rüsumu sıhhıye (21 Nisan 1340 hicri tarihli ve 500 sayılı kanun ile ek ve tadilleri ve 31/7/1936 tarihli ve 3056 sayılı kanun).

Türk makamlarınca mevzubahis gemilere fiilen ifa edilen hizmetler karşılığı alınacak ücretler işbu muafiyetin haricindedir.

Levent Şahverdi Arşivi

(e) Fenerler, ziyalı şamandıralar, geçit şamandıraları, tahlisiye hizmetleri, kılavuzluk ve römorkaj gibi denizde can ve mal korunmasına mütaallik hizmetlerle ilgili resim ve ücretler (31/7/1936 tarihli ve 3056 sayılı kanun ve 16/8/1951 tarihli ve 5842 sayılı kanun ile ek ve tadilleri).

Türk makamlarınca mevzuubahis gemilere fiilen ifa edilen hizmetler karşılığı alınacak ücretler işbu muafiyetin haricindedir.

(f) Hava meydanlarında yapılan hizmetler karşılığında alınan ücretler (14/6/1938 tarihli ve 3424 sayılı kanun ile ek ve tadilleri).

Türk makamlarınca mevzuubahis uçaklara fiilen ifa edilen hizmetler karşılığı alınacak ücretler işbu muafiyetin haricindedir.

Yukarda (a), (b), (c) ve (f) bentlerinde zikrolunan resim ve ücretlerin masraflara sirayeti muafiyet yoliyle önlenmiştir. Yukarda (d) ve (e) bentlerinde zikrolunan resim ve ücretlerin masraflara sirayeti ise bunların Türkiye Hükûmetince bunları ödiyenlere iadesi suretiyle önlenecektir.

Ek'in bu fıkrasında derpiş olunan muafiyetler veya iadelerle ilgili hükümler, alâkadar Türk makamlarının Türk mevzuatına göre yapmakla vazifeli bulundukları hizmetlerin ifasına mâni olmıyacaktır.

12 — Belediyelerce alınan ilân ve tellâllık resmi (9/7/1948 tarihli ve 5237 sayılı kanun ile ek ve tadilleri). Munhasıran müşterek savunma ile ilgili işler dolayısiyle açık eksiltme ile yapılacak mübayaalarla açık eksiltme veya kapalı zarf usuliyle yapılacak ihaleler belediye tellâllık resminden, ilânlar belediye ilân ve resminden muaf olacaktır.

Levent Şahverdi Arşivi

13 — Şeker istihlâk vergileri (17/6/1930 tarihli ve 1718 sayılı kanun ile ek ve tadilleri).

Munhasıran Amerika Birleşik Devletleri tâbiiyetli personelin ihtiyacı için lüzumlu tasfiye edilmiş şeker, mütehavvil ve munzam istihlâk vergilerinin dâhil edilmeyeceği bir fiyat ile şeker fabrikalarından Amerika Birleşik Devletleri Hükûmetine veya askerî mağazalar, kantinler, subay kulüpleri gibi Amerika Birleşik Devletlerinin özel askerî teşekküllerine satılabilecektir. Bu suretle satın alınacak şekerin mevzuubahis Amerika Birleşik Devletleri personelinin ihtiyaçlarını karşılayacak miktarda olduğunun ek'in 18 inci fıkrasındaki Türk makamı tarafından tasdiki lâzımdır. Bu tasdiki ihtiva eden talepname fabrikalara ibraz olunmadıkça böyle bir satış yapılamaz.

Madde 14 — Mamul tütün ve içkilere ait inhisar resimleri, müdafaa vergisi ve hususi istihlâk vergisi. (28/5/1934 tarihli ve 2460 sayılı, 10/6/1938 tarihli ve 3437 sayılı, 21/5/1941 tarihli ve 4036 sayılı, ve 8/6/1942 tarihli ve 4250 sayılı kanunlarla bunların ek ve tadilleri).

Yukarda 13 üncü fıkrada belirtilen esas ve ölçü dairesinde Türkiye İnhisarlar İdaresince, Amerika Birleşik Devletleri Hükûmetine veya askerî mağazalar, kantinler, subay kulüpleri gibi Amerika Birleşik Devletlerinin özel askerî teşekküllerine, munhasıran Amerika Birleşik Devletleri personelinin ihtiyacı için, yerli mamul tütünler ve alkollü içkiler, Tekel kârı hariç, İnhisar Resminin, Müdafaa Vergisinin ve şarapsa Hususi İstihlâk Vergisinin katılmıyacağı bir fiyatla verilebilir.

15 — Gelir ve kurumlar vergileri (3/6/1949 ta-

Levent Şahverdi Arşivi

rihli ve 5421 sayılı, 3/6/1949 tarihli ve 5422 sayılı ve 7/6/1949 tarihli ve 5432 sayılı kanunlarla bunların ek ve tadilleri).

(a) Anlaşmanın 3 üncü fıkrası hükmü mucibince Amerika Birleşik Devletleri Hükûmetince veya onun namına mütaahhitlerce, Amerika Birleşik Devletleri tâbiiyetli şahıs ve şirketler tarafından yapılan müşterek müdafaa faaliyetleri ile ilgili olmak üzere Türkiye'de ihtiyar olunan masraflara Gelir ve Kurumlar vergileri sirayet ettirilmiyecektir. Keza sözü geçen şahıs ve şirketlerin istihdam ettikleri kimselerden yine Amerika Birleşik Devletleri tâbiyetli olanları için ihtiyar ettikleri masraflara da Gelir Vergisi sirayet ettirilmiyecektir. Gelir ve Kurumlar vergilerinin anılan masraflara sirayet ettirilmemesi keyfiyeti aşağıdaki şekilde sağlanacaktır :

(1) Müşterek müdafaa işlerini yapan Amerika Birleşik Devletleri tâbiyetli şahıs ve şirketlerden, mezkûr işlerinden dolayı, bu Anlaşmanın âdemi mevcudiyeti halinde tahsil icabedecek olan Gelir ve Kurumlar vergileri ile bunlarla ilgili her türlü para cezaları tahsil olunmıyacaktır.

(2) Mezkûr şahıs ve şirketler tarafından Amerika Birleşik Devletleri tâbiiyetli kimselere ödenen ücret ve serbest meslek kazançları gelir vergisinden istisna edilecektir.

(3) Müşterek müdafaa işlerini yapanlar kurum ise, şirket kazancından gelir vergisi namiyle tevkifat yapmıyacaklardır.

(b) Yukardaki (a), (2) ve (3) bentleri vergi istisnası hükmünü ihtiva ettiklerinden bu bakımdan mezkûr şirket ve şahıslar için ifası gereken bir mecburiyet mevcut değildir.

Levent Şahverdi Arşivi

(c) Yukardaki (a) (1) bendindeki hüküm mezkûr şahıs ve şirketlerin kazançları üzerinden hesaplanacak gelir ve kurumlar vergilerinin tahsil olunmaması suretiyle masraflara sirayetini önlemektedir. Bu itibarla yukardaki (a) (1) bendinde zikredilen şahıs ve şirketlerin Türkiye'de sağladıkları kazanç üzerinden bu Anlaşmanın âdemi mevcudiyeti halinde tahsili gerekecek olan gelir ve kurumlar vergilerinin tahsil safhasına kadar bu fıkranın başlangıcında zikri geçen gelir ve kurumlar vergileri ile vergi usul kanunlarının hükümlerine riayet edeceklerdir. Bilhassa, mezkûr şahıs ve şirketlerin Türkiye'deki faaliyetleri dolayısiyle kendileriyle iş münasebetleri idame ettikleri şahıs ve şirketlerle ücret ve serbest meslek kazancı ödemesi yaptıkları kimselerden Türk kanunlarına göre vergi mükellefi olanlar hakkında selâhiyetli Türk makamlarınca istenecek malûmatın (İlgili defter ve vesikaların ibrazı da dâhil olmak üzere) verilmesi hususunda olduğu gibi yukardaki (a) (2) bendi dışında kalan kimselere yapacakları ücret veya serbest meslek kazancı ödemelerine ait vergilerin tevkif ve tediyesi ile ilgili olarak da bu kanunların hükümleri tatbik olunacaktır.

(d) 1 Ocak 1950 tarihi ile bu Anlaşmanın tarihi arasındaki devre zarfında müşterek müdafaa faaliyetleri ile alâkalı olarak Türkiye'de faaliyette bulunmuş olan Amerika Birleşik Devletleri tâbiyetli şahıs ve şirketlerden bu Anlaşma ile istisnası veya tahsil olunmaması kabul edilmiş bulunan gelir ve kurumlar vergileri ile cezaları talebolunmıyacağı gibi Amerika Birleşik Devletleri tâbiiyetli kimselere yapılan ücret ve serbest meslek kazancı ödemeleri dolayısiyle mümasili mülga vergiler ve cezaları da

Levent Şahverdi Arşivi

talebolunmıyacak, evvelce tahsil edilmiş bu gibi vergi ve cezalar mevcutsa iade olunacak ve mezkûr şahıs ve şirketler bu Anlaşma ile istisnası veya tahsil olunmaması kabul edilen gelir ve kurumlar vergileri ile mülga vergiler için her hangi bir beyanname tevdiine veya vesika ibrazına mecbur tutulmıyacaklardır; beanşart ki, bu Anlaşma tarihinde Türkiye'de müşterek müdafaa faaliyetlerinde bulunan ve 1950 den beri devamlı surette bu nev'i faaliyetlerde bulunmuş olan şahıs ve şirketlerin 1 Ocak 1950 ile 31 Aralık 1953 tarihleri arasında mezkûr faaliyetlerinden elde ettikleri kazançlara ait olmak üzere, Türkiye Maliye Vekâletinin 28 ve 29 numune numaralı (Gelir vergisi beyannamesi) veya (Kurumlar vergisi beyannamesi) tanzim ve bu beyannameyi 8 Temmuz 1954 tarihinden evvel ilgili Türk vergi dairesine tevdi etmeleri gerekir.

Keza 1 Ocak 1950 ile bu Anlaşma tarihi arasındaki devre zarfında Türkiye'de müşterek müdafaa faaliyetleri ile alâkalı faaliyette bulunmuş olan Amerika Birleşik Devletleri tâbiyetli şahıs ve şirketler tarafından Amerika Birleşik Devletleri tâbiyetli olmıyan kimselere yapılan ücret ve serbest meslek kazancı ödemeleri ile bunlardan kesilen veya kesilmesi icabeden vergileri gösterir bir muhtasar beyannameyi (Türkiye Maliye Vekâletince yayınlanan 15 numune numaralı beyanname) bu anlaşma tarihinden itibaren 6 ay zarfında ilgili Türk vergi dairesinde tevdi ettikleri takdirde işbu vergilerden dolayı ceza kesilmez ve kesilmiş olan vergi cezaları ile misil zamları terkin olunur ve tahsil edilmişse iade edilir.

16 — İşbu ekte zikri geçen kanunlardan her

Levent Şahverdi Arşivi

hangi birinin tadili, ilgası veya yerine diğer bir kanun ikâmesi halinde, Anlaşmada derpiş olunduğu veçhile, vergilerin masraflara sirayetini münasip surette önlemek maksadiyle iki Hükûmet, Anlaşmanın 8 inci fıkrasında tasrih olunduğu veçhile ve aşağıda 18 inci fıkrada zikrolunan makamlar vasıtasiyle istişare edeceklerdir.

17 — Anlaşmanın ve işbu ekin tatbikatı ile ilgili teknik teferruat ve işbu ekte tesbit edilen usullerde yapılmasına lüzum görülecek değişiklikler, her iki Hükûmetin karşılıklı emniyet mülâhazaları ile lüzum görülecek değişiklikler de dâhil olmak üzere, iki Hükûmetin yetkili makamları arasında karşılıklı Anlaşma mevzuu yapılacaktır.

18 — Anlaşmanın 11 inci fıkrasında derpiş olunduğu veçhile Anlaşmanın müessir bir şekilde tatbiki bakımından Türkiye Hükûmeti için yetkili koordinasyon mercii, 13 Mart 1952 tarihli ve 3/14591 sayılı İcra Vekilleri Heyeti kararıyle teşkil edilmiş bulunan Atlantik Andlaşması Merkez Heyetidir.

Amerika Birleşik Devletleri Hükûmeti için yetkili koordinasyon mercii de Amerika Birleşik Devletlerinin Ankaradaki Büyük Elçiliğidir.

Taraflar lüzumunda birbiriyle istişare ederek bu mercilerin yerine başkalarını ikâme edebilirler.

ZABIT

Şurası mukarrerdir ki, Anlaşmanın 3 üncü fıkrası ve ek'in 15 (a) bendi mucibince gelir ve kurumlar vergileri hususunda kabul edilmiş bulunan muafiyetler, ilerde Anlaşmanın 8 inci fıkrası gereğince

Levent Şahverdi Arşivi

aksine karşılıklı bir mutabakata varılmadıkça, Türkiye Hükûmeti ile aralarında mevcut bir mukavele gereğince (Teknik yardım işleri müstesna) Türkiye'de faaliyette bulunan şahıs ve şirketler hariç olmak üzere, Amerika Birleşik Devletleri tâbiiyetli şahıs ve şirketlere tatbik olunacaktır.

Görülüyor ki, A.B. Devletleri Hükûmeti 1954 yılı Haziran ayına kadar, Türkiye'de kendi siyasî, iktisadî, malî ve askerî politikasını nasıl yürüteceği hakkında çok geniş ve derin bir hazırlık yapmış, bu arada, Türkleri, Türkiye'yi, Türk kanunları ve mevcut düzensizliği, etnik grupları, çeşitli akımları, dinî inançları ve idarî sistemi ve devlet mekanizmasının nasıl işlediğini bütün yönleriyle incelemiştir. 23 Şubat 1945 ile 23 Haziran 1954 e kadar 9 yılı aşan devreyi Amerikalılar, Türkiye'de araştırma, bilgi toplama, deneme, örgütleme ve yerleşmeyi de içine alan geniş bir hazırlık devresi olarak kullanmışlardır. 1954 yılı başında hazırlıklar tamamlanmış ve plânın uygulanması için şartları ve ortamı elverişli bulan Amerikalılar, hemen uygulamaya geçmişlerdir. Bu bölümde vermiş olduğumuz anlaşmaların 23 Haziran 1954 tarihini taşıması bir tesadüf değildir, Türkiye'yi her yönden Amerika'nın kontrol ve sömürüsü altına koymak için hazırlanmış olan plânların ikili anlaşmalar biçiminde uygulamaya konulduğu bir tarihtir. 23 Haziran 1954 tarihi, Türk - Amerikan ilişkilerinde yeni bir dönemin başlangıcıdır.

Türk Hükûmeti, ekonominin 1954 yılı sonlarında karşılaşmaya başladığı güçlüklerden kurtulma ümidini enflasyonist bir para politikasıyla Amerikan yardımına bağlamıştı.

1954 başlarında artan sıkıntılar karşısında Hü-

Levent Şahverdi Arşivi

kûmet, Amerika ile bir biri ardından çok ağır şartları olan ikili anlaşmaları imzalayarak, Türkiye'yi Amerika'nın bir sömürgesi haline getirmekte bir sakınca görmemiştir.

Amerikalılar verdikleri borç ve kredilerle Amerika'dan alınacak her türlü malzemelerle, bunlar için yapılacak hizmetleri, kendi kanunlarına göre, vergilendirdikleri halde Türkiye'de yürürlükte olan vergi ve gümrük kanunlarından kendilerinin muaf tutulmalarını bu Anlaşma ile kabul ettirmiş olmaları, Amerikan çıkarları için bir başarı ve Türkiye açısından bir yenilgi ve teslimiyettir.

Bu anlaşma ile Amerikalılara tanınan çok geniş vergi ve gümrük muafiyetleri Türkiye'nin sadece bu yoldan her yıl 100 milyonlar kaybetmesine sebep olmaktadır. Türkiye'ye yoksulluk ve güvensizlik getiren bu tür anlaşmalar Amerika'ya refah ve güven götürmektedir.

Anlaşmanın 9. maddesinde; «19 Haziran 1951 tarihinde Londra'da imzalanan Kuzey Atlantik Andlaşması, Kuvvetlerinin Statüsüne mütedair sözleşmede işbu Anlaşmaya tesir etmeyecektir.» denilmek suretiyle, bu anlaşma ile elde edilmiş olan muafiyetlerin, adı geçen anlaşmaya dayanılarak kaldırılamıyacağı veya sınırlanamıyacağı, fakat yine o anlaşma ile tanınan muafiyetlerinde Amerika için bunlara ilâveten geçerli olduğu şeklinde garip bir uygulama getirilmektedir. Eğer Kuvvetler statüsüne dair sözleşme yürürlükte ise, onu her yönü ile aşan ve genişleten bu vergi muafiyeti anlaşması yapılamaz. Her ikisinin de yürürlükte kalması ise; Amerika'nın her iki anlaşmadan da yerine göre, kendi çıkarları için yararlanmak isteğinin açık bir belgesidir.

Levent Şahverdi Arşivi

Anlaşmanın 1. maddesinde, vergi muafiyetinin A.B.D.'lerinin herhangi bir dış yardım programı gereğince yapacağı masraflarda dahil olmak üzere, müşterek savunma gayreti uğrunda eşya, tesisat ve hizmetler için A.B.D. tarafından veya onun adına Türkiye'de yapılan bütün masraflara uygulanacağı kabul edilmiştir.

«Müşterek Savunma» ve «yardım» terimleri Anlaşmada tanımlanmadığına göre, bunlar «Türkiye'de yapılan bütün masraflar» cümlesinin anlamı içinde değerlendirildiği takdirde, Amerikalılardan Türk hükûmetinin bir kuruş dahi vergi alması mümkün değildir. 2. maddede, Amerikalılardan alınmıyacak olan vergiler şöyle sıralanmış: İthalâttan alınan vergi, resim ve ücretler, muamele vergisi, nakliyat resmî, harçlar ve damga resmî, elektrik cereyanı ve havagazı tüketimi üzerinden alınan Devlet ve belediye vergileri ve bunların zamları, kazan ve motorlardan belediyelerce alınan resimler, dahilde tedarik edilen akaryakıtlar üzerinden alınan vergiler, telgraf ve telefon üzerinden alınan millî savunma vergisi, gemi ve uçaklar dolayısiyle liman ve meydanlardan alınan resim ve ücretler, Belediyelerce alınan ilân ve tellâllık resimleri, şeker istihlâk vergisi mamul tütün ve içkilerden alınan inhisar resmi, müdafaa ve hususi istihlâk vergileri.

Bu vergiler; A.B.D. tabiyetindeki şirket ve şahıslardan veya bunlar tarafından kullanılan A.B.D. tabiyetindeki fertlerden, bunlara ilâveten gelir ve kurumlar vergileri de alınmıyacaktır (Madde — 3).

Muafiyet, A.B.D. tarafından finanse edilen mukaveleler dolayısiyle, müteahhitler veya bunlara karşı taahhüde girişmiş ikinci müteahhitler tara-

Levent Şahverdi Arşivi

fından yapılan masraflara da şamil olacaktır (Madde — 5).

Görülüyor ki, müşterek savunma adı altında Amerika Türkiye'de ucuz yaşamakta, vergi ödememekte ve bunun Türkiye'deki müteahhitler ve onların yanında çalışan bütün Amerikalılara da uygulanmasını sağlamaktadır.

Gerçekte, Türkiye'nin Savunma masrafları için inhisar maddeleriyle telefon ve telgraf haberleşmelerinden alınan savunma vergisini dahi ödemekten kaçan Amerika'nın, müşterek savunma ile ilgili olmadığı meydandadır. O yalnız kendi güvenlik ve savunmasını düşünmektedir. Her türlü masrafını da müşterek savunmaya sokarak vergiden ve gümrükten mal kaçırmaktadır.

Amerikalı mütaahhitlerin Türkiye'de yaptıkları işler için gümrüksüz getirdikleri makina ve diğer eşya ve malzemelerle, Türkiye'den vergisiz olarak temin ettikleri malzeme ve akaryakıtın hesabını kim tutacak ve kontrolünü kim ve nasıl yapacaktır? Bunların Türk mütaahhitlerine devredilmediklerini veya piyasaya sürülmediklerini kim temin edebilir? Türkiye'den mübayaa edecekleri her malın, üzerindeki vergilerin, geri verilmesi bu anlaşmanın şartlarındandır. Türkiye'nin, bu yollardan yapılan suistimaller ve vergi kaybından uğradığı zararlar. Amerika'nın yardım dediğinin kat, kat üstündedir.

İKİLİ ASKERÎ TEMEL VE UYGULAMA ANLAŞMALARI

Bu konuya, NATO (*) adlı kitaptan aktaracağımız bir paragrafla gireceğiz. «Yunanistan'da da Tür-

(*) Kıran ve Güneri, **Op. Cit.**, s. 43

Levent Şahverdi Arşivi

kiye'de olduğu gibi Amerikan yardım kurulu personeli ve diğer bir deyişle Amerikan yardım kurulu Misyonu bulunmaktadır. Buradaki Amerikan personeli (MİLİTARY FACİLİTİES AGREEMENT) ahkâmına tabiidirler.» Bu paragrafta sözü edilen ASKERİ KOLAYLIKLAR ANLAŞMASI (MİLİTARY FACİLİTİES ARGEEMENT), Türk ve Amerikan hükûmetleri arasıındaki askerî anlaşmaların temel belgesidir ve 23 Haziran 1954 tarihini taşır. Bir bakanlar kurulu kararından alınan yetkiye dayanılarak yapılmış olan bu Anlaşma, bakanlar kurulunun ve Türkiye Büyük Millet Meclisinin onaylarından da geçirilmemiş olduğundan Anayasaya göre; yürürlüğe de konulmaması gerekirdi. Fakat, zamanın hükümeti, bu askerî anlaşmaya dayanarak, Amerikalıların, Türkiye'de müşterek savunma tesisleri adı altında, üs ve kolaylıklar kurmaları için değişik tarihlerde uygulama anlaşmaları yapmakta bir sakınca görmemiştir. Bu anlaşma da diğerleri gibi NATO Andlaşmasının 3. maddesine dayanılarak yapılmıştır.

Askerî Kolaylıklar Anlaşması Dış İşleri Bakanlığı tarafından yapıldığı halde, uygulama anlaşmalarının yapılmasında, Amerikalılar, değişik yollardan yaklaşmayı daha uygun bulmuşlardır.

Örneğin: Hava Teknik Anlaşması ile Muhabere elektronik anlaşmaları, Dışişleri Bakanlığı tarafından; Kara ordusu için Harp Başlığı Desteği ve Hava Kuvvetleri Atom Atma (Head Dress) tesisleri anlaşmaları ise, M.S.B. tarafından yapılmışlardır. Ayrıca, herhangi bir anlaşmaya dayanmayan Amerikan Askeri posta servisi Dışişleri Bakanlığının sözlü müsaadelerine dayanarak Türkiye'de çalışmaya başlamıştır. Bu teşkilâtın mektup veya postaya verilen

Levent Şahverdi Arşivi

küçük paketlerle uğraştığı sanılmasın, bu servis çok iyi ambalâjlı büyük sandıklarla, Türkiye'den dışarıya ve dıştan da Türkiye'ye büyük ölçüde bir eşya ulaştırma servisi gibi çalışmaktadır. Bu ambalâjlı sandıklar kontrol da edilmediği için içindekileri öğrenmek zordur. Yalnız Türkiye'deki Amerikan kaçak eşya mağazalarının beslendiği kanallardan biri olduğuna şüphe yoktur. Aynı zamanda tarihî eser kaçakçılığının da bu kanaldan yürütüldüğüne ilişkin kuşkular mevcuttur. Yalova Havaalanının Amerikalılara verilmesi ise, Genel Kurmay Başkanlığının yazılı müsaadeleriyle olmuştur. Bu örneklerde gösteriyor ki, bir elde toplanarak oradan yönetilmesi lâzım gelen çalışmalar, kasten dağıtılmak suretiyle kontrol dışına çıkarılmış ve sorumluluktan kaçınılmıştır. Bu gibi çalışmaların tümü Dışişleri Bakanlığı ile, A.B.D. Hükûmeti arasında yapılacak konuşmalar sonunda ilgili Bakanlık ve dairelerden katılacak sorumlu uzmanlarla birlikte tesbit edilecek ilkelerden sonra bir anlaşmaya bağlanmalıydı. Fakat, Amerikalılar Türkiye'de işlerini sür'atle yürütebilmek için Türklere yaklaşabildikleri her yolu denemişler ve hangisinden sözlü, yazılı bir vaad koparabilmişlerse onu hemen oldu bittiye getirerek, bir anlaşma haline sokmayı becermişlerdir. Amerikalıların bu çeşit hareketlerini hoş görmeyip onlara karşı çıkanlar da, Amerikalıların şikâyetleri üzerine, **«Türk - Amerikan ilişkilerini bozuyor»** gerekçesiyle görevlerinden uzaklaştırılmışlardır.

Bu sayede, Amerikalılar her alanda geniş imtiyazlar koparmışlar ve koparamadıklarını da, elde etmiş gibi göstererek uzun zaman ilgilileri kandırabilmişlerdir. Em. Orgeneral R. Tulga, konu ile ilgili şu

Levent Şahverdi Arşivi

açıklamayı yapıyor: **Genel Kurmay, bir anlaşmaya dayanmadan kullanılan Sinop ve Yalova havaalanları için, Amerikalılara «çıkın buradan» diyordu. Amerikalıların karşılığı, «Bize müsaadeyi Hükûmet verdi» oluyordu. «Peki, gösterin anlaşmayı» denilince, Amerikalılar «Anlaşma yok» demekten başka cevap bulamıyorlardı. (*)**

Bu da gösteriyor ki; İlgili ve sorumlu Türk makamlarının Amerikalılarla yapılan gizli anlaşmaların anlam ve kapsamını iyice bilmemelerinden ve kimlerin ne gibi yazılı veya sözlü müsaadeler verildiğinden habersiz bulunmalarından, Amerikalılar geniş ölçüde yararlanarak, Türkiye'de diledikleri gibi at oynatmışlardır.

27 Mayıs 1960 Devriminden sonra, bu durumun düzeltilmesi için, Amerikalılarla yapılan gizli anlaşmaların nelerden ibaret olduğunun incelenmesi maksadiyle anlaşmaların bir araya toplanması Dışişleri Bakanlığından istenmiştir. Yapılan uzun araştırmalardan sonra, yukarıda açıklanan gerçekler birer birer su yüzüne çıkmış ve Amerikalıların ellerinde bulunduklarını söyledikleri ikili anlaşmaların, ilgili Türk makamlarının dosya ve arşivlerinde olmadığı anlaşılmıştır.

Türk Kamu oyunda, ikili anlaşmalarla ilgili tartışmalar, özellikle 1964 Kıbrıs buhranı ve Johnson mektubunun açıklanmasiyle başlayan sert tepkilerin yatıştırılması ve yeni hükûmetin de desteklenmesi için olacak, iktidara yakın çevreler ikili anlaşmalarda esasa dokunmayan bazı değişikliklerin yapılabileceğinin Amerika tarafından da kabul edilmesinin uygun olacağı görüşünü savunuyorlar.

(*) **Devrim**, 21 Ekim 1969

Levent Şahverdi Arşivi

«Benim tahkik ve iskandillerimin sonucu olarak, ikili anlaşmalar ve üsler problemlerini şöyle tesbit ettim: Amerika ve NATO ile birlik olmamız lüzumunu hatırdan çıkarmıyarak, ki bu, karşılıklı anlaşmalar olmadan mümkün değildir, halen mevcut durumu etkilemiyecek bazı değişiklikleri kabule mütemayil durumumuz, yapıcı olarak kabul ediliyor. Diğer taraftan bu muhalefete de uygun gelmiş olacaktır.» (*)

Bir ajanın Amerikalılara verdiği 28 Aralık 1965 tarihli gizli rapordan aktardığımız bu kısım, iktidar çevrelerinin NATO ve ikili anlaşmalar konusundaki düşüncelerini yansıtması bakımından ilginçtir. Bu raporu doğrulayan diğer bir olay da, İkili Anlaşmalar konusunda Genel Kurmay Başkanlığı'nda yapılan çalışmalarla ilgili olarak Dış İşleri Bakanlığına giden yüksek rütbeli bir subayın karşılaştığı durumdur:

«Çağlayangil, yüksek rütbeli subayı, mûtad nezaketiyle karşıladıktan sonra, tepeden inme şu soruyu yöneltti:

— Paşam, sen niye Amerikan düşmanısın?

Bu tepeden inme soruya Genel Kurmay temsilcisinin cevabı, açık ve kesin oldu:

— Ben, Genel Kurmay temsilcisiyim. Sorunuzu kendi adıma değil, Genel Kurmay adına cevaplandıracağım. Biliniz ki, Türk ordusu, Türk Genel Kurmayı, Amerikan düşmanı değildir. Kıbrıs tutumunda kendi açısından haklı bile olsa, A.B.D.'nin yaptı-

---

(*) Haydar Tunçkanat, **Gizli Rapor**, Cumhuriyet Senatosunda 7 Temmuz 1966 tarihinde yapılan konuşma.

Levent Şahverdi Arşivi

ce, kendi kendinin dostu olmalıdır.» (*)

23 Haziran 1954 tarihli Askerî Kolaylıklar Anlaşmasına göre: Amerikalıların Türkiye'de uygun bulacakları yerlerde kuracakları üs ve tesislerin yerleri, Türk Hükûmeti tarafından sağlanacaktır. Yani bunların istimlâk bedelleri Türkiye'nin bütçesinden ödenecektir. Bugüne kadar bu maksatla Türk toprakları üzerinde Amerikalılara verilen arazi 32 milyon M²'ye yaklaşmıştır. Üs ve tesislerde bulunan Amerikan Kuvvetleri de NATO'ya değil, Amerika'ya bağlıdırlar. Ve oradan emir alırlar. Adana'da bulunan İncirlik hava üssü gibi müşterek kullanılan bazı tesisler 2 Ocak 1957 tarihli Türk ve Amerikan garnizon Komutanları için müşterek talimat'a göre yönetilir. Fakat, Türkiye'de mevcut Amerikan birliklerinin anlaşmalar dışı kullanılmasından Türkiye için doğabilecek mahzurları zamanında önleyebilecek hukukî ve fiilî bir teminat mevcut değildir.

Bu anlaşma ile, Amerikan Hava, Kara ve Deniz Kuvvetlerinin Türk topraklarını kullanmalarına müsaade edilmiştir.

Savunma tesisleri, üs veya mevzi adları altında hangi çeşit askerî tesislerin nerelerde kurulacağı konusu da açık bırakılmıştır. Amerikan Hava Kuvvetlerine mensup uçakların Türk Hava Kuvvetlerine ait meydanlardan uçuş yapabilecekleri, şartsız olarak kabul edilmiştir. Türkiye'de kurulmuş veya kurulacak Amerikan üs, tesis veya mevzilerinin genişletilebilecekleri ve Amerikalıların uygun görecekleri diğer mahallere de teşmili kabul edilmiştir. Kurula-

(*) Doğan Avcıoğlu, **Devrim**, 21 Ekim 1969

Levent Şahverdi Arşivi

cak Amerikan üs ve tesislerine, Hükûmetin müsaadesi alınarak, malzeme, teçhizat yerleştirilebilecek, akaryakıt, yağ, mühimmat ve ikmal maddeleri stokları yapılabilecek ve bunlar için gerekli güvenlik tedbirlerini Amerikalılar alacaklardır.

Askerî kolaylıklar programının uygulanması için gerekli araziyi, mevcut tesisler ve geçit hakları ile birlikte, Türk hükûmeti A.B.D.'ne bedelsiz olarak temin edecektir.

Türkiye'de Amerikalılar tarafından geliştirilmiş veya kurulmuş bütün tesisler, malzeme ve teçhizatın Türkiye'ye devredilmesi halinde, o tarihteki değerleri üzerinden para ödenecektir.

Müşterek kullanılacak (Adana İncirlik Hava Meydanı gibi) üs ve tesislerin bakım, malzeme ve ikmal maddeleri temini masrafları iki hükûmet arasında paylaşılmaktadır.

Türkiye'de bulunan A.B.D. Personelinin, disiplin, sağlık, rahatlık ve ihtiyaçlarını Amerika sağlıyacaktır.

Savaş halinde Amerikalılar, Türk hava meydanlarından bazılarıyla, Karadeniz'deki tesisleri kullanabileceklerdir.

Saklanmasına imkân olmayan kolaylıklardan bazıları da şöyle sıralanabilir:

Adana hava meydanında, üs destek, haberleşme, meteoroloji ve hava kurtarma birlikleri ve personeli,

Adana civarında, açık deniz akaryakıt terminalleri, akaryakıt depoları, pipe-line ve liman nakliye birliği.

Esenboğa havaalanında; hava nakliye, hava

Levent Şahverdi Arşivi

muhabere, üs destek ve meteoroloji birlik ve teslsleri.

Ankara Destek tesisleri için Ankara yakınında Balgat'ta arsa, Muhabere birlikleri önceden işgal ettikleri yerlerde kalacaklar ve kendilerine yeni yerler de bu anlaşmaya göre verilebilecektir.

İzmir, Güney Doğu Müttefik Hava Kuvvetleri için Karargâh, meteoroloji, hava ulaştırma ve haberleşme tesisleri.

Karamürsel'deki dinleme ve Diyarbakır'daki pirinçlik radar mevzileri hep bu kolaylıklar adı altında kurularak genişletilmiştir.

12 Eylül 1967 tarihli ANT dergisi 37 nci sayısında Türkiye'deki Amerikan üslerinin sayısını; Amerikan Hava Kuvvetleri Kumandanlığı tarafından yayınlanan (USAF INSTALLATİONS DİRECTORY) (World wide) Dünyadaki Amerikan Hava Kuvvetleri tesisleri rehberine dayanarak açıklamıştır. AFM 87-3 sayılı ve 25 Kasım 1963 tarihli bu rehberde Türkiye'deki Amerikan Askerî üs ve tesislerinin 30 Temmuz 1963'teki durumu gösterilmektedir. Biz bu listeyi buraya aynen aktarıyoruz. Bu listeye, Amerikan Kara ve Deniz Kuvvetlerine ait Türkiye'de bulunan üs, ve kolaylıkları da ilâve etmek lâzımdır.

Levent Şahverdi Arşivi

7667	Afyon Subay Lojmanları	Afyon Subay Lojmanları	L A A
8265	Köprü Köyü Su Tesisleri	Adana İncirlik Hava Üssü	O A A
5546	İdarehane - No. 3	Ankara Hava İstasyonu	O A A
5543	İdarehane - No. 2	Ankara Büro No. 2	L A A
6931	İdarehane - No. 3	Ankara Büro No. 3	L A A
6040	Ankara Hava İstasyonu	Ankara Hava İstasyonu	P A A
5547	Ankara Havacı Lojmanları	Ankara Hava İstasyonu	O A A
6675	Haberleşme İstasyonu	Ankara Haberleşme İstasyonu	L A A
7221	Lise - Yatakhane	Ankara Hava İstasyonu	O A A
5550	Hastane	Ankara Hastanesi	L A A
7319	Ankara Lojmanları	Ankara Hava İstasyonu	O A A
7320	Bakım Merkezi	Ankara Hava İstasyonu	O A A
6959	Park yeri No. 3	Ankara Hava İstasyonu	O A A
6041	Rekreasyon Merkezi No. 2	Ankara Hava İstasyonu	O A A
6044	Rekreasyon Merkezi No. 3	Ankraa Hava İstasyonu	O A I

Levent Şahverdi Arşivi

No.	Tesisin adı	Bulunduğu yer	Tip	Sınıf	Statü
6747	Rekreasyon Jimnasyumu	Ankara Hava İstasyonu	O	A	A
7241	Rekreasyon Merkezi No. 5	Ankara Hacılar Hava İstasyonu	O	A	A
6039	Rekreasyon Merkezi No. 6	Ankara Hava İstasyonu	O	A	A
5549	Okul No. 1	Ankara Hava İstasyonu	O	A	A
5544	İlkokul No. 3	Ankara Hava İstasyonu	O	A	A
5551	Servis İstasyonu No. 1	Ankara Hava İstasyonu	O	A	A
6754	Subaylar Kulübü	Ankara Hava İstasyonu	O	A	A
5058	Servis İstasyonu No. 4	Ankara Hava İstasyonu	O	A	A
5548	Depo No. 1	Ankara Hava İstasyonu	O	A	A
7318	Depo No. 4	Ankara Hava İstasyonu	O	A	A
7370	Depo No. 5	Ankara Hava İstasyonu	O	A	A
8103	Depo No. 6	Ankara Hava İstasyonu	O	A	A
6042	Depo No. 2	Ankara Hava İstasyonu	O	A	A
7719	İkmâl Merkezi	Ankara Hava İstasyonu	O	A	U
7028	Meteoroloji İstasyonu	Ankara Hava İstasyonu	O	A	A

Levent Şahverdi Arşivi

6960	Çiğli Hava Üssü	İzmir Çiğli Hava Üssü	P	A	A
7681	Çiğli Aile Lojmanları	İzmir Çiğli Hava Üssü	O	A	A
8067	Çiğli Harekât Haberleşme Merkezi No. 1	Manisa - Belenköy	D	A	U
8068	Çiğli Harekât Haberleşme Merkezi No. 2	İzmir - Yamanlar	D	A	A
8062	Çiğli Harekât Yeri No. 1	İzmir - Yeniköy	D	A	A
8063	Çiğli Harekât Yeri No. 2	İzmir Çatılıdere	D	A	A
8064	Çiğli Harekât Yeri No. 3	Manisa - Tekeliler	D	A	A
8065	Çiğli Harekât Yeri No. 4	Manisa - Kemikdere	D	A	A
8066	Çiğli Harekât Yeri No. 5	Manisa - Teyenli	D	A	A
7682	Petrol Deposu	İzmir Çiğli Hava Üssü	O	A	U
7683	İkmâl Doldurma Merkezi	İzmir Ulucak	O	A	U
7864	Su Tesisleri	İzmir Çiğli Hava Üssü	O	A	A
4644	Haberleşme Merkezi	Diyarbakır Haberleşme Merkezi	D	A	A

Levent Şahverdi Arşivi

7372	Haberleşme Merkezi	Karamürsel Hava İstasyonu	O A A
7317	Subay Lojmanları No. 2	Erzurum	L A A
7316	Subay Lojmanları No. 1	Erzurum	L A A
4176	Esenboğa Hava Alanı	Ankara Hava İstasyonu	A A A
7218	Konya Subay Lojman. No. 1	Konya	L A A
7306	Konya Subay Lojman. No. 2	Konya	L A A
7219	Konya Subay Lojman. No. 3	Konya	L A A
2663	İncirlik Hava Üssü	Adana - İncirlik	P O A
7079	İncirlik Radyosu	Adana - İncirlik	O A U
7869	Subay Lojmanları	Hatay - İskenderun	O A A
6027	Havacı Lojmanları	Hatay - İskenderun	O A A
5671	İskenderun Deposu	Hatay - İskenderun	O A A
5542	İstanbul Hava İstasyonu	İstanbul Hava İstasyonu	P K A
6067	İstanbul Okulu	İstanbul Hava İstasyonu	O A A
6066	Servis İstasyonu	İstanbul Hava İstasyonu	O A A

Levent Şahverdi Arşivi

8438	Yemekhane	İstanbul Hava İstasyonu	O A A
7352	Depolama Merkezi	İstanbul	L A A
6871	Postane	İzmir - Çiğli Hava Üssü	O A A
5557	İdarehane No. 5	İzmir - Çiğli Hava Üssü	O A A
5624	İdarehane No. 6	İzmir - Çiğli Hava Üssü	O A A
7030	Havacı Lojmanları	İzmir - Çiğli Hava Üssü	O A A
6062	Haberleşme Hizmetleri	İzmir - Cumaovası	O A A
6755	Aile Lojmanları	İzmir - Çiğli Hava Üssü	O A A
7827	Aile Lojmanları No. 2	İzmir - Çiğli Hava Üssü	O A A
5563	İzmir Hastanesi	İzmir - Çiğli Hava Üssü	O A A
5564	İzmir Laboratuvarı	İzmir - Çiğli Hava Üssü	O A A
7666	Oto Bakım Merkezi	İzmir - Çiğli Hava Üssü	O A A
5565	Park yeri	İzmir - Çiğli Hava Üssü	O A A
6515	İzmir Liman Bürosu	İzmir	L A A
5567	Rekreasyon Merkezi No. 1	İzmir - Çiğli Hava Üssü	O A A

Levent Şahverdi Arşivi

No.	Tesisin adı	Bulunduğu yer	Tip	Sınıf	Statü
6061	Rekreasyon Merkezi No. 2	İzmir - Çiğli Hava Üssü	O	A	A
6869	Rekreasyon Merkezi No. 5	İzmir - Çiğli Hava Üssü	O	A	A
6748	Rekreasyon Merkezi No. 4	İzmir - Çiğli Hava Üssü	O	A	A
6677	Rekreasyon Gençlik Merkezi No. 3	İzmir - Çiğli Hava Üssü	O	A	A
5562	İzmir Okulu	İzmir - Çiğli Hava Üssü	O	A	A
5560	Servis	İzmir - Çiğli Hava Üssü	O	A	A
7354	Ticarî Depo	İzmir - Çiğli Hava Üssü	O	A	A
6678	Depo No. 5	İzmir - Çiğli Hava Üssü	O	A	A
6749	Depo Komiserliği	İzmir - Çiğli Hava Üssü	O	A	A
6750	Depo, Askerî Meydan	İzmir - Çiğli Hava Üssü	O	A	A
7353	Depo No. 8	İzmir - Çiğli Hava Üssü	O	A	A
4469	Hava İstasyonu	Kocaeli - Karamürsel	P	A	A
6064	Haberleşme Merkezi	Karamürsel Hava İstasyonu	D	A	A
7720	Karataş Alıcı İstasyonu	Adana - Kayarlık	O	A	A

Levent Şahverdi Arşivi

No.	Tesisin adı	Bulunduğu yer	Tip	Sınıf	Statü
7721	Karataş Verici İstasyonu	Adana - İncirlik Hava Üssü	O	A	A
7218	Konya Subay Lojman. No. 1	Konya	L	A	A
7306	Konya Subay Lojman. No. 2	Konya	L	A	A
7219	Konya Subay Lojman. No. 3	Konya	L	A	A
6030	Haberleşme İstasyonu No. 1	Samsun	D	A	A
6031	Haberleşme İstasyonu No. 2	Samsun	D	A	A
6032	Haberleşme İstasyonu No. 3	Samsun	D	A	A
6033	İstikamet Tesbit Merkezi	Samsun	D	A	A
6053	Haberleşme Merkezi No. 1	Trabzon	D	A	A
6043	Haberleşme Merkezi No. 2	Trabzon	D	A	U
6036	Haberleşme Merkezi No. 3	Trabzon	D	A	A
6037	İstikamet Tesbit Merkezi	Trabzon	D	A	A
6065	Haberleşme Merkezi	İstanbul - Yalova	O	A	A
4786	Ocean Petrol Tesisleri	Adana - Yumurtalık	O	A	A

Tip için gösterilen harfler şu anlama gelmektedir Hava: L - Kuvvetlerine kiralanmış, O - Üs dışı, P - Ana tesis, D - Diğer müfrezeler.
Sınıfı gösteren harfler: A - Yardımcı, O - Harekâtla ilgili, K - Eğitimle ilgili.
Statü gösteren harfler: A - Faal, U - İnşaat halinde, I - Gayrifaal...

Levent Şahverdi Arşivi

23 Haziran 1954 tarihini taşıyan Askerî Kolaylıklar Anlaşması; Türk topraklarının, Amerikan Kuvvetleri tarafından barışta ve savaşta kullanılması için gerekli müsaadeyi vermekte ve savunma tesisleri ve kolaylıklar adları altında, barışta Amerikalılar tarafından Türk toprakları üzerinde üs, tesis ve mevziler kurulması ve bunların Amerikan askerî ve sivil personeli tarafından işgal edilerek kullanılması ve gerekli güvenlik tedbirlerinin de yine kendileri tarafından alınması kabul edilmektedir. Bu üs, mevzi ve kolaylıkların kumandanları da Amerikalı olup, Amerika'ya bağlıdırlar ve oradan aldıkları emirlere göre hareket ederler. Her ne kadar, bu üs ve tesislere, müşterek savunma tesisleri deniliyorsa da; bu, Amerika'nın kendi güvenliğini Türkiye'de kurduğu bu tür Askerî üs ve tesislerle daha iyi sağlayacağı nedeniyle, müttefiki olan Türkiye'nin de güvenliğini dolaylı olarak etkileyeceği düşüncesinden hareket edilerek, böyle adlandırılmıştır. Gerçekte bu tesislerin Türkiye'nin güvenliğini tehlikeye soktuğu her geçen gün biraz daha iyi anlaşılmaktadır. Bu tesislerin sadece dış güvenliğini, Türk birliklerinin sağlaması ise; bunların müşterek tesis olarak gösterilmeleri yolunda inandırıcı bir gerçek olamaz. Müşterek kullanılan Adana'daki İncirlik hava meydanında da durum bundan farklı değildir. Adana'daki İncirlik Hava Meydanı hakkında 6 Aralık 1954 tarihli müşterek talimatta, Türk Hava Kuvvetlerinin bu meydanı kullanmaları öylesine sınırlıdır ki, İncirlik'teki, Türk birlikleri kendilerini adeta yabancı bir ülkede sanırlar. Türk Hava Kuvvetleri buraya sadece eğitim birlikleri gönderebilir. Bu nedenle o meydandaki Türk Kumandanına verilen ünvan, Atış

Levent Şahverdi Arşivi

Bombardıman Okul K. nıdır. Konya ve Diyarbakır'daki Av Bombardıman filoları, atış için bu meydana geçişi olarak giderler. Türk ve Amerikalıların kullanacağı iniş pistleri, hangarlar ve uçak durak yerleri dahi ayrılmıştır. Meydandan yapılacak Amerikan uçuşları için Türklerden izin alınmaz ve gelecek uçaklar hakkında bilgi verilmez. Bu meydandan ilmî uçuşlar adı altında yapılan keşif uçuşları ve bunları yapan uçaklar gizlidir, bunların yanına Türkler sokulmaz, uçuşlar ve sonuçları hakkında Türk ilgililere bilgi verilmez. U-2 Keşif uçağının Rusya'da düşürülmesinden önce, 1957 ilkbaharında Hava Harp Akademisi ile Adana İncirlik üssüne yaptığımız bir ziyarette, Meydanın Amerikalı Kumandanı bize, kantin ve gazinoları gezdirdikten sonra, «burasının, Amerikan Hava Kuvvetlerinin nöbetleşe kullandığı, özellikle stratejik bombardıman uçaklarının inip kalkması için yapılmış bir Hava üssü olduğunu söyledi,» ve ilmî keşif uçuşlarından hiç söz etmedi. Biz daha sonra, oradaki Türk Meydan Komutanına, burada uçuş yapan, kanatları çok geniş ve tekerlekleri olmayan plânör gibi bir uçak hakkında bilgisi olup olmadığını sorduk, Türk Komutan cevap olarak; «evet, böyle bir uçak var, ve zaman zaman uçuşta yapıyor, fakat, biz ne yaptığını bilmiyoruz, Amerikalılar uçuştan biraz önce, hangardan çıkarıp pist başına getiriyorlar, oradan havalanıyor. İndikten sonra da hemen hangara sokuyorlar. Bizden kimseyi yanına yaklaştırmıyorlar» cevabını verdi. Müfreze 10 - 10 adiyle, bu keşfi uçaklarının uçuşta topladığı bilgileri değerlendiren birlikten, bizim kumandanın haberi yoktu. Bir tesadüf eseri bir gün sonra, bu uçağı bir keşif görevinden

Levent Şahverdi Arşivi

dönüşte meydana inerken gördük ve Amerikalılar uçağı doğruca hangara götürüp kapattılar. 27 Nisan 1960'ta Adana'dan kalkarak Rusya üzerinde düşürülen uçak bunlardan biri idi. 27 Mayıs 1960 Devriminden sonra oranın Türk Komutanı, ilmî uçuşların da Türk makamlarına haber verilmesi için uçuş plânlarının kendisine bildirilmesini istemiştir. Amerikalılar buna önce karşı koymuşlar, fakat sonra razı olarak, bir kasada saklanmak şartiyle, ilmî uçuş plânlarını vermişlerse de, Türk - Rus sınırına 100 kilometreden daha fazla yaklaşması yasak edilen bu tip uçuşlarda Amerikalıların ve ayrıca Malta'dan aynı maksatlarla kalkıp Amerikalılarla işbirliği içinde Türkiye'den geçen İngiliz uçaklarının bu yasaklara uymadıkları da bir gerçektir. Çünkü, o tarihlerde çok yükseklerden uçan bir uçağı ne izleyebilecek bir radar şebekesi ve ne de uçağı önleyip geri çevirebilecek bir av uçağı Türkiye'de bulunmadığına göre; kontrol da mümkün değildir. Tâ ki, bu üs ve tesisler Türkçeleştirilsin ve yabancıların bu tür uçuşlarına müsaade edilmesin.

Türk toprakları üzerinde kurulmuş ve kurulacak müşterek savunma tesislerinin önce Türkiye'nin savunmasına yararlı olması zorunludur. Bu tesisler Türkiye'nin güvenliğini hiç bir suretle tehlikeye sokmamalı ve millî savunmasını zayıflatmamalıdır. Türkiye'deki müşterek savunma tesislerinin kumandanları Türk olmalı, her türlü sorumluluk ve yetki onların elinde bulunmalı ve yalnızca Türk Genel Kurmayına bağlı olup ondan emir almalıdır. Bu tesislerde barış zamanında bulunacak Amerikalılar, öğretmen, uzman ve danışman olarak Türk kumandanının emrinde çalışabilirler. Bugünkü statüleri ve

Levent Şahverdi Arşivi

uygulamalariyle, yüzde yüz Amerikalı, Türk toprakları üzerinde Amerikan adacıkları şeklinde serpilmiş olan bu Amerikan savunma tesislerine; dış güvenliği Türklerce sağlandığı ve içlerinde bir kısım Türk işçileri çalıştığı veya gözlemci olarak birkaç Türk subayı tayin ediliyor gerekçesiyle, müşterek savunma tesisi denilemez. Bu Amerikan savunma tesislerinin, böyle göstermelik tedbirlerle, kontrol edilmelerine de fiilen imkân yoktur. Türk makamlarından habersiz yaptıkları ve yapacakları işleri zamanında kimler, nasıl kontrol edecek ve gerektiğinde ne ile önleyecektir? Bu tip anlaşmalarla bu mümkün değildir. Müşterek Savunma tesislerinin amaçları belli değildir ve bir sınır da konulmamıştır. Amerikalıların gösterecekleri lüzum üzerine mevcutlar genişletilebileceği gibi, yenilerinin de kurulabileceği kabul edilmiştir. Bir kredinin açılmasında bile, çok titiz ve hasis bir tefeci gibi davranan ve savunma malzemesinin mülkiyetini dahi Türklere vermeyen Amerikan hükûmetinin tutum ve davranışı ile, Türk topraklarından geniş parçaları, Türkiye'nin bağımsızlığı ve güvenliği aleyhine Amerikalıların kullanmasına bırakan Türk Hükûmetinin bu sorumsuz hareketini karşılaştırmak, aradaki derin uçurumu göstermeğe yeter.

Devlet idaresinin bir çiftlik idaresinden çok farklı olduğunu her iki taraftan verdiğimiz örnekler büyük bir açıklıkla ortaya koymaktadır.

Türkiye'de müşterek savunma kolaylıkları adı altında kurulmuş olan tesislerin arazisi ve üzerindeki taşınmaz malların Türkiye'nin mülkiyetinde kalacağı kabul edilmişse de, NATO Andlaşmasının devamı süresince, bunları kullanma hakkı Amerika-

Levent Şahverdi Arşivi

lılara verilmiştir. Bu kullanma hakkını kısıtlayan bir şart veya sınır da konulmamıştır. Bu nedenle Türkiye'deki Amerikan üs ve tesislerinin ulusal çıkarlarımıza aykırı olarak kullanılması halinde Türk Başbakanı, Amerika'ya: «Siz bu müşterek savunma kolaylıklarını veriliş amaçlarının dışında kullanıyorsunuz, 23 Haziran 1954 tarihli Askerî kolaylıklar anlaşmasına göre, bunu yapamazsınız» diyemiyecektir. Anlaşmada, Müşterek savunmadan ne anlaşıldığı da tanımlanmamış ve Amerikalıların yorumuna bırakılmıştır.

Buralara girecek veya çıkacak her türlü malzeme, teçhizat ve personel ihtiyaçları vergi muafiyetinden yararlanacak ve gümrük kontrolü yapılmayacaktır.

Türkiye'de bulunan Amerikan personelinin, disiplin, sağlık rahatlık ve ihtiyaçlarını Amerikan'nın sağlaması yine bu anlaşmayı Amerikalıların istediği yönde yorumlayarak genişletmelerine sebep olmaktadır. Türk telsiz kanununa aykırı olarak yayın yapan Karamürsel ve Adana'daki Amerikan Radyoları, Lozan Anlaşmasına ve 625 sayılı özel okullar Kanununa aykırı olarak Balgat'ta kurulan Amerikan lisesi hep bu tür yorumların uygulamalarıdır.

Bir savaş halinde ve barışta Türklerin elinde bulunan hava meydanlarıyle Karadeniz'deki bazı tesisleri de Amerikalılar kullanabileceklerdir. Buradaki savaş sözünden, bölgesel bir savaş mı, bloklararası bir savaş mı, sadece NATO'nun katılacağı bir savaş mı, yoksa Türkiye'nin içinde bulunmayıp, Amerikanın katıldığı veya müdahele ve yardım edeceği, yani harp ilân etmeden sürdürülecek bir savaş mı, olduğu da tanımlanmadığı için, her an bu

Levent Şahverdi Arşivi

meydanlarla tesisler de Amerikalıların kontrolüne geçebilecektir. Bu anlaşmaları Türk Hükûmetine kabul ettiren Amerikalılar, iktisadî ve askerî yardım vaadleriyle, yine bu anlaşma hükümlerine dayanarak istediklerini o kadar ileriye götürmüşlerdir ki; Genel Kurmay Başkanlığı, Hükûmetin ilgisizliği karşısında, aşağıda örneklerini verdiğimiz bildirileri Silâhlı Kuvvetlere duyurarak taviz verilmesini ve karşı durulmasını istemek zorunda kalmıştır. (*)

MÜŞTEREK SAVUNMA TESİSLERİ İLE İLGİLİ PRENSİPLER

1 — Amerika Birleşik Devletlerinin yeni arazi talepleri kabul edilemez.

2 — Hali hazır tesisler ilâveten yeniden tesis kurulmasına müsaade edilemez.

3 — Tesisin statüsünü değiştiren fakat artışları ve evsafı değişiklikleri kabul edilmez.

4 — Tesisler için ayrılmış arazi içinde ve tesisin işletmesini aksatmayacak çapta en geniş tenis kordu olmak üzere bazı spor tesislerinin her defasında izine tâbii olmak üzere müsaade edilebilir. Fakat bunun dışında umuma açık hazine veya şahıs malı yerler için müsaade verilemez.

CEMAL TURAL
Orgeneral
Genel Kurmay Başkanı

(*) **Yeni İstanbul**, 8 Mayıs 1968

Levent Şahverdi Arşivi

MİLLÎ SEFERBERLİK VE ANDLAŞMALAR DAİRE BAŞKANLIĞI ANDLAŞMALAR ŞUBESİ İÇİN PRENSİPLER

Müşterek savunma tesisleri içinde kurulmuş ve faaliyette bulunan A.B.D. okullarının genişletilmesi ile ilgili gelecek talepler kabul edilmeyecektir.

Müşterek savunma tesisleri içinde kurulmuş ve faaliyette bulunan A.B.D. okullarının Tesisler dışında ve 625 sayılı kanunun hükümlerine göre vazife görmeleri hususunun tahakkukuna çalışılacaktır.

A.B.D. askerî posta hizmetleri kaldırılacak, A.B.D. personelinin posta hizmetleri P.T.T.'ce karşılanacaktır.

Radyo ve televizyon servisinin kuruluş ve faaliyetleri Türk millî mevzuatına uygun olacaktır.

CEMAL TURAL
Orgeneral
Genel Kurmay Başkanı

Bu emirler de gösteriyor ki, Türkiye'deki Amerikalılar Türk kanunlarına uymadıkları gibi, Anlaşmalarla elde ettikleri geniş imtiyaz ve muafiyetlerle de yetinmemektedir ve Anlaşmalarda bulunmayan bir posta servisini de işletmektedir. Daha önce de açıkladığımız gibi, bu posta servisi, büyük ölçüde Amerikan eşyasının dışardan Türkiye'ye ve dışarıda para eden her türlü Türk mallarının da vergisiz ve gümrüksüz dışarıya taşıyan ulaştırma servisi gibi çalışmaktadır.

23 Haziran 1954 tarihini taşıyan anlaşmaların önemini ayrıntılariyle ve değişik açılardan göstermeğe çalıştık. Uygulama anlaşmalarına temel olan As-

Levent Şahverdi Arşivi

kerî Kolaylıklar Anlaşması en çok tartışma konusu olduğu içindir ki, Türk Genel Kurmayı'da askerî nitelikte olan ve ulusal güvenliğimizle çok yakından ilgili, bu anlaşmayı Hükûmetin tekrar gözden geçirerek gerekli değişiklikleri yapması için devamlı çaba harcamıştır.

Bu anlaşmalara göre, müşterek savunma tesisleri ve kolaylıklar adı altında faaliyet gösteren Amerikan Askerî birlikleri, Türkiye'yi hiç istemediği bir anda korkunç bir savaş alanı haline getirebilir ve arzu etmediği savaşa zorla itebilir.

Bağımsız bir ülkede dost dahi olsa, başka bir ulusal askerlerinin bulunmasının büyük mahzurları vardır. Hele bu askerler, kendisini dünyanın jandarmalığını yapmakla görevli sayan ve Rusya ile barış içinde birlikte yaşama ilkesi ile, aralarında savaş yapmamayı kabul ettikleri halde, Türkiye'yi komünizme karşı korumak için Türkiye'de bulunduğunu iddia eden bir devlete mensup olursa, karşılaşılacak problemler de büyük ve çözülmeleri de o ölçüde zor olacaktır.

Türkiye ile Amerika arasında çıkacak anlaşmazlıklar her zaman Türkiye aleyhine ve Amerika'nın isteklerine göre çözümlenecektir. Çünkü, Amerika'nın elinde ikili anlaşmalarla verilmiş siyasî, askerî ve iktisadî baskı araçları vardır. Şimdiye kadar tanık olduğumuz örnekler ise, Amerikalıların bu baskı araçlarını değişen şartlara göre; büyük bir ustalıkla kullandığı bir gerçektir.

1964 Temmuz'unda çıkan Kıbrıs buhranı sırasında Amerika Cumhurbaşkanı Johnson'un, Başbakan İ. İnönü'ye yazmış olduğu mektuptan sonra Türkiye'de, Amerika'ya ikili anlaşmalara ve Türkiye'-

Levent Şahverdi Arşivi

deki Amerikan üslerine karşı esen havanın birdenbire kuvvetlendiği görülmektedir. Amerika Cumhurbaşkanı tarafından dile getirilen gerçekler, Amerikan dostluğu hakkında beslenen kuşkuları arttırmış ve bazı ilgili kimseleri de düşünmeye ve bir şeyler yapmağa zorlamıştır.

Kıbrıs buhranından biraz sonra, Amerika'nın, Türkiye'yi Rusya ile tehdidine bir karşılık olarak, Dış toplantılarda senelerdenberi Sovyet Rusya düşmanlığının şampiyonluğunu yapmış olan Türkiye, bu politikadan vazgeçerek Sovyet Rusya ile iyi komşuluk münasebetlerini geliştirme yolunda bazı önemli adımlar atmak suretiyle Dış politikasında, az da olsa bir yön değiştirme yapmıştır.

Aynı yıl içinde Amerika'ya Kıbrıs için bir çözüm yolu aramağa giden Başbakan İnönü ve Kabinesi, düşürülmüştür.

Suat Hayri Ürgüplü'nün başbakanlığı altında kurulan yeni hükûmet, C.H.P. ve Bağımsızlar Dışında, A.P. Y.T.P., C.K.M.P. koalisyonuna dayanıyordu ve A.P. Genel Başkanı seçilen Süleyman Demirel de, Başbakan yardımcısı olarak koalisyon kabinesinde yer alıyordu.

1965 seçimlerinde tek başına iktidara gelecek sayıda Millet Vekili getiren A.P., Başbakan Süleyman Demirel Hükûmeti ile ilk kabinesini işbaşına getirmiş oluyordu.

Parlamento, basın, gençlik ve sendikalarla, üniversitelerde başlayan sert tepkiler sonunda, sür'atle yayılıp genişleyen Amerika aleyhtarlığını durdurmak ve itibarsız hale gelen Türk - Amerikan dostluğunu eski itibarlı haline getirmek için, Amerikalıların girişmiş olduğu faaliyetler arasında, ikili anlaş-

Levent Şahverdi Arşivi

malarda yapılacak — esasa dokunmayan — bazı değişikliklerin Amerikalılar tarafından kabul edileceğinin Türk kamu oyuna duyurulması da vardı.

Türk Genel Kurmayı'da Johnson mektubundan sonra ikili anlaşmalarla Amerikalılara verilmiş olan imtiyazların kısıtlanması ve ikili anlaşmaların bir araya toplanarak, sayılarını ve Amerikalılara ne gibi imtiyazlar vermiş olduklarını araştırmak üzere yoğun bir çalışmaya girmişti. O sıralarda, Genel Kurmay'da, İkili Anlaşmalarla NATO'nun kötü taraflarını bilen ve bunları düzeltmeğe kararlı kimseler vardı.

Bu çalışmalarla ilgili olarak, Türkiye'de kurulmuş olan Amerikan üsleriyle, Avrupa'daki Amerikan üslerinin kurulmasiyle ilgili şartların karşılaştırılması için, Genel Kurmay Başkanlığı, Avrupa ülkelerinde bulunan Türk ataşelerine birer yazı göndererek, bulundukları ülkelerde mevcut Amerikan üslerinin hangi şartlarla verilmiş olduklarının öğrenilerek bildirilmesini istiyor.

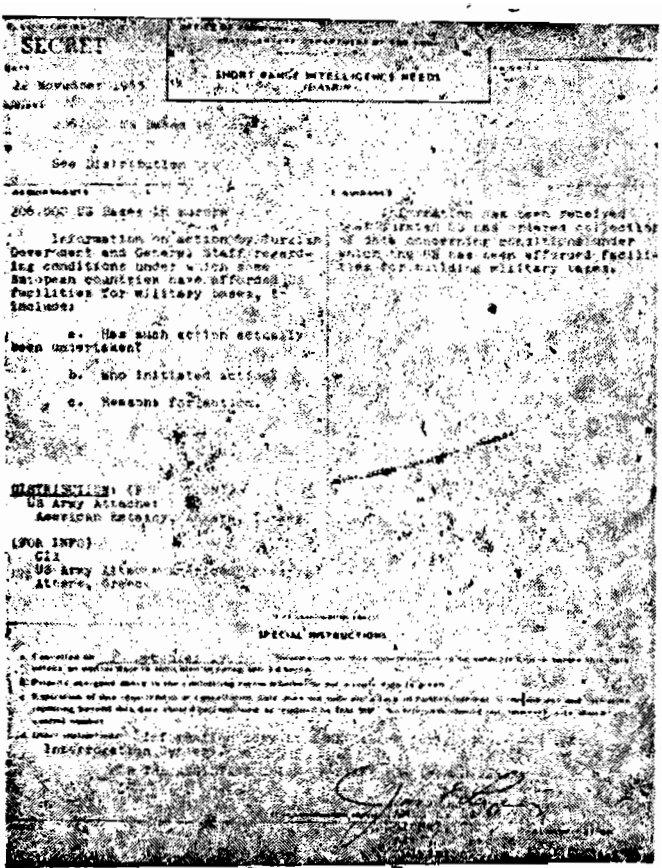
İkili anlaşmalar ve Türkiye'deki Amerikan üsleriyle çok yakından ilgilenen Amerika'nın, Türk Genel Kurmayının bu teşebbüsünü haber almış olduğunu, fotokopisini koyduğumuz gizli belgeden öğreniyoruz.

22 Kasım 1965 tarihli gizli belge;

Washington'daki Ordu Karargâh Dairesi'nin İstihbarat Başkan Yardımcısı Ofisi başlığı olan bu belge, GİZLİ damgasını ve I - A işaretiyle belirtilen, en ileri bir öncelik derecesi taşımaktadır.

İstenilen bilgilerin acele öğrenilerek en geç 20 Aralık 1965 tarihine kadar Washington'a ulaştırılması emrediliyor.

Levent Şahverdi Arşivi

SECRET

12 November 1953

SHORT RANGE INTELLIGENCE NEEDS (SRAM)

See Distribution

206.000 US Bases in Europe

Information on action by Turkish Government and General Staff regarding conditions under which some European countries have afforded facilities for military bases, to include:

a. Has such action actually been undertaken?

b. Who initiated action?

c. Reasons for action.

Information has been received [illegible] to date concerning conditions under which the US has been afforded facilities for building military bases.

DISTRIBUTION: (P
US Army Attache
American Embassy, Athens

(FOR INFO)
CIA
US Army Attache
Ankara, Turkey

SPECIAL INSTRUCTIONS

Interrogation Division

Levent Şahverdi Arşivi

GİZLİLİK DERECESİ	İSTİHBARAT BAŞKAN YARDIMCISI OFİSİ ORDU KARARGAH DAİRESİ WASHINGTON 25 D C	
GİZLİ		
TARİH 22 Kasım 1965	KISA VADELİ İSTİHBARAT İHTİYAÇLARI (DASRIN)	ÖNCELİK DERECESİ [A

KONU

200.000 Avrupadaki Amerikan üsleri

KİMLERE GÖNDERİLDİĞİ

Dağıtıma Bak

1 İSTENENLER

200.000 Avrupadaki Amerikan üsleri

Türk Hükumeti ve Genel Kurmay'ı ta[illegible]in Bazı Avrupa ülkelerinde askeri üs[illegible]spilması için Amerikalılara sağ[illegible]kolaylıkların şartlarıyla ilgili [illegible]ihbarat faaliyeti sunları kapsaya[illegible]

a Böyle bir harekete gerçekten te şebbüs edilmişmidir?

b Hareketi kim başlatmıştır

c Hareketin nedenleri

DAĞITIM (İCRA İÇİN)

Amerikan Kara Ateşesi
Amerikan Elçiliği Ankara Türkiye (bilgi için)
C I.A (Amerikan Merkezi Haber Alma Teşkilatı)
Amerikan Kara Ateşesi Amerikan Elçiliği Atina Yunanistan

1 KILAVUZ

Askeri üsler yapılması için Amerikalılara sağlanan kolaylıkların şartlarıyla ilgili bilgi toplanması için Türk Genel Kurmayı tarafından emir verildiği haber alınmıştır

ÖZEL TALİMAT

a 30 Aralık 1965 te SONA ERECEKTİR EĞER PARAGRAF 3 TE DAHA ERKEN BİR TARİH VERİLMEMİŞSE İSTENEN BİLGİ VERİLEN TARİHTE VEYA ONDAN ÖNCE YOLLANMALIDIR

b CEVAP VERİLMİŞ TARİHİ BİLDİRİLSİN VEYA BİLDİRİLMESİN YUKARIDA VERİLMİŞ OLAN ÖNCELİK DERECESİ KONTROL FAKTÖRÜDÜR

c VERİLEN TARİHTEN SONRADA BU KONU İLE İLGİLENİLECEĞİ ANLAMI ÇIKARILMAMALIDIR DAİSER ORDU İSTİHBARAT DAİRESİNİN BAŞKA BİR DAİRESİ BU TARİHTEN SONRADA RAPOR EDİLMESİNİ İSTEMEKTEDİR MEKHALDE BU GİBİ RAPORLARDA YUKARIDAKİ KONTROL NUMARASINDAN BAHSEDİLMELİDİR.)

d DİĞER TALİMAT Bilgi için bir nüsha yunanistandaki ARMA ya, ki[illegible]
lasun için AIC (Atina soruşturma merkezine)

Genel Kurmay İstihbarat Başkan Yardımcısı verine

İmza
JAMES E LAZENBY
Albay GS
Haber Toplama Şefi

GİZLİLİK DERECESİ
GİZLİ

Levent Şahverdi Arşivi

Belgenin, 1. İSTENENLER kısmında, Türk Genel Kurmay'ının Avrupa'daki Amerikan üslerinin verilmesiyle ilgili şartları araştırmakta olduğu bilgi olarak verildikten sonra;

a. Böyle bir teşebbüsün gerçek olup olmadığı.

b. Avrupa'daki Amerikan üslerinin veriliş şartlarını öğrenme hareketini kimin başlattığı.

c. Bu hareketin sebeplerinin bildirilmesi, Ankara'daki Amerikan Kara Ateşesinden isteniyor.

Bilgi için CİA (Amerikan Merkezî İstihbarat Teşkilâtı) ya ve Yunanistan'daki Amerikan Kara Ateşesine ve ARMA adlı teşkilâta veriliyor, yol göstermesi veya kılavuzluk için, Atina'daki SORUŞTURMA MERKEZİ'ne, (Burasının, Türkiye'den Yunanistan'a gidip gelen Yunan asıllı ajanların veya kimselerin sorguya çekildikleri yer olması muhtemeldir.) birer kopye gönderilmiştir.

Gizli Belge'de istenen bilgilerin kısa zamanda Washington'a ulaştırılmış olduğuna şüphe yoktur. Zaten o tarihlerde Türkiye'de Amerikan Kara Ateşesi olarak vazife gören Albay DİCKSON (C. Senatosunda 7 Temmuz 1966 günü açıklanan Gizli Raporun verildiği kişi) Türkiye'yi çok iyi tanıyan, işinin ehli bir kimsedir.

Bu hareketi Genel Kurmay'da kimin veya kimlerin başlattığı ve kimler tarafından desteklendiği sorusunun cevabında, Washington'a Genel Kurmay'dan hangi General ve subayların adlarını götürmüş olduğunu bilmiyoruz. Fakat, Genel Kurmay'da da bu değişiklikle uğraşan veya destekleyen kimseler üzerinde nötralize edici veya onları tesirsiz hale getirici bazı işlemlerin yapılmış olduğu anlaşılmaktadır.

Levent Şahverdi Arşivi

Amerika'nın, 1965 seçimlerinden sonra, Türkiye'de değişmeye başlayan şartlar ve yeni iktidarın izleyeceği iç ve dış politikayı, ikili anlaşmalar ve Türkiye'deki Amerikan üsleri hakkındaki görüşlerini, ya Hükûmet programından veya ilgililerle yaptıkları direk temaslardan öğrenmiş olduğuna şüphe yoktur.

Amerika yeni A.P. iktidarının karşılaştığı güçlükleri de yakından bilmektedir.

Bu arada, rahatsız olan Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel, Amerika'da tedavi edilmesi için uzun çabalardan sonra ikna edilerek Amerika'ya gönderilmiş fakat, Amerika'ya vardıktan kısa bir süre sonra komaya girerek Türkiye'ye geri gönderilmiştir.

Aynı gün, Hükûmet tarafından kurulan bir sağlık kurulu raporu ile, Cemal Gürsel'in Cumhurbaşkanlık görevine devam edemiyeceği kamu oyuna duyurulmuştur.

Genel Kurmay Başkanı Orgeneral Cevdet Sunay'ın emekliye ayrılarak kontenjan Senatörü olduğuna ve Genel Kurmay Başkanlığına Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Cemal Tural'ın getirildiğine Mart 1966'da tanık oluyoruz.

Eski Genel Kurmay Başkanı emekli orgeneral ve Kontenjan Senatörü Cevdet Sunay'ın da vakit geçirilmeden Cumhurbaşkanı seçilerek Çankaya'ya yerleşmesiyle A.P. iktidarı silâhlı kuvvetler tehlikesine karşı sigortalanmış oluyordu.

Bu olaylar birbiri ardından gelişirken, boş durmayan Amerika, İkili Anlaşmalarla ilgili hazırlıklarını da tamamlamış ve Türkiye'de değişen şartları uygun bularak biraz da yeni iktidarın durumunu kuvvetlendirir düşüncesiyle olacak, 18 Nisan 1966

Levent Şahverdi Arşivi

tarihinde Türk Dışişleri Bakanlığına, 23 Haziran 1954 tarihli Askerî kolaylıklar Anlaşmasında yapılacak bazı değişikliklerin Amerikan hükûmeti tarafından da kabul edileceğini bildirmiştir. Bu büyük lütûf, yeni hükûmetin bir başarısı ve Türk - Amerikan dostluğunun kuvvetlendirilmesi için her iki tarafın da çabalariyle geniş ölçüde, radyoda ve basında propaganda edildi.

Fakat, Amerikan 20 Ocak 1967 tarihine kadar görüşmelere oturmadı. Çünkü, işi ciddiye alan Genel Kurmay 23 Haziran 1954 Askerî kolaylıklar Anlaşmasını değiştirmek üzere bir komisyon kurmuş ve bu komisyona Dışişleri Bakanlığından kuvvetli ve genç elemanlar da katılarak konuyu ele almışlar, yapılması gerekli değişiklikleri hazırlamaya başlamışlardı.

Bu komisyonun çalışmalarını yakından izleyen Amerika, yapılması öngörülen değişikliklerin kendi çıkarlarına zarar vereceği düşüncesiyle görüşmelere bir süre oturmamayı uygun bulmuştu. Zira, Genel Kurmay Başkanı, Orgeneral Cemal Tural, Amerikalılara ve ikili anlaşmalara karşı, Karargâhiyle birlikte sert bir tavır takınmıştı. Bu şartlar altında Türk Hükûmetinin, yapılacak değişikliklerde, Genel Kurmayın tarafını tutacağı da belliydi. O halde, önce Cemal Tural'ın Amerikalılara ve ikili anlaşmalara karşı sert tutumu yumuşatılmalıydı. Genel Kurmay Başkanı'nın bu konuda, silâhlı kuvvetleri uyaran ve Amerikalıların Türk Kanunlarına uymayan hareket ve faaliyetde bulunduğunu ve bunların önlenmesini isteyen emirleri de vardı.

Amerikalılar bunun çaresini bulmakta gecikmediler ve plânlarını yaptılar. Genel Kurmay Başkanı

Levent Şahverdi Arşivi

Orgeneral Cemal Tural Amerika'ya davet edilerek güzel bir gezi ve karşılama programı hazırlandı.

Daveti kabul eden Cemal Tural'ın Amerika'da karşılanışı ile ilgili olarak Emekli Orgeneral Refik Tulga şu bilgiyi veriyor: «A.B.D.'de bir Cumhurbaşkanı gibi karşılanmıştı. Tural'ın, Protokole göre, 19 pare topla selâmlanması gerekmekteydi. Oysa Amerikalılar Tural'ı 21 pare top atarak selâmladılar ve böylece onu geleceğin başkanı saydıklarını belli ettiler. Bu, Amerika gezisinden sonra Tural, ikili Anlaşmalar konusunda farklı düşünmeye başladı.« (*)

İkili Anlaşmaların karşısına dikilen önemli bir engel de böylece nötralize edilmiş oluyordu.

Karargâhtaki diğer subayların da «Türk - Amerikan ilişkilerini zorlaştırıyorlar» şikâyetleri üzerine; yerlerinden alınmış veya emekli olmaları muhtemeldir.

Amerikalılar Türkleri, hele yöneticileri, gayet çabuk ve iyi tanırlar, onların nelerden hoşlandıklarını, eğilimlerini hemen öğrenirler.

Türk devlet adamlarının, parti ileri gelenlerinin Genel Kurmay Başkanlarının, Kuvvet Komutanlarının Amerika'ya davet edilerek ağırlanmaları ve gezdirilmeleri bir çeşit beyin yıkama ve nötralize ameliyesidir. Amerikalılar, telkin etmek istedikleri fikirleri ve istedikleri tavizleri bu gezilerde ustalıkla aşılar ve alırlar.

Cemal Tural'ın da, diğerleri gibi, bu geziden bir hayli etkilenmiş olduğu anlaşılıyor.

23 Haziran 1954 tarihli Askerî kolaylıklar Anlaşmasının değiştirilmesiyle ilgili görüşmelere, 9 ay

(*) **Devrim,** 11 Kasım 1969

Levent Şahverdi Arşivi

sonra Amerikalıların katılmasıyla 20 Ocak 1967 tarihinde başlanabilmiştir. Değişiklik için kurulan Komisyona Genel Kurmay artık katılmaz olmuş ve Dışişleri tasarıyı kendi görüşlerine göre yürütmeğe başlamıştır. Nihayet 3 Temmuz 1969 günü Dışişleri Bakanlığının tebliğinde **«İki yıl dört ay süren ve Türkiye ile Amerika Birleşik Devletleri arasındaki dostluk bağlarına her zaman hâkim olmuş bulunan karşılıklı anlayış ve samimiyet havası içinde cereyan eden yoğun ve etraflı müzakerelerden sonra Türkiye Cumhuriyeti ve Amerika Birleşik Devletleri Hükûmetleri, bugün (31 Temmuz 1969) Kuzey Atlantik Anlaşmasının III. maddesi gereğince iki hükûmet arasında alınacak müşterek tedbirlerin dayandırılacağı temel ilkelerle ilgili bir anlaşma imzalamışlardır.»**

Bu tebliğden, 23 Haziran 1954 tarihli Askerî Kolaylıklar Anlaşmasının yürürlükten kaldırılarak yeni bir TEMEL ANLAŞMA yapıldığı anlaşılıyor.

Askerî kolaylıklar anlaşmasına göre, yapılmış olan uygulama anlaşmaları da yeni anlaşmanın ilkelerine uydurulacak biçimde değiştirilecektir. Dışişleri Bakanı'nın söylediğine göre; Bundan sonrası Genel Kurmay'a aittir. Bunun anlamı; uygulama Anlaşmalarının, yeni Anlaşmada kabul edilen temel ilkelere göre değiştirilmelerinin, Genel Kurmay Başkanlığı ile Amerikalılar arasında yapılacak görüşmelere bırakılmış olduğudur. Bu söz:

«Ben bu kadar yapabildim, bundan sonrasını da siz tamamlayın» şeklinde, sorumluluğu başkasına aktarmak gibi bir anlam daha taşırsa da, üzerinde durulmasında bir yarar yoktur.

Levent Şahverdi Arşivi

TEMEL ANLAŞMA'nın incelenmesi, bunun eskisinden farklı olmadığını gösterecektir.

Dışişleri Bakanlığının aynı tarihli basın tebliğinde, Anlaşmanın temel ilkeleriyle ilgili şu görüş belirtilmektedir:

«Bugün imzalanan Anlaşmada yer alan ve üzerinde karşılıklı olarak mutabık kalınan ilkeler, egemen ve eşit ortaklar arasındaki münasebetleri düzenleyen bütün dünyaca kabul edilmiş mahiyette ilkelerdir.» Şimdi bu ilkelerin neler olduğuna bir göz atalım: (*)

1 — İki Taraf arasında bu anlaşma ile öngörülen karşılıklı işbirliği, Tarafların egemenlik ve eşit haklarına mütekabilen riayet esasına müstenittir.

2 — Amerika Birleşik Devletleri Hükûmetinin, Türkiye'deki müşterek savunma tedbirlerinden herhangi birine katılabilmesi, Türkiye Cumhuriyeti Hükûmetinin, bunu, tam ve teferruatlı kabulünü müteakip olabilecektir.

3 — Türkiye Cumhuriyeti Hükûmeti, müşterek savunma tesislerine tahsis edilen arazi sahalarının, toprağa merbut mallar da dahil olmak üzere, işbu Anlaşmanın amaçları için Türkiye Cumhuriyeti Hükûmeti tarafından tahsis edilen sözkonusu arazi sahaları üzerinde inşa veya tesis olunan bilûmum gayrimenkullerin mülkiyetini muhafaza etmektedir. Müşterek savunma tesislerine bu gibi arazi sahalarının tahsisi için Anlaşmada kira öngörülmemiştir.

4 — Türkiye, bütün tesislere, uygun gördüğü

(*) Dış İşleri Bakanlığının 3 Temmuz 1969 tarihli Basın tebliğinden.

Levent Şahverdi Arşivi

askerî ve sivil personel tayin etmek hakkına sahiptir.

5 — Her bir müşterek savunma tesisinin mahiyet, amaç ve süresinin Türkiye Cumhuriyeti Hükûmeti tarafından tasvip olunması lâzımdır.

6 — Türkiye, bu Anlaşma gereğince müşterek savunma gayretinin mahiyet ve amacının, anlaşmalarında tasrih edilen her iki milletin karşılıklı gayelerine uyduğunu tahkik için bütün tesisleri denetleme hakkına sahiptir.

7 — Bu Anlaşma hükümleri içinde Amerika Birleşik Devletleri Hükûmetinin Türkiye Cumhuriyeti Hükûmetinden hiç bir hususu gizli tutmadığı açıktır.

8 — Her iki Hükûmet, bir NATO devletinin diğerinin arazisi üzerinde hizmet etmek için göndereceği personele uygulanacak muameleyi tarif eden ve Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından 6375 sayılı Kanunla tasdik edilen, 19 Haziran 1951 tarihli NATO Kuvvetler Statüsü Sözleşmesinin hükümleriyle bağlıdır. Bu çeşit personelin gönderilmesini kapsayan idarî hususlar bu Anlaşmada, bütün teferruatıyla ele alınmıştır.

9 — Türkiye Cumhuriyeti Hükûmeti ve Amerika Birleşik Devletleri Hükûmeti, Türkiye Cumhuriyeti Hükûmeti tarafından işbu Anlaşmanın amaçlarının gerçekleştirilmesi için çalışmasına müsaade edilen bütün müşterek savunma tesislerine müşterek işletme ve kullanma ilkesinin uygulanması konusunda mutabık kalmışlardır.

10 — Bu anlaşma, Türk ekonomisinin yararlanacağı bazı tedbirleri de öngörmektedir. Meselâ,

Levent Şahverdi Arşivi

müşterek savunma tesislerinin inşa, işletme ve bakımında mahallî sivil el emeği kullanılacak ve işbu Anlaşmanın amaçları için Amerika Birleşik Devletleri tarafından ihtiyaç duyulacak malzeme, teçhizat ve ikmal maddeleri mümkün olan en geniş ölçüde Türkiye'den temin olunacaktır.

11 — Türkiye'deki müşterek savunma tesislerine tayin olunan Amerikan askerî personeli ile askerî personel tarafından kullanılan sivil müstahdem ve bunların yakınları Türkiye Cumhuriyeti mevzuatına riayetle mükelleftirler.

12 — Millî bayrakların çekilmesine mütedair, Türkiye Cumhuriyeti mevzuatına uygun özel bir talimatname olacaktır.

13 — Anlaşmada, Amerika Birleşik Devletleri Hükûmetinin, Kongrenin hareketine bağlı olarak, Türk savunma gayretine, münasip istişare ameliyesi yolu ile tesbit edilecek bir seviyede destek sağlayacağı ifade edilmektedir.

14 — Millî olağanüstü hallerde Türkiye Cumhuriyeti Hükûmeti, olağanüstü hal devresinin bütün süresi boyunca, millî mevcudiyetinin korunması için ihtiyaç duyulan kısıtlayıcı tedbirleri almak hakkına sahiptir.

15 — Montreux Sözleşmesinin hükümleri mahfuzdur.

16 — Her iki millet müşterek gayelere yönelmişlerdir ve her yerde ortaklık ruhu içinde bu Anlaşmayı uygulamak ve ortaya çıkabilecek anlaşmazlıkları hâlletmek için müştereken istişarelerde bulunmaya hazırdırlar.

17 — Tarafların, Kuzey Atlantik Andlaşması ile bağlı oldukları sürece yürürlükte kalacak bu An-

Levent Şahverdi Arşivi

laşma uyarınca, Taraflardan her biri, lüzum hasıl oldukça, bu Anlaşmayı değiştirmek veya sona erdirmek için müzarekerelere girişmek hakkını haizdir.

18 — Her iki Hükûmet, yukarıda temel vasıfları belirtilen Anlaşmanın, iki memleket arasındaki savunma işbirliğini düzenleyeceğine ve yanlış anlamalar ile tenkidleri önleyeceğine inanmaktadırlar.»

Burada sıralanan 18 temel ilkeden önemli olanlarını inceleyeceğiz. Bunu yaparken de, egemen ve eşit haklara sahip bir ortak olduğumuzu hatırdan çıkarmıyacağız. Bütün dünyaca kabul edilmiş olduğu ileri sürülen bu temel ilkelerin, geri kalmış sosyal ve coğrafî durumu değişik Türkiye için, kabul edilebilirlik ve uygulanabilme derecelerini de araştıracağız. Çünkü, bazı ilkeler kâğıt üzerinde çok iyi göründüğü halde, uygulanması zordur veya mümkün değildir. Bazı ilkeler, başka ülkelerin içinde bulunduğu koşullara göre uygun olur da, bir diğer ülkeye uygun olmayabilir. Örnek olarak bu kitaba aktardığımız ikili anlaşmaların, eşit haklara sahip ve egemen bir ortak olarak, yapılmış olmasına rağmen ulusal çıkarlarımız ve egemenliğimizle bağdaşmayan ağır şartlarının tek taraflı ve Türkiye aleyhine işlediklerini gördük. Bu tip anlaşmalardan daima Türkiye zarar görmüş, karşı taraf Türk kanunlarını, mahkemelerini ve hattâ Anayasamızı hiçe saymıştır. «Bir kuvvet ve bir sivil unsur ve bunların mensupları ile yakınları, kabul eden devletin kanunlarına rlayet edecekler ve o devletin ülkesinde bu sözleşmenin ruhuna uygun olmayan hareketlerden ve hassaten her türlü siyasî faaliyetten çekineceklerdir. Gönderen devletin makamları da bu maksatla gereken tedbirleri almakla mükelleftirler.» dediği halde

Levent Şahverdi Arşivi

Amerikalıların buna ne ölçüde riayet ettikleri ortadadır. Genel Kurmay Başkanlığının örneklerini vermiş olduğumuz iki tamimi de bu görüşü doğrulamaktadır.

Anlaşmanın 2. ilkesi; A.B.D. Hükûmetinin, Türkiye'deki müşterek savunma tedbirlerinden herhangi birine katılabilmesini, T.C. hükûmetinin bunu, tam ve teferruatle kabulüne bağlıyor. Burada ve açıklanan temel ilkelerin hiç bir yerinde «müşterek savunma tedbirleri» nden neyin anlaşılacağı açıklanmamıştır. Bunun, gizlilik sınırlarını aşmadan, ileride herhangi keyfî bir yoruma meydan vermeyecek biçimde tanımlanması zorunludur. Çünkü, bu müşterek savunma tedbirleri için, 3. maddede belirtilen arazi sahalarına, buna ve tesislere ihtiyaç vardır. Bu nedenle bunların yerlerinin ve yer üstünde görünen kısımlarının da saklanmasına imkân yoktur. Bu hale göre; bundan önceki anlaşmada da müşterek savunma tesislerinin belirli bir tarifi yapılmamış olmasından çıkan mahzurlar ve anlaşmazlıklar bu anlaşmadan sonra da sürecektir. A.B. Devletlerinin Türkiye'deki müşterek savunma tedbirlerinden herhangi birine katılabilmesi «Türkiye Cumhuriyeti Hükûmetinin bunu kabulünden sonra mümkün olacaktır,» deniliyor. Bu cümlede, bir yanlışlık veya çeviri hatası olsa gerek. Tarifi yapılmıyan müşterek savunma tedbirleri nelerse sanki, bunları Türkiye kendisi hazırlayıp plânlayacak ve Amerika'da isterse, bir ölçüde bunlara, Türkiye Hükûmetinin tasvibinden sonra katılabilecektir anlamı çıkıyor. Halbuki, 3. ilke, Müşterek Savunma tesislerinden bahisle, bunlar için tahsis edilecek arazi sahalarının toprağa merbut mallarda dahil olmak üzere, tesis olunacak

Levent Şahverdi Arşivi

bütün taşınmaz malların mülkiyetini T.C. Hükûmeti *muhafaza* edecektir denildiğine göre; bunların kullanma hakkının da Amerika'ya ait olacağı sonucu çıkıyor.

Bu duruma göre; asıl amacı, 23 Haziran 1954 Askerî Kolaylıklar Anlaşmasının ulusal egemenliğimizle ve eşit haklara sahip ortaklıkla bağdaşamayan kısımlarını değiştirmek olan, bu anlaşmada en önemli husus; daha başlangıçta ihmal edilmiştir. Müşterek Savunma adı altında kurulmuş veya yeniden kurulacak tesislere, Türkiye 4. ilkeye göre; uygun gördüğü Askerî ve sivil personeli tayin etme hakkına sahip olacaktır. Bu üç ilke birlikte ele alınınca; Müşterek savunma adı altında, kurulmuş veya yeniden kurulacak bu tesisler, kullanma haklariyle birlikte Amerikalılara ait olacaktır. NATO kendi müşterek savunması için Türkiye'deki gerekli gördüğü müşterek savunma tesislerini eskiden beri kurmuş ve yeniliklerini de kurmaya devam etmektedir. Türkiye'de bunların yapım masraflarına 3 milyara yakın bir payla katılmıştır. O halde, Türkiye ile Amerika arasında yapılan yeni Anlaşmaya göre de; Türkiye'de kurulmuş ve kurulacak Müşterek Savunma Tesislerinin durumları bunlardan farklı olmağa devam edecektir. Türkiye'de NATO tarafından yapılmış müşterek savunma tesislerinin hem mülkiyeti, hem de kullanma hakkı Türkiye Cumhuriyeti'nindir. Kumandanı Türktür ve yönetimi Türklere aittir. Barışta ve savaşta NATO'ya üye devletlerin silâhlı kuvvetleri tarafından da ancak, Kuvvetler Statüsüne dair sözleşmeye uygun olarak müşterek savunma maksatları, manevralar ve eğitim için kullanılabilir. Bunlar için ayrıca özel imtiyazlar tanıyan anlaşma-

Levent Şahverdi Arşivi

lar yapılmaz. O halde bu savunma tesisleri NATO'nun dışında ve Amerikanın kendi güvenliği için lüzumlu gördüğü bazı Askerî tesisleri Türk toprakları üzerinde kurarak kendi savunmasını ve haber almasını desteklemek amacıyla yapılmaktadır. Direkt veya dolaylı olarak Türkiye'nin savunması ile bir ilgisi yoktur. Aksine, bu tesislerin Türkiye'de bulunmasının Türkiye'nin güvenliğini de tehlikeye soktuğu bir gerçektir. Müşterek Savunma Tesislerinin amacını ve yerini Amerika tayin ve tesbit eder.

Şimdi 4. ilkenin uygulama alanında geçerli olup olmadığını inceleyelim: Bu maddeye göre, Müşterek Savunma tesislerine Türkiye uygun gördüğü sivil ve askerî personeli tayin edebilecektir. Kabul edelim ki, Karamürsel'deki Amerikan Dinleme üssüne bir elektronik mühendisle bir muhasebe subayı tayin edilmesine, Genel Kurmay Başkanlığı karar vermiş olsun. Anlaşmanın bu maddesine göre, Kumandan tayin etmeğe hakkı yoktur ama, gözlemci olarak tayin yapılabilir.

Karamürsel'deki bu müşterek savunma tesisinde en son elektronik, haberleşme ve dinlenme araçları vardır. Gidecek Türk mühendis ve subayı bu cihazları görmemiştir ve üzerinde çalışıp eğitim de yapmadığı için bunlar hakkında bilgi sahibi değildirler, ayrıca çok gizli olan bu cihazlar hakkında Amerikalıların bilgi vereceği ve onları bu cihazlara yaklaştıracakları da şüphelidir. Bu subayların hem İngilizceyi, Amerikalılarla anlaşabilmeleri için, hem de Rus, Bulgar ve Romen dillerini bilmeleri, alınacak haberlerin mahiyetlerini hiç olmazsa anlamak için, gereklidir.

Amerikalılar bu üste, aileleriyle lojmanlarda ya-

Levent Şahverdi Arşivi

şarlar, okulları, gazinoları, sinemaları, kendi radyo ve televizyon yayınları ve kantinleri vardır. Türk subaylarının çok üstünde bir yaşantıları ve geniş olanakları vardır. Her türlü ihtiyaçlarını gümrüksüz ve vergisiz çok ucuza sağlarlar. Bu üsse tayin olacak iki subay nerede oturacak, ailelerini nerede barındıracaklar, çocukları hangi okula gidecekler, aldıkları para ile bu refah adasında nasıl yaşayacaklar? Bunlara hükûmet özel bir tahsisat verse dahi, görev yapmaları imkânsızdır. 24 saat devamlı çalışan ve Türkiye'de çoğu şehirlerden uzak yerlere kurulmuş olan bu tesislere gözlemci göndermeğe ne Türk Silâhlı Kuvvetlerinin ve ne de Dış İşleri Bakanlığının bütçesi yeter. Sonra yüksek nitelikteki bu kadar çok eleman nasıl bulunacak ve bu zor şartlar altında nasıl görev yapacaklardır. Dinleme cihazlarının aldığı haberlerin çoğu şifrelidir. Bu nedenle, şifreden anlayan ve yabancı şifreleri çözecek Türk elemana da ihtiyaç vardır. Bunlar bulunsa dahi, Amerikalılar bu gizli şifre anahtarlarını Türklerin öğrenip kullanmasına müsaade edecekler midir? Bu ve benzeri soruları daha da çoğaltmak mümkündür. Bu nedenlerle, Anlaşmanın bu maddesinin uygulanması mümkün değildir.

Dün olduğu gibi bugün de, Amerikalıların Türk toprakları üzerindeki savunma tesislerinde neler yapıldığını ve ne gibi haberler alınıp verildiğini bilip öğrenmemize imkân vermiyor bu anlaşma. Türkiye'nin güvenliği ve ulusal savunması için Türk Genel Kurmayı'nın gerekli göreceği çalışmaların bu tesislerde yapılması da mümkün değildir. Çünkü, bu tesislerin Amerikalı olan Kumandan ve personeli, emri Washington'dan alırlar.

Levent Şahverdi Arşivi

Bu anlaşma eskisinden farklı değildir. Arazinin mülkiyeti bizimdir, fakat, kullanma hakkı adı altında Amerikalılara devredilmiştir. Tesislerin Kumandanı ve personeli Amerikalıdır. Türkler gözlemci tayin etme hakkına sahip, fakat, uygulamada yeterli değildir. Etkisi ve faydası yok! Tesislerdeki faaliyetlerin gerçek yönünün bu şartlar altında Türkler tarafından izlenip, kontrol edilmesi de mümkün olmadığına göre; tesislerin müşterek niteliğinin nereden ileri geldiğini anlamak mümkün değildir. Diğer taraftan bu tesislerin Türkiye için çok büyük bir sakıncası daha vardır ki; onun üzerinde pek durulmuyor. Bütün dünya ile çok etkili ve sür'atli bir haberleşme şebekesine sahip olan ve bütün komşu ülkelerdeki her türlü haberleşmeyi tesbit eden ve şifrelerini çözen bu en son sistem elektronik cihaz ve beyinlerle donatılmış tesislerde, Türkiye'nin de dinlenebileceğini hatırdan çıkarmamak lâzımdır. Çok az kimsenin bildiği devlet sırları ve gizli haberlerin Amerikalılar tarafından anında duyulup karşı tedbirlerin alınmasında kendi içimizde yuvalanmış bu tesislerin de payı inkâr edilemez. Başından beri açıklanan nedenlerle Anlaşma şartlarının, egemenlik ve eşitlik ilkesiyle bağdaşmadığı ortadadır.

Anlaşmanın 5. ilkesi, oldukça değişik: «her bir müşterek savunma tesisinin mahiyet, amaç ve süresinin T.C. Hükûmeti tarafından tasvip olunması lâzımdır.» «Müşterek savunma tedbirleri» ibaresiyle ne kastedildiği belirtilmediği için, neyin müşterek ve neyin müşterek sayılmayacağı konusu yine Amerikalıların yorumuna bırakılmış oluyor. Her ne kadar bu tesislerin mahiyet, amaç ve süresinin Türkiye tarafından tasvip edilmesi şartı, egemenlik

Levent Şahverdi Arşivi

hakkımızın korunduğuna bir örnek olarak gösterilebilirse de, 13. ilkenin tehdidi altında, bu ilkenin Amerikalıların isteklerine aykırı kullanılması mümkün değildir.

6. ilke: Türkiye'nin, müşterek savunma gayretinin mahiyet ve amacının, uygulama anlaşmalarında tasrih edilen her iki milletin karşılıklı gayelerine uyduğunu tahkik için, bütün tesisleri denetleme hakkına sahip olduğu kabul ediliyor. Bu da egemen bir ulusun en tabiî hakkıdır. Kâğıt üzerinde oldukça anlamlı sayılan bu şart, uygulamada yararlı bir sonuç vermekten uzaktır.

Türkiye'de dağılmış birçok Amerikan tesisinden her birinin senede en azından iki defa denetlenmesi için sadece bu konuyla uğraşacak büyük bir denetleme teşkilâtı kurmak lâzımdır. Her tesisin havadan ve yerden fotoğrafları çekilecek ve bunlar değerlendirilerek, her bir tesis için ayrı dosyalar hazırlanacaktır. Belirli zamanlarda yeni fotoğraflar çekilerek, bir ilâve veya değişiklik yapılıp yapılmadığı önce çekilenlerle karşılaştırılarak incelenecektir.

Bu tesislere gelen bütün araç, gereç, silâh, cephane ve cihazlar da sıkı bir kontroldan geçirilecektir. Ayrıca, bu işlerde yetişmiş uzman kişilerden kurulu denetleme ekipleri, tesisleri periyodik olarak ziyaretle, çalışmaların Türk ulusunun gayelerine uyup uymadığını kontrol edeceklerdir, bu mümkün değildir. 24 saat devamlı çalışan bu tesislerdeki denetimin tayin edilecek gözlemci personelle de yapılamıyacağını belirtmiştik. O halde çözüm yolu nedir?

Bir yol, bu tesis ve mevzilerin, Türk Kumandanlarının sorumluluğu altında, eğitilmiş Türk persone-

Levent Şahverdi Arşivi

li tarafından işletilmesidir. Amerikalılar, uzman, danışman veya öğretmen olarak görev alabilirler, farklı ve imtiyazlı bir statüleri olmadan eşit haklarla Türk personelle birlikte çalışırlar. Bunun dışındaki her çözüm yolu, bu üs ve tesislerin sadece Amerikanın güvenliği ve çıkarları yolunda hizmet görmesine yarayacaktır. Türkiye'nin güvenliğini büyük ölçüde tehdit eden Türkiye'deki Amerikan üs ve tesislerinin Türkiye'ye devredilerek Türkleştirilmeleri iki ülke arasındaki dostluğa yaraşır en uygun bir çözüm yolu olarak görünmektedir.

Bu ilkenin ölü doğduğunu doğrulayan başka hususlar da vardır. 6. ilkeye göre; Türk denetleme ekibi, denetim sırasında bir Amerikan üs'sünün, her iki milletin karşılıklı gayelerine uymadığını tesbit etmiş olsa, bu üs hakkında ne gibi bir ceza uygulanacağı da belirtilmemiştir. Müeyyidesi olmayan bir denetimin turistik bir geziden ileri gidemeyeceği de gerçektir.

Farz edelim ki; Denetleme heyeti bir Amerikan üs'sünün kapatılması için rapor verse:

Anlaşmanın değiştirilmesi ve sona erdirilmesi için müzakere istenilecek olursa, önce 6 ay istişare yapılacak ve sonra iki yıllık bir ihbar süresi tanınacaktır, daha sonra çekilme ve tasfiye için iki yıllık toplam bir ek süre sağlanacaktır. Toplam süre 4,5 yıl eder.

Anlaşmanın geçerliliğini değiştirmeden, belirli konularda talep olursa, talebin sonuçlandırılması, iki yıllık ek süreyle 4,5 yıl olacaktır. Ek süre zarfında temel Anlaşma ve uygulama anlaşmaları yürürlükte kalacaktır (*).

(*) Devrim, 21 Ekim 1969

Levent Şahverdi Arşivi

Temel Anlaşmanın bu maddesine göre; Türk Denetleme heyetinin bu raporu, Genel Kurmay tarafından üs'sün kapatılması isteğiyle Hükûmete gönderilse ve Hükûmette bu teklife uyarak Amerikalıları müzakereye çağırsa ve bir süre sonra bu kararından dönmezse, sonuç 4,5 yıl sonra alınabilecektir. Bu süre içinde de Anlaşma hükümleri gereğince tesis faaliyetine devam edebilecektir.

Bu konuda çok tecrübeli olan Amerikalılardan örnek alınmış olsaydı, denetim boşlukta kalmazdı. Amerika ile Türkiye arasında yapılmış olan ikili anlaşmalardan faydalanmak da mümkündü. Örneğin: Karadeniz Bakır İşletmeleri A.Ş.'ne verilen 30,5 milyon dolarlık Kredi Anlaşmasının standart hükümler ekinin 300. 1. Temerrüt olayları, ödemenin tacili» bölümünün (b) fıkrası «projeyi gerekli ihtimam ve müessiriyetle icra ve ifa vecibesi de tahditsiz olarak dahil olmak üzere, hükûmetin işbu anlaşmanın herhangi bir hükmüne uymamış olması, veya şirketin devir anlaşmasının herhangi bir hükmüne uymamış olması» nı iptal ve durdurma için yeterli görmektedir.

Eğer Türk Hükûmeti denetiminin gerçekten etkili olmasını istemiş olsaydı, denetimi müeyyidesiz bırakmaz, Amerika'nın yaptığı gibi: denetim ile anlaşmaların iptal ve durdurulmasını birleştirerek şöyle bir hüküm getirebilirdi: Anlaşmanın iptali ve durdurulması — **Bu temel anlaşmayı gerekli ihtimam ve müesseriyetle icra ve ifa vecibesi de tahditsiz olarak dahil olmak üzere, A.B.D. hükûmetinin işbu temel anlaşmanın herhangi bir hükmüne uymamış olması veya uygulama anlaşmalarının herhangi bir hükmüne uymamış olması Anlaşmanın iptal ve dur-**

Levent Şahverdi Arşivi

durulması için yeterli sayılacaktır. İlk ihbarla birlikte Türkiye'deki bütün müşterek savunma tesislerinin Arazi ve taşınmaz mallarının kullanma hakkı sona erecek ve bütün Müşterek Savunma Tesisleri, Türk Silâhlı Kuvvetlerinin kontrol ve denetimine girecektir. Böylece, hem denetim ilkesi boşlukta kalmaz, iptal ve durdurma ile güç kazanır, hem de Türk Hükûmeti egemenlik hakkını kullanma fırsatını bulabilirdi.

Amerikalıların böyle bir şartı kabul etmeleri de mümkün değildir. Kredi verirken, her an borç alanın aleyhine kullanılabilecek böyle bir şartı Türklere kabul ettiren Amerika'nın, Türk toprakları üzerinde Amerikan üs ve tesisler kurulması için yapılan böyle temel bir anlaşmada, en azından kendi şartlariyle bağlı olmalarını teklif ve kabul ettirmek Türkiye'nin en tabiî ve eşit ortaklık şartlarının normal bir sonucu olurdu. Bunun böyle yapılmamış olması, ya ilgililerin Amerika ile yapılmış olan anlaşmaları iyice incelememelerinden veyahutta Türkiye'nin bu konularda pazarlık gücünü kaybetmiş olmasından ileri gelmiştir. 5. ilkeden söz ederken bunun da uygulanmasının zor olduğuna işaret etmiştik: Bu ilkede, Türkiye'de müşterek savunma adı altında kurulacak tesislerin her birinin mahiyet, amaç ve süresinin Türkiye hükûmeti tarafından tasvip edilmesi kabul ediliyor. Amerika kendi güvenliği ve Orta Doğu'daki çıkarları ile ilgili bir tesis veya üssü Türkiye'de kurmaya ve kurulanı genişletmeye karar vermişse bu kararını T.C. Hükûmetine bildirecektir. Bu teklife Genel Kurmay Başkanlığı karşı çıksa dahi, hükûmet uzun süre karşı duramaz. Çünkü, açıklamış olduğumuz ikili iktisadî ve askerî anlaşmalardaki

Levent Şahverdi Arşivi

ağır şartlar ve Türkiye'nin içinde bulunduğu ekonomik çıkmazlar, Amerika'dan tedariki zarurî askerî silâh ve malzeme, kısaca, her bakımdan Amerika'ya muhtaç ve onun siyasî, iktisadî, ticarî ve askerî politikasına bağlanmış olmamız, Amerikalıların tekliflerini geri çevirmemize engeldir. Ortalığı yatıştırmak maksadiyle sadece vakit kazanmak için bir süre geciktirebilir. Bu şimdiye kadar böyle olmuştur ve bundan sonra da böyle olacağına kimsenin kuşkusu olmasın.

7. ilke'deki gizlilik üzerinde, diğer ilkelerin incelenmesinde durulmuştu. Burada, konumuzla ilgili olduğu için emekli General Refik Tulga'nın 3. Ordu Komutanı iken Trabzon'daki Amerikan üssünde 1963 yılında karşılaştığı durumu 23 Ekim 1969 tarihli DEVRİM'den aktarmakla yetineceğiz: «Üs Komutanı Albay, bizi büyük bir merasimle karşıladı. Albay kantin, kulüp, yemekhane, mutfak gibi tesisleri gezdirdi. Biraz ötedeki etrafı demir kafesle çevrili «gerçek üs» se doğru ilerledim. Amerikalı Albay yolumu kesti :

— Giremezsiniz! Buraya ancak Amerikan uyruklu yetkili kişiler girebilir.

— Ben Ordu Komutanıyım. Bulunduğunuz bölge giremiyeceğim yer olamaz!

— Emir böyle.

— Bu hükümranlık haklarımıza tecavüz değil mi?

— Ama ikili anlaşmalar var... Bir viski almaz mısınız Sayın Paşam?

— Hayır...

— Kıt'ayı denetleyecek misiniz?

— Hayır...

Levent Şahverdi Arşivi

Orgeneral Tulga, bu müdahale üzerine, Trabzon'daki Amerikan üssünü terkeder.»

Müşterek Savunma Tesislerinden biri olan Trabzon'daki Amerikan üssü'nün gerçek anlamı ve amacı, 1. Ordu Komutanına, Amerikalı üs Komutanının yaptığı muamele de görülüyor. Türkler kendi topraklarında kurulan bu Amerikan üslerinde bir yabancıdırlar ve her şey onlardan gizlidir.

8. ilkede, sözü edilen Kuvvetler Statüsü Sözleşmesinin uygulanması, 24 Eylül 1968'de imzalanan yeni Anlaşma ile tekrar düzenlendiği belirtilmiştir. Bundan önceki bölümlerde incelenen bu anlaşmanın da yeni bir şey getirmediği belirtilmişti.

Müşterek amaçlar'dan ne kastedildiğinin Anlaşmanın hiç bir yerinde belirtilmediği daha önce açıklanmıştı. 9. ilke'de; bu belli olmayan amaçların gerçekleştirilmesi için müşterek savunma tesislerine müşterek işletme ve kullanma ilkesinin uygulanması konusunda mutabık kalındığı belirtiliyor.

Müşterek Amaç, Müşterek Savunma Tesisi gibi terimlerden neler kastedildiği belirtilmediği için, müşterek kullanmanın da nasıl yapılacağı belli değildir. Bu ilkede, Türk toprakları üzerinde Türkiye'nin savunmasını ve güvenliğini kuvvetlendirecek, NATO üyesi ve müttefikimiz Amerika'nın da güvenliğini dolaylı veya dolaysız arttıracak, tamamen Türk Kumandan ve personelin sorumluluğu altında işletilecek, barış zamanında Amerikalıların sadece, uzman, danışman veya öğretmen olarak bulunabilecekleri, masraflarının ortaklaşa ödeneceği, müşterek bir işletme kastedildiği sonucunu çıkarmak mümkün değildir. Temel anlaşmanın diğer ilkeleri böyle bir anlayışa engeldir.

Levent Şahverdi Arşivi

Temel Anlaşmanın yürütücü gücü, 13. ilkede toplanmıştır. Bu ilkede, **Amerika Birleşik Devletleri Hükûmetinin, Kongrenin kararına bağlı olarak, Türk savunma gayretine, münasip istişare ameliyesi yolu ile tesbit edilecek bir seviyede destek sağlayacağı** belirtiliyor.

Büyük bir ustalıkla ve çok yumuşak kelimelerin seçilmesiyle hazırlanmış olan bu ilkenin içinde, Askerî ikili anlaşmaların yürütücü gücünü teşkil eden büyük bir tehdit saklıdır.

Türkiye'nin ikili Askerî anlaşmalarla 1945'ten beri Amerika'dan savunma malzemesi aldığı bir gerçektir. Türkiye 1952'de NATO'ya girdikten sonra, Türk Silâhlı Kuvvetlerinin 1947'lerde başlayan silâh, teçhizat, araç, eğitim ve doktrin bakımından Amerikalılaştırılması süratlendirilerek, çatal, kaşığına kadar U.S. damgalı olması tamamlanmıştır.

Türk Silâhlı Kuvvetlerinin, bugün de, bütün silâh, araç ve gereçleri Amerikan kaynaklı olup, Alman ve İtalyan yardımından sağlananların da büyük kısmı yine Amerikan kaynaklıdır. Türk Silâhlı Kuvvetlerinin yedek parça gibi lojistik desteğinin büyük ve en önemli kısmı Amerika'dan sağlanmaktadır ve bunların mülkiyeti bizim olmadığı gibi, veriliş maksadının dışında kullanılamazlar, komünist tehdidi dışında, her türlü kullanma Amerikan hükûmetinin iznine bağlıdır.

Amerika, her yıl Türkiye savunması için 1 milyar 350 milyon Türk liralık (135 milyon dolar) savunma malzemesi verir. Bu malzemenin cins ve miktarı, Amerikan Hükûmeti ile yapılan istişarelerle ve Amerikan kongresinin kararına bağlı olarak tayin edilir.

Levent Şahverdi Arşivi

Çok defa, Türklerin istedikleri değil de, Amerikalılar, zamanın şartlarına uyarak, ellerinde bulunan ihtiyaç fazlası veya kendi ordusu tarafından artık kullanılmayan modası geçmiş savunma malzemesini verirler. Örneğin; Kıbrıs'a bir Türk çıkarmasını önlemek için Türk Genel Kurmayı'nın ihtiyaç olarak bildirdiği çıkarma araçları verilmemiştir. Türk Deniz Kuvvetlerinin ihtiyaç gösterdiği ve çok önceden verilmesi kararlaştırılan 4 muhrip, Kıbrıs'a veya Yunanlılara karşı kullanılır endişesiyle senelerce teslim edilmemiştir. Bu yaşlı muhriplerin Türk Deniz Kuvvetlerine katılması 1969'da tamamlanabilmiştir.

Amerikan Askerî yardımı adıyle senelerden beri devam ettirilen ve bol bol propagandası yapılan savunma malzemeleri, Türk Silâhlı Kuvvetlerinin savaş hazırlık durumunu, üyesi bulunduğu NATO'nun tesbit ettiği standartlara çıkaramamıştır. Türk Silâhlı Kuvvetlerinin kabul edilebilir en düşük savaş standartlarına yükselebilmesi için şimdiki masraflarına ilâve olarak her yıl 9 milyar olmak üzere üç yılda 27 milyarlık ek bir ödeneğe ihtiyaç olduğu M.S. Bakanlığının bir broşüründe açıklanmıştır.

Buradan şöyle bir sonuca varmak mümkündür: Türk Silâhlı Kuvvetleri Amerikan yardımı ile istenilen savaş hazırlık düzeyine ulaşamaz. Fakat, Amerikan yardımı propagandası öylesine yaygın ve etkilidir ki: istişarelerle, Amerikan parlamentosunun kararına bağlı olarak her sene, verilecek savunma malzemeleri için Türk ulusunun ve Türkiye'nin maruz bulunduğu tehlike ve uğradığı zararları kimse terazinin öbür kefesine koyup tartmaz. Tartılsa, Türkiye'nin tarafının ağır basacağına şüphe yoktur.

Levent Şahverdi Arşivi

Bu temel Anlaşma ile faaliyetlerini bir müddet daha sürdürecegi anlaşılan Türk toprakları üzerinde kurulmuş olan Amerikan üsleri, Amerika'nın güvenliğini tehlikeye düşürmeden, çok uzaklardan sağlamakta ve buna karşılık olarak da 13. ilkede belirtildiği şekilde savunma malzemesi verecektir. Eğer Türkiye, Temel Anlaşmanın uygulanmasından veya uygulama anlaşmalarında Amerika'ya bir zorluk çıkaracak olur ve onların isteklerini kabul etmezse; Amerika ile, Türk savunmasını desteklemesi için yapılacak istişareler de uzayacak ve istekleri kabul edilinceye kadar bir sonuç almak mümkün olmayacaktır. Halbuki, ihtiyaçlarının büyük bir kısmı Amerika'dan sağlanan Türk Silâhlı Kuvvetlerinin uzun süre beklemeğe tahammülü yoktur. Malzeme, yedek parça, akaryakıt v.b. stokları fazla olmayan Silâhlı Kuvvetlerin elindeki uçak, gemi, tank ve diğer araç ve gereçler kısa zamanda hareketsiz kalacaklardır. Bu ilke içinde gizlenmiş Truva Atı örneği tehdit ile, A.B.D.'leri Türkiye'ye bu yönden de her istediğini kabul ettirebilecek bir durumda görünmektedir. Bu nedenle Anlaşmada yer alan, egemenlik ve eşitlik haklar ilkesinin, bir özenti ve göstermelik olmaktan çıkarılarak, Türkiye'nin güvenliği ve çıkarları yararına kullanılması oldukça şüpheli ve zordur. Kendi halkının güvenliği ve refahı için hiç bir fedakârlıktan çekinmeyen A.B. Devletlerinin, gerektiğinde Türkiye'yi de yalnız bırakacağına veya ateşe atacağından kimsenin kuşkusu olmamalıdır. Bunu doğrulayan örnekler çoktur. Rusya ile Amerika aralarında çıkacak bir savaşın her ikisini de mahvedeceğini gayet iyi bildikleri için, «Barış içinde birlikte yaşama» ilkesi ile birbirlerinin varlıklarını ve güçle-

Levent Şahverdi Arşivi

rini kabul etmşler ve aralarında savaş yapmamaya da kararlıdırlar. Böyle bir savaştan kaçınmak için ellerinden geleni sonuna kadar yapacaklardır. İki Hükûmet başkanını direkt olarak birbirine bağlayan teleks hattı da bu kararın bir sonucudur. Fakat, bu iki büyük devletin dışındaki ülkeler için durum hiç te böyle değildir. Amerika'nın eski Kara Kuvvetleri Komutanı General Maxwell Taylor bir kitabında durumu şöyle belirtiyor: **İdareciler, genel bir atom harbini yalnız ve ancak en son ve kaçınılmaz bir hareket olarak başlatacaklardır. Bu anlaşmazlıklar genel bir savaşa dönüşmeden önce, büyük ölçüde askerî harekât olabilir. Çünkü çatışmayı mahallî bırakmak aynı şartlara göre, tarafların karşılıklı çıkarlarına da uygundur. Sonuçlarının nasıl olacağı ve nereye varacağının önceden kestirilememesi endişesiyle ve benzeri sebeplerle, nükleer silâhların mahallî savaşlarda kullanılmalarının sınırlanması da muhtemeldir. Atom silâhlarının kullanılmasının sınırlanması eğilimi, savaş alanının asıl sahibi olan millet tarafından da desteklenebilir.**

Savaş alanının asıl sahibi muhtemelen, yapılacak bir saldırıya karşı koyması için, bizim kendisine askerî yardım yaptığımız dost bir ulus olacaktır (*).

Savaş alanı, Amerika veya Rusya olmayacağına göre, Atom silâhlarının ilk kez kullanılacağı savaş alanının saldırıya karşı koyması için, Amerika'nın askerî yardım yaptığı dost ulusun Türkiye olması için bütün şartlar hazırlanmıştır.

Türkiye'de müşterek savunma tesisleri adı altında kurulan bütün üs, mevzi ve kolaylıklar Amerikalılara aittir. Buralardan devamlı olarak Rusya ve

(*) General Maxvell Taylor, **UNCERTAIN TRUMPET**

Levent Şahverdi Arşivi

peyklerinin içine bakılır, dinlenir ve keşif uçuşları yapılır. Yine buralarda, Türklerin hiçbir surette kullanma yetkisine sahip olmadıkları ve ileride de kullanmalarına asla müsaade edilmeyecek olan nükleer silâh depoları vardır. Ayrıca, Türkiye'nin Hava ve Deniz üslerinin de anlaşmalar içinde kullanma yetkisine sahip olan Amerika, yine Türkiye'de kendisine ait uçak meydanlarına hidrojen bombalarıyla yüklü Amerikan Stratejik Hava Kuvvetlerine bağlı uçaklar inip kalkmaktadır. Bütün bunlar, Amerika'nın kendi güvenliğini, çok uzaklardan başlayan bir taarruz ve savunma çemberinin kurulması için yapılmaktadır. Amerika'nın güvenliği için Türkiye'de kurulmuş olan bu üs ve tesisler, elbette ki, Rusya'nın güvenliğini çok yakından ilgilendirmekte, hattâ, tehdit etmektedir. Rusya ve Amerika arasında bu konuda çıkacak bir anlaşmazlığın, Türkiye'de bulunan Amerikan üslerinin ilk anda ortadan kaldırılması gibi kendi askerî Stratejilerine uygun ve riski de az olan bir kararın uygulanması sonucunda, 7,5 milyon Türk vatandaşı telef olacaktır. Bunun sonunda Amerika, Türkiye'ye saldırdı diye, ikili anlaşmalara uyarak, Rusya'ya savaş mı ilân edecektir? Bunun böyle olmayacağını kendileri söylüyorlar. O halde Türkiye'nin güvenliğini çok yakından tehdit eden, Türkiye'deki Amerikan üs ve tesislerinin devamını sağlayan 3 Temmuz 1969 tarihli TEMEL ANLAŞMA'da, millî güvenliğimize zararlı, hükümranlık haklarımız kısıtlayıcı, bağımsızlığımıza gölge düşüren tüm ilkeleriyle kabul edilmesine imkân olmayan bir anlaşmadır. Bağımsız bir ülke olarak millî güvenliğimizi arttırıcı ve ulusal savunmamızı güçlendirecek her türlü tedbirleri almak zorundayız ve bu en doğal hakkımızdır.

Levent Şahverdi Arşivi

Fakat, sadece Amerika'nın güvenlik sınırlarını daha ileriye götürerek arttırmak amacıyle Türkiye'de kurulan Amerikan üs ve tesislerinin, Türkiye'nin güvenliğini çok yakından tehdit ettiği de bir gerçektir. Yalnız komünizm saldırısına karşı koymak maksadıyla, Amerikan askerî yardımından verilen ve mülkiyeti bize ait olmayan silâh ve teçhizat, Millî Savunmamızı senelerden beri büyük bir zaafa sürüklemiştir. Özellikle, bunlar için Türk ulusunun savaşta ödeyeceği bedel, barışta ödemekte olduğundan kat kat üstün ve kanlı olacaktır.

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

SONUÇ

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

I. Dünya Savaşı sonunda çöken, Osmanlı İmparatorluğunun yıkıntıları üzerinde kurulan Bağımsız Modern Türk Devleti, sömürgeleşmiş ve ümmetci Osmanlı Devletinden farklı olarak, sömürüden arınmış ve milliyetçiydi.

İktisadî kalkınmasını kendi güç ve kaynaklarına dayandırmayı amaç edinen yeni Türk Devleti yabancı sermaye, dış yardım ve dış borçlanmalar gibi konularda isteksiz ve çekingen davranmıştır.

Osmanlı İmparatorluğu zamanında verilmiş işletme imtiyazlariyle kurulmuş olan yabancı sermayeli şirketler de devletleştirilerek millîleştirilmiş ve böylece ülke kapitülasyonların son artıklarından da arınmıştır.

Tam bağımsızlık, uluslaşma ve millîleştirme ilkeleri yeni Türk Devletinin temel politikası olarak, 23 Şubat 1945'e kadar uygulanmıştır. Bu tarih, T.C. Hükûmeti ile A.B.D. Hükûmeti arasında ilk YARDIM ANLAŞMASI'nın imzalandığı ve temel politikadan da ilk sapmanın başlangıcıdır. Bunu savaş sonrasının ilk yardım Anlaşması olan 27 Şubat 1946 tarihli A.B.D. Hükûmeti ile T.C. Hükûmetleri arasında imzalanan 10 milyon dolarlık kredi anlaşması ve sıra ile diğerleri izlemiştir.

Yapılan her yeni ikili anlaşma kendi içinde taşıdığı yeni şartlarla temel politikadan biraz daha uzaklaşma zorunulluğunu da birlikte getirmiştir. İki-

Levent Şahverdi Arşivi

li anlaşmaların 1950'den sonra az da olsa sayılarında ve çeşitlerinde bir artış vardır. Bu durum, 1953 yılı sonuna kadar sürer. 23 Şubat 1945 ile 1953 yılı arasında, Amerika Birleşik Devletlerinin Türkiye'de yoklama, araştırma, bilgi toplama, adam seçme ve yetiştirme, örgütlenme, dostluk, yardım ve koruyucu güçlü devlet propagandalarıyla Türkiye'ye yerleşme faaliyetlerini içine alan bir hazırlık devresi olarak kabul etmek lâzımdır. Çok sayıda ve ağır bağlayıcı şartlar getiren, Türkiye'nin egemenliği ve ulusal güvenliğiyle bağdaşmasına imkân olmayan ikili anlaşmaların kısa aralıklarla veya aynı gün içinde imzalandığı 1954, hazırlıklarını tamamlayan ve şartları da uygun bulan Amerika'nın taarruz yılıdır.

Türk Hükûmetinin dış ticarette uyguladığı liberasyon politikasının iflâs ettiği, Kore savaşının doğurmuş olduğu avantajların kaybolduğu, hava şartlarının da kötüye çevirdiği, artan iktisadî sıkıntılar karşısında hükûmetin çaresiz kaldığı devrenin de 1953 sonralarına rastladığı ve 1954'de artarak devam etmekte olduğu unutulmamalıdır. İkili Anlaşmalar ve şartlarının Türkiye'nin içinde bulunduğu iktisadî şartlarla ilgili olarak Amerika tarafından ayarlandığı bir gerçektir. Bu taarruz, zaman ve şartlara göre hızı ayarlanarak, 27 Mayıs 1960 Devrimine kadar Amerika'nın politikasına uygun olarak başarı ile yürütülmüştür.

27 Mayıs 1960 devriminden sonra, ikili anlaşmalar taarruzunun yavaş yavaş hızını kaybederek durakladığı görülür. Devrimle beraber, dış borçlanmalara karşı sert tepkiler de başlar. Türkiye'nin sürüklenmiş olduğu zor iktisadî durumu ağırlaştıracak ve Türkiye'nin çıkarlarına aykırı, şartları ağır krediler-

Levent Şahverdi Arşivi

le borçlanmalara gidilmemesi kabul edilmemiştir. Bu görüşlerin uygulanmaya koyulduğunu ve 27 Mayıs Devriminin verdiği inançla Kurucu Meclis'in hür havası içinde tartışılarak gerçeklerin dile getirildiğini belgeleriyle açıkladık.

Millî Birlik idaresinin yönetimi devredişinden bir süre sonra Amerikalıların iktisadî yardım ve kredi teklifleriyle yeniden taarruza geçtiğini görüyoruz. Yapılan her yeni anlaşmaların bağlayıcı, müdahaleci, ve sömürücü şartlarını, verilen notalarla ağırlaştırma yollarının bu devrede yeniden açıldığına tanık oluyoruz.

1964'de çıkan Kıbrıs buhranında Amerika'nın ve Amerikan yardımının gerçek amacı başkan Johson'un Türkiye'ye verdiği nota ile ortaya çıkmıştır. Yıllarca dost bildiğimiz Amerika haklı dâvamız Kıbrıs'ta Yunanistan'ın yanında yer alarak ikili Anlaşmalarla komünizm tehdidine karşı kullanılmak üzere Türk Silâhlı Kuvvetlerine Amerika'nın vermiş olduğu silâhları, Kıbrıs'a ve Yunanistan'a karşı kullanamıyacağımızı sert ve tehdit edici bir dille bildirmiştir. Türkiye'ye yapılacak bir Sovyet taarruzuna karşı NATO'nun da harekete geçmiyeceğini hatırlatan Başkan, Türkiye'yi Rusya ile tehdit ederek yalnız bırakmıştır.

Türkiye'yi komünizmden ve onun dolaylı ve dolaysız saldırısına karşı koruyacağı askerî yardım, müşterek savunma ve dolaylı saldırı gibi birçok ikili Anlaşmalarla taahhüt etmiş olan Amerika'nın yapılacak bir Rus saldırısı karşısında Türkiye'yi yalnız bırakarak yine komünizm saldırısına karşı üyesi bulunan devletleri savunmak üzere kurulan NATO Savunma Teşkilâtı'nın da harekete geçmiyeceğini ken-

Levent Şahverdi Arşivi

ıı Başkanının kaleminden açıklamış olması, Türki-
ye'nin geleceği bakımından çok yararlı olmuştur.
Türk - Amerikan ilişkilerinde bir dönüm noktası olan
ou olay Türk halkından yıllarca saklanan gerçekle-
in «Dost ve müttefik» Amerika'nın Başkanı tarafın-
lan açıklanmasından sonradır ki, İkili Anlaşmaların
ne olduğu veya ne olmadığı Türkiye'de tartışılmağa
oaşlanmıştır.

Türkiye'de bu gerçeklere kulaklarını tıkayarak
kili Anlaşmaların olduğu gibi kalmasını isteyen sa-
ıca az fakat ekonomik güç yönünden kuvvetli çı-
:arcı ve işbirlikçilerin olduğu da unutulmamalıdır.

Bugün Türkiye'nin içinde bulunduğu durum
Mustafa Kemal'in 19 Mayıs 1919'da Samsun'a çık-
ığı zaman büyük söylevinde çizmiş olduğu tablodan
laha kötü değildir. Bilelim ki, Türkiye bu duruma
Atatürk ilkelerinden ayrılarak izlenen uydu politika-
ıyla zorla sürüklenmiştir. Onu bu durumdan ancak
Atatürk ilkelerine dönüp, tam bağımsız Türkiye'yi
'eniden kurmak suretiyle kurtarabiliriz. Türk ulusu
ktisadî zaferini kazanıncaya kadar Mustafa Ke-
nal'in başlattığı iktisadî kurtuluş savaşı da kaldığı
'erden devam edecektir.

Bu inançla, Büyük Ata'nın: **«Tam bağımsızlık
elbette siyasal, maliye, iktisat, adalet, askerlik, kül-
ür gibi her alanda tam bağımsızlık ve özgürlük de-
nektir. Bu saydıklarımın herhangi birinde bağımsız-
ıktan yoksun ulusun ve ülkenin gerçek anlamıyla
ıütün bağımsızlığından yoksun olması demektir»**
sözlerini bir kez daha hatırlatmakta fayda vardır.

Türkiye'de askerî ikili anlaşmalarla kurulan ya-
ancı üsler, ve onlardan daha beteri, her biri en
ızından 40 yıl süre ile bizi iktisadî bağımsızlığa gö-

Levent Şahverdi Arşivi

türecek yolları tıkayan ikili iktisadî anlaşmalar var oldukça, kurtardığın vatanın kalbinin attığı Anıt Tepe'deki ebedî istirahatgâhında rahat olmadığını bilenler, her geçen gün biraz daha çoğalacaktır.

Sana lâyık olabilmek için yapılanlar, yapılmayanların yanında o kadar az ki...

SON

Levent Şahverdi Arşivi

ikili anlaşmaların içyüzü

HAYDAR TUNÇKANAT

Günümüzde ikili anlaşmalar, emperyalizmin uygulama araçlarından birisidir. Emperyalist devletler, bu anlaşmalar yoluyla, az gelişmiş ülkelerin önce iktisadiyatını ele geçirmekte, sonra siyasî ve askeri alanlarda ağırlıklarını duyurmaktadır. Türkiye de bu yollarla emperyalizmin boyunduruğu altına düşürülmüş, iktisadî, sîyasi ve askeri alanlarda bağımsızlığını yitirmiştir. Haydar Tunçkanat, bu kitabıyla Türkiye'de yıllardır konuşulan, fakat bir türlü açıklığa kavuşturulamayan bu konuyu, somut örneklerle belgelemekte ve kimsenin inkâr edemiyeceği bir biçimde ortaya koymaktadır. Kitabın birinci ve ikinci baskısı büyük olaylara yol açmış ve çok kısa bir zamanda bitmiştir. TEKİN YAYINEVİ bu önemli eserin üçüncü baskısını sunmaktan kıvanç duyar.

20 Lira

Levent Şahverdi Arşivi